

CORPUS INSCRIPTIONUM POLONIAE

Tom X

Zeszyt 10

Inskrypcje województwa lubuskiego
pod redakcją Joachima Zdrenki

POWIAT SŁUBICKI

(do 1815 roku)

Zebrał i opracował

Joachim Zdrenka

CORPUS INSCRIPTIONUM POLONIAE

Tom X

Inskrypcje województwa lubuskiego
pod redakcją Joachima Zdrenki

Zeszyt 10

POWIAT SŁUBICKI
(do 1815 roku)

Zebrał i opracował
Joachim Zdrenka

RECENZENT

prof. dr hab. Krzysztof Maciej Kowalski

REDAKTOR PROWADZĄCY

Paweł Jaroniak

REDAKTOR TECHNICZNY

Mirosław Głodkowski

KOREKTA

Dominik Wódz

OKŁADKA

Krzysztof Galus

Na okładce z przodu ołtarz główny kościoła św. Jakuba w Ośnie Lubuskim (1627),
z tyłu dzwon kościoła w Lubiechni Wielkiej (1706)

Praca naukowa finansowana ze środków
Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego – Projekt Badawczy nr 0008/NPRH2/H11/81/2013

© Copyright by Uniwersytet Zielonogórski

© Copyright by Wydawnictwo Adam Marszałek

Wszystkie prawa zastrzeżone. Książka, którą nabyłeś, jest dziełem twórcy i wydawcy. Żadna jej część nie może być reprodukowana jakimkolwiek sposobem – mechanicznie, elektronicznie, drogą fotokopii itp. – bez pisemnego zezwolenia wydawcy. Jeśli cytujesz fragmenty tej książki, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło

Toruń 2018

ISBN 978-83-8019-868-5

Publikacja dofinansowana przez Uniwersytet Zielonogórski

Wydawnictwo prowadzi sprzedaż wysyłkową:
tel./fax 56 648 50 70, e-mail: marketing@marszalek.com.pl

Wydawnictwo Adam Marszałek
ul. Lubicka 44, 87–100 Toruń, tel. 56 664 22 35, 56 660 81 60
e-mail: info@marszalek.com.pl, www.marszalek.com.pl
Drukarnia, ul. Warszawska 54, 87–148 Łysomice, tel. 56 678 34 78

SPIS TREŚCI

SŁOWO OD AUTORA	5
WPROWADZENIE	7
1. Uwagi wstępne i wskazówki dotyczące sposobu korzystania	7
2. Rys historyczny	9
2.1. Opis i historia najważniejszych lokalizacji	14
3. Źródła przekazu nieoryginalnego	15
4. Nośniki inskrypcji	16
4.1. Inskrypcje upamiętniające zmarłych	16
4.2. Przedmioty liturgiczne i wyposażenie kościołów	17
4.3. Dzwony	18
5. Formy języka i pisma	19
6. Inskrypcje nieuwzględnione	19
INSKRYPCJE	21
ŹRÓDŁA I LITERATURA	154
1. Źródła niedrukowane	154
2. Źródła drukowane i literatura	154
3. Kazania pogrzebowe	160
4. Dokumentacja obiektów i ilustracji	161
INDEKSY	162
1. Miejsca z inskrypcjami	162
2. Indeks osobowy	163
3. Artyści, mistrzowie i warsztaty	171
4. Inicjały i monogramy	172
5. Indeks geograficzny	172
6. Herby	174
7. Cytaty z Biblii i teksty liturgiczne	174
8. Nośniki inskrypcji	175
9. Język i rodzaje pisma	176

10. Indeks rzeczowy	177
11. Święci, postacie biblijne, alegorie, mitologia, ikonografia	178
Niemiecko-polski i polsko-niemiecki spis nazw miejscowości	179
Wykaz opublikowanych tomów Corpus Inscriptionum Poloniae z serii Inskrypcje województwa lubuskiego	181
Spis ilustracji	182
Dokumentacja fotograficzna wybranych inskrypcji	185

SŁOWO OD AUTORA

Kolejny, dziesiąty zeszyt X tomu serii *Corpus Inscriptionum Poloniae* jest owocem badań prowadzonych w latach 2013–2017 przez Pracownię Epigraficzną Instytutu Historii Uniwersytetu Zielonogórskiego, która w 2013 roku obchodziła dziesięciolecie istnienia. Pracownia ta jest jedyną w Polsce placówką naukową realizującą kompleksowe badania epigraficzne. Również niniejsze badania zostały umożliwione przez kolejne sfinansowanie ze strony Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego projektu badawczego pt. *Inskrypcje na terenach Polski Zachodniej do 1815 roku (t. X: województwo lubuskie)*. Za to poparcie i zrozumienie znaczenia naukowo-kulturowego projektu jako jego kierownik i autor niniejszego zeszytu dziękuję serdecznie.

Zebrany, opracowany i obecnie publikowany materiał epigraficzny to wynik kilkuletnich badań terenowych i archiwalno-bibliotecznych. Dążeniem autorów biorących udział w projekcie jest możliwie jak najpełniejsze ujęcie wszystkich obiektów epigraficznych, zarówno zachowanych, jak i zaginionych, które przetrwały do naszych czasów jedynie w formie zdjęć lub opisów. W ten sposób mimo „swego nieistnienia” wprowadzane są one w obieg naukowy. Skala strat w materiale zabytkowym badanego terenu po 1945 roku jest przeogromna, sięga co najmniej 95 procent. Stąd każdy zachowany artefakt zasługuje na pełne udokumentowanie i uratowanie dla przyszłych pokoleń. Przy tym nie należy zapominać, że obiekty wolnostojące nadal są poddawane niszczycielskim wpływom atmosfery i nie tylko. To, co dzisiaj jest zachowane i jeszcze czytelne, za parę lat stanie się niemyym zabytkowym pomnikiem. Jeżeli więc brak jest środków na konserwację i zachowanie zabytków, to nie powinno ich zabraknąć na badania dokumentacyjne, które będzie można później wykorzystać przy odbudowie określonych obiektów w lepszych czasach. Dlatego zebrany tutaj materiał ma wysoką rangę dokumentacyjną, z którego w przyszłości korzystać będą nie tylko historycy, muzealnicy, historycy sztuki, heraldycy, genealodzy, ale również socjologowie, religioznawcy, filologowie itd. Pełna ocena materiału epigraficznego i wyciągnięcie daleko idących wniosków będzie możliwe dopiero po zakończeniu całego projektu w 2018 roku, kiedy to ukażą się wszystkie zaplanowane zeszyty lubuskie w liczbie 13.

Nawet jeśli tego rodzaju badania są znacznie opóźnione, ponieważ powinny się one odbyć zaraz po przejęciu tych terenów przez państwo polskie w 1945 roku, to obecnie stanowią one najlepsze świadectwo dobrej woli strony polskiej w dokumentowaniu tego, co na tych terenach jeszcze pozostało z niemieckiej kultury materialnej. Największe przecież zmiany i straty dotyczą budowli i wyposażenia sakralnego. Katolizacja tych prawie wyłącznie terenów ewangelickich dopełniła dzieła strat w wyposażeniu wnętrza dawnych kościołów ewangelickich, które przetrwało ucieczkę ludności niemieckiej i działania wojenne w 1945 roku. Stąd w naszych poczynaniach liczymy zawsze na zrozumienie tego problemu zarówno u osób świeckich, jak i duchownych.

Niniejsze badania byłyby niemożliwe, gdyby nie szerokie poparcie Kurii Biskupiej w Zielonej Górze w osobie Jej Ordynariusza. Także przychylność proboszczów poszczególnych parafii była niezbędnym warunkiem sukcesu badawczego. Wszystkim za to dziękuję z serdecznym Bóg zapłać! Na podkreślenie zasługuje tutaj dobra współpraca z dr. hab., prof. UZ Marcelim Tureczkiem, towarzyszem badań terenowych, który z sukcesem wyręczał mnie w wchodzeniu na wieże kościelne, docierając do „niedostępnych” dzwonów, oraz z Ryszardem Patorskim z Międzyrzecza, który wspierał nas w tych wyprawach terenowych i służył swoją wiedzą, szczególnie jeśli chodzi o wyroby cynowe. Dr. Pawłowi Karpowi dziękuję za wyręczanie mnie w wielu kwestiach biurowych. Osobne słowa podziękowania kieruję do prof. dr. Klausa Neitmanna, dyrektora Brandenburgisches Landeshauptarchiv w Poczdamie, za jego bezgraniczne zrozumienie dla badań niemieckiego dziedzictwa pisanego na byłym brandenburskim terytorium „za Odrą” oraz za owocną polsko-niemiecką współpracę. Za konstruktywne konsultacje językowe dziękuję serdecznie dr. Romanowi Dzięgielewskiemu (język łaciński).

Wszelkie uwagi odnośnie zarówno tego zeszytu, jak i całego projektu prosimy kierować na adres: Pracownia Epigraficzna, Instytut Historii, Uniwersytet Zielonogórski, al. Wojska Polskiego 69, 65-762 Zielona Góra.

Joachim Zdrenka

Zielona Góra–Złotów, październik 2017

WPROWADZENIE

1. Uwagi wstępne i wskazówki dotyczące sposobu korzystania

Niniejszy tom zawiera inskrypcje średniowieczne i nowożytne z terenów dzisiejszego powiatu ślubickiego do roku 1815. Uwzględnia on również obiekty z miejscowości położonych poza powiatem, których proveniencja z terenu będącego przedmiotem niniejszego opracowania jest dowiedziona. Uwzględnione zostały tutaj zarówno inskrypcje przekazane w oryginale, jak i w kopii. Starano się uwzględnić w miarę możliwości kompletną liczbę inskrypcji, przy czym nie można wykluczyć, że nieznane inskrypcje oryginalne, bądź też ich kopie, wypłyną kiedyś na światło dzienne. Zapis i układ inskrypcji, jak również budowa artykułów są wzorowane na wytycznych Międzyakademickiej Komisji ds. wydania niemieckich inskrypcji (*Deutsche Inschriften*) i polskiego przedsięwzięcia *Corpus Inscriptionum Poloniae*. Nieuwzględnione zostały tutaj inskrypcje będące przedmiotem innych dyscyplin, jak sfragistyka i numizmatyka¹.

W części katalogowej inskrypcje uporządkowane są w sposób chronologiczny i według jednolitego schematu.

Budowa artykułów katalogowych

- I. NAGŁÓWEK zawiera po lewej stronie bieżący numer inskrypcji. Znak † za numerem bieżącym oznacza inskrypcje, których oryginał zaginął; znak †? sygnalizuje, że miejsce nośnika inskrypcji jest niewyjaśnione; znak (†) oznacza, że część inskrypcji zachowana jest jeszcze w oryginale. Po środku wiersza nagłówkowego podano lokalizację obecną lub ostatnią, którą można było wskazać.

Po prawej stronie nagłówka podana jest data inskrypcji. W przypadku inskrypcji niedatowanych podjęto próbę zawężenia czasu ich powstania; każdorazowo są one umieszczone na końcu ustalonego okresu. Datowania niepewne opatrzone znakiem zapytania. W sytuacji, gdy na jednym nośniku podane są różne lata pochodzenia inskrypcji, miejsce w układzie katalogowym określa datowanie najwcześniejsze.

- II. W CZĘŚCI OPISOWEJ znajdują się: określenie nośnika inskrypcji, osoby wymienione w inskrypcji, dane dotyczące lokalizacji i krótki opis nośnika inskrypcji. Opisu dokonano z punktu widzenia obserwatora; herby opisano według zasad heraldyki. W przypadku większej liczby inskrypcji na jednym nośniku zaznaczono literami A, B, C itd. W numerach zbiorowych poszczególne nośniki inskrypcji ponumerowane są cyframi rzymskimi.

¹ Zob. rozdz. 6.

Przy inskrypcjach zachowanych w oryginale podane są wymiary nośników inskrypcji (w cm), wysokość liter (znaczące różnice zaznaczono wartościami skrajnymi) i rodzaj pisma; w przypadku inskrypcji zachowanych w kopii podane jest źródło wykorzystania w edycji.

Odpowiednia ilustracja jest zintegrowana z tekstem.

III. **TEKST INSKRYPCJI** zamieszczono, przedstawiając go najczęściej w formie ciągłej, a inskrypcję metryczną wersami.

- / ukośnik oznacza koniec linijki na nośniku inskrypcji, w przypadku wstęgi z napisem jej zagięcie, a w przypadku kielichów segment stopy itp.
- // podwójny ukośnik oznacza zmianę pola inskrypcji w obrębie jednego wersu i zaznacza przerwania pisma np. jakimś przedstawieniem.
- = znak równości odzwierciedla znaki rozdzielające słowa na końcu i początku wersu.
- [...] nawiasy kwadratowe oznaczają tekst uzupełniony bądź utracony. Długość utraconego tekstu zaznaczona jest szacunkowo jedną kropką za każdą brakującą literę.
- [---] trzy myślniki w nawiasie kwadratowym oznaczają duże braki w tekście.
- () w nawiasach okrągłych rozwiązane są skróty z pominięciem znaku skrótu
- <...> w nawiasach ostrych podane jest późniejsze uzupełnienie inskrypcji, np. data śmierci.
- AE podkreślenie dwóch liter oznacza ligaturę.
- A • B znaki dzielenia wyrazów zaznaczone są kropkami w środku linijki. Znaki interpunkcji zostały zachowane.

Do tekstów inskrypcji dołączono tłumaczenie tekstu z języków obcych, dane dotyczące wielkości strofy i rymu, wykaz wszystkich herbów występujących na nośniku inskrypcji oraz rozwiązanie datowania według kalendarza rzymskiego bądź kalendarza liturgicznego. Herby nieznane, jak też herby, których przedstawienie odbiega od ogólnie znanych, są blazonowane. W przypadku wywodu genealogicznego obraz drukowany odzwierciedla układ herbów na nośniku inskrypcji.

IV. **KOMENTARZ** zawiera uwagi dotyczące formularza, kwestii datowania, związków ikonograficznych oraz tła prozopograficznego i historycznego.

V. **APARAT NAUKOWY** dzieli się na przypisy literowe i cyfrowe. Przypisy literowe odnoszą się do uwag krytycznych dotyczących tekstu inskrypcji (warianty tekstu, odczyty problematyczne, osobliwości ortograficzne i paleograficzne, zawierające błędy w tekście). W przypisach cyfrowych zawarte są cytaty, wykazy literatury oraz różne objaśnienia dotyczące opisu i komentarz.

VI. **W PODSTAWIE ŹRÓDŁOWEJ** wymienione są najważniejsze źródłowe przekazy niepublikowane i drukowane oraz ilustracje inskrypcji w układzie chronologicznym.

2. Rys historyczny

Tereny położone na wschód od Odry i na północ od dolnej Warty zostały podbite przez Brandenburgię około roku 1250. Od roku 1266 określane były jako *terra trans Oderam*, od 1290 roku jako *nova terra ultra Oderam*, a od roku około 1400 jako *nova marca*. W roku 1402 Nowa Marchia została sprzedana przez króla Zygmunta jako margrabiego Brandenburgii Zakonowi Krzyżackiemu (Zakonowi Szpitala NMP Domu Niemieckiego w Jerozolimie). Ówczesna historyczna Nowa Marchia składała się z okręgów urzędowych: Chojna (Königsberg), Gorzów Wielkopolski (Landsberg an der Warthe), Myślibórz (Soldin), Strzelce Krajeńskie (Friedeberg), Drezdenko (Driesen), Santok (Zantoch), Choszczno (Arnswalde), Kalisz Pomorski (Kallies), Drawsko Pomorskie (Dramburg), Świdwin (Schivelbein) i Stare Drawsko (Alt Draheim). W czasie wojny trzynastoletniej między Zakonem Krzyżackim a Polską margrabia brandenburski Fryderyk II odzyskał te ziemie w roku 1455. W następstwie glogowskiego sporu o sukcesję, mającego miejsce w roku 1482, margrabiowie brandenburscy zdobyli duże części księstwa krośnieńskiego na południe od Warty, włączając je do Nowej Marchii: Krosno Odrzańskie (Crossen an der Oder), Sulechów (Züllichau), Lubsko (Sommerfeld) i Bobrowice (Bobersberg).

Po kolejnym podziale Brandenburgii Nowa Marchia stanowiła w latach 1535–1571, za panowania margrabiego brandenburskiego Jana I kostrzyńskiego, samodzielne władztwo. Nowa Marchia o obszarze 220 mil kwadratowych składała się wówczas z właściwej Nowej Marchii na północ od Warty wraz z powiatami (okręgami urzędowymi): Myślibórz (Soldin), Chojna (Königsberg), Gorzów (Landsberg an der Warthe), Strzelce Krajeńskie (Friedeberg), Choszczno (Arnswalde), Drawsko (Dramburg), Świdwin (Schivelbein), z księstwa krośnieńskiego obejmującego 30 mil kwadratowych z Krosnem i Torzymiem (Sternberg) oraz posiadłościami Cottbus i Peitz. W roku 1696 dokupiona została ziemia świebodzińska (Land Schwiebus).

W roku 1815 obszar ten bez Drawska, Świdwina i części Starego Drawska, które to przeszły do Pomorza, stał się częścią pruskiej prowincji Brandenburg (Provinz Brandenburg). Powiaty Międzyrzecz (Meseritz) i Skwierzyna (Schwerin an der Warthe) zostały od roku 1887 przyporządkowane prowincji poznańskiej (Provinz Posen)².

Po traktacie wersalskim z dnia 28 czerwca 1919 roku wschodnie części powiatów granicznych prowincji poznańskiej Wschowa (Fraustadt) i Międzyrzecz (Meseritz) przypadły odrodzonemu państwu polskiemu. Pozostałe części zostały włączone do prowincji dolnośląskiej z stolicą we Wrocławiu i do nowo utworzonej prowincji Marchii Granicznej Poznań-Prusy Zachodnie (Grenzmark Posen-Westpreußen), w tym miasta Wschowa i Międzyrzecz. Po nowym podziale Marchii Granicznej Poznań-Prusy Zachodnie i jej ukonstytuowaniu się jako okręg rządowy w prowincji pomorskiej (Provinz Pommern) z dniem 1 października 1938 roku niemiecka część powiatu wschowskiego przeszła do

² Grundriß zur deutschen Verwaltungsgeschichte 1815–1845. Reihe A: Preußen, Bd. 2 Teil I Provinz (Großherzogtum) Posen, Teil II Provinz Grenzmark Posen-Westpreußen, Marburg 1975, s. 22–26.

provincji dolnośląskiej (Provinz Niederschlesien). Rozwiązany powiat Babimost z częścią południową stał się częścią składową powiatu Zielona Góra (Grünberg), a część północna przeszła do powiatu Sulechów-Świebodzin (Züllichau-Schwiebus) prowincji brandenburskiej. Również powiaty Międzyrzecz i Skwierzyna weszły w skład Brandenburgii.

Prowincja Brandenburg po wschodniej stronie Odry do roku 1945 składała się z jednego powiatu miejskiego Gorzów Wielkopolski i dziewięciu powiatów ziemskich: Krosno Odrzańskie (Crossen an der Oder), Chojna (Königsberg), Gorzów Wielkopolski (Landsberg an der Warthe), Międzyrzecz (Meseritz), Wschodni Torzym (Oststernberg) z siedzibą Sulęcinie (Zielenzig), Skwierzyna (Schwerin an der Warthe), Myślibórz (Soldin), Zachodni Torzym (Weststernberg) z siedzibą w Rzepinie (Reppen) i Sulechów-Świebodzin (Züllichau-Schwiebus)³. Taki podział przetrwał do roku 1945.

Pruski powiat ziemski Torzym Zachodni (Weststernberg) do 1939 roku jako powiat Torzym Zachodni, istniał w prowincji Brandenburg od 1873 do 1945 roku. Powiat ziemski Torzym Zachodni obejmował w latach 30. XX wieku trzy miasta: Ośno Lubuskie (Drossen), Górzycza (Göritz) i Rzepin (Reppen), 64 gminy wiejskie i jeden leśny obwód gospodarczy Rzepin. Utworzony w 1873 roku nowy powiat Torzym Zachodni objął zachodnią część terytorium starego powiatu Torzym w okręgu rządowym Frankfurt nad Odrą w pruskiej prowincji Brandenburg. Początkowo urząd starostwa znajdował się w Ośnie Lubuskim, a z dniem 1.04.1904 roku przeniesiono go do Rzepina. Z dniem 30.09.1929 roku przeprowadzono w państwie pruskim reformę terytorialną, w wyniku której również w powiecie Torzym Zachodni zlikwidowano wszystkie (za wyjątkiem dwóch) okręgi gospodarcze. Ich tereny przyłączono do sąsiednich gmin wiejskich. Od 1.01.1939 roku powiat Torzym Zachodni otrzymał ujednolicony prawny status jako powiat ziemski (Landkreis). Wiosną 1945 roku teren powiatu został zajęty przez armię sowiecką i wkrótce potem znalazł się prawie w całości pod polskim zarządem państwowym. Położone po zachodniej stronie Odry części gminy Urad (Aurith) i Kunice (Kunitz), jak również leżące po lewej stronie Odry tereny miasta Górzycza (Göritz) pozostały przy prowincji brandenburskiej w sowieckiej strefie okupacyjnej, później w NRD, a obecnie w powiatach ziemskich Märkisch-Oderland i Oder-Spree w kraju związkowym Brandenburg.

Gminy powiatu Weststernberg/Słubice do roku 1945		
Aurith	Balkow	Beelitz
Bergen	Biberteich	Bischofsee
Bottschow	Buchholz	Döbbernitz
Drenzig	Drossen, Stadt	Frauendorf
Friedrichswille	Gohlitz	Görbitsch
Göritz (Oder), Stadt	Gräden	Grimnitz
Groß Gandern	Groß Lübbichow	Groß Rade

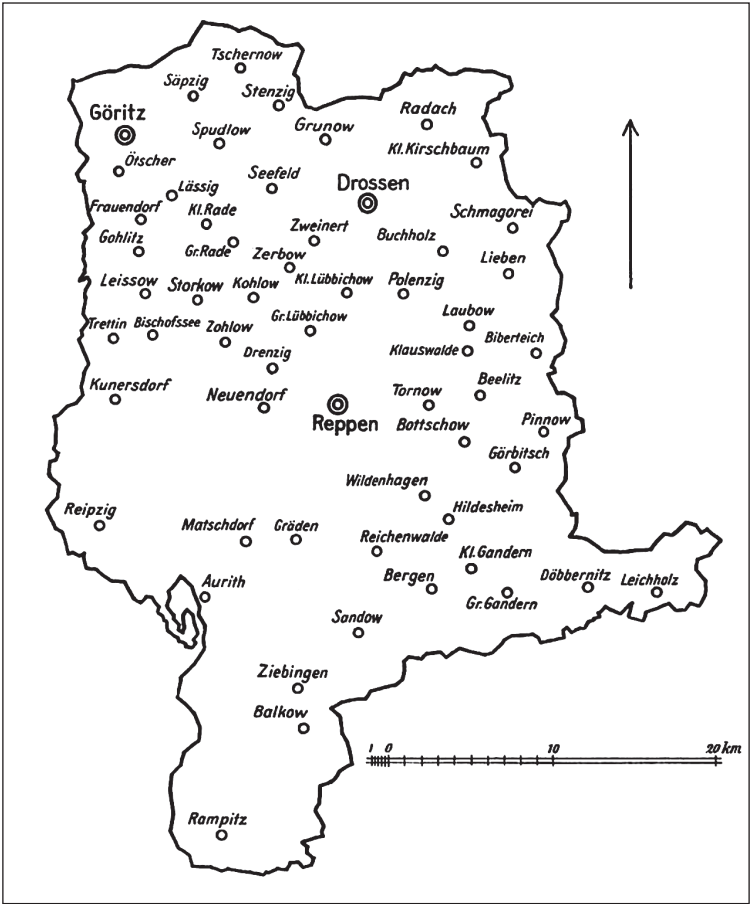
³ Amtliches Gemeindeverzeichnis für das Großdeutsche Reich auf Grund der Volkszählung 1939, 2. Auflage, Berlin 1944, s. 57–69.

Grunow	Hildesheim	Klauswalde
Klein Gandern	Klein Kirschbaum	Klein Lübbichow
Klein Rade	Kloppitz	Kohlow
Kräsem	Kunersdorf	Kunitz
Lässig	Laubow	Leichholz
Leissow, od 1937 Leißow	Lieben	Matschdorf
Melschnitz	Neu Bischofsee	Neuendorf
Ötscher	Pinnow	Polenzig
Radach	Rampitz	Reichenwalde
Reipzig	Reppen, Stadt	Sandow
Säpzig	Schmagorei, od 1936 Treuhofen	Schwetig
Seefeld	Spudlow	Steinbockwerk
Stenzig	Storkow	Tornow
Trettin	Tschernow, od 1936 Schernow	Wildenhagen
Zerbow	Ziebingen	Zohlow
Zweinert		

Po roku 1945 obecnemu polskiemu powiatu Słubice przydzielono z dawnego powiatu Krosno Odrzańskie: Drzeniów (Drehnow), a z dawnego powiatu miejskiego Frankfurt nad Odrą: Słubice. Z kolei z dawnego powiatu Torzym Zachodni przeszły do obecnego powiatu Sulęcina (Zielenzig) następujące miejscowości: Bielice (Beelitz), Bargów (Bergen), Bobrówko (Biberteich), Boczów (Bottschow), Debrznica (Döbbernitz), Garbicz (Görbitsch), Gądków Wielki (Groß Gandern), Mierczany (Hildesheim), Wystok (Klauswalde), Gądków Mały (Klein Gandern), Lubów (Laubow), Drzewce (Leichholz), Pniów (Pinnow), Tarnawa Rzepińska (Tornow) i Lubin (Wildenhagen). Wieś Gradyń (Gräden) dzisiaj już nie istnieje.

Obszar dawnego powiatu ziemskiego Torzym Zachodni stanowi prawie w całości terytorium obecnego polskiego powiatu słubickiego w województwie lubuskim. Obecny powiat Słubice obejmuje obszar 1000 km², na którym żyje około 48 000 mieszkańców. W jego skład wchodzi pięć gmin, w tym cztery gminy miejsko-wiejskie: Cybinka (Ziebingen), Ośno Lubuskie (Drossen), Rzepin (Reppen) i Słubice (Frankfurt an der Oder – Dammvorstadt), oraz jedna gmina wiejska Górzycza (Göritz).

Na obszarze dawnego powiatu Weststernberg znajdowało się 67 miejscowości z kościołami lub domami modlitw; po 1945 roku jest takich miejscowości 53. W tych miejscowościach wybudowano po 1945 roku 20 nowych kościołów. Cały ten obszar należy do państwa polskiego, a opracowany tutaj teren stanowi terytorium obecnego polskiego powiatu słubickiego. W niniejszym opracowaniu zostały ujęte obiekty inskrypcyjne z 40 miejscowości, tj. z 40 kościołów. W 13 miejscowościach/kościółach nie natrafiono na obiekty inskrypcyjne sprzed 1815 roku.

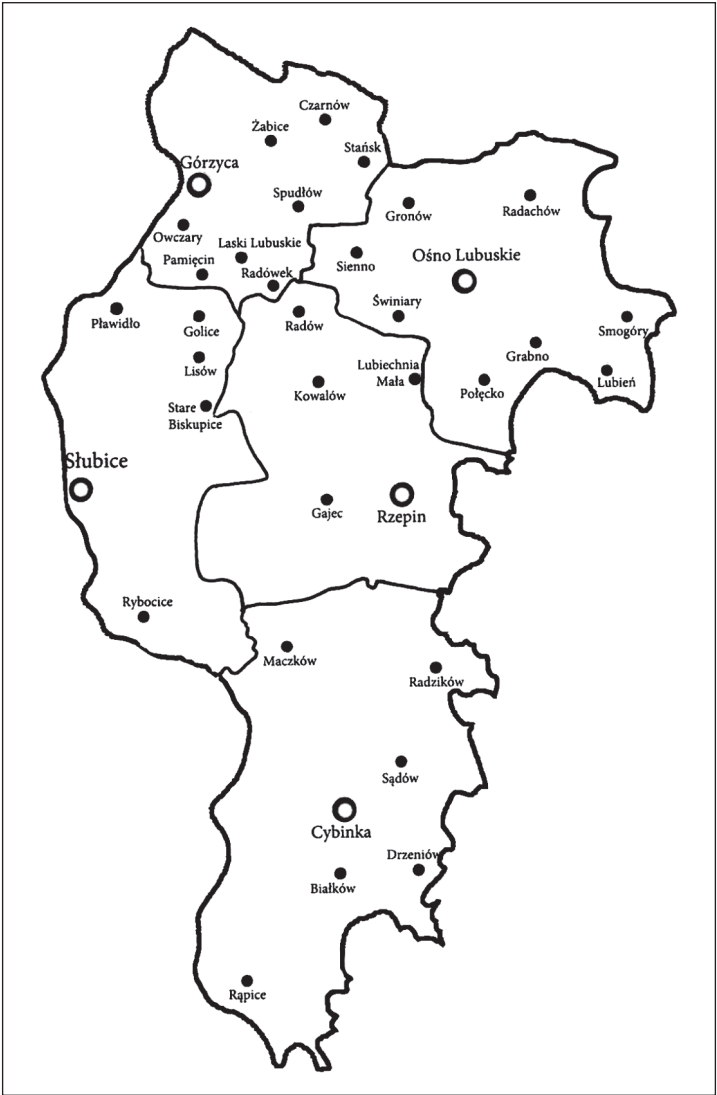

Powiat Weststernberg przed rokiem 1945⁴.

Miejscowości z kościołami lub domami modlitwy w powiecie Weststernberg/Słubice w granicach po 1945 roku		
Białków – Balkow	Biskupice Nowe – Neu Bischofsee	Biskupice Stare – Bischofsee
Cybinka – Ziebingen	Czarnów – Tschernow, od 1936 Schernow	Drzecin – Trettin
Drzeniów – Drehnow	Drzeńsko – Drenzig	Gajec – Neuendorf
Golice – Gohlitz	Górzycza – Göritz (Oder), Stadt	Grabno – Buchholz
Gronów – Grunow	Grzmiąca – Grimnitz	Kłopot – Klopitz
Kowalów – Kohlow	Koziczyn – Steinbockwerk	Krzesin – Kräsem
Kunice – Kunitz	Kunowice – Kunersdorf	Laski Lubuskie – Lässig
Lisów – Leissow, od 1937 Leißow	Lubiechnia Mała – Klein Lübbichow	Lubiechnia Wielka – Groß Lübbichow
Lubień – Lieben	Maczków – Matschdorf	Mielesznica – Melschnitz

⁴ Według Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. XXI.

Ośno Lubuskie – Drossen, Stadt	Owczary – Ötscher	Pamięcin – Frauendorf
Połęcko – Polenzig	Radachów – Radach	Radów – Groß Rade
Radówek – Klein Rade	Radzików – Reichenwalde	Rapice – Rampitz
Rybowice – Reipzig	Rzepin – Reppen, Stadt	Sądów – Sandow
Serbów – Zerbow	Siemno – Seefeld	Słubice – Dammvorstadt Frankfurt/Oder
Smogóry – Schmagorei, od 1936 Treuhofen	Spudłów – Spudlow	Stańsk – Stenzig
Starków – Storkow	Starościn – Friedrichswille	Sułów – Zohlow
Świecko – Schwetig	Świniary – Zweinert	Trześniów – Klein Kirschbaum
Urad – Aurith	Żabice – Säpzig	

Powiat Słubice po roku 1945.

Kościół katolicki powiatu Westernberg (Torzym Zachodni) należał do roku 1945 do biskupstwa wrocławskiego, komisariatu głogowskiego i dekanatu Neuzelle, natomiast Kościół ewangelicki do Kościoła ewangelickiego unii staropruskiej prowincji kościelnej Berlin-Brandenburgia z generalnym superintendentem dla Nowej Marchii.

Obecnie jest to obszar, na którym kościoły podporządkowane są diecezji gorzowsko-zielonogórskiej. Powiat słubicki podzielony jest na dwa dekanaty z siedzibą w Rzepinie i Kostrzynie (Górzycy Odrzańska), do których należy 12 parafii⁵.

2.1. Opis i historia najważniejszych lokalizacji

Geograficzne rozmieszczenie inskrypcji odpowiada głównym miejscowościom z ich kościołami. Do najważniejszych lokalizacji nie tylko pod względem liczby inskrypcji należy kościół w Ośnie Lubuskim.

Według spisanych informacji znalezionych w iglicy wieży kościół św. Jakuba w Ośnie Lubuskim został założony w roku 1298⁶ (nr 160). Na podstawie informacji Beckmanna wiemy, że sklepienie koła organów się zapadło i po tym zostało odbudowane w roku 1531 przez zakonika z Frankfurtu (nr 21). Pierwszą mszę luterańską w kościele św. Jakuba odprawił kaznodzieja Mangold w roku 1538. Cztery lata później margrabia brandenburski Jan nakazał przywieźć do Kostrzyna wszystkie srebrne krzyże, monstrancje, obrazy maryjne itd. Patronat nad kościołem przekazany został radzie miejskiej. Straty w przedreformacyjnym wyposażeniu kościoła pomnożyły często powtarzające się pożary. Po pożarze w 1538 roku kościół otrzymał nowe dzwony dopiero w 1550 roku. W wyniku pożaru w dniu 12.05.1596 roku kościół wraz z wieżą został zniszczony i odbudowany dopiero po 12 latach (1608). Sklepienie przy organach według treści inskrypcji (nr 30) zostało odbudowane przez majstra Gregera Suchel z Lubraża w latach 1608–1609. W 1619 roku kościół otrzymał nową kazalnicę (nr 36, 37), a w 1627 nowy ołtarz (nr 40) wraz z chórem uczniowskim (nr 41). W tym samym czasie oddano do użytku bogato zdobioną kamienną chrzcielnicę (nr 42). W dniu 5.04.1674 roku uderzenie pioruna zniszczyło ponownie wieżę kościelną, którą odbudował majster Tobias Herrmann w roku 1683 (nr 79). Osadzono na niej iglicę 14.08.1684 roku. Z tego czasu pochodzą: stojąca skarbonka na datki ofiarne z 1658 roku (nr 58), misa chrzcielna (obecnie zaginiona) (nr 63) i przetopione i na nowo odlane dzwony (nr 72). Po prawej stronie kazalnicy znajdował się tekst z chronogramem, nawiązujący do powołania do życia pierwszego kościoła reformowanego w Ośnie Lubuskim w dniu 29.11.1701 roku oraz koronacji Fryderyka I (1688–1715) na króla Prus w Królewcu w dniu 18.01.1701 roku (nr 102). Dwa lata później, w 1703 roku, Fryderyk I podarował kościołowi srebrny kielich (nr 103). W 1715 roku wybudowany został dom parafialny (nr 116). O dalszych katastrofach i wynikających z nich prac renowacyjnych informują dwie tablice pamięci z 1734 roku (nr 123, 124). W 1737 roku kościół otrzymał nowy dzwon (nr 126), a w 1748 roku jego wnętrze zostało rozbudowane (nr 133). Kolejne pożary, w dniach 17.02.1756 i 7.02.1759 roku uszkodziły ponownie

⁵ Na podstawie strony internetowej diecezji: www.diecezja.zgora.pl.

⁶ *Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg*, s. 32 i n.

wieżę kościelną. Nowy wiatrowskaz zamontowano na niej w roku 1768 (nr 144). Powstałe w wyniku pożaru uszkodzenia zostały gruntownie naprawione dopiero w latach 1782–1784, podobnie jak ponownie odnowiona została iglica (nr 160) oraz wiatrowskaz (nr 159). W 1783 roku doszedł kolejny dzwon (nr 161). W wyniku kolejnego uderzenia pioruna w lipcu 1796 roku, które uszkodziło wieżę, kościół otrzymał dwa nowe dzwony w roku 1797 (nr 173, 174), które odlane zostały z dawnych przetopionych dzwonów. Te częste uszkodzenia kościoła i podejmowane w wyniku ich prace renowacyjne doprowadziły do tego, że w 1829 roku sklepienie w zachodniej części głównej nawy kościoła zaczęło się obsuwać, co naprawione zostało w 1831 roku. Dalsze szerokie prace mające zabezpieczyć budowlę trwały wiele lat. W dniu 22.12.1878 roku kościół został ponownie udostępniony wiernym. Dzisiaj wieża ponownie wymaga dalszego zabezpieczenia przed zawaleniem. Z wcześniejszego wyposażenia kościoła należy jeszcze wymienić: żyrandol cechu sukienników z 1709 roku (nr 109), patenę z 1758 (nr 139) i kielich z 1801 (nr 184) oraz płyty nagrobne, epitafia i tablice pamięci tutejszych pastorów z lat: 1610 (nr 32), 1631 (nr 43), 1672 (nr 70), 1738 (nr 129), i burmistrzów z lat: 1615 (nr 34), 1638 (nr 44), 1649 (nr 52), 1661 (nr 62), 1666 (nr 64), 1696 (nr 88), 1737 (nr 127), 1781 (nr 158).

3. Źródła przekazu nieoryginalnego

Dla okresu do roku 1815 włącznie w niniejszym tomie uwzględnionych zostało 194 obiektów inskrypcyjnych, z tego tylko 35 (18%) zachowało się w oryginale lub w oryginalnych fragmentach (2). W sumie możliwe było przebadanie tylko 37 obiektów inskrypcyjnych (19%) w całości lub we fragmentach. Przy tak znikomej liczbie zachowanych obiektów inskrypcyjnych niemożliwe jest ustalenie dokładnej liczby po raz pierwszy tekstowo wydanych inskrypcji. Wynosi ona dużo ponad 90 inskrypcji (ponad 46%). Co najmniej 135 inskrypcji pochodzi z serii publikacji *Die Kunstdenkmäler*, a 37 pochodzi z zachowanych starych fotografii. Z tej liczby z dużym prawdopodobieństwem można stwierdzić, że co najmniej 85 inskrypcji zostało wydanych niekompletnie i nie oddają one wiernie oryginalnego tekstu. Z dalszych co najmniej 40 obiektów inskrypcyjnych (20,6%) była do tej pory opublikowana tylko ich część. Wiele tekstów zostało odtworzonych w stopniu niewystarczającym i błędnie opublikowanych w różnych wydawnictwach. Z łącznej liczby 194 numerów katalogu, edytowanych krytycznie po raz pierwszy, 22 numerów (11%) pochodzi z nieoryginalnych przekazów rękopiśmiennych. Należy przy tym zauważyć, że inskrypcje przekazów nieoryginalnych oddają jedynie treść, a nie wierny tekst oraz wygląd inskrypcji i jej nośnika.

Najważniejsze źródło przekazów nieoryginalnych dla niniejszego obszaru badań stanowi manuskrypt Johanna Christiana Beckmanna (1641–1717) *Churmärkische Landesbeschreibung, Das VI. Buch: Von den Herrschaften und Stäten, so aus der Niederlausitz und Schlesien, der Mark einverleibet sein. nr 116: Stadt Drossen und Land Sternberg*, przechowywany w Brandenburgisches Landeshauptarchiv w Poczdamie oraz inne wyciągi z jego pracy wraz z uzupełnieniami, które znajdują się Tajnym Archiwum Państwowym Pruskiego Dziedzictwa (Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz) w Berlinie (zob. źródła

i wykaz literatury). Z manuskryptu Beckmanna pochodzi 15 inskrypcji. 7 inskrypcji pochodzi z publikacji Schoenberga *Grundriß einer Chronik, Von der Haupt-Stadt Drossen im Lande Sternberg gelegen. Aus verschiedenen Urkunden, Manuscripten und andern Documenten zusammen getragen, von David Friedrich Schoenberg, S. Min. Candid. zu Drossen, Züllichau 1735*. Wszystkie pozostałe teksty inskrypcji, które nie zachowały się w oryginale, pochodzą z kazań pogrzebowych oraz różnych innych publikacji XIX–XXI wieku.

4. Nośniki inskrypcji

Największą grupę liczącą 144 numerów (74,2%) stanowią rozmaite przedmioty wyposażenia kościelnego. Standardowe wyposażenie kościoła (ołtarze, obrazy ołtarzowe, kazalnice, empory, skarbony, szafy, tabernakulum, chrzcielnice z misami chrzcielnymi, dzwony, wiatrowskazy) w liczbie 101 numerów stanowią 52% wszystkich nośników inskrypcji opracowanego obszaru. Tu największą grupę stanowi 47 dzwonów (24,2%). Pozostałe przedmioty wyposażenia kościołów (kielichy, pateny, obrusy ołtarzowe, świeczniki, puszki na oblaty, dzbanki mszalne, butelki, talerze ofiarne, misy, obrazy) z 43 numerami stanowią 22,1% wszystkich nośników inskrypcji.

Największą grupę stanowią tutaj kielichy w liczbie 26 (13,4%). Inskrypcje upamiętniające zmarłych o łącznej liczbie 25 stanowią trzecią co do wielkości grupę zbioru (12,8%), w tym 14 jest umieszczonych na pomnikach nagrobnych (7,2%), 5 na tablicach pamięci i 6 na epitafiach. Wśród pozostałych 25 numerów (12,8%) największą grupę stanowią inskrypcje ścienne i budowlane, a potem inskrypcje na pozostałych nośnikach.

Na dokładniejszą analizę obiektów inskrypcyjnych na badanym terenie w omawianym okresie czasu nie pozwala mocno ograniczona liczba zachowanych obiektów. Taka ocena, nawet jeśli tylko w ograniczonym stopniu, będzie możliwa dopiero po opracowaniu całego obszaru Nowej Marchii, względnie województwa lubuskiego. Dotychczas na podstawie informacji z tego tomu możemy stwierdzić, że:

4.1. Inskrypcje upamiętniające zmarłych

1. Nie natrafiono na płytę nagrobną z tekstem śmierci przebiegającym wzdłuż krawędzi płyty.
2. Łacińskie inskrypcje stosowane są dla osób duchownych, pochodzenia szlacheckiego i wykształconych. Od XVI wieku zmieniają się typy tekstów na pomnikach nagrobnych. Inskrypcje wierszowane umieszczone są na tym samym nośniku inskrypcji obok krótkich biografii, rozszerzonych adnotacji dotyczących śmierci pisane prozą, prośby o wstawiennictwo lub cytaty z Biblii. Łaciński cytat biblijny wystąpił po raz pierwszy na płycie nagrobnej Liboriusa Melsdorffa w Ośnie Lubuskim w 1598 roku (nr 26), a niemiecki na chrzcielnicy kościoła w Gronowie w 1608 roku (nr 29). Z reguły są to cytaty z niemieckiego tłumaczenia Biblii przez Lutra, a okazjonalnie tekst jest parafrazowany lub wierszowany. Wybierane są głównie teksty wyrażające nadzieję na zmartwychwstanie i życie wieczne.

3. Pierwsza niemiecka sentencja występuje na dzwonie w Serbowie w 1471 roku (nr 3). Teksty rymowane w formie dystychów elegijnych (nr 32, 41, 102, 116, 123) można spotkać od roku 1610 do 1719. Niemiecki tekst rymowany występuje od roku 1617 (nr 35).
4. Tablica pamiątkowa dla Ewy von Ihlow z domu von Winterfeld z kościoła w Trześniowie jest wyjątkowa z powodu umieszczenia na niej rymowanej historii rodzinnej (nr 35).
5. Nazwisko zmarłego i data śmierci stanowią generalnie główne elementy inskrypcji śmierci, pisanej według schematu *Anno domini ... obiit N.N.* Formularz ten zmieniał się jednak z biegiem czasu, jeśli chodzi o podawanie dat przez rozbudowanie istniejących elementów i dodanie nowych. Dane dotyczące roku podawane są według chrześcijańskiej rachuby czasu, która występuje również w niemieckich inskrypcjach w formie *anno domini*, *anno Christi* (nr 43, 84), *Anno Epochae Christianae* (nr 26), *Anno Redemptionis nostrae* (nr 124) bądź tylko *anno*. Począwszy od roku 1598 dochodzi łacińska formuła: *III. Kalendas Maii* (nr 26), a od roku 1661 także niemiecka: *den XXI May* (nr 62).
6. Dzień śmierci z reguły jest zawsze wymieniony i podawany według kalendarza kościelnego. Dziś zwyczajowo przyjęte bieżące liczenie dni miesiąca zostało zastosowane dopiero w roku 1661 (nr 62) i ten sposób liczenia szybko się utrwalił.
7. Specyficzne epitety dla stanu, jak *der/die Edle* itp., pojawiają się po raz pierwszy w roku 1617 (nr 35).
8. Informacje biograficzne przyczyniły się do tego, że inskrypcje pośmiertne stawały się coraz bardziej rozbudowane, np. dodawano długość życia i trwania małżeństwa, miejsca studiów, liczbę dzieci i sprawowane urzędy. Tytuł akademicki i stopień naukowy spotykamy w inskrypcjach pośmiertnych ujętych w tym opracowaniu dopiero od roku 1631 (nr 43). Miejsce urodzenia i pochodzenia pojawia się po raz pierwszy w 1631 roku (nr 43).
9. Oprócz płyt nagrobnych od roku 1617 występuje epitafium (nr 35), które w odróżnieniu od płyty nagrobnej jest pomnikiem pamięci o zmarłym. Epitafium niekoniecznie jest związane z miejscem pochówku i stąd może przybierać dowolną formę i wielkość.
10. Do kategorii zachowania pamięci o zmarłych zaliczają się trumny z inskrypcjami oraz malowane portrety, a także tablice pamięci wykonane po śmierci poszczególnych osób.

4.2. Przedmioty liturgiczne i wyposażenie kościołów

W tej grupie obiektów inskrypcyjnych straty były największe. W wyniku reformacji, pożarów, plądrowań i zmian po roku 1945 przedmioty z wyposażenia kościelnego, majątek ruchomy, paramenty i sprzęty zostały zdziesiątkowane. Również ograniczona odporność materiału (drewno, tekstylia) i możliwość ponownego zastosowania (miedź, metale szlachetne) były przyczyną, że zachowało się niewiele przedmiotów z wyposażenia sprzed roku 1815.

1. Najstarszy ołtarz ambonowy pochodzi z 1. połowy XVIII wieku (nr 136), a najstarsza ambona z 1619 roku (nr 36). Z ołtarzy ambonowych nie zachował się żaden w oryginale. Większość ołtarzy ambonowych zostało przerobionych i dostosowanych do nowej funkcji w kościele rzymskokatolickim (nr 40, 53, 69, 90, 92, 136, 148, 183).
2. Pomijając kielich (nr 15) i misę chrzcielną (nr 142), wszystkie naczynia liturgiczne wykazujące inskrypcje (dzbanki do wina, puszki do przechowania hostii, pateny i misy) pochodzą z czasów po reformacji. Większość kielichów wykonana jest z połączanego srebra (16), srebra (7) i cyny (3).

4.3. Dzwony

1. 47 dzwonów stanowi po pomnikach nagrobnych drugą co do wielkości grupę nośników inskrypcji ujętych w tym opracowaniu. Z ujętych inskrypcji nadzwonnych jedynie 5 pochodzi z zachowanych obiektów, 42 przekazanych jest w formie odpisu. Zachowane dzwony są różnej wielkości.
2. Najstarsza inskrypcja nadzwonna ujęta w niniejszym opracowaniu pochodzi z przełomu XV/XVI wieku (nr 8). Najstarsza inskrypcja nadzwonna pochodzi z roku 1439 (nr 1). Obok adnotacji wykonania odlewu sformułowanej jako mowa dzwonu: *AVS DEM VEIWER FLOS ICH DITERICH KESLER ZV CVSTRIN GOS MICH* można również znaleźć inne informacje, jak np. na dzwonie z 1648 roku (nr 50). Wszystkie inskrypcje czterech najstarszych zachowanych dzwonów zostały wykonane w późnogotyckiej minuskule (nr 8, 10, 19, 20).
3. W odróżnieniu do najstarszych dzwonów wykazujących jeszcze średniowieczną formułę nowsze dzwony, począwszy od roku 1626 (nr 39), otrzymały zupełnie inny formularz. Od tego czasu w inskrypcji nadzwonnej było wymieniane nazwisko ludwisarza i rok odlewu dzwonu. Dzwony te charakteryzują się również obszernymi inskrypcjami i bogatym ornamentem. Regularnie wymienione były nazwiska najważniejszych lokalnych osobistości pełniących funkcje urzędowe (władca, wójt, zarządca, podskarbi, kuratorzy kościoła, superintendent, proboszcz, prowizor kościelny, zakrystian, burmistrz, rajcy, kwatermistrz) i fundatorów. Rzuca się w oczy sposób zapisu daty miesięcznej odlewu dzwonu (nr 126).
4. Cytat z Biblii występuje dopiero w roku 1626 (nr 39), sentencja w roku 1661 (nr 60), a tekst rymowany w 1725 roku (nr 119). Ulubioną w XVI/XVII wieku sentencję dzwonną: *durch das Feuer bin ich geflossen...* – wykazuje po raz pierwszy nieistniejący dziś dzwon z 1648 roku (nr 50) w formie: *AVS DEM VEIWER FLOS ICH*. Ludwisarz uwiecznił się imiennie po raz pierwszy w roku 1503 (nr 19), fundator dzwonu w 1626 (nr 39), a pastor w 1626 (nr 39). Skład lokalnych osobistości pojawił się po raz pierwszy na dzwonie w roku 1737 (nr 126).

5. Formy języka i pisma

Również dokładniejsza analiza form języka i pisma na badanym terenie jest niemożliwa z powodu zbyt małej liczby zachowanych obiektów. Należy mieć nadzieję, że będzie to możliwe po opracowaniu całego obszaru Nowej Marchii bądź też województwa lubuskiego. Na podstawie dotychczas zebranego materiału oraz starych fotografii wykorzystanych w tym tomie można stwierdzić, co następuje:

1. Większość tekstów inskrypcji jest spisana w języku niemieckim. Drugą grupę stanowią teksty w języku łacińskim. Trzecia grupa to teksty mieszane niemiecko-łacińskie. Trzy inskrypcje napisane są w języku greckim (nr 53, 54, 130) i jedna w hebrajskim (nr 53).
2. Majuskuła romańska nie jest reprezentowana.
3. Gotyckie majuskuły i minuskuły występują tylko 2 razy (nr 1, 2), podobnie jak późnogotyckie (nr 12, 22).
4. Kapitała występuje po raz pierwszy w roku 1568 (nr 23) i na płycie nagrobnej z 1610 roku (nr 32). Kapitała wystąpiła również z frakturą (nr 53, 120, 158) i z majuskułą ozdobną (nr 27, 142).
5. Minuskuła humanistyczna pojawia się po raz pierwszy w 1582 roku (nr 25).
6. Frakturę po raz pierwszy można stwierdzić w 1608 (nr 29) i w 1617 (nr 35).

6. Inskrypcje nieuwzględnione

Nie wszystkie inskrypcje z opracowanego obszaru powstałe przed rokiem 1815 zostały w niniejszej pracy uwzględnione. Zgodnie z wytycznymi dla serii *Die deutschen Inschriften* i polskiego przedsięwzięcia *Corpus Inscriptionum Poloniae* nie uwzględniono kilka grup inskrypcji, m.in. na pieczęciach i monetach, które są przedmiotem specjalistycznych dyscyplin naukowych.

Nie zostały ujęte również obiekty, których pochodzenia z badanego terenu nie można było jednoznacznie ustalić.

INSKRYPCJE

1. †	Radów, kościół filialny	1439
------	-------------------------	------

Dzwon. Brąz. Środkowy dzwon w wolnostojącej wieży dzwonnej po wschodniej stronie kościoła. Dzwon „wykazuje poza niektórymi, najprawdopodobniej tylko dla dekoracji użytymi gotyckimi minuskułami, które zaczynają się majuskułą, nietypową formę zapisu daty rocznej”. Inskrypcja odlana.

Ø 95 cm. – Język łaciński, majuskuła i minuskuła gotycka.

Opis i inskrypcja według *Kunstdenkmäler*¹⁾:

Anno domi(ni) XIII C XXXVIII

Tłum.: W roku Pańskim 1439.

Dzwon ten obok południowego o Ø 59 cm z 1620 roku i północnego o Ø 75 cm z 1605 roku był trzecim dzwonem umieszczonym w wieży dzwonnej. Odnośnie do dzwonu zob. Wolff²⁾.

1) *Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg*, s. 150.

2) Wolff, *Die Glocken der Provinz Brandenburg*, s. 134.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 150; Tureczek, *Późnośredniowieczne dzwony*, s. 174–176.

2. †	Ośno Lubuskie, kościół parafialny	1453
------	-----------------------------------	------

Biblia. Napisy na pasie skórzanym. „Rękopiśmienna Biblia wydania *Vulgata* posiadała na przedniej stronie tłoczony pas skórzany zaopatrzony w ładne okucia mosiężne, na którym wytłoczona była minuskułna inskrypcja zaczynająca się majuskułą (A). Na odwrocie okładki wytłoczone były: Madonna, baranek z chorągwią krzyża oraz tarcze herbowe z orłem”. Na grzbiecie znajdował się tekst (B). Brak strony tytułowej. Inskrypcje wytłoczone.

Język łaciński, majuskuła i minuskuła gotycka.

Opis i inskrypcja według *Kunstdenkmäler*¹⁾:

A Anno d(omi)ni m^occcc l III²⁾

B Biblia manuscripta

Tłum.: W roku Pańskim 1453 (A). Biblia rękopiśmienna (B).

Należy nadmienić, że na karcie przedniej strony był umieszczony zapis dawnego właściciela: *Istu(m) libru(m) lagau(v)it d(omi)n(u)s Magister paulus lutkelius custos eccle(siae) lubu-cen(sis) In Fürstenwaldis* (tłum.: Księgę ten podarował Paweł Lutkelius, kustosz kościoła lubuskiego w Fürstenwalde).

- 1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 53–54.
- 2) Według Kunstdenkmäler Biblia ta w Metryce z 1693 roku datowana jest na rok 1467; zob. także „Daheim”, R. 1887, nr 39 i nr 623.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 53–54.

3. †	Serbów, kościół filialny	1471
-------------	---------------------------------	-------------

Dzwon. Brąz. Dolny w wieży kościelnej. Na górnym obrzeżu płaszcza dzwonu znajdowała się inskrypcja nadzwonna. Inskrypcja odlana.

Ø 105 cm. – Język niemiecki, minuskuła gotycka.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

Ihesus christus^{a)} maria vnde berate anno LXXI

Tłum.: Jezus Chrystus Maria i doradź rok (14)71.

Dzwon ten obok dwóch górnych o Ø 67 cm z XV/XVI wieku (zob. nr 13) i o Ø 48 cm z okresu średniowiecza był trzecim dzwonem umieszczonym w wieży kościelnej. Na belce nośnej dzwonu data roczna: 1706 (zob. nr 106). Odnosnie do dzwonu zob. Wolff²⁾.

a) Oryg.: *xps*

- 1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 208.
- 2) Wolff, Die Glocken der Provinz Brandenburg, s. 136.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 208.

4. †	Radzików, kościół filialny	1495
-------------	-----------------------------------	-------------

Dzwon. Brąz. Środkowy w wieży kościelnej. Na górnym obrzeżu płaszcza dzwonu znajdowała się inskrypcja nadzwonna. Inskrypcja odlana.

Ø 80 cm. – Język łaciński, minuskuła późnogotycka.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

O rex · glorie · christe^{a)} · veni · cvm · pace · m · cccc · xc · v · ave · maria ·
gracia · plena · dominus · tecum²⁾

Tłum.: O Królu czcigodny, Chrystusie przyjdź z pokojem. 1495. Pozdrowiona bądź Ty Mario, łaski pełna, Pan z Tobą.

Formuła inskrypcji nadzwonnej: *o rex glorie veni cum pace*, znana jest od początku XIII wieku. Szczególnie często występuje ona w XIV wieku i – często rozszerzona i zmieniona – na dzwonach XV i początku XVI wieku³⁾. Dzwon ten, obok południowego o Ø 63 cm

z 1701 roku (zob. nr 101) i północnego o $\varnothing$ 62 cm z przełomu XV/XVI wieku (zob. nr 11), był trzecim dzwonem umieszczonym w wieży kościelnej. Odnośnie do dzwonu zob. Wolff³⁾.

a) Oryg.: *xpe*

- 1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 160.
- 2) Tekst liturgiczny według Luc 1,28.
- 3) Otte, Handbuch, t. 1, s. 44; Walter, Glockenkunde, s. 162–167.
- 4) Wolff, Die Glocken der Provinz Brandenburg, s. 135.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 160.

5. †	Trześniów, kościół parafialny	2 poł. XV w.
------	-------------------------------	--------------

Dzwon. Wschodni dzwon w wieży kościelnej. Inskrypcja nadzwonna była równomiernie rozmieszczona na górnym obrzeżu płaszcza dzwonu.

$\varnothing$ 37 cm. – Język łaciński, minuskuła gotycka.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

maria / maria / maria / maria

Dzwon ten obok środkowego o $\varnothing$ 55 cm, który pochodził przypuszczalnie z wczesnego średniowiecza, i zachodniego o $\varnothing$ 80 cm z XV/XVI wieku (zob. nr 6) był trzecim dzwonem umieszczonym w wieży kościelnej. Odnośnie do dzwonu zob. Wolff²⁾.

- 1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 105.
- 2) Wolff, Die Glocken der Provinz Brandenburg, s. 134.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 105.

6. †	Trześniów, kościół parafialny	XV/XVI w.
------	-------------------------------	-----------

Dzwon. Zachodni w wieży kościelnej. W formie „głowy cukru” (Zuckerhutform). Inskrypcja znajdowała się na górnym obrzeżu płaszcza dzwonu.

$\varnothing$ 80 cm. – Język niemiecki, minuskuła późnogotycka.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

hilf ◦ got ◦ maria ◦ berot ◦ lorenc ◦ brvslerhevsler ◦

Tłum.: Boże pomóż, Maria doradź. Wawrzyniec Bruslerheusler

Nazwiska (fundatora?) Bruslerheusler nie można potwierdzić w tym czasie. Dzwon ten był obok wschodniego o Ø 37 cm z XV wieku (zob. nr 5) i środkowego o Ø 55 cm, przypuszczalnie z wczesnego średniowiecza, trzecim dzwonem umieszczonym w wieży kościelnej. Odnośnie do dzwonu zob. Wolff²⁾.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 105.

2) Wolff, Die Glocken der Provinz Brandenburg, s. 134.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 105.

7. †	Lubiechnia Mała, kościół filialny	XV/XVI w.
------	--	------------------

Dzwon. Brąz. Zachodni w wieży kościelnej. Inskrypcja znajdowała się na górnym obrzeżu płaszcza dzwonu.

Ø 58 cm. – Język łaciński, minuskuła późnogotycka.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

† ave † maria † gracia † plena † dominus † tecum † benedicta † tu²⁾

Tłum.: Bądź pozdrowiona Maria, łaski pełna, Pan z Tobą, Ty Bogosławiona.

Dzwon ten obok wschodniego o Ø 40 cm z okresu średniowiecza był drugim dzwonem umieszczonym w wieży kościelnej. Odnośnie do dzwonu zob. Wolff³⁾.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 131.

2) Tekst liturgiczny według Luc 1,28.

3) Wolff, Die Glocken der Provinz Brandenburg, s. 134.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 131.

8.	Radówek, kościół filialny obecnie Radów, kościół filialny	XV/XVI w.
----	--	------------------

Dzwon. Brąz. Wschodni w wieży kościelnej. Inskrypcja znajduje się na górnym obrzeżu płaszcza dzwonu, pomiędzy dwoma półwałkami z ornamentem sznurowym. W dolnej części płaszcza jeden półwałek. Inskrypcja odlana. Zdjęcia nr 1–2.

Ø 77 cm; wys. 63 cm; korona 12 cm. – Język łaciński, minuskuła późnogotycka; litery: 5,5 cm.

+ o o rex o glorie o veni o cvm o pace o o ihesv o salva o nos o omnes o amen

Tłum.: O Królu czcigodny przyjdź z pokojem, o Jezu zbaw nas wszystkich amen.

Dzwon ten obok zachodniego o $\varnothing$ 82 cm z przełomu XV/XVI wieku (zob. nr 9) był drugim dzwonem umieszczonym w wieży kościelnej. Odnośnie do dzwonu zob. Wolff¹⁾. Dzwon ten został przeniesiony z Radówka do Radowa po 1945 roku.

1) Wolff, Die Glocken der Provinz Brandenburg, s. 134.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 152; Tureczek, Późnośredniowieczne dzwony, s. 172–174.

9.	Radówek, kościół filialny	XV/XVI w.
-----------	----------------------------------	------------------

Dzwon. Brąz. Zachodni w wieży kościelnej. Na górnym obrzeżu płaszcza między podwójnymi półwałkami dziewięć medalionów z przedstawieniami z życia i cierpienia Chrystusa. Pośrodku płaszcza umieszczony jest – według Wolffa¹⁾ – znak ludwisarza, który Kunstdenkmäler interpretują jako monogram Matki Boskiej. Na płaszczu znajduje się również siedem słabo widocznych krągów nawiązujących do świętej liczby siedem. Zdjęcia nr 3–4.

$\varnothing$ 82 cm; wys.: 68 cm; korona 19 cm; monogram 10 cm.

M(ARIA)

Dzwon ten obok wschodniego o $\varnothing$ 77 cm z przełomu XV/XVI wieku (zob. nr 8) był drugim dzwonem umieszczonym w wieży kościelnej. Odnośnie do dzwonu zob. Wolff³⁾.

1) Wolff, Die Glocken der Provinz Brandenburg, s. 33, tab. X nr 20.

2) Tamże, s. 134.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 152; Zabytki północnej części województwa lubuskiego, s. 143; Tureczek, Późnośredniowieczne dzwony, s. 172–174.

10.	Lubień, kościół filialny	XV/XVI w.
------------	---------------------------------	------------------

Dzwon. Brąz. W nowo wybudowanej osobno stojącej dzwonnicy po zachodniej stronie kościoła. Inskrypcja nadzwonna znajduje się na górnym obrzeżu płaszcza dzwonu, między podwójnymi półwałkami. W dolnej części płaszcza jeden półwałek. Zdjęcie nr 5.

$\varnothing$ 62 cm; wys.: 50 cm; korona 11 cm. – Język łaciński, minuskuła późnogotycka; litery: 3,5 cm.

ave maria gracia plena dominus tecum bene[dicta tu]²⁾

Tłum.: Bądź pozdrowiona Maria, łaski pełna, Pan z Tobą, Ty Błogosławiona.

Dzwon ten obok zachodniego o $\varnothing$ 80 cm z 1864 roku był drugim dzwonem umieszczonym niegdyś w wieży kościelnej. Odnośnie do dzwonu zob. Wolff³⁾.

- 1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 128.
- 2) Tekst liturgiczny według Luc 1,28.
- 3) Wolff, Die Glocken der Provinz Brandenburg, s. 135.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 128; Tureczek, Późnośredniowieczne dzwony, s. 177.

11. †	Radzików, kościół filialny	XV/XVI w.
--------------	-----------------------------------	------------------

Dzwon. Brąz. Północny w wieży kościelnej. Inskrypcja nadzwonna znajdowała się na górnym obrzeżu płaszcza dzwonu. Inskrypcja odlana.

Ø 62 cm. – Język łaciński, minuskuła późnogotycka.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

+ ave + maria + gracia + plena + dominus + tecum²⁾

Tłum.: Bądź pozdrowiona Maria, łaski pełna, Pan z Tobą.

Dzwon ten obok południowego o Ø 63 cm z 1701 roku (zob. nr 101) i środkowego o Ø 80 cm z 1495 roku (zob. nr 4) był trzecim dzwonem umieszczonym w wieży kościelnej. Odnośnie do dzwonu zob. Wolff³⁾.

- 1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 160.
- 2) Tekst liturgiczny według Luc 1,28.
- 3) Wolff, Die Glocken der Provinz Brandenburg, s. 135.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 160.

12. †	Rzepin, kościół św. Katarzyny	XV/XVI w.
--------------	--------------------------------------	------------------

Dzwon. Brąz. W górnej części wieży kościelnej. Inskrypcja odlana.

Ø 50 cm. – Język niemiecki, majuskuła i minuskuła późnogotycka.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

O esv^{a)} gvt^{b)} maria

Tłum.: O Jezu dobra? Bóg? Maria

Dzwon ten był najstarszym dzwonem w górnej części wieży kościelnej. Obok dzwonu południowego w środkowej części wieży o Ø 45 cm z XVII wieku i północnego o Ø 116 cm oraz znajdującego się w najniższej części wieży dzwonu wschodniego o Ø 130 cm i zachodniego o Ø 92 cm, wszystkie z roku 1842, był on piątym dzwonem umieszczonym w wieży kościelnej. Odnośnie do dzwonu zob. Wolff²⁾.

- a) Dla *Jesv*
- b) Dla *gott?* lub *gut?*

- 1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 173.
- 2) Wolff, Die Glocken der Provinz Brandenburg, s. 135.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 173.

13. †	Serbów, kościół filialny	XV/ XVI w.
--------------	---------------------------------	-------------------

Dzwon. Brąz. Górny wschodni dzwon w wieży kościelnej. Inskrypcja nadzwonna znajdowała się na górnym obrzeżu płaszcza dzwonu. Inskrypcja odlana.

Ø 67 cm. – Język niemiecki, minuskuła późnogotycka.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

◦ maria ◦ hilf ◦ vnd ◦ berat ◦ [a]lle ◦ vege

Tłum.: Maria pomóż i doradź zawsze³⁾.

Dzwon ten obok niższego o Ø 105 cm z 1471 roku (zob. nr 3) i wyżej umieszczonego, zachodniego o Ø 48 cm z czasów średniowiecza, był trzecim dzwonem umieszczonym w wieży kościelnej. Inskrypcja nadzwonna przemawia więcej za powstaniem w 2. połowie XV wieku. Odnośnie do dzwonu zob. Wolff²⁾.

- 1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 208.
- 2) Wolff, Die Glocken der Provinz Brandenburg, s. 136.
- 3) Dosłownie: wszystkie drogi = na wszystkich drogach = we wszystkich sytuacjach.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 208.

14. †	Cybinka, kościół parafialny	XV/XVI w.
--------------	------------------------------------	------------------

Dzwon. Brąz. Środkowy w wieży kościelnej. Inskrypcja odlana.

Ø 85 cm. – Język łaciński, minuskuła późnogotycka.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

◦ o rex ◦ glorie ◦ criste ◦ [veni] ◦ [c]vm ◦ pace

Tłum.: O Królu czcigodny Chrystusie przyjdź z pokojem.

Dzwon ten obok wschodniego o Ø 81 cm (zob. nr 113) i zachodniego o Ø 65 cm z 1710 roku (zob. nr 114) był trzecim dzwonem umieszczonym w wieży kościelnej. Odnośnie do dzwonu zob. Wolff²⁾.

- 1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 213.
 2) Wollf, Die Glocken der Provinz Brandenburg, s. 136.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 213.

	Kunowice, kościół filialny	około 1500, 1767
--	----------------------------	------------------

Zob. 1767 nr 143.

15. †	Maczków, kościół filialny	początek XVI w.
-------	---------------------------	-----------------

Kielich. Srebro? z inskrypcją. Przechowywany w dworze. Inskrypcja grawerowana.

Język niemiecki.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

Maria hilf got

Tłum.: Maria pomóż Bóg

Datierung nach Kunstdenkmäler.

- 1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 134.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 134.

16. †	Siemno, kościół filialny	początek XVI w.
-------	--------------------------	-----------------

Dzwon. Brąz. Południowy w wieży kościelnej. Posiada na obrzeżu inskrypcję wykonaną zniekształconą późnogotycką minuskułą, której poszczególne wyrazy zostały rozdzielone częściowo przez orła państwowego, a częściowo przez krzyże. Inskrypcja odlana.

Ø 86 cm. – Język niemiecki, minuskuła późnogotycka.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

gsv ich ir mane dich dorch biv o aller gvtter gesv o aller unig

= (Je)su ich ermahne dich durch biv? o aller guter Jesu o aller unig?

Tłum.: Jezu upominam Ciebie przez (biv?), o najlepszy Jezu, o wszystkich (unig?)

Obok dzwonu północnego o $\varnothing$ 85 cm, na którego płaszczu znajdowało się 18 medalionów z przedstawieniami z życia i cierpień Chrystusa, pochodzącego z czasu średniowiecza, jest on drugim dzwonem umieszczonym w wieży kościelnej. Odnośnie do dzwonu zob. Wolff²⁾.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 191.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 191.

17. (†)	Sienno, kościół filialny	początek XVI w.
----------------	---------------------------------	------------------------

Malowidła ścienne. Między oknami ściany południowej. Stan po odsłonięciu i restauracji. Inskrypcja malowana.

Język łaciński, minuskuła późnogotycka.

C ani (...) sB do9^{a)}

Odnośnie do historii budowy zob. Kunstdenkmäler¹⁾.

a) Odczyt niepewny.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 189–190.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 189–190.

18. (†)	Ośno Lubuskie, kościół parafialny	początek XVI w.
----------------	--	------------------------

Kamień wieńczący sklepienie pierwszego jarzma nawy środkowej przed chórem. Kamień okrągły z monogramem Jezusa, przypuszczalnie odnowiony podczas ostatniego malowania sklepienia kościoła.

Język łaciński, minuskuła późnogotycka.

ih(esu)s

Odnośnie do historii budowy kościoła św. Jakuba w Ośnie Lubuskim zob. Kunstdenkmäler¹⁾.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 35–59.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 36.

19. †	Drzeniów, kościół filialny	1503
--------------	-----------------------------------	-------------

Dzwon. Brąz. Zachodni w wieży kościelnej. Na górnym obrzeżu płaszczu dzwonu, między podwójnymi półwałkami, znajdowała się zniekształcona inskrypcja nadzwonna. Ostatni medalion rozdzielający treść inskrypcji przedstawia scenę Ukrzyżowania z Marią i św. Janem. Inskrypcja odlana. Zdjęcie nr 6.

Ø 93 cm. – Język niemiecki, minuskuła późnogotycka.

Opis i inskrypcja według starej fotografii i Kunstdenkmäler¹⁾:

◦ anno ◦ d(omi)ni ◦ m^o ccccc^o tercio ◦ fvsa svm in honore[m] sanct[a]e
ann[a]e ◦ a m(a)g(ist)ro Francisco hvsel^{a)} ◦ ih(es)v miserere nobis

Tłum.: W roku 1503 na cześć świętej Anny odlał (ten dzwon) mistrz Franciszek
Huseler. O Jezu bądź nam miłosierny.

Dzwon ten, zwany dzwonem św. Anny, jest obok wschodniego o Ø 68 cm z początku XVII wieku, drugim dzwonem umieszczonym w wieży kościelnej. Przypuszczalnie dzwon ten jest drugim znanym obiektem, który został odlany w ludwisarni Franciszka Huselera²⁾.

a) Odczyt dwóch pierwszych liter *hv* niepewny. Zob. dzwon południowy w Lubinie z XVI wieku – Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 207.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Crossen, s. 82.

2) Wolff, Die Glocken der Provinz Brandenburg, s. 106: Franz Voillard!, 162, 182; Schmidt, Märki-
sche Glockengießer, cz. 1, s. 75.

Kunstdenkmäler des Kreises Crossen, s. 82; Knoll, 325 Jahre Kirche in Drehow, s. 116; Branden-
burg. Zeitschrift für Heimatkunde und Heimatpflege, R. 1927, s. 27.

20.

Połęcko, kościół filialny

1527

Dzwon. Brąz. Północny w wieży kościelnej. Na wschodniej stronie płaszczka dzwonu umieszczony jest relief z św. Krzysztofem, a na zachodniej z Madonną. Na górze płaszczka dzwonu, pomiędzy dwoma szerokimi ornamentowymi fryzami, umieszczona jest inskrypcja nadzwonna (A). Poszczególne słowa tekstu są rozdzielone medalionami z scenami Zwiastowania, monogramem Chrystusa (B) i trzykrotnie z przedstawieniem sowy. W górnej partii dzwonu znajduje się otwór. Inskrypcja odlana. Zdjęcia nr 7–8.

Ø 92 cm; wys. 74 cm; korona 18 cm. – Język łaciński, minuskuła gotycka; litery: 4–5 cm.

A ◦ anno ◦ d(omi)ni ◦ m^o ◦ ccccc ◦ xxvii¹⁾

B ih(esu)s

Tłum.: W roku Pańskim 1527 (A). Jezus (B).

Dzwon ten obok południowego o Ø 68 cm z 1855 roku jest drugim dzwonem umieszczonym w wieży kościelnej. Odnośnie do dzwonu zob. Wolff²⁾.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 146: 1427! i późniejsza literatura.

2) Wolff, Die Glocken der Provinz Brandenburg, s. 135.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 146; Tureczek, Późnośredniowieczne dzwony, s. 177–179.

21. †	Ośno Lubuskie, kościół parafialny	1531
-------	-----------------------------------	------

Inskrypcja budowlana. Na sklepieniu, po prawej stronie od organów.

Opis i inskrypcja według Beckmanna: *Zur R(echte) Seite der Orgel die Zahl 1531. gestanden, so wird daraus vermutet, daß die Kirche zu dieser Zeit möge sein angerichtet und gewölbet worden* (tłum.: *Po prawej stronie organów widniała liczba 1531, stąd przypuszcza się, że kościół został w tym czasie urządzony i otrzymał sklepienie*)¹⁾:

1531

Oдноśnie do historii budowy kościoła św. Jakuba w Ośnie Lubuskim zob. *Kunstdenkmäler*²⁾.

1) GStA Berlin, VI. HA. Nl. nr 116: Beckmann, Stadt Drossen und Land Sternberg, fol. 114^v, 133^v i 142^r.

2) *Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg*, s. 32–59, tu s. 33: 1532!

GStA Berlin, VI. HA. Nl. nr 116: Beckmann, Stadt Drossen und Land Sternberg, fol. 114^v, 133^v i 142^r; *Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg*, s. 32–59; Wochnik, *Die Pfarrkirchen in Landsberg/Warthe*, s. 52.

22. †	Gronów, kościół filialny	około 1550
-------	--------------------------	------------

Kielich. Srebro, w środku pozłoceny. Stopa sześciolistna nad szerokim brzegiem stopy i wysokim prostopadłym cokolikiem z żłobkowanym fryzem. Na stopie przylutowany krucyfiks. Na sześciokątnym trzonie nad i pod nodusem grawerowane ornamenty maswerkowe. Na nodusie ozdobionym grawerowanymi ornamentami maswerkowymi roze-ty sześciu rotułów w kształcie rombów, w których są wygrawerowane litery inskrypcji. Skromna czara o stromym kształcie. Inskrypcja grawerowana. Zdjęcie nr 9.

Wys.: 17,5 cm. – Język łaciński, majuskuła i minuskuła późnogotycka.

Opis i inskrypcja według starej fotografii i *Kunstdenkmäler*¹⁾:

J/h/e/s/v/s

1) Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Grunow, Kelch, nr 1627; *Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg*, s. 98.

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Grunow, Kelch, nr 1627; *Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg*, s. 98.

23.	Połęcko, kościół filialny	1568
-----	---------------------------	------

Inskrypcja budowlana z datą roczną i monogramem rzemieślnika. Na wypustce muru po prawej stronie ołtarza. Przy odsłonięciu odnowiona. Inskrypcja malowana. Zdjęcie nr 10.

Kapitała.

Herb cechu murarzy¹⁾

·1 · 5 · 6 · 8 · / H // S

Jaki związek zachodzi między nowo odkrytą datą roczną 1568 a budową kościoła, nie sposób ustalić²⁾.

1) Grenser, Zunft-Wappen und Handwerker-Insignien, s. 63–65.

2) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 143.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 143.

24. †	Gronów, kościół filialny	1573
-------	--------------------------	------

Kielich. Srebro, w środku pozłocony. Stopa sześciolistna nad szerokim brzegiem stopy i wysokim prostopadłym cokolikiem, na którym znajduje się data roczna (A). Na stopie przylutowany medalion z sceną Ukrzyżowania, gdzie w miejsce św. Marii i św. Jana przedstawieni są fundator i jego żona. W polach sześciokątnego trzonu nad nodusem inskrypcja (B), a pod nim tekst (C). Nodus ozdobiony grawerowanymi ornamentami maswerkowymi. Skromna czara o stromym kształcie. Inskrypcja grawerowana. Zdjęcie nr 11.

Wys.: 18 cm. – Język łaciński, kapitała.

Opis i inskrypcja według starej fotografii i Kunstdenkmäler¹⁾:

A 1573

B I/H/E/S/V/S

C O /M/A/R/I/A

1) Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Grunow, Kelch, nr 1627; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 98.

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Grunow, Kelch, nr 1627; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 98.

25. †	Rybocice, kościół filialny	1582, 1650
-------	----------------------------	------------

Kielich. Srebro pozłocone. Stopa sześciolistna z XVI, a czara z nodusem? z XVII wieku. Stopa sześciolistna nad szerokim brzegiem stopy i wysokim prostopadłym cokolikiem z ażurowym fryzem w kształcie rombów. Na sześciokątnym trzonie nad i pod nodusem grawerowane ornamenty maswerkowe. Skromna czara o stromym kształcie. Na nodusie ozdobionym grawerowanymi ornamentami maswerkowymi rozety sześciu rotulów w kształcie rombów; w jednym z nich umieszczony był monogram Jezusa (A). Na spodzie

stopy obok danych wagowych (B) była umieszczona data roczna (C). Po odrestaurowaniu kielicha po wojnie trzydziestoletniej umieszczono na nim dalszą inskrypcję (D), znak rozpoznawczy miasta Frankfurtu nad Odrą i inicjały mistrza odnowionej czary (E). Inskrypcje grawerowane. Zdjęcie nr 12.

Wys.: 25 cm. – Język łaciński i niemiecki, kapitała (A), pismo humanistyczne (B).

Opis i inskrypcje według starej fotografii i Kunstdenkmäler¹⁾:

A IH(E)S(VS)

B 53 Lot²⁾

C 1582

D Dieser Kelch gehört der Kirchen zu Reipzig kostet 40 Thaler Pastor war [Thomas Kunat]^{a)} Anno 1650 Die Kirchväter sein Casper Hercke, Hans Nile, Hans Greber, Andres Hercke

E M. K.

Tłum.: Kielich ten należy do kościoła w Rybolicach, kosztuje 40 talarów, pastorem był Tomasz Kunat. Rok 1650. Starszymi kościoła są Kasper Hercke, Hans Nile, Hans Greber, Andrzej Hercke (D).

Tomasz Kunat był pastorem w Rybolicach od roku 1578 aż do śmierci w roku 1605. Najpierw był on tamtejszym proboszczem katolickim i pozostał na probostwie. Czyżby ten fakt był przyczyną usunięcia jego nazwiska z kielicha, czy też mamy do czynienia z przypadkowym uszkodzeniem? Odnośnie do kościoła w Rybolicach zob. nr 151.

a) Nazwisko wyłamane; uzupełnione według Evangelischen Pfarrerbuch, t. 1, s. 232.

1) Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Reipzig, Kelch, nr 1683; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 163–164.

2) 53 Lot = 774,2 g.

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Reipzig, Kelch, nr 1683; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 163–164.

26. †

Ośno Lubuskie, kościół parafialny

1598

Płyta nagrobna Liboriusa Melsdorffa. Kamień. Za chrzcielnicą (zob. nr 42) koło drzwi kazalnicy. W 1735 roku uchodziła ona za najstarszą zachowaną płytę nagrobną. Inskrypcja wykuta.

Język łaciński.

Opis i inskrypcja według Beckmanna i Schoenberga¹⁾:

- A Psalm: XXX. 6. / In manus tuas Domine commendo Spiritum meum redeisti me Domine Deus veritas^{2) a)}.
- B Anno Epochæ Christianæ MDXCVIII. IIII Kalend(as) Maji³⁾, II hora Dominus Liborius Melsdorffius Reipubl(icæ) Drosn(ensis) Consul vigilantiss(imus) de Patria, Ecclesia, Scholis et^{b)} c(onjugi) b(enæ) m(eritus) a(nn)o ætatis suæ LXIII. pie obit, et^{b)} in hoc conditorio lætissimum Filij Dei expectat adventum. / Ossibus et^{b)} memoriæ Conjugis charissimi / Barbara Misbachia / vidua moestiss(ima) / P(osuit)

Tłum.: Psalm 31,6: W ręce Twoje powierzam ducha mojego: Ty mnie wybawiłeś, Panie Boże wierny (A). W roku epoki chrześcijańskiej 1598 (dnia) 28 kwietnia o godzinie drugiej zmarł nabożnie Pan Liborius Melsdorff, rajca miasta Ośno, całkowicie oddany sprawom miasta, kościoła i szkół, jak również troskliwy mąż w 64. roku życia i w tym grobowcu czeka na szczęśliwe nadejście Syna Bożego. Prochom i pamięci najdroższego męża postawiła (ten pomnik nagrobny) pogrążona w żalu wdowa Barbara Misbach (B).

Liborius Melsdorff był rajcą i burmistrzem w Ośnie Lubuskim od roku 1570. Urodzony około roku 1534, zmarł 28.04.1598 roku w 64. roku życia. Był żonaty z Barbarą Misbach.

a) Tak Beckmann.

b) Oryg.: &.

1) GStA Berlin, VI. HA. Nl. nr 116: Beckmann, Stadt Drossen und Land Sternberg, fol. 114^v–114^r, 121^r, 153^r–154^v, 162^v; Schoenberg, Chronik, Von der Haupt-Stadt Drossen, s. 39.

2) Ps 31,6.

3) 28 kwietnia.

GStA Berlin, VI. HA. Nl. nr 116: Beckmann, Stadt Drossen und Land Sternberg, fol. 114^v–114^r, 121^r, 153^r–154^v, 162^v; Schoenberg, Chronik, Von der Haupt-Stadt Drossen, s. 39.

27. †

Drzeńsko, kościół filialny

XVI w.

Misa chrzcielna. Miedź ocynkowana. Na dnie misy relief ze sceną ze Starego Testamentu: *Walka Samsona z Lwem* (Ri 14,6) otoczony wieńcem listnym. Powyżej na wewnętrznym obrzeżu wybita inskrypcja. Zdjęcie nr 13.

Opis i inskrypcja na podstawie starej fotografii¹⁾:

Ø 40 cm. – Język niemiecki, majuskuła ozdobna.

ALLER^{a)} · [DAN]K^{b)}: JßES · BEJ · JESSUS!²⁾

Tłum.: Każde podziękowanie jest u Jezusa.

Zła jakość fotografii uniemożliwia pewny odczyt. Z tego powodu należy go traktować jedynie jako próbę.

- a) Tego wyrazu nie widać na fotografii.
- b) Odczyt niepewny.

- 1) Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Drenzig, Taufschale, nr 1560; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 20–22.
- 2) Lesung nach Kunstdenkmäler, s. 22: *Aller ... Bes. Heil Anf.*

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Drenzig, Taufschale, nr 1560; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 20–22.

28. †	Trześniów, kościół parafialny	1605
-------	-------------------------------	------

Kielich. Srebro, w środku pozłocony. Stopa sześciolistna, na których segmentach umieszczone były grawerowane herby (nieprzekazane) z odpowiednimi opisami (A–F). Na rotulach nodusa miała znajdować się inskrypcja (G). Przynależna patena z krzyżem poświęcenia posiadała jeszcze znak w kształcie podkowy z inicjałami (H). Kielich istniał jeszcze w 1913 roku, obecnie uchodzi za zaginiony. Inskrypcja grawerowana.

H.: 19,5 cm. – Język niemiecki, pismo humanistyczne.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

Herby: Löben²⁾ Berger³⁾ Ihlow⁴⁾ Winterfeld⁵⁾

- A Catharina gep(or)ne von Lopen, Georg von Lopen, ellig(e) Havsfravw
- B Wolf von Lopen, weiland avf Kirschbavm seliger der jvnger
- C Anna geborne von Bergerinn, Wolf von Lobens seligen elige Havsfraw
- D Friedrich von Ilow auf Kirschbavm Erbsessen Anno 1605
- E Eva geborne Winterfeldinn, Friedrich von Ilowen elige Havsfraw
- F Georg von Lopen der jvnger auf Kirschpavn avs dem Havs Kvrtshav⁶⁾
- G M/A/R/I/A
- H H. B.

Tłum.: Katarzyna urodzona von Lopen, Jerzego von Lopen ślubna pani domu (A). Wolf von Lopen, niegdyś na Trześniowie świętej pamięci młodszy (B). Anna urodzona von Berger, Wolf von Loben świętej pamięci ślubna pani domu (C). Fryderyk von Ilow na Trześniowie dziedzic, roku 1605 (D). Ewa urodzona Winterfeld, Fryderyka von Ilow ślubna pani domu (E). Jerzy von Lopen młodszy na Trześniowie z linii Korzcyców (F).

Fundatorami tego kielicha z 1605 roku były trzy pary małżeńskie, które miały swe udziały własności na Trześniowie: 1. † Wolf von Löben i Anna urodzona Berger; 2. Fryderyk von

Ihlow (Ilow) i Ewa urodzona Winterfeld; 3. Jerzy von Löben i Katarzyna urodzona von Löben. O wymienionych osobach (za wyjątkiem Ewy von Ihlow urodzonej Winterfeld i Fryderyka von Ihlow) brak bliższych informacji. Zob. tablicę pamięci z 1617 roku, nr 35.

- 1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 105.
- 2) Siebmacher, tabl. 166.
- 3) Brak herbu.
- 4) Brak herbu. *Die Wappen des böhmischen Adels. J. Siebmacher's großes Wappenbuch*, t. 30, s. 282 i n., tabl. 133–134. Por. *Neues preussisches Adels-Lexicon*, t. 3, s. 34: tarcza czteropolowa, w środku obłożona wieńcem plecionym z lilii bulwkowatej; klejnot: postać kobieca w sukni czteropolowej, trzymająca w rękach dwa skrzyżowane drzewka.
- 5) Siebmacher, tabl. 177.
- 6) Korzcyców.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 105.

29. †	Gronów, kościół filialny	1608
--------------	---------------------------------	-------------

Chrzcielnica. Drewno. W formie kielicha. Kanciasty cokół jako stopa sześciolistna, na którym osadzony jest krótki sześciokątny trzon wsparty sześcioma wspornikami, a na nim osadzona jest sześciokątna miednica, w której znajduje się misa chrzcielna. W polach górnej listwy przebiega wzdłuż miednicy inskrypcja (A), a poniżej w bocznych segmentach obudowy inskrypcja fundacyjna (B). W sąsiednim segmencie umieszczony był kolejny tekst (C), które jest nieczytelny. Miednicę zamyka przykrywa z wyciętymi wspornikami w liczbie sześciu, na których z kolei osadzona jest korona. Pierwotne malowanie i inskrypcje zostały zmienione podczas prac renowacyjnych w latach 1839 i 1899. Inskrypcja malowana. Zdjęcie nr 14.

Język niemiecki, fraktura i pismo humanistyczne.

Opis i inskrypcje według starej fotografii i Kunstdenkmäler¹⁾:

- A [Lasset die Kindlein / zu mir kommen und / wehret ihnen nicht,] / denn solcher ist / Reich Gottes. / [Marc(us) 10. V(ers) 14.]²⁾
- B Caspar Bock / Prediger. / Gerichtet: 1608.
- C [---]^{a)}

Tłum.: Pozwólcie dzieciom przychodzić do Mnie, nie przeszkadzając im; do takich bowiem należy królestwo Boże (A). Kaper Bock. Kaznodzieja. Wykonał 1608 (B).

Przypuszczalnie chodzi tutaj o Kaspera Bocka, który od 1586 do 1590 roku był pastorem w Gryżynie, około 1594 pastorem w Sądownie, a następnie około 1608 roku kaznodzieją w Gronowie³⁾.

a) Tekst na fotografii nieczytelny.

- 1) Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Grunow, Taufbecken, nr 1625; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 97, 99.
- 2) Mar 10,14; Luk 18,16.
- 3) Evangelisches Pfarrerbuch, t. 2, s. 67.

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Grunow, Taufbecken, nr 1625; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 97, 99.

Ośno Lubuskie, kościół parafialny

1608

Zob. [1734] nr 125.

30. †

Ośno Lubuskie, kościół parafialny

1609

Inskrypcja budowlana. Sklepienie, na prawo od organów. Inskrypcja malowana.

Język niemiecki.

Opis i inskrypcja według Beckmanna: *Sie [die Kirche] ist aber in dem großen Brand der Stat A(nno) 1596, den 12. Maj nebst anderen publiquen Gebäuden nicht vernichtet, jedoch A(nno) 1598 ... wieder zubauen angefangen und A(nno) 1608 völlig erneuert und mit einem neuen Gewölbe versehen worden: Worin an dem Gewölbe zur R(echten) Hand der Orgel diese Worte zulesen:* (tłum.: Kościół ten, obok innych budynków publicznych, nie został jednak w wielkim pożarze miasta w dniu 12 maja roku 1596 zniszczony, jednakże w roku 1598 ... rozpoczęto budować i w roku 1608 w pełni go odnowiono i otrzymał nowe sklepienie: gdzie na sklepieniu po prawej ręce od organów można czytać te wyrazy:)¹⁾:

A Dieses Gewölbe hat Meister Greger Suchel von Lübars²⁾ geschlossen, und darueben die ganze Kirche erneuert, im 1608. Jahre angefangen und im 9. vollendet.

B Lob und Preis u(nd) Weisheit u(nd) Dank u(nd) Ehr u(nd) Gewalt u(nd) Stärke sey unsem Gott von Ewigkeit zur Ewigkeit. Amen. Apocalyp(sis) VII. V(ers) XII.³⁾

Tłum.: To sklepienie zamknął mistrz Greger Suchel z Lübars²⁾, i ponadto odnowił cały kościół, w roku 1608 rozpoczął, a w dziewiątym zakończył (A). Chwała i błogosławieństwo, i mądrość, i dziękczynienie, i cześć, i moc, i potęga Boga naszego na wieków wieków. Amen. Apokalipsa VII wers XII (B).

Oдноśnie do budowy kościoła św. Jakuba w Ośnie Lubuskim zob. Kunstdenkmäler⁴⁾.

- 1) GStA Berlin, VI. HA. Nl. nr 116: Beckmann, Stadt Drossen und Land Sternberg, fol. 114^r, 133^v, 143^v, 144^r i 163^r.
- 2) Lubraß = Lieberose w Spreewaldzie.

3) Apk 7,12.

4) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 35–59.

GStA Berlin, VI. HA. Nl. nr 116: Beckmann, Stadt Drossen und Land Sternberg, fol. 114^r, 133^v, 143^v, 144^r i 163^r; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 33; Knuth, Chronik der Stadt Drossen, s. 39, 71; Wochnik, Die köstlich parafialny in Landsberg/Warthe, s. 52.

31.	Drzeniów, kościół filialny	1609, 1934
------------	-----------------------------------	-------------------

Inskrypcja budowlana. Piaskowiec. Nad wejściem bocznym. Inskrypcja budowlana (A) została odkryta w roku 1934 podczas usuwania trzech warstw tynku. Rotmistrz Selner umieścił ponownie tę tablicę i poniżej zaopatrzył ją w tekst (B). Inskrypcja wykuta. Zdjęcie nr 15.

Szer.: 50 cm; wys.: 22 cm. – Język niemiecki, kapitała; litery: 3 cm.

A HANS V(ON) BENEKENDORF / ZV PAMMIN¹⁾ VND DRENO /
ERBSESCANCELAR / ZV COSTRIN^{a) 2)} A(NN)O 1609

B RENOVIRET 1934 // EVA SELNER PATRONIN // KIRCHENRAT /
K. MATERNE, W. MELCHER / E. HERKE, H. GERLACH

Tłum.: Hans von Benekendorf na Pomieniu i Drzeniowie, kanclerz dziedziczny w Kostrzynie roku 1609 (A). Odnowiony 1934. Ewa Selner, patronka; rada kościelna K. Materne, W. Melcher, E. Herke, H. Gerlach (B).

Hans von Benekendorf (Benckendorf), dziedzic na Pomieniu i Drzeniowie, od roku 1597 kanclerz nowomarchijski³⁾, urodził się 13.07.1558 roku w Wardyniu jako syn Georga von B. i Hippolity von Sydow. W dniu 23.11.1595 roku ożenił się Kathariną von Bardeleben na Hoppenrade. Zmarł 14.01.1632 roku w Strzelcach Krajeńskich. Z tego małżeństwa pochodziło dwoje dzieci: Hans Christian (1598–1628) i Regina (1600–po 1620) zamężna z Georgem von Wedel na Neuwedel (pol. Drawnie)⁴⁾. W 1609 roku jest on potwierdzony jako właściciel Drzeniowa⁵⁾.

a) Cauda C wstawione w O.

1) Pomień pow. Choszczno.

2) Kostrzyn.

3) Odnośnie do kanclerza Hansa von B. zob. Leutinger commentariorum liber XXIX, § 14–15.

4) Vitae Curriculum Nobile Viri Magnifici, admodum Strenui, Nobilissimi & Consultiissimi Johannis von Benekendorff, Serenissimo Electori Brandenburgico a Consiliis, & Novae-Marchiae in Dicastorio Cüstrinensi Cancellarii meritissimi, in Pammin / Drenow / &c. hereditarii In honorem & exemplum Nobilitatis / Descriptum a Joachimo Magiro Acad. Francof. Prof. P., Francofurti cis Viadrum 1627; Militia Christiana eiusq(ue) Corona Coelitus Reposita. Geistliche Ritterschafft der guten Streitter und Kämpffer Jesu Christ, welche unter Christi BlutFähnlein gehuldiget und geschworen haben; Unnd Deroselben beygelegtes EhrenKleinot im Him(m)el. Auß dem Sprüchlein Paulli, 2. Timoth. 4. c. v. 6. 7. & 8.: Bey der ... Christlichen Sepultur Deß weiland WolEdlen ... Hansen von Beneckendorff auff Pammin un(d) Drenow Erbsessen etc. Churf. Brandenb.

Tłum.: Przeczytaj to i zapłacz, mój gościu. W tym miejscu złożono kości szanownego pana magistra Sebastiana Weckera, pobożnego teologa i doświadczonego medyka, starego i emeryta, który szczególnie się wszystkim zasłużył. Przez 51 lata pięknie i pobożnie publicznie głosił chwałę Ewangelii, ale po ukończeniu 71. roku życia zgodnie z prawem natury i wyznając słuszną wiarę w Zbawiciela Jezusa Chrystusa, zasnął w Panu w roku 1610, dnia <....> (A). Uwolniłem się od siebie samego / aż dotąd żyłem na modlitwach i czuwaniu, / bo po to ja, Wecker, zostałem duchownym, / teraz już w ciszy odpoczywam, uwolniony od słów i rozmyślań, / czekając, aż wyda mi rozkaz Chrystus, / który wskrzesza i teraz jest bratem Weckera, / prowadź i mnie, swoją owieczkę, dobry Pasterzu!

Magister Sebastian Wecker urodził się około roku 1539 w Baden koło Wiednia w Austrii. Studiował na uniwersytecie w Wittenberdze. Początkowo około 1559 roku został on kaznodzieją dworu i lekarzem osobistym margrabiego brandenbursko-kostrzyńskiego Jana, następnie w 1564 pastorem i inspektorem w Myśliborzu, w 1571 w Ośnie Lubuskim, gdzie swój urząd sprawował do roku 1608. Zmarł 24.04.1610 roku w 71. roku życia. Ze swego małżeństwa miał dwie córki: Susannę i Małgorzatę, która była zamężna z Michałem Frommio z Myśliborza²⁾.

- a) Widoczne jeszcze ślady wskazują na to, że po roku 1735 tekst inskrypcji na płycie nagrobnej próbowano poprawić. Powód tej ingerencji pozostaje nieznany. U Beckmanna i Schoenberga czytamy *LXIII!* zamiast *LI*.
- b) Podobnie jest z *LLIIII!* zamiast *LXXI*.
- c) Płyta nagrobna została wykonana jeszcze za życia Weckera, jednakże po jego śmierci nie została uzupełniona o dzień zgonu. Data zgonu jest znana literaturze przedmiotu: 24.04.1610.
- d) Skrót nierozwiązany.

- 1) GStA Berlin, VI. HA. Nl. nr 116: Beckmann, Stadt Drossen und Land Sternberg, fol. 116^r, 153^v; Schoenberg, Chronik, Von der Haupt-Stadt Drossen, s. 78–80.
- 2) Evangelisches Pfarrerbuch, t. 1, s. 297; t. 2, s. 937 oraz Epithalamium. Vom Lob der frommen Weiber. Syr. 26. Zu sonderm ehren vnd gl(ue)ckseligen wolhart dem Erbarnd vnd Wolgelarten Herrn Michaeli Frommio, vom Soldin als dem Breutigam Vnd der Erbarnd vnd viel Tugentsamen Jungfrauen Margarethen, Des Ehrwirdigen Achtbarn vnnd Wolgelarten Herrn Magistri Sebastiani Weckers Pfarrherrs vnd Superintendenten zu Drossen Ehliche Tochter als der Braut geschrieben Durch Bartholomaevm Ringwaldt Pfarrherrn in Langfeldt. Den. 23. Septembr. An welchem tage ire hochzeit zu Drossen solenniter gehalten worden Anno 1593, Frankfurt/Oder 1593.

GStA Berlin, VI. HA. Nl. nr 116: Beckmann, Stadt Drossen und Land Sternberg, fol. 116^r, 153^v; Schoenberg, Chronik, Von der Haupt-Stadt Drossen, s. 78–80.

33. †

Spudłów, kościół filialny

1615

Kielich. Srebro pozłocone. Stopa sześciolistna nad szerokim brzegiem stopy i wysokim stopniowanym cokolikiem, który jest bogato zdobiony ornamentem renesansowym. Na stopie przylutowany krucyfiks. Na sześciokątnym trzonie okrągły i z grawerowanymi ornamentami maswerkowymi ozdobiony nodus, na którym umieszczono inskrypcję (A). Na górnej stronie stopy znajdowała się inskrypcja fundacyjna (B), a na jej dolnej stronie podano dane wagowe (C). Skromna stroma czara. Inskrypcja grawerowana. Zdjęcie nr 17.

Wys.: 26,5 cm. – Język łaciński (A), niemiecki (B) – kapitała (A), pismo humanistyczne (B).

Opis i inskrypcja według starej fotografii i Kunstdenkmäler¹⁾:

A I/H/E/S/V/S

B Jost von Karlwitz, Hauptmann auf Lebus vnd Fvrstenwalde – Christofforvs Jaeger, Pfahrherr – Marcvs Matthias – Jvrgen Coppe – Anno 1615

C 51 Lot³⁾

Tłum.: Jost von Karlwitz, starosta w Lebus i Fürstenwalde, Christoff Jaeger, proboszcz, Marcus Matthias, Jurgen Coppe, roku 1615 (B).

Jost von Karlwitz (Karlowitz) był synem Josta von K. i Katharine, hrabiny von der Schulenburg. Jako starosta urzędu w Lebus i Fürstenwalde wystąpił on źródłowo po śmierci poprzednika Josta von Wulffen († 17.05.1612). Christoph Jäger jako proboszcz ewangelicki jest notowany około 1600 roku w Stańsku²⁾.

1) Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Spudlow, Taufbecken, nr 1711; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 194.

2) Evangelisches Pfarrerbuch, t. 1, s. 232; t. 2, s. 370.

3) 744,9 gram.

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Spudlow, Taufbecken, nr 1711; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 194.

34. †

Ośno Lubuskie, kościół parafialny

1615

Płyta nagrobna Martina Martinusa. Kamień. Przy ołtarzu. Inskrypcja wykuta.

Język łaciński.

Inskrypcja i opis według Beckmanna und Schoenberga¹⁾:

Memoriae / Martini Martinÿ, Svebusiani²⁾ Silesÿ, qvi initio Scholasticam juventutem in hac Urbe xx^{b)} annos gubernavit, Postea ad Reip(u)blicæ Fastigium evectus, reliqvam vitam in ejus administratione consumpsit. Viro de Ecclesia et^{a)} Schola non minus qvam de tota Civitate hac bene merito. Relicta vidua Volpurgia Misbachiana cum qva supra xxxviii. annos in conjugio pie vixit. Amici^{c)} superstites hoc monumentum F(ieri) F(ecerunt). Vixit annos LXX.^{d)} Emisit spiritum in manus æterni Patris anno humanæ salutis MDCXV. 11. Decembr(is) et in fiducia mortis et^{a)} e) passionis Domini nostri Jesu Christi in hoc dulci suo cubili lætissimam resurrectionem mortuorum cum omnibus Electis expectat. / ^{f)} Credo Me visurum, Bona Domini in terra Viventium. Psalm(us) 27.³⁾ -f

Tłum.: Pamięci Martina Martiniego ze Świebodzina na Śląsku, który najpierw przez 20 lat wychowywał tutejszą młodzież szkolną, następnie został powołany na ważne stanowisko w radzie miejskiej (i) resztę życia spędził na zarządzaniu sprawami miejskimi. Mężowi, który dobrze zasłużył się dla kościoła, szkoły oraz całego miasta, pozostawił wdowę Walpurgię Misbach, z którą ponad 48 lat pobożnie przeżył w związku małżeńskim, opuszczeni przyjaciele postawili mu ten nagrobek. Przeżył 70 lat. Oddał swego ducha na ręce Pana dnia 11 grudnia 1615 roku, wierząc w śmierć i mękę Pańską, oczekuje w miłym grobie pośród innych wybranych na powszechne zmartwychwstanie zmarłych. *Wierzę, że będę oglądał dobra Pańskie w ziemi żyjących* Psalm 27.

Martin Martinus został wybrany do rady miasta Ośno Lubuskie w 1596 roku, do której należał przez 20 lat jako rajca i burmistrz. Urodził się około 1545 roku, ożeniony był od 1567 roku z Walburgą Misbach, zmarł 11.12.1615 roku i został pochowany w kościele św. Jakuba w Ośnie Lubuskim.

- a) Oryg.: &
- b) Beckmann: *supra xv. annos!*
- c) Tamże: *Liberi(que)!*
- d) Schoenberg: *LXVI!*, oznaczałoby, że ożenił się w wieku 18 lat?!
- e) Tamże: *MDCXV. et in fiduciam Filii Dei et!*
- f—f) Tamże: *Credo resurrectionem mortuorum et^{a)} vitam æternam, Amen!*
- 1) GStA Berlin, VI. HA. Nl. Nr. 116: Beckmann, Stadt Drossen und Land Sternberg, fol. 121^{v-r}, 153^r; Schoenberg, Chronik, Von der Haupt-Stadt Drossen, s. 40–41.
- 2) Świebodzin.
- 3) Ps 26,13.

GStA Berlin, VI. HA. Nl. nr 116: Beckmann, Stadt Drossen und Land Sternberg, fol. 121^{v-r}, 153^r; Schoenberg, Chronik, Von der Haupt-Stadt Drossen, s. 40–41.

35. †	Trześniów, kościół parafialny	1617
-------	-------------------------------	------

Tablica pamiątkowa Ewy von Ihlow urodzonej von Winterfeld. Drewno malowane. Pierwotnie wisiała ona za ołtarzem ambonowym. Obramowana prostokątna płyta drewniana z tekstem śmierci (A) i rymowanym tekstem (B), zwężona w górnej części, wykazuje u dołu rzeźbione wici, a u góry, w okrągłym polu ozdobionym wolutami, osadzona jest głowa anioła ze skrzydłami, pełny herb. Zdjęcie nr 18.

Język niemiecki, fraktura i pismo humanistyczne.

Opis i inskrypcja według starej fotografii¹⁾:

Herb: Winterfeld²⁾

A

EPITAPHIVM

Oder Grabschrifft Weiland Der Edlen VielEhren vnd
Tugentreichen Frawen Euæ Geborne(n) von Winterfeld

des auch Edlen Gestrengen Ehrenvesten auch Wolbenam-
ten, Junckern FriedReichs vo(n) Ihlow, auff Kirschbaum³⁾, Pe-
tershan⁴⁾ vn(d) Ihlow⁵⁾ Erbsessen gewesene(n) Hertzvielgeliebten Ehelichen
E[hefraw] welche den 28 Decembris nach Mittage zwischen 1.
[vn(d) 2. Uhr]^{a)} ist seliglich in Gott entschlaffen Anno 1617.

B

Beschaw diese Grabschrifft du from(m)er Christ // Der Edlen Frawen [Euae]^{a)} Ihlow alhie
Bedenckt dein End auch wer du bist. // [dana]ch^{a)} Gemahl durch Christlich frey.
Was ist dein Leben anders Hie // Im Ehestand auch von Gott begabt
den eitel Jammer ach[t] vnd wet[t]^{a)}. // sechs Töchterlein siebn Söhn gehabt.
Groß muh vnd schmerzleid vnd noth // Neken^{a)} Leben noch 4. wieder Gott
drauff folgt zu Letzt der bitter Todt. // aus dieser Welt genommen hatt.
Der kompt vnd machet alles schlecht // Mit Ihrem Junckherrn sich wolbegie[rt]^{a)}
nimbt weg vnd wirckt^{a)} beid heren vn(d) Knecht. // bis 23 iahr 9 wochen vergiert.
Beid Man vn(d) weib beid Jung vnd altt // Vnd der 28 Christmond kam
den einen spaat den andern bald. // Gott d[er] ih[r] seel von hinnen nam.
Wie solchs doch dies Grabschrifft bezagt // Im [G]la[uben] fest an Jesum Chr[ist]
weil nie im herzen Christo Ragt.^{a)} / auff dem sie ghofft Ist ieder [Christ]^{a)}.
Ein Edle Ehrenreich Matron // Der Leib der R[adt]^{a)} W[... Wage]
gezieret mit vielen gaben schön // das ihr Gott am [Jüngsten] Tage.
Gottesfürchtig from(m) vnd Tugentsam // [Wir]d aufferstehen zum [Ewigen Leben]
Eua Winterfeld war Ihr Name // [da]s wolle Ihr Gott [al]s [... verleihen].
Eines alten adeli[chen Geschlechts] // [---]
ein gutter herren [---] // [---.]

Tłum.: Epitafium lub napis nagrobny niegdyś szlachetnej, wielce czcigodnej i wielce cnotliwej pani Ewy urodzonej von Winterfeld, również szlachetnego, dostojnego, nieskazitelnego, także dobrego imienia junkra Friedricha von Ihlow, dziedzica na Trześniowie, Petershan i Iłowie, byłej wielce z serca ukochanej ślubnej małżonki, która zasnęła pobożnie w Bogu w dniu 28 grudnia po południu między 1 a 2 godziną roku 1617 (A). Obejrzyj ten napis nagrobny, ty, pobożny chrześcijaninie, / pomyśl o swoim końcu, także kim jesteś. / Czym innym jest twoje życie tutaj, / próżną rozpacz zważaj i zakładaj. / Wielkie staranie i cierpienie bólu i potrzeby, / potem następuje na końcu gorzka śmierć. / Ona przychodzi i wszystko robi źle, / zabiera i działa u pana i sługi, / u mężczyzny i kobiety, u młodego i starego, / jednego później, drugiego wcześniej, / jako takiego ten napis nagrobny jednak wymienia, / ponieważ nigdy w sercu Chrystus się nie znajdował. / Szlachetna wielce czcigodna matrona, / ozdobiona pięknie wieloma zdolnościami, / bogobojna, pobożna i cnotliwa, / Ewa Winterfeld było jej nazwiskiem, / ze starego szlacheckiego rodu / panów dóbr (---) [pochodziła?] / (---). // Szlachetnej pani Ewie Ihlow tutaj / [następnie] wolnej po chrześcijańsku od męża. / W stanie małżeńskim także od Boga obdarzona, / miała sześć córeczek i siedmiu synów. / (Za?) życia jeszcze Bóg / zabrał czworga z tego świata. / Ze swoim panem junkrem żyła dobrze, / przeżyła aż 23 lata i 9 tygodni / i 28. miesiąca Chrystusa (= grudnia) przyszedł / Bóg, który wziął jej duszę. / W mocnej wierze w Jezusa Chrystusa, / którego ona oczekiwała, / jest każdy chrześcijanin(?) / ciało (---), / że jej Bóg na Sądzie Ostatecznym / zmartwychwstanie do Wiecznego Życia, / (i) zechce Bóg jej to jako (...) użyzyć / (---).

Ewa von Ihlow urodzona von Winterfeld była córką Dietricha von W. († 22.05.1595) i jego trzeciej żony Anny von Kossebode na Torgelow w Meklemburgii († 14.10.1590). W dniu 26.10.1594 roku wyszła za mąż za Friedricha von Ihlow (Ilow) na Smogórach w powiecie Torzym Zachodni⁶⁾. Zmarła 28.12.1617 roku i została pochowana w kościele w Trześniowie. Zob. kielich z 1605 roku, nr 28.

a) Odczyt niepewny.

- 1) Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Klein Kirschbaum, Gedächtnistafel, nr 1630.
- 2) Siebmacher, tabl. 177; tu: na lewo skaczący przez związany snop wilk; klejnot: czuwający wilk w koronie z liści między dwoma opancerzonymi ramieniami.
- 3) Trześniów.
- 4) Petershan, miejsce niezidentyfikowane.
- 5) Ihlow = Ihlowshof = Iłowo pow. Myślibórz.
- 6) Geschichte des Geschlechts von Winterfeld, Nach Urkunden verfaßt von Ludwig Gustav von Winterfeld-Damerow, t. 1, Damerow 1863, s. 232, 235, 237.

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Klein Kirschbaum, Gedächtnistafel, nr 1630; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 104–105.

36.	Ośno Lubuskie, kościół parafialny	1619
------------	--	-------------

Ambona. Drewno. Po prawej stronie nawy głównej. Ambona składa się z sześciokątnego kosza, który podtrzymywany jest figurą Mojżesza, i sześciokątnego baldachimu, bogato ozdobionego i zwieńczonego figurą Zmartwychwstałego Chrystusa. Po stronie wewnętrznej baldachimu znajduje się gołąb jako symbol św. Ducha i data roczna wykonania ambony (A). Na narożnikach kosza małe kolumny kompozycyjne. Pola balustrady są podzielone na strefy cokołu i wnęki z łukiem półkolistym, w których znajdują się figury Chrystusa z inskrypcją (B) w otoczeniu czterech ewangelistów. Z kolei w niszach balustrady schodów wejścia na kazalnicę znajdują się figury apostołów. Inskrypcje malowane. Zdjęcie nr 19–20.

Język łaciński, kapitała; litery: 2,5 cm (B).

A 16//19

B PAX // VOBIS¹⁾

Tłum.: Pokój z wami (B).

Oдноśnie do historii budowy kościoła św. Jakuba w Ośnie Lubuskim zob. Kunstdenkmäler²⁾.

1) Luc 24,36; Jo 20,21; 20,26.

2) Kunstdenkmäler, s. 35–59.

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Drossen, Kanzel, nr 1582; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 33, 47; Wochnik, Die kościół parafialny in Landsberg/Warthe, s. 54, 67.

37. †	Ośno Lubuskie, kościół parafialny	1619?
-------	-----------------------------------	-------

Inskrypcje ściennie przy kazalnicy, zob. nr 36. Według Beckmanna przy kazalnicy znajdowały się następujące inskrypcje: po prawej stronie tekst (A) i tekst z roku 1701 (zob. nr 102), po lewej tekst (B), ponad nim tekst z roku 1738 (zob. nr 129), a z tyłu kazalnicy tekst (C). Wszystkie dalsze inskrypcje zostały zniszczone przez nowe wymalowanie wnętrza kościoła. Inskrypcje malowane.

Język niemiecki (A, B) i łaciński (C).

Opis i inskrypcje według Beckmanna¹⁾:

- A Salomon c(apitel) 4. v(ers) 17: Bewahre deinen Fuß, wann du zum Hause Gottes gehest, und komm, dass du hörest, dann das ist beßer als der Narren Opfer, dann Sie wißen nicht, was Sie böses thun²⁾.
- B Hagg(ai) II. 10. Es soll die Herrlichkeit dieses letzten Hauses größer werden, dann des ersten gewesen ist, spricht der H(ERR) Zebaoth, und ich will Friede geben an diesem orte, spricht der H(ERR) Zebaoth³⁾.
- C Tu fac officium cætera linque Deo.

Tłum.: Zważaj na krok swój, gdy idziesz do domu Bożego, zbliż się, abyś mógł słyszeć, ponieważ to jest lepiej niż ofiara głupców, bowiem oni nie wiedzą, co czynią oni złego (A). Przyszła chwała tego ostatniego domu ma być bowiem większa od pierwszego, mówi Pan Zastępów, i chcę dać pokój temu miejscu, mówi Pan Zastępów (B). Czyń twoją powinność, resztę zostaw Bogu (C).

1) GStA Berlin, VI. HA. Nl. nr 116: Beckmann, Stadt Drossen und Land Sternberg, fol. 120^v, 156^r, 157^v: *Ferner stehen zur R(echts) der Kanzel angeschrieben die Worte aus dem Prediger Salomon c(apitel) 4. v(ers) 17: (tekst A). Gegenüber zur L(inks) der bei der Einweihung abgehandelte Text Hagg(ai) II. 10: (tekst B) und darüber: (tekst nr 130). Hinter der Kanzel liest man: (tekst C).*

2) Koh 4,17.

3) Ag 2,9.

GStA Berlin, VI. HA. Nl. Nr. 116: Beckmann, Stadt Drossen und Land Sternberg, fol. 120^v, 156^r, 157^v; Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Drossen, Kanzel, nr 1582; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 33, 47.

38. †	Stańsk, kościół filialny	1625
-------	--------------------------	------

Tablica wotywna. Drewno. W przedsionku wieży. Na niej znajdowały się cytaty z Pisma Świętego (A) i inskrypcja fundacyjna. Inskrypcja malowana?

Język niemiecki.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

A Mark(us) 14, V(ers) 7²⁾

B Pfarrer Christoph Jäger, Kirchenväter Hanß Großwendt und Valtin Thieme^{a)}

Tłum.: Marek 14, wers 7 (A). Proboszcz Christoph Jäger, starsi kościoła Hans Großwendt i Valentin Thieme (B)

Christoph Jäger został pastorem w Stańsku około 1600 roku i pozostał nim do około 1630 roku. Więcej o nim nie wiadomo³⁾. O starszych kościoła również brak bliższych informacji.

a) Tekst nie został wiernie oddany.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 197.

2) Mar 14,7.

3) Evangelisches Pfarrerbuch, t. 1, s. 232; t. 2, s. 370.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 197.

39. †	Rapice, kościół filialny	1626
--------------	---------------------------------	-------------

Dzwon. Brąz. Zachodni w wieży kościelnej. Dzwon posiadał trzy inskrypcje. Inskrypcje odlane.

Ø 78 cm.

Język łaciński, kapitała.

Opis i inskrypcje według Kunstdenkmäler¹⁾:

A AN(NO) MDCXXVI D(OMI)N(I) JLLVSTRI ET AMPLISS(IMI)
DIGNITATI D(OMI)N(VS) ADAM(VS)^{a)} COMES
A SCHWARTZENBERG ORDINIS EQVITVM S(ANCTI) JOHAN(NIS)
MAGISTER CAMP(ANAE) HANC FVNDI ET FIERI VOLVIT

B PSAL(MVS) XVI. CONSERVA ME DOMINE QVONIAM SPERAVI IN TE²⁾

C DIV(INVS) ERASMVS GREILICHIVS PASTOR MATTHAEVS PAVST
PRAGENSIS FVSOR

W roku 1626 na cześć oświeconego i najwyższego Pana pan hrabia Adam von Schwarzenberg, mistrz świętego zakonu Joannitów, zlecił ten dzwon przygotować i odlać (A). Psalm 16: Zachowaj mnie, Panie, bo chronię się u Ciebie (B). Kaznodzieja Erasm Greulich pastor, Mateusz Paust, ludwisarz praski (C).

Adam hrabia von Schwarzenberg (także Schwartzenberg), urodzony 26.08.1583 roku w Gimborn / Bergisch, zmarły 14.03.1641 roku w Spandau, był od 1625 do 1641 roku mistrzem zakonu joannitów baliwatu brandenburskiego i wpływowym doradcą elektora brandenburskiego Jerzego Wilhelma³⁾. Kaznodzieja Erasm Greulich (także Greilich) był proboszczem w Rapicach od 1590 do 1629 roku⁴⁾.

Dzwon ten obok wschodniego o $\varnothing$ 64 cm z 1876 roku i środkowego o $\varnothing$ 85 cm z czasów średniowiecza był trzecim dzwonem umieszczonym w wieży kościelnej. Ludwisarz Mateusz Paust oprócz tego dzwonu odlał w 1626 roku drugi dzwon dla Sieniawy Żarskiej w powiecie Żary⁵⁾.

a) Oryg.: ADAM⁹

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 156–157.

2) Ps 16,1.

3) Winterfeld von, Geschichte des Ritterlichen Ordens St. Johannis von Spital zu Jerusalem, s. 732–735; ADB, 33:1891, s. 779–794; NDB, 24:2010, s. 21–22.

4) Evangelischer Pfarrerbuch, t. 1, s. 245; t. 2, s. 267.

5) Wolff, Die Glocken der Provinz Brandenburg, s. 135, 170; Schmidt, Märkische Glockengießer, cz. 2, s. 133–134.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 156–157.

40.

Ośno Lubuskie, kościół parafialny

1627

Ołtarz. Drewno, w nowszych czasach przemalowany. Pięciostopniowa edikula bogato ozdobiona, zwieńczona rzeźbą pelikana karmiącego własnym ciałem pisklęta jako symbol Eucharystii. Na pięciu piętrach ołtarza w jego środkowych polach wyrzeźbione są najważniejsze sceny ilustrujące chrześcijańską teologię zbawienia. Najpierw Ostatnia Wieczerza, potem Ukrzyżowanie, Zmartwychwstanie, Wniebowstąpienie i na górze scena Sądu Ostatecznego. Wszystko zostało ozdobione bogato wypracowanymi girlandami owocowymi i główkami aniołów. W scenie Ukrzyżowanie Chrystusa umieszczony jest na krzyżu tytuł z tekstem (A). Na belkowaniu środkowego stopnia umieszczona została data roczna wybudowania ołtarza (B). Kolumny ozdobione są dodatkami figuralnymi, a nisze z łukiem półkolistym obramowane i ozdobione w guziki, rozety i inne elementy. Po bokach stoją figury św. św. Piotra i Pawła, personifikacje Wiary i Miłosierdzia. Trzeci i czwarty stopień ołtarza zawiera kartusze z figurami przedstawiającymi czterech ewangelistów i tłum aniołów. Inskrypcja malowana. Zdjęcie nr 21–23.

Język łaciński.

A I(ESVS) N(AZARENVS)^{a)} R(EX) I(VDAEORVM)¹⁾

B 16//27

Tłum.: Jezus z Nazaretu, król żydowski (A).

Oдноśnie do budowy kościoła św. Jakuba w Ośnie Lubuskim zob. Beckmann i Kunstdenkmäler²⁾.

a) Litera N wyprowadzona w odbitce lustrzanej.

1) Joh 19,19.

- 2) GStA Berlin, VI. HA. Nl. nr 116: Beckmann, Stadt Drossen und Land Sternberg, fol. 114^v, 154^v: *Der Altar ist ganz von Holz und A(nno) 1627 erbauet worden, wovon die Jahrzahl in der dritten Etage der Bilder deßelben zusehen*; Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Drossen, Altar, nr 1188; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 43–47.

GStA Berlin, VI. HA. Nl. nr 116: Beckmann, Stadt Drossen und Land Sternberg, fol. 114^v, 154^v; Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Drossen, Altar, nr 1188; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 33, 43–47; Wochnik, Die kościół parafialny in Landsberg/Warthe, s. 54, 67; Od Drossen do Ośna Lubuskiego, s. 50–51.

41. †	Ośno Lubuskie, kościół parafialny	1627
-------	-----------------------------------	------

Inskrypcja budowlana w formie rymowanego tekstu. Na starym chórze (emporze) uczniów.

Język łaciński.

Opis i inskrypcja według Beckmanna: *Ingleichen an dem Alten Schüler Chor in folgenden Distichis* (tłum.: *Podobnie na starym chórze (emporze) uczniów następujący dystych*)¹⁾:

Durus erat quamvis bis densus Septimus annus,
 Milite Drosnenses dura premente lares
 Et tamen haud oblita Dei mea Drosna benigni,
 Quod docet Altare hoc, quod docet hicce Chorus
 Sic operare Deo, duro illo hoc tempore Drosna,
 Drosna tuos cives praemia quanta maneat!
 1627

Tłum.: Wprawdzie ten dwudziesty siódmy rok był trudny, / gdyż domostwa w Ośnie gnębiły obce wojska, / to jednak Bóg nie zapomniał o mym mieście, / o czym świadczy ten ołtarz, poucza ten chór, że tutaj / sprawowana jest służba Bogu, że jak zwykle / Ośno służy Bogu nawet w takich czasach, / Ośno zachowa wiernych Panu, godnych nagrody! 1627

Oдноśnie do budowy kościoła św. Jakuba w Ośnie Lubuskim zob. Kunstdenkmäler²⁾.

- 1) GStA Berlin, VI. HA. Nl. nr 116: Beckmann, Stadt Drossen und Land Sternberg, fol. 114^{r-v}, 163^v.
 2) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 35–59.

GStA Berlin, VI. HA. Nl. nr 116: Beckmann, Stadt Drossen und Land Sternberg, fol. 114^{r-v}, 163^v; Wochnik, Die kościół parafialny in Landsberg/Warthe, s. 54.

42.	Ośno Lubuskie, kościół parafialny	1600–1630
-----	-----------------------------------	-----------

Chrzcielnica. Piaskowiec. Po lewej stronie przed prezbiterium. Niegdyś na kwadratowej płycie cokołu (obecnie brak) stała okrągła kolumna ozdobiona głowami lwów i girlandami owocowymi. Ponad tym okrągła obręcz i jajownik jako przejście do przebogato wyrobionej ośmiokątnej nadbudowy górnej, miednicy z misą chrzcielną (obecnie brak). Małe hermy zdobią narożniki. Pola boczne wypełnione są figuralnymi reliefami przedstawiającymi osobę Chrystusa i czterech ewangelistów oraz trzech apostołów na ornamentowym gruncie. Powyżej w każdym obramowaniu pod gzymsem przynależne do osoby inskrypcje (A–H). Inskrypcje wykute. Zdjęcie nr 24.

Ø 61 cm; wys.: 120 cm. – Język łaciński, kapitała; litery: 2 cm.

- A CHRISTVS • IOH(ANNES) 3¹⁾
- B S(ANCTVS) PETRVS • I • CAP(ITE) 3²⁾
- C S(ANCTVS) PAVLVS • AD ROM(ANOS) 6³⁾
- D S(ANCTVS) PHILIPPVS • ACT(A APOSTOLORUM) 8⁴⁾
- E S(ANCTVS) IOHANN • CAP(ITE) • I • 5⁵⁾
- F S(ANCTVS) LVCAS • CAP(ITE) 3⁶⁾
- G S(ANCTVS) MARCVS • CAP(ITE) 16⁶⁾
- H S(ANCTVS) MATHEVS • 6. CAP(ITE) 3⁷⁾

Tłum.: Chrystus – Jan 3 (A). Święty Piotr – I – rozdział 3 (B). Święty Paweł – Do Rzymian 6 (C). Święty Filip – Dzieje Apostolskie 8 (D). Święty Jan – rozdział 1 (E). Święty Łukasz – rozdział 3 (F). Święty Marek – rozdział 16 (G). Święty Mateusz – rozdział 6 wers 3 (H).

Powstanie tej chrzelnicy należy datować na pierwszą trzecią część XVII wieku, na okres powstania kazalnicy i ołtarza. Odnośnie do datacji zob. *Kunstdenkmäler*⁹⁾.

1) Jo 3.

2) 1 Petr 3.

3) Rom 6.

4) Act 8

5) Joh 1

6) Luc 3

7) Mar 16.

8) Mat 6,3.

9) Datacja według *Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg*, s. 47; na s. 33: 1600!

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Drossen, Taufbecken, mr 1583; Bergau, *Inventar der Bau- und Kunstdenkmäler*, s. 325–326; *Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg*, s. 46–47; Wochnik, *Die kościół parafialny in Landsberg/Warthe*, s. 54, 67: ok 1600!; *Od Drossen do Ośna Lubuskiego*, s. 56.

43. †	Ośno Lubuskie, kościół parafialny	1631
-------	-----------------------------------	------

Epitafium pastora Mateusza Strausberga (Straußberga). Miedz. Za ołtarzem. Inskrypcja kłuta.

Język łaciński.

Opis i inskrypcja według Beckmanna¹⁾:

Epitaphium / Heus Viator, / M(AGISTER) MATTHÆVS STRAVSBERGIVS
Pastor Drosnensis, / qui / Anno C(hristi) 1580 (24 Maÿ) Honwaldæ²⁾ in
Neo Marchia honestis Parentib(us) natus, / Patre / Viro Reverendo / D(omi)
n(o) Matthæo Strausbergio ad annos 28. ibidem Pastore vigilantissimo
/ Matre / Eva Franciana ex Vallib(us)³⁾ Joachim(o) Bohem(ia) oriunda
filia fratris / clarissimi illius Epicharmi⁴⁾ / M(agistri) Melchioris Franci⁵⁾,
Kirchbergensis⁶⁾ Misnici⁷⁾, Ecclesiae Landsberg(ensis)⁸⁾ / in Neo Marchia
Pastoris et Inspectoris, Scholæ Custriensis⁹⁾ / tandem ab anno 38. Rectoris
fidelissimi. / Primum / Anno 1587. Custrinum delatus, / ubi / sub disciplina
et institutione jam nominati magni illius Viri sexennium peregit, / A(nno)
C(hristi) 1595 (aetatis 15) Gorlicium¹⁰⁾ missus: ubi viennium Musis operatur
est porro. / Anno C(hristi) 1597 (aetatis 17) Francofurtum¹¹⁾ profectus,
ibidemq(ue) tum annum unum com(m)oratus. / Patre pie defuncto / Anno
C(hristi) 1599 (aetatis 19) Nobilissimi Viri Conradi à Marwiz Paedagogus
/ cum hui(us) Fil(iis) Mauritio et Cunrado. / Anno C(hristi) 1600 (aetatis
20) denuo Francofurtum regressui, ibidemq(ue) / Quinquennio integro in
aed(e) Ci(vis)^{a)} D(omi)n(i) D(octoris) Mitionis¹²⁾, exacto A(nn)o C(hristi)
1605 (aetatis 25.) / Sub Clariss(imi) Viri / D(omi)n(i) D(octoris) Jacobi
Eberti¹³⁾ Rectoratu / D(omi)n(i) M(agistri) Calebi Trygophori¹⁴⁾ Decanatu
/ Laurea Magistrali rite insignatus. / Eodem anno / Scholæ Custrinensis
(sed ante promotionem) Rector legitime vocat(us) / Qua in functione /
Quinquenniam fideliter desudavit. / Coeterum / Anno C(hristi) 1607. 22.
Jan(uarÿ) nuptias celebravit solennes Custrini cum Eva Buchovia D(omi)
n(i) Martini Buchovÿ Electoralis Secretarÿ Filia: in conjugio vixit annos
<..>^{b)} Liberis à Deo donatus quinque, filio uno, Matthæo, liberarium
artium et Theologiae studioso; Filiab(us) quatuor; duæ in coelestem
patriam praemissæ, tres in hac lacrymarum valle superstites, quamdiu
Deo supremo Biarchæ visum fuerit. /: Quæ una cum fratre et utroq(ue)
parente peste Drosnae a(nno) 1631 grassante ablatae sunt: / Tandem /
Anno Christi 1609 (aetatis 29) Drosnam legitime vocatus / D(omi)n(o)
D(octore) Wencelio¹⁵⁾ ordinante / D(omi)n(o) D(octore) Christopho
Pelargo¹⁶⁾ investiente / Pastor ibidem et vicinarum Ecclesiarum / Inspector
confirmatus / quod officium / laudabiliter administravit. / Anno Ch(rist)
i 1631 aetatis 51 / placide et hac vita commigravit / cubat hic. / ABI NUNC
/ et defuncto precare requiem.

Tłum.: Ach wędrowcze! Magister Mateusz Strausberg, pastor w Ośnie, urodził się 24 maja 1580 roku w Wysokiej w Nowej Marchii w bardzo zacnej rodzinie. Jego ojciec Mateusz Strausberg przez 28 lat sprawował tutaj funkcję pastora. Matka Ewa Franc z Valle(?), córka rodzona Joachima z Czech, miała brata, bardzo znanego jak tamten Epicharm, magistra Melchiora Franc, pastora w Kirchberg w Miśni oraz pastora i inspektora w Gorzowie w Nowej Marchii, a w końcu od 38. roku życia, rektora szkoły w Kostrzynie. W 1587 roku wysłano Mateusza najpierw do Kostrzyna, tam spędził sześć lat pod nadzorem i opieką wspomnianego już męża. W roku Chrystusa 1595 (w wieku 15 lat) wyjechał do Zgorzelca, gdzie pobierał nauki przez kolejne 2 lata. W roku Chrystusa 1597 (w wieku 17 lat), udał się do Frankfurtu nad Odrą, gdzie spędził jeden rok. Po nabożnej śmierci ojca w roku Chrystusa 1599 (w wieku 19 lat), został preceptorem Konrada von Marwitz i z jego synami Maurycym i Konradem. W roku Chrystusa 1600 (w wieku 20 lat), ponownie wybrał się do Frankfurtu. Tam spędził całe 5 lat w domu mieszczańskim doktora Mitio. Dokładnie w roku Chrystusa 1605 (w wieku 25 lat) za czasów bardzo znanego człowieka, doktora Jakuba Eberta, rektora i magistra Kaleby Frygoptora, dziekana, uroczyste nadano mu tytuł magistra. W tymże 1605 roku (jeszcze przed promocją uniwersytecką) został powołany na rektora szkoły w Kostrzynie, funkcję tę sprawował przez 5 lat. Następnie 22 stycznia 1607 roku ożenił się uroczyste w Kostrzynie z Ewą Buchow, córką Martina Buchowa, sekretarza elektora. W stanie małżeńskim przeżył lat (...). Bóg obdarzył go pięciorgiem dzieci, tj. jednym synem Mateuszem, który studiuje sztuki wyzwolone i teologię, oraz czterema córkami; dwie z nich odeszły już na tamten świat. Trzy przetrwały na tym padole płaczu, czekając na przyjście Najwyższego Boga, lecz jedna z bratem i obydwojema rodzicami zmarła jako ofiara zarazy w Ośnie w 1631 roku. W końcu w roku Chrystusa 1609 (w wieku 29 lat) powołany przez pana dr. Wencela i zaordynowany do Ośna przez pana dr. Krzysztofa Pelargusa, zostało mu prawnie potwierdzone przekazanie stanowiska pastora i inspektora sąsiednich kościołów, które to obowiązki wykonywał w doskonały sposób. Zakończył swe życie w 1631 roku w wieku 51 lat i spoczywa w tym miejscu. Teraz odejdź stąd (wędrowcze) i pomódl się o wieczny odpoczynek dla zmarłego.

Magister Mateusz Strausberg (Straußberg) urodził się 24.05.1580 roku w Wysokiej w powiecie Gorzów Wielkopolski jako syn pastora Mateusza S. i Ewy Franck, córki gorzowskiego pastora i superintendenta Melchiora F. Od 1587 do 1598 roku uczęszczał do szkół w Kostrzynie i Zgorzelcu, a także na uniwersytet we Frankfurcie nad Odrą. Pracował również jako nauczyciel prywatny¹⁷⁾, w roku 1605 ukończył studia z tytułem magistra i powołany został na rektora szkoły w Kostrzynie. W dniu 22.01.1607 roku ożenił się w Kostrzynie z Ewą Buckow, córką sekretarza elektoralnego Marcina B. Z tego małżeństwa pochodziło pięcioro dzieci, z których troje zmarło. Tylko jedna córka i jeden syn Mateusz żyli dłużej. W roku 1609 przybył do Ośna Lubuskiego, gdzie został pastorem i superintendentem. Zmarł z żoną i obojgiem dzieci w czasie zarazy panującej w Ośnie w roku 1631¹⁸⁾ i został pochowany w kościele św. Jakuba w Ośnie Lubuskim¹⁹⁾.

a) Ligatura: i wpisane w C.

b) Brak 24.

1) GStA Berlin, VI. HA. Nl. nr 116: Beckmann, Stadt Drossen und Land Sternberg, fol. 117^r, 160^r–161^v.

2) Wysoka.

3) Brak identyfikacji, *Balle*?

- 4) Epicharmos (Epicharm), *około 540 przed Chrystusem, †około 460 przed Chrystusem, główny przedstawiciel komedii doryjsko-sycylijskiej.
- 5) Melchior Franc (Franck) musiał się urodzić w roku 1537, jeżeli – według przekazu inskrypcji – miałby być pastorem w Kirchberg w Saksonii i od roku 1562 pastorem w Dąbiu. Od 1565 do 1575 był nadproboszczem i superintendentem kościoła mariackiego w Gorzowie Wielkopolskim, a na końcu od roku 1575 (jako 38-latek) do 1595 rektorem szkoły w Kostrzynie. Tam zmarł – zob. *Evangelisches Pfarrerbuch*, t. 1, s. 259; t. 2, s. 212.
- 6) Kirchberg pow. Zwickau w Saksonii.
- 7) Miśnia.
- 8) Gorzów Wielkopolski.
- 9) Kostrzyn.
- 10) Zgorzelec.
- 11) Frankfurt nad Odrą.
- 12) Dr filozofii Johannes Mitio, urodzony w Krośnie Odrzańskim, ukończył swoje studia we Frankfurcie nad Odrą w stopniu bakałarza w 1571 roku – *Themata de consilio, ex tertio et sexto ethicorum Aristotelis ad Nicomachū in Academia Francofordiana 7. Iduum Aprilis publicè in disputationem proposita a Ioanne Mitione Crossensi, optimarum artium Baccalaureo. Johannes Mitio. Frankfurt/Oder 1571; Epithalamium. Vom Zustande eines betrübten Widtwers. Zu sonndern Ehren, Frankfurt an der Oder 1595 (bez strony): Doctori Johanni Mitioni.*
- 13) Jakob Ebert (1549–1614), luterański teolog i poeta, od 1594 roku profesor teologii na uniwersytecie we Frankfurcie nad Odrą, był też rektorem, zob. *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*, t. 1, szp. 1446.
- 14) Kaleb (Caleb) Trygophor (1563–1613), profesor logiki na uniwersytecie we Frankfurcie nad Odrą, dziekan, prorektor i rektor, urodzony w Korbach, zmarł 10.12.1613 roku w Kostrzynie, zob. *Allgemeines Gelehrten-Lexicon*, cz. 4, szp. 1343–1344 i Bollmeyer, *Lateinisches Welfenland*, s. 288.
- 15) Dr Andreas Wencel, profesor uniwersytetu we Frankfurcie nad Odrą, od 22.12.1587 roku nadproboszcz tamtejszego kościoła mariackiego, zmarł w Rybolicach w dniu 31.08.1613 roku – *Evangelisches Pfarrerbuch*, t. 2, s. 945.
- 16) Dr Christoph Pelargus (1565–1633), profesor filozofii i teologii na uniwersytecie we Frankfurcie nad Odrą, jednocześnie od 1595 roku generalny superintendent Marchii Brandenburskiej – *Evangelisches Pfarrerbuch*, t. 2, s. 625.
- 17) W 1604 roku opublikował on: *De Felicitate Civili, Seu: De Summo Hominis Bono. Disputatio Ethica, Quam ... In Electorali Academia Marchica ... Publico examini subiicit M. Paulus Schertzius Francof(urti) March(iae) Respondente Matthaeo Strausbergio Landsbergensi Neomarch(iae) Ad Nonas Iulii ... Francofurti 1604.*
- 18) Odnośnie do zarazy zob. Knuth, *Chronik der Stadt Drossen*, s. 45, który podaje, że w wyniku głodu i zarazy zmarło 2 tys. osób. Zob. także Linke Heinz W., Paschke Heinz, *Das Sternberger Land im Wandel der Zeiten*, s. 217.
- 19) *Evangelisches Pfarrerbuch*, t. 1, s. 297; t. 2, s. 866 (bez danych biograficznych).

GStA Berlin, VI. HA. Nl. nr 116: Beckmann, Stadt Drossen und Land Sternberg, fol. 117^v, 160^r–161^v.

44. †

Ośno Lubuskie, kościół parafialny

1638

Epitafium Gertrudy Beil z domu Bennewitz i jej dzieci. Przy emporze uczniów, za organami, zupełnie w rogu nad dziedzicznym grobowcem rodziny Beil. Po lewej stronie głównego tekstu rymowanego (D) znajdowała się inskrypcja (A), po prawej tekst (B), a nad nią tekst (C). Inskrypcje malowane?

Język łaciński.

Opis i inskrypcja według Beckmanna i Schoenberga¹⁾:

A ^{a-}Beati qui in Do/mino moriuntur / àmodo²⁾. Non / moriar sed vi-/vam
et opera / Domini annun/ciabo³⁾ -a.

B ^{b-}Cristus mihi vita / est et mori lu-/crum⁴⁾. Nostra / conversatio in caelis
est -^b 5).

C ^{c-}Bonum certamen certavi, cursum consummari, fidem servari etc.⁶⁾

D Piis manib(us) et posteris sacrum! -^c
Siste gradum lector fixamq(ue) revolve tabellam
Exemplum rarum carmina mœsta dabunt.
Hoc denata cubat Gerdrutha in fornice busti,
Benwicio⁷⁾ Drosnæ qvæ patre nata fuit.
Jeremiæ data erat, sociali fœdere virgo,
Qvem Crosnæ genuit Beilius ipse parens.
Virgo hæc comis erat, pia, casta, modesta, fidelis,
Matronisqve decus pluribus una fuit.
Ut virtutis erat cultrix, pietatis amatrix,
Sic vitæ retulit præmia digna piæ.
Ipsa suo peperit non infoecunda marito
Filiolos qvinos, filiolasqve duas;
Jeremiam, Janum, Casparum teqve Georgi
Martinum qvartum Dorotheam Helisaben,
Hinc nova spes generis patriæ virtutis et^{a)} artis.
Solamen vitæ gloria magna patris.
Dotibus ingenÿ studiiqve ardore vigeabant.
Ad majores alacres, spemqve dedere patri.
Hinc si filiolis mansisset longior ætas,
Commoda sensisset curia, Templâ, Scholæ.
Gaudia sed cordis cito destituere parentem
Excepitq(ve) chorum pectora luctus edens.
Octo dies intra gnatos cum matre peremit
Et gnatam vulgo pernicioſa lues.
Filia nata recens à partu sola superstes
Mansit, cui valuit pestis obesse nihil.
Corpore rapta qvidem est cum prole puerpera
Vivit at ante Deum Spiritus conjux unde venit.
Ter prius hic annos denos complevit et^{a)} octo,
Heu, qvam septembri peste perempta cadit,
Tres et^{a)} bis denos traduxerat innuba virgo,
Juncta fuit socio, dein tria lustra toro.

Hic pater et^{a)} vidu(us) monumenta paravit, ut ossa
 Conjugis et^{a)} sobolis peste solute cubent.
 Qvisqvis ad hanc venies tabulam, casumqve notabis
 Defunctis abiens molle precare solum.

^d-Vivo Ego, et vos vivetis!-^d

Tłum.: Błogosławieni, którzy w Panu umierają już teraz. / Nie umrę, lecz będę żył i głosił dzieła Pańskie (A). Chrystus jest moim życiem, a śmierć moim zyskiem. / Nasze przemienienie jest w niebie (B). Stoczyłem dobrą walkę, bieg ukończyłem, wiary ustrzegłem (C). Poświęcono świętej pamięci i potomności. / Zatrzymaj się na chwilę, czytelniku, przeczytaj tę tablicę, / a smutne wiersze dadzą ci dobry przykład. / Tu pod sklepieniem grobowca spoczywa Gertruda, / która urodziła się w Ośnie z ojca Bennewitza. / Jako panna wyszła za mąż za Jeremiasza, / którego ojcem był jak mało kto Beil z Krosna. / Była dziewczyną pogodną, pobożną, czystą, uprzejmą, / przynosiła zaszczyt wielu kobietom. / Okazywała szacunek dla cnót, zamiłowanie dla religii, / za pobożne życie spotkała ją stosowna nagroda. / Swojemu mężowi urodziła aż pięciu synów i dwie córki, / Jeremiasza, Janusza, Kaspera i ciebie, Jerzy, / jako czwartego Marcina oraz Dorotę i Elżbietę. / Rodzina, a zarazem całe miasto zyskały wtedy nową nadzieję, / cnoty i sztuki otrzymały wsparcie, a ojciec poczuł dumę. / Dzieci zasłynęły darami umysłu i chęcią do nauki, / wykazywały ambicję, budziły w ojcu wielkie nadzieje. / Gdyby te dzieci otrzymały więcej lat życia, / to ratusz, kościoły i szkoły miałyby wiele korzyści. / Jednak radość szybko opuściła serce ojca, / gdyż tę gromadkę, wywołując straszny lament, / w ciągu ośmiu dni zabiła niosąca śmierć zaraza, która / razem z matką zabrała synów i córkę. / Przeżyła tylko dopiero co narodzona córka, / zabrano ją od matki, więc nie dosięgła jej zaraza. / Gertruda została zabrana, ale przynajmniej jest z dziećmi / i przed Bogiem jej dusza znowu połączy się z ciałem. / Minęło jej wówczas 38 lat, gdy zmarła we wrześniowej zarazie, / z których 23 lata przeżyła jako panna, nim oddano ją mężowi, / a potem już 15 lat w stadle małżeńskim. / Grobowiec wspólnie postavili ojciec i owdowiasty mąż, / aby tu spoczęły kości żony i dzieci zabranych zarazą. / Ktokolwiek podejdzie do tej tablicy i pozna ich losy, / niech odchodząc, pomodli się za lekką ziemię dla zmarłych. / Ja żyję i wy żyjcie (D).

Jeremiasz Beil, urodzony około 1600 roku w Krośnie Odrzańskim (1602 w Smogórach?), ożenił się około 1624 roku z Gertrudą Bennewitz (* 1600), był rajcą w Ośnie Lubuskim od 1632 roku, urząd burmistrzowski objął w roku 1640⁸⁾. Zmarł 6.02.1673 roku. W ciągu ośmiu dni utracił w wyniku zarazy we wrześniu roku 1638⁹⁾ żonę i sześcioro dzieci: pięciu synów i jedną córkę. Odnośnie do datacji zarazy zob. Knuth¹⁰⁾. Czy Johann Beil († 1697), kamlarz od 1674 i burmistrz od roku 1682¹¹⁾, był jego synem z drugiego małżeństwa? (z Elżbietą Grünfeld), pozostaje niepotwierdzone.

a) Oryg.: &

a--a tylko u Beckmanna.

b--b jak wyżej.

c--c jak wyżej.

d--d jak wyżej.

1) GStA Berlin, VI. HA. Nl. nr 116: Beckmann, Stadt Drossen und Land Sternberg, fol. 162^{v-r}; Schoenberg, Chronik, Von der Haupt-Stadt Drossen, s. 45-47.

- 2) Apc 14,13.
- 3) Ps 117,17.
- 4) Phi 1,21.
- 5) Phi 3,20.
- 6) 2 Tim 4,7.
- 7) Ona była siostrą Marcina Bennewitza, który był rajcą w Ośnie Lubuskim od roku 1641.
- 8) Knuth, Chronik der Stadt Drossen, s. 33.
- 9) Według Knutha, tamże, s. 46, zmarli oni w ciągu 14 dni między 12 i 26 października!, zob. także Linke, Paschke, Das Sternberger Land im Wandel der Zeiten, s. 220 i Freier, Das Land Sternberg, s. 497.
- 10) Knuth, Chronik der Stadt Drossen, s. 46.
- 11) Tamże, s. 33–34.

GStA Berlin, VI. HA. Nl. nr 116: Beckmann, Stadt Drossen und Land Sternberg, fol. 162^{v-r}; Schoenberg, Chronik, Von der Haupt-Stadt Drossen, s. 45–47.

45. †	Rybobice, kościół filialny	1638, 1776
--------------	-----------------------------------	-------------------

Dzbanek z pokrywą. Cyna. Korpus cylindryczny z niskim profilowanym pierścieniem stopy. Korpus dzbanka jest podzielony przez dwa potrójne pierścienie. Ściana dzbanka jest ozdobiona bogato grawerowanym ornamentem roślinnym. Prosty dziubek i wygięty w kształcie litery S uchwyt. Profilowana pokrywa zwieńczona jest uchwytem pokrywy. W górnej części korpusu dzbanka powyżej górnego pierścienia znajduje się data roczna (A), a po drugiej stronie umieszczono inskrypcję fundacyjną (B). Inskrypcja grawerowana. Zdjęcie nr 25.

Wys.: 19 cm (bez pokrywy). – Język niemiecki, kapitała.

Opis i inskrypcje według starej fotografii i Kunstdenkmäler¹⁾:

A 1638

B J. W. FECHNERIN 1776

Wyprodukowany w 1638 roku dzban został w 1776 roku odnowiony i подарowany kościołowi w Rybolicach przez kobietę o nazwisku J.W. Fechner. Odnośnie do kościoła w Rybolicach zob. nr 151 oraz komentarz do stojaka zegara kaznodziei z 1776 roku (nr 156 i przyp. a).

1) Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Reipzig, Kanne, nr 1686; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 164.

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Reipzig, Kanne, nr 1686; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 164.

46. †	Radachów, kościół filialny	1640
-------	----------------------------	------

Chrzcielnica z misą chrzcielną. Drewno? i miedź. Chrzcielnica w formie kielicha, wykazuje jakościową formę rzemieślniczą i posiada wyklepaną miedzianą misę chrzcielną. Na dnie misy przedstawiony był jeleń otoczony ornamentem liściowym. Inskrypcja przebiegała wzdłuż obrzeża misy. Inskrypcja grawerowana.

Ø 48,5 cm. – Język niemiecki.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

KOMPt ◦ HER ◦ IHR ◦ GESEGNEtEN ◦ MEINES ◦ VAtERS ◦ ERERbEt ◦
DAS ◦ REICH ◦ GOTTES²⁾ ◦ 1S6S40

Tłum.: Pójdźcie, błogosławieni Ojca mojego, weźcie w posiadanie królestwo Boże.
1640.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 148.

2) Mat 25,34.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 148.

47.	Radówek, kościół filialny	1643
-----	---------------------------	------

Wiatrowskaz. Żelazo. Na wieży kościelnej. Inskrypcja wykuta. Zdjęcie nr 26.

Język niemiecki, kapitała.

KL(EIN) R(ADE) / 1643

Kościół w Radówku został wybudowany w XV wieku¹⁾. Ten wiatrowskaz pochodzi z 1643 roku.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 151.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 151.

48. †	Radzików, kościół filialny	po 1643
-------	----------------------------	---------

Chrzcielnica z misą chrzcielną. Cyna. Misa chrzcielna posiadała na obrzeżu inicjały (A), a na przeciwnej stronie inicjały (B). Według stempla została ona wykonana przez Hoffmanna (znak mistrzowski: kotwica) we Frankfurcie nad Odrą. Inskrypcja grawerowana.

Język niemiecki, kapitała?

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

A E(...) D(...) V(ON) L(OEBEN)

B C(...) L(...) V(ON) D(ER) M(ARWITZ)

Rodzina von Löben nabyła Radzików od rodziny von Lossow w dniu 3.12.1643 roku²⁾.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 160.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 160; Diest von, Geschichte der Familie von der Marwitz (brak).

49. †	Drzeniów, kościół filialny	1647
-------	----------------------------	------

Dwa świeczniki. Brąz. Świeczniki składają się z okrągłego profilowanego talerzyka, z masywnego okrągłego trzonu z trzema wałkami w formie pierścienia i wysoką, okrągłą profilowaną stopą, na której umieszczona została inskrypcja fundacyjna. Inskrypcja grawerowana. Zdjęcie nr 27.

Język niemiecki, kapitała.

Opis i inskrypcja według starej fotografii i Kunstdenkmäler¹⁾:

PAVL KROFT / 1647 / BARBER STARKENE

Oдноśnie do fundatorów brak bliższych informacji.

1) Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Drehnów, Altarleuchter, nr 2981; Kunstdenkmäler des Kreises Crossen, s. 81.

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Drehnów, Altarleuchter, nr 2981; Kunstdenkmäler des Kreises Crossen, s. 81; Brandenburg. Zeitschrift für Heimatkunde und Heimatpflege, R. 1927, s. 27.

50. †	Sułów, kościół filialny	1648
-------	-------------------------	------

Dzwon. Brąz. Wschodni w wieży kościelnej. W górnej części płaszcza znajdowała się inskrypcja informująca o odlaniu dzwonu (A), a na jego bokach trzy głowy aniołów ze skrzydłami oraz herb von Schlieben, pod którym umieszczona była inskrypcja fundacyjna (B). Inskrypcja odlana.

Ø 76 cm. – Język niemiecki, kapitała.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

Herb: Schlieben²⁾.

A AVS DEM VEIWER FLOS ICH DITERICH KESLER^{a)} ZV CVSTRIN
GOS MICH

B ANNA GEBORNE SCHLIE[B]EN, H(ERRN) JOACHIM KOKERITZ
CHVRF(ŮRSTLICH) BRAND(ENBVRGISCHEN) CANZELERS s(eine)
NACHGELASSENE WITTIB AVF ZOŁO 1648

Tłum.: Z ognia wypłynąłem, Dietrich Kesler w Kostrzynie odlał mnie (A). Anna urodzona Schlieben, pana Joachima Kokeritza, kanclerza elektora brandenburskiego, pozostawiona wdowa na Sułowie 1648 (B).

Joachim von Köckritz, dziedzic na Sułowie i Sulęcinnie, studiował we Frankfurcie nad Odrą. Od 1629 roku był radcą elektora brandenburskiego Jerzego Wilhelma, a od około 1632 roku zarządcą księstwa krośnieńskiego. Ożeniony z Anną von Schlieben, córką radcy i mistrza dworu Baltazara von S., dziedzica na Polnitz i Braune. Joachim von Köckritz zmarł w październiku 1635 roku i został pochowany 7.10.1635 roku w kościele miejskim w Kostrzynie. Z tego małżeństwa pochodził m.in. syn Baltazar Abraham von K. (* 30.11.1613 roku), który był dyrektorem i komisarzem ziemi torzymskiej³⁾. W roku 1723 Sułów został sprzedany władcy krajowemu i podporządkowany domenie Czarnowo⁴⁾. Dzwon ten obok zachodniego o Ø 59 cm z 1649 roku (zob. nr 51) był drugim dzwonem, umieszczonym w wieży kościelnej. Z warsztatu ludwisarza Dietricha Keßlera w Kostrzynie znanych jest więcej dzwonów, które odlał on w latach 1648–1654⁵⁾.

a) Kunstdenkmäler: *BESLER!*

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 216.

2) Siebmacher, tabl. 177.

3) Eine Christliche Leichpredigt Von einem gähen Tode Wie derselbe Kindern Gottes nicht verdamlich sondern selig ist, Bey der ... Leichbegänniß Des ... Joachim von Köckritz ... In der Kirchen zu Cüstrin den 7. Octobris, des Jahres 1635. Und auff begehren zum Druck verfertiget Von M. Adam Christiano Agricola ..., Berlin, 1636; Memoriae & Honori Magnifici, Strenui Et Nobilissimi Viri Dn. Joachimi a Köckritz in Mitweida, Zohlaw &c. ... Cancellarii III. Nonas Quintileis post 7. matutinam Anno Christi MDCXXXV. pie & placide defuncti, Scripta In Academia Francofurtana Paratantium Epicedia, Frankfurt, Oder 1635; Bötticher, Neumärkische Leichenpredigten, s. 37–39 nr 27; Sinapius, Schlesische Curiositäten, t. 1, s. 522.

4) BLHA Potsdam, Rep. 2 Kurmärkische Kammer D 604.

5) Wolff, Die Glocken der Provinz Brandenburg, s. 136, 164; Schmidt, Märkische Glockengießer, cz. 1, s. 79–80; Handbuch der deutschen Glockengießer und ihrer Werkstätten, s. 33.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 216.

51. †

Sułów, kościół filialny

1649

Dzwon. Brąz. Zachodni w wieży kościelnej. Na płaszczu od strony północnej przedstawiono w reliefie Matkę Boską i św. Jana, a po stronie południowej Adama i Ewę przy drzewie wiary. Na wysokości uderzenia obok dwóch małych monet większa z przedstawieniem wielkiego elektora Fryderyka Wilhelma. Na płaszczu dzwonu przebiegała też inskrypcja nadzwonna. Inskrypcja odlana.

Ø 59 cm. Język niemiecki, kapitała.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

+ VIGILANDVM ET ORANDVM ANNO MDCXLIX SAMEL FINKE

Dla czuwania i modlitwy w roku 1649 Samuel Finke.

Dzwon ten obok wschodniego o Ø 76 cm z 1648 roku (zob. nr 50), był drugim, który był umieszczony w wieży kościelnej. Z warsztatu ludwisarza Samuela Finke jest znany tylko ten dzwon⁵⁾.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 216.

5) Wolff, Die Glocken der Provinz Brandenburg, s. 136, 151; Schmidt, Märkische Glockengießer, cz. 2, s. 117.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 216.

52. †	Ośno Lubuskie, kościół parafialny	1649
-------	-----------------------------------	------

Epitafium Jana Heinricha. Kamień. Przed ołtarzem, za chrzcielnicą (zob. nr 42). Inskrypcja wykuta.

Język niemiecki.

Opis i inskrypcja według Beckmanna: *Ingleichen (hinter Taufstein) [die Grabschrift] des Bürgermeisters Johann Heinrichs* (tłum.: *podobnie (za chrzcielnicą) napis nagrobny burmistrza Jana Heinricha*)¹⁾:

Epitaphium / des Ehrnvesten u(nd) Wohlweisen H(er)r(n) Johann Heinrichs Bürgermeisters Seel(igen) welcher 1586 alhier gebohren, und mit 3. Ehefrau 6. Kinder, Thomas, Martin, Hansen, Friderich, Melchior u(nd) Gertruthe gezeuget, mit der 4ten aber XIV. Jaar, doch ohne Kinder gelebet, und verwitwe hinter sich verlaßen, ist am XXIII. Novembris des Abends zwischen 6. und 7.^{a)} sanfft und seelig eingeschlaffen anno MDCXLIX. Seines Alters LXIII. Jaar, 22 Woch(en). / Phil(ipperbrief) III, v(ers) XX: Unser Wandel ist im Himmel²⁾.

Tłum.: Epitafium wielce szanownego i rozważnego pana Jana Heinricha świętej pamięci burmistrza, który urodził się tutaj w 1586 i z trzech żon spłodził sześcioro dzieci: Tomasza, Marcina, Hansa, Fryderyka, Melchiora i Gertrudę, z czwartą jednak po 14 latach nie dożył żadnych dzieci i pozostawił ją owdowiałą, zmarł spokojnie i pobożnie w dniu 23 listopada wieczorem między 6 a 7 roku 1649, w wieku 63 lat i 22 tygodni. List do Filipian 3, wers 20: Nasze przemienienie jest w niebie.

Oдноśnie do burmistrza w Ośnie Lubuskim Jana Heinricha brak bliższych informacji³⁾. Z treści inskrypcji wynika, że urodził się w dniu 23.06.1586 roku, był czterokrotnie żonaty i miał sześcioro dzieci z pierwszego małżeństwa. Z czwartą żoną był bezdzietny i żył 14 lat. Zmarł w dniu 23.11.1649 roku w 63. roku życia.

a) Skreślone *uhr*.

1) GStA Berlin, VI. HA. Nl. nr 116: Beckmann, Stadt Drossen und Land Sternberg, fol. 121^r, 161^r.

2) Phi 3,20.

3) Knuth, Chronik der Stadt Drossen, s. 33, podaje tylko, że był on burmistrzem w 1642 roku.

GStA Berlin, VI. HA. Nl. nr 116: Beckmann, Stadt Drossen und Land Sternberg, fol. 121^r, 161^r.

Rybcice, kościół filialny

1650

Zob. 1582, nr 25.

53.

Połęcko, kościół filialny

1 poł. XVII w.

Ołtarz. Drewno. Ołtarz w postaci dwustopniowej edykuły bogato rzeźbionej. Podstawę stanowi predella ze sceną Ostatniej Wieczery, po której bokach źle restaurowane cytaty z Biblii: po lewej stronie (A) i po prawej (B). Między podwójnymi kolumnami i po obu stronach bogato zdobionych ornamentami roślinnymi zostały umieszczone figury 12 apostołów. Obraz główny ołtarza malowany na płótnie przedstawia scenę Ukrzyżowania z trójjęzycznym tekstem w titulusie (C). Ponad Ukrzyżowanym wstęga z cytatem z Biblii (D). W górnej partii ołtarza, między dwiema mniejszymi kolumnami, następny obraz na płótnie ze sceną Zmartwychwstania i kolejnym cytatem biblijnym (E). Po bokach na profilowanej belce ustawione zostały cztery figury kolejnych apostołów oraz św. św. Barbary i Katarzyny. Ołtarz zamykają u góry dwie figury następnych apostołów oraz pośrodku podniesiona figura Zbawiciela (Salvator mundi). Według Kunstdenkmäler wszystkie figury pochodzą ze starszego ołtarza z początku XVI wieku. W 1901 roku ołtarz został całkowicie przemalowany. Inskrypcje malowane. Zdjęcia nr 28–30.

Pole inskrypcyjne (A, B): szer.: 206 cm; wys.: 46 cm. – Język niemiecki (A–B, D–E), hebrajski (C), grecki (C) i łaciński (C), fraktura i kapitała; litery: 2,5 cm i 4,5 cm (A, B).

Inskrypcje (C–E) według starej fotografii¹⁾:

A So oft ihr Von dem / Brod Esset und von diesen / Kelch Trinket, Solt ihr des / Heren Tod Verkündigen, / das er kommet,²⁾

B Welcher Unwirdig Von / Diesem Brot isset, oder von / dem Kelch des Herren Trinc=/ket, der ist Schuldig an dem / leib und bluht des Herren, / 1. COR(INTHIOS) [11]³⁾

C † מִיְּהוּדָיָה לֵלְמָהּ תִּרְצַנֵּם עוֹשִׁי
Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος ὁ βασιλεὺς / τῶν Ἰουδαίων
IESVS NAZARE/NVS REX IV/DAEORVM⁴⁾

D † Das blut Jesu Christi des Sohnes Gottes, macht uns rein von allen Sünden.
1 Johannes 1⁵⁾

E † Ich lebe und ihr solt auch leben. Joh(annes) 14[...]⁶⁾

Tłum.: Tak często jak spożywacie ten chleb i pijecie z tego kielicha, powinniście głosić śmierć Pana, że on przyjdzie (A). Kto niegodnie je z tego chleba lub pije z kielicha Pana, ten jest winny Ciała i Krwi Pańskiej, 1. Do Koryntian (B). Jezus z Nazaretu, król żydowski (C). Krew Jezusa, Syna Boga, oczyszcza nas z wszelkiego grzechu. 1 Jan 1. (D). Ja żyję i wy żyć będziecie. Jan 14 (E).

Kunstdenkmäler datują powstanie ołtarza na 1. połowę XVII wieku⁷⁾. Czy zachodzi jakiś związek między ołtarzem a nowo odkrytą datą roczną 1568? Zob. nr 23 i 54.

1) Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Polenzig, Altar, nr 1670,2.

2) 1 Kor 11,26.

3) 1 Kor 11,27.

4) Jo 19,19.

5) 1 Joh 1,7.

6) Joh 14,19.

7) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 143.

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Polenzig, Altar, nr 1670,2; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 143.

54.	Połęcko, kościół filialny	1. poł. XVII w.?
------------	----------------------------------	-------------------------

Tabernakulum. Drewno obite blachą mosiężną. Na drzwiach tabernakulum namalowany monogram Chrystusa. Inskrypcja malowana. Zdjęcie nr 31.

Język grecki; litery: 6,5 cm.

A(lpha) / O(mega)^{a) 2)}

Alfa i omega uchodzą za symbol początku i końca dla Boga, a szczególnie dla Chrystusa jako Pierwszego i Ostatniego.

Kunstdenkmäler datują powstanie ołtarza na 1. połowę XVII wieku¹⁾. Kiedy tabernakulum trafiło na ołtarz, nie wiadomo. Zob. nr 23 i 53.

a) Oryg.: A / Ω

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 143.

2) W Apokalipsie św. Jana (22,13) Jezus Chrystus określił się jako „Jam Alfa i Omega, Pierwszy i Ostatni, Początek i Koniec”.

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Polenzig, Altar, nr 1670,2; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 143.

55. †	Radzików, kościół filialny	1 poł. XVII w.
-------	----------------------------	----------------

Dwa świeczniki ołtarzowe. Cyna. Świeczniki składają się z okrągłego talerzyka, skręconego trzonu i wysokiej, profilowanej, okrągłej stopy z trzema pazurami, które z kolei opierają się na kulach. Inskrypcja fundacyjna znajdowała się na górnej powierzchni stopy. Inskrypcja grawerowana. Zdjęcie nr 32.

Język niemiecki.

Opis i inskrypcja według starej fotografii i Kunstdenkmäler¹⁾:

H(ans) V(on) L(öben) S(enior?)^{a)}

Rodzina Löben nabyła Radzików od rodziny von Lossow aktem kupna-sprzedaży w dniu 3.12.1643 roku²⁾.

a) Kunstdenkmäler rozwiązuje skrót jako: *Sadow?*

1) Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Reichenwalde, Altarleuchter, nr 1682; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 159.

2) Tamże, s. 158; Beiträge zu einem neueren Landbuch der Marken Brandenburg, s. 286.

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Reichenwalde, Altarleuchter, nr 1682; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 159.

56. †	Rybocice, kościół filialny	1651
-------	----------------------------	------

Kielich. Cyna. Bogato zdobiony ornamentem roślinnym. Na górnym obrzeżu czary znajdowała się inskrypcja własnościowa (A) i data roczna (B). Inskrypcja grawerowana. Zdjęcie nr 33.

Język niemiecki, pismo humanistyczne.

Opis i inskrypcja według starej fotografii i Kunstdenkmäler¹⁾:

A Kirche zv Ripisgh

B · 1 · 6 · 5 · 1 ·

Oдноśnie do kościoła w Rybocicach zob. nr 151.

1) Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Reipzig, Kelch, nr 1686; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 164.

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Reipzig, Kelch, nr 1686; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 164.

57. †	Lubień, kościół filialny	1654
-------	--------------------------	------

Kielich. Srebro, pozłoceny. Profilowana stopa szczęściolistna nad brzegiem stopy. Na sześciokątnym trzonie nad i pod nodusem profilowane pierścienie. Na trzonie garbowaty nodus z sześcioma wystającymi główkami aniołów. Czara prosta o stromym kształcie. Inskrypcja fundacyjna przebiegała na stopie wzdłuż obrzeża dwóch segmentów. Inskrypcja grawerowana.

Wys.: 20 cm. – Język niemiecki, kapitała.

Opis i inskrypcja według starej fotografii i Kunstdenkmäler¹⁾:

MARIA • VON • ILOWN • WITWE • Anno 16 • 54

Tłum.: Maria von Ilow, wdowa, roku 1654.

O osobie Marii von Ilow brak bliższych danych.

- 1) Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Lieben, Kelch, nr 1651; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 127–128.

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Lieben, Kelch, nr 1651; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 127–128.

58.	Ośno Lubuskie, kościół parafialny	1658
-----	-----------------------------------	------

Skarbonka na datki ofiarne. Drewno z obiciami żelaznymi i dwiema kłódkami. Po stronie południowej od ołtarza. Z masywnego cokołu wychodzi skrzycona w formie węża kolumna, na której umocowana jest skrzynka na datki; na niej znajduje się data roczna. Inskrypcja wykuta. Zdjęcie nr 35.

Wys.: 120; litery: 4–6 cm.

1658

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Drossen, Opferstock, nr 1585; Kleber, Drossen im Lande Brandenburg, s. 122; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 48; Od Drossen do Ośna Lubuskiego, s. 57.

59. †	Gradyń, kościół filialny	1661
-------	--------------------------	------

Dzwon. Brąz. Południowy w wieży kościelnej. „Miał poza innymi ornamentami, znak rozpoznawczy ludwisarni Voillarda, krucyfiks z Marią przy drzewcu krzyża i po bokach dwie główki aniołów, ponadto widoczna była na nim Madonna i herb odlewnika między literami F i V. Odlany 1661”. Inskrypcja odlana.

Ø 57 cm. – Kapitała.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

F(rancisvs) V(oillard) / 1661

Dzwon ten obok północnego o Ø 41 cm z [1661] roku był drugim dzwonem umieszczonym w wieży kościelnej (zob. nr 60). Z odlewni ludwisarza Franza Voillarda znanych jest około 100 dzwonów, które były odlane w latach 1649–1678²⁾.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 95.

2) Wolff, Die Glocken der Provinz Brandenburg, s. 134, 182–183; Schmidt, Märkische Glockengießer, cz. 2, s. 138; Handbuch der deutschen Glockengießer und ihrer Werkstätten, s. 65 (brak).

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 95.

60. †	Gradyń, kościół filialny	[1661]
-------	--------------------------	--------

Dzwon. Brąz. Północny w wieży kościelnej. „Posiadał na płaszczu sentencję dzwonną, a po bokach dwie główki aniołów i krzyż. Dzwon ten bez wątpienia został odlany przez mistrza Franza Voillarda w tym samym roku”. Inskrypcja odlana.

Ø 41 cm. – Język łaciński, kapitała.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

SI DEVS PRO NOBIS QVIS CONTRA NOS²⁾

Tłum.: Jeżeli Bóg z nami, któż przeciwko nam.

Dzwon ten obok południowego o Ø 57 cm z 1661 roku był drugim dzwonem umieszczonym w wieży kościelnej (zob. nr 59). Odnośnie do ludwisarza Franza Voillarda zob. nr 59.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 95.

2) Rom 8,31.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 95.

61. †	Gajec, kościół filialny	1661
-------	-------------------------	------

Dzwon. Brąz. W wieży kościelnej. „Wykazuje po bokach obok różnych zdobiących dodatków figuralnych, jak Chrystus na krzyżu, figurę jednego świętego itd., herb i początkowe litery nazwiska mistrza Franza Voillarda” (B) oraz rymowaną inskrypcję nadzwonną (A) i rok odlewu (C). Inskrypcja odlana.

Ø 50 cm. – Język niemiecki i łaciński, kapitała.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

A Heller als die Zymbeln klingen
will ich meinen Schall ersch[wi]ngen

B F(rancisvs) V(oillard)

C Anno 1661

Tłum.: Jaśniej (wyraźniej) niż cymbały dzwonią, ja chcę swój dźwięk osiągnąć (A).
Rok 1661 (C).

Oдноśnie do ludwisarza Franza Voillarda zob. nr 59.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 137.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 137.

62. †

Ośno Lubuskie, kościół parafialny

1661

Epitafium Jerzego Kocha i jego żony Zuzanny Beil. Szary marmur. Na końcu kościoła, przy wieży. Inskrypcja wykuta.

Język niemiecki.

Opis i inskrypcja według Schoenberga¹⁾:

Jes(eia) LVII.2. Die richtig vor sich gewandelt haben kommen zum Friden und ruhen in ihren Kammern²⁾: Bey solcher Ruheammer lies Herr George Koch, Burgemeister der Stadt Drossen seines Alters LXXII Jahr, seiner vielgeliebten Haus-Frauen Susannen Beilin, welche den XXiten May MDCLXI. im Herren entschlafen und das LXVIIte Jahr erreicht, diesen Stein zu seinem und ihrem Gedächtnis aufrichten, im Jahr MDCLXI. Gott verleihe im grabe eine sanfte ruhe, und am jüngsten tage eine froeliche auferstehung zum ewigen Leben.

Tłum.: Izajasz 57,2. Ci, którzy poprawnie się prowadzili, doznają pokoju i spoczywać będą w swoich łóżach: przy takim łóżu spoczynku pan Jerzy Koch, burmistrz miasta Ośno Lubuskie, w swoim wieku 72 lat, swojej wielce kochanej pani domu Zuzannie Beil, która zasnęła w Panu dnia 21 maja 1661 i osiągnęła 67. rok życia, zlecił wystawić ten kamień na swoją i jej pamiątkę w roku 1661. Boże daj (jej) w grobie łagodne spoczywanie i na Sądzie Ostatecznym radosne zmartwychwstanie do życia wiecznego.

Jerzy Koch, urodzony około roku 1589, był synem Jana K., rajcy i sędziego miasta Ośno Lubuskie. W roku 1644 został burmistrzem w Ośnie Lubuskim; urząd ten sprawował sześciokrotnie. Zmarł w roku 1661 w wieku 72 lat³⁾. Jego żona zmarła 21.05.1661 roku w 67. roku życia.

1) Schoenberg, Chronik, Von der Haupt-Stadt Drossen, s. 48–49.

2) Jes 57,2.

3) Leichenpredigt gehalten beym Leichbegängniß des Herrn Georg Koch weil. Bürgermeister etc. von Daniel Weitzmann, Frankfurt ad Viadr. 1662 – Universitäts- und Landesbibliothek Jena.

Schoenberg, Chronik, Von der Haupt-Stadt Drossen, s. 48–49.

63. †	Ośno Lubuskie, kościół parafialny	1663
-------	-----------------------------------	------

Misa chrzcielna. Cyna. Misa ośmiokątna z dwoma ruchomymi uchwytami, ozdobiona równomiernie czterema oskrzydłonymi główkami aniołów. U góry na szerokim obrzeżu misy umieszczone zostały w formie półkolistej inskrypcje: 1) inskrypcja fundacyjna (A) rozdzielona główką anioła; 2) na prawo od niej cytaty z Biblii (B) i 3–4) po lewej stronie inskrypcji fundacyjnej kolejne dwa cytaty biblijne jeden nad drugim (C) i (D). Nad inskrypcją fundacyjną niezidentyfikowany znak rozpoznawczy miasta i stempel mistrzowski wykonawcy. Inskrypcja grawerowana.

Język niemiecki, kapitała.

Opis i inskrypcje według starej fotografii i Kunstdenkmäler¹⁾:

- A GOTT ZV EHREN HAT DIESES VORFERTIGEN // VND ANHERO
SETZEN LASSEN HERR / JOHANN MÜLLER CHVRF(VRSTLICH)
BR(ANDENBURGISCHER) SCHOSSER // VND BÜRGERMEISTER
DIESER STADT DROSSE[N] / NEBENST SEINER GELIEBTEN HAVS
EHRE//FRAWEN MARGARETHA BOBERTAGS / ANNO 16 + 63
- B MARC(VS) 10. V(ERS) 14, 15 / LASSET DIE KINDLEIN ZV MIR
KOMMEN VND / WEHRET IHNEN NICHT DEN SOLCHER IST DAS /
REICH GOTTES – WARLICH WARLICH ICH / SAGE EVCH WER DAS
REICH GOTTES / NICHT EMPFÆHET ALS EIN KINDLEIN / DER
WIRDT NICHT HINEIN KOMMEN.²⁾
- C MATTH(ÄVS) 28. V(ERS) 19. / GEHET HIN IN ALLE WELD LEHRET
ALLE HEÿDEN / VND TÆVFFET SIE IN NAHMEN GOTTES DES /
VATERS VND DES SOHNES VND DES HEILIGEN GEISTEs.³⁾
- D MARC(VS) 16. V(ERS) 16. / WER DA GLÆVBET VND GETAVFT
WIRD / DER WIRD SELIG WERDEN WER ABER / NICHT GLÆVBET
DER WIRD VERDAMBT WERDEN.⁴⁾

Tłum.: Bogu na cześć zlecił to wykonać i tutaj pozostawić pan Jan Müller, elektorsko-brandenburski poborca podatkowy i burmistrz tego miasta Ośno Lubuskie, wraz ze swoją kochaną czcigodną panią domu Małgorzatą Bobertags, rok 1663 (A). Marek 10 wers 14–15: Pozwólcie dzieciom przychodzić do Mnie i nie przeszkadzajcie im; do takich bowiem należy królestwo Boże. Zaprawdę, zaprawdę ja powiadam wam, kto nie przyjmie królestwa Bożego jak dziecko, ten nie wejdzie do niego (B). Mateusz 28 wers 19: Idźcie w cały świat, nauczajcie wszystkich pogan i chrzćcie ich w imię Ojca i Syna i Ducha Świętego (C). Marek 16 wers 16: Kto uwierzy i będzie ochrzczony, ten będzie zbawiony, kto jednak nie uwierzy, ten będzie potępiony (D).

Najprawdopodobniej ta misa chrzcielna przynależała do starszej chrzcielnicy – zob. nr 42. Jan Müller został burmistrzem w Ośnie Lubuskim w roku 1648 i zmarł w 1667⁵⁾, zob. nr 64.

- 1) Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Drossen, Taufschale, nr 1584; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 46–48.
- 2) Mar 10,14–15
- 3) Mat 28,19.
- 4) Mar 16,16.
- 5) Knuth, Chronik der Stadt Drossen, s. 33

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Drossen, Taufschale, nr 1584; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 46–48; Od Drossen do Ośna Lubuskiego, s. 11.

64. †

Ośno Lubuskie, kościół parafialny

1666

Epitafium Piotra Müllera. Nad konfesjonalem archidiakona. U góry znajdowała się inskrypcja informacyjna (A), pod nią portret zmarłego syna naturalnej wielkości ubranego współcześnie: „z rozciętymi rękawami, dużym kołnierzem, bardzo szerokich spodniach i krótkim płaszczu”. Pod portretem wyprowadzona była inskrypcja śmierci (B). Inskrypcje malowane?

Język niemiecki.

Opis i inskrypcja według Schoenberga¹⁾:

A Herr Johann Müller, Churfürstlicher brandenburgischer Schöeffter und Burgermeister alhier, nebst seiner Ehewirthin, Frauen Margaretha Bobertags, haben dieses Epitaphium ihrem liben und gehorsamen Sohne Petrus Müllern zum Gedächtnis, GOTT zu Ehren und der Kirchen Zierath anhero setzen lassen.

B Diese fromme und liebe Sohn Petrus Müller ist gebohren 1648. im Herren entschlafen 1659. ruhet alhier in seinem Schlafkæmmerlein. Sein gantzes alter XI. Jahr. / Text. HErr JESu in deine Hænde befehle ich meinen Geist, du hast mich erlöset HErr du getreuer GOTT. Psalm. XXXI²⁾

Tłum.: Pan Jan Müller, elektorsko-brandenburski poborca podatkowy i tutejszy burmistrz, wraz ze swoją małżeńską gospodynią, panią Małgorzatą Bobertas, zlecili umieścić tutaj to epitafium ich kochanego i posłusznego syna Piotra Müllera na pamiątkę, Bogu ku czci i kościołowi dla ozdoby (A). Ten pobożny i kochany syn Piotr Müller urodził się w 1648 i zmarł w Panu w 1659. Spoczywa tutaj w swojej komórcie spania. Jego całkowity wiek 11 lat. Tekst: Panie Jezu w ręce Twoje powierzam ducha mojego, Ty mnie wybawiłeś, Panie, Ty wierny Boże. Psalm 31 (B).

Piotr Müller, syn burmistrza Ośna Lubuskiego, Jana M., który sprawował ten urząd od roku 1648 i zmarł 1.03.1667 roku, zmarł w wieku 11 lat w roku 1659. Rok przed swoją śmiercią (1666) Jan M. wraz z małżonką Małgorzatą Bobertags zlecili wykonać epitafium dla ich syna Piotra i umieścić go w kościele nad konfesjonalem archidiakona.

1) Schoenberg, Chronik, Von der Haupt-Stadt Drossen, s. 50–51.

2) Ps 31,6.

Schoenberg, Chronik, Von der Haupt-Stadt Drossen, s. 50–51.

65. †	Rzepin, kościół św. Katarzyny	1667
-------	-------------------------------	------

Wiatrowskaz. Żelazo. Na kaletnicy północnej kaplicy. Inskrypcja wykuta.

Język niemiecki i łaciński, pismo humanistyczne.

Opis i inskrypcja według *Kunstdenkmäler*¹⁾:

Christian Rehfeld: P. P.^{a)} Burgermevster Anno 1667

Tłum.: Krystian Rehfeld P.P. burmistrz rok 1667.

Burmistrz Rzepina Krystian Rehfeldt i jego żona Anna Małgorzata Cramer z Saksonii, byli rodzicami znanego luterańskiego teologa Pawła Rehfelda (* 25.03.1688 roku w Rzepinie, † 23.12.1753 roku w Stralsundzie)²⁾.

a) *P(olizei) P(räsident)*?

1) *Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg*, s. 172.

2) Dähnert, *Pommersche Bibliothek*, t. 3, cz. 1, s. 29–34; Heyden, *Die Evangelischen Geistlichen des ehemaligen Regierungsbezirkes Stralsund*, s. 106 i n.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 172.

66. †	Ośno Lubuskie, kościół św. Gertrudy	1668
-------	-------------------------------------	------

Inskrypcja budowlana. Na zachodniej stronie, nad zwieńczeniem pierwszego łuku ściany, na leżącym podciągu znajdowała się inskrypcja informująca o ukończeniu prac nad płaskim sufitem drewnianym.

Język niemiecki i łaciński, pismo humanistyczne.

Opis i inskrypcja według *Kunstdenkmäler*¹⁾:

Anno 1668 den 11. September

Tłum.: Roku 1668 w dniu 11 września.

Odnosnie do historii budowy kościoła zob. *Kunsdenkmäler*²⁾.

1) *Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg*, s. 63.

2) *Ebenda*, s. 62–64.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 63.

67. †	Ośno Lubuskie, kościół św. Gertrudy	1668
-------	-------------------------------------	------

Obraz ołtarzowy. Ze zniszczonej w większej części inskrypcji na obrazie możliwa była jeszcze do odczytania data roczna przy podstawie krzyża w scenie Ukrzyżowania. Inskrypcja malowana.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

1668

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 63.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 63.

68.	Lubiechnia Mała, kościół filialny	1669
-----	-----------------------------------	------

Inskrypcja budowlana. W przedsionku nad drzwiami wejściowymi do kościoła. Inskrypcja wystrugana. Zdjęcie nr 37.

Język łaciński, pismo humanistyczne; litery: 4–5 cm.

Anno 1669 MG x CA

Tłum.: Rok 1669 MG x CA.

Sam kościół i jego całe wewnętrzne wyposażenie mają pochodzić z 2. połowy XVII wieku. Niniejsza inskrypcja potwierdza to przypuszczenie¹⁾.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 131.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 131.

69.	Lubiechnia Mała, kościół filialny	1669?
-----	-----------------------------------	-------

Ołtarz. Drewno i cegła. Mensa ceglana. W środku predelli kartusz z cytatem z Biblii (A). Główny obraz ołtarza przedstawia scenę Ukrzyżowania z Matką Boską i św. Janem, ujęty dwiema kolumnami i figurami aniołów. Powyżej obrazu zakończonego łukiem półkolistym nadbudowa z niszą, w której znajduje się herb pełny rodziny Ludwig z przynależnym do niego opisem (B), po jej bokach umieszczone zostały figury apostołów Piotra i Pawła, które zostały przejęte z ołtarza późnogotyckiego. Ołtarz jest zwieńczony nowożytnym krzyżem. Inskrypcje malowane. Zdjęcia nr 38–39.

Pole inskrypcyjne (A): wys.: 20 cm; szer.: 50 cm. – Język niemiecki, fraktura; litery: 3–4 cm (A).

Herb: Ludwig¹⁾

A Mein Fleisch ist die rechte Speise, / Und mein Blut ist der rechte Trank.²⁾

B Die von Ludewich.

Tłum.: Ciało moje jest prawdziwym pokarmem, a Krew moja jest prawdziwym napojem (A). Rodzina von Ludewich (B).

Rodzina szlachecka von Ludwig (von Ludewich), nobilitowana 3.09.1662 roku, posiadała w Nowej Marchii m.in. dobra rycerskie Węgrzyce, Kowalów i Lubiechnię³⁾.

- 1) Tarcza czteropólna: 1–3 trzy kłosa żyta, 2–4 trzy gwiazdy; klejnot: dziki brodaty mężczyzna z wieńcem wokół głowy i bioder, trzymający w każdej ręce po jednym kłosie żyta.
- 2) Joh 6,55.
- 3) Neues preußisches Adelslexicon, t. 3, s. 314; t. 5, s. 317–318; Ledebur, Adelslexicon, t. 2, s. 61; Kneschke Neues allgemeines Deutsches Adels-Lexicon, t. 6, s. 32.

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Kl. Lübbichow, Altar, nr FXVI; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 130–131.

70.	Ośno Lubuskie, kościół parafialny	1672
------------	--	-------------

Płyta nagrobna Daniela Weitzmanna. Piaskowiec. Obecnie w lewej nawie bocznej umocowana na północnym murze. Według Beckmanna zmarły był pochowany po lewej stronie ołtarza w krypcie i obok tego miejsca była pierwotnie w mur wmurowana? płyta nagrobna z inskrypcją śmierci. Inskrypcja śmierci (A) z cytatem z Biblii (B) wykonane zostały na wyniesionej powierzchni, którą u góry kończy półkole. Górny lewy róg płyty jest odłamany, w prawym górnym rogu przedstawiona jest Biblia, w dolnym lewym zegar piaskowy, a w prawym czaszka. Inskrypcja wykuta.

Wys.: 175 cm; szer.: 116 cm; pole inskrypcyjne: wys.: 155 cm; szer.: 124 cm. – Język niemiecki i łacina, fraktura; litery: 3,5 i 9 cm.

Opis pierwotnego położenia według Beckmanna: *M(agister) Daniel Weizman, ... und zur L(inks) des Altars in einem Gewölbe beigesetzt worden, und lieset man seine Grabschrift derselbst in der Mauer in folgenden Worten* (tłum.: *magister Daniel Weizmann, ... i po lewej stronie ołtarza pochowany w krypcie i czytamy tamże jego tekst nagrobkowy w murze*)¹⁾:

A Allhier in die/sen gewölbe lieget undt / ruhet der Weyl(and) WohlEhr/würdige großachtbahre undt Hochgelahrte Herr / M(agister) Daniel Weitzman hiesiger Kirchen wohlver/ordneter Ober Pfarrer undt deß Sternbergischen / Creyßses Inspector undt Superintendens, welcher / am 15. May Anno 1623 zur Pulßnitz²⁾ in Ober/Lausitz auf Meißnischer seiten gebohren undt am 16. / December st(ilo) v(etero) Anno 1672 alhier in Drosen / sanfft undt selig verstorben, seines alters 49 Jahr / undt 7 Monath.

B ^{a-}Leichen Text ex Psalmo 126. / vers(e) 5. 6.³⁾ / Die mit Thränen säen werden mit / freuden erndten etc. / Symb(olum) Christus Crucificus. ^{-a}

Tłum.: Tutaj w tym sklepieniu (krypcie) leży i spoczywa niegdyś czcigodny, wielce poważany i wysoko wykształcony pan magister Daniel Weitzmann, tutejszego kościoła zaordynowany nadproboszcz i powiatu torzymskiego inspektor i superintendent, który urodził się w dniu 15 maja 1623 roku w Pilsnitz na Łużycach Górnych po stronie miśnieńskiej i spokojnie i pobożnie zmarł w dniu 16 grudnia starego stylu roku 1672 tutaj w Ośnie Lubuskim, w swoim wieku 49 lat i 7 miesięcy (A). Tekst pogrzebowy z psalmu 126 wersy 5–6: Którzy we łzach sieją, żąć będą w radości. Symbol Ukrzyżowany Chrystus (B).

Daniel Weitzmann urodził się 15.05.1623 roku w Pulsnitz w powiecie Bautzen (pol. Budziszyn) jako syn nadproboszcza w Polanowicach w powiecie Gubin, Jerzego W. i jego małżonki Anny Bielitz. W roku 1649 został rektorem, w 1659 diakonem i w 1663 nadproboszczem i superintendentem w Ośnie Lubuskim. Zmarł tutaj w dniu 16.12.1672 roku i został pochowany w kościele św. Jakuba⁴⁾.

a) Brak u Beckmanna.

1) GStA Berlin, VI. HA. Nl. nr 116: Beckmann, Stadt Drossen und Land Sternberg, fol. 117^r, 153^v.

2) Pulsnitz (górnolużyckie Połdnica) w powiecie Bautzen.

3) Ps 126,5–6.

4) Evangelisches Pfarrerbuch, t. 1, s. 297; t. 2, s. 944; Knuth, Chronik der Stadt Drossen, s. 124.

GStA Berlin, VI. HA. Nl. nr 116: Beckmann, Stadt Drossen und Land Sternberg, fol. 117^r, 153^v.

71. †	Gronów, kościół filialny	1672
-------	--------------------------	------

Wiatrowskaz. Żelazo. W wieży kościelnej. Obok orła Rzeszy inicjały i data roczna. Inskrypcja wycięta.

Język łaciński, kapitała.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

J(ACOBUS) R(OTENBURG) M(AIOR) / 1672

Tłum.: Jakub Rotenburg starszy 1672

Odnosnie do osoby Jakuba Rotenburga Starszego zob. nr 76.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 96.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 96.

72. †	Ośno Lubuskie, kościół parafialny	1675?
-------	-----------------------------------	-------

Dzwon, tzw. dzwon wieczorny (lokalnie zwany *groß Schempe*). Brąz. Północno-wschodni w wieży kościelnej. Wykazuje inskrypcję nadzwonną bez spoistości. Inskrypcja odlana.

Ø 73 cm. – Język niemiecki, pismo humanistyczne.

Opis i inskrypcja według Knutha i Kunstdenkmäler¹⁾:

Anno 1673 den 8. April sind die Glocken Anno 1675 den 6. Oktob(er) sind die drei grossen umgegossen diese aber nebst der kleinen vnd einer Seigerglocke^{a)}

Tłum.: W roku 1678 dnia 8 kwietnia zostały dzwony w roku 1675 w dniu 6 października zostały te trzy duże przetopione te obok małego i jednego dzwonu wskazówek (zegara).

Dla Kunstdenkmäler jest oczywiste, że wyrazy zostały tu przestawione i powinny mieć sens: *Anno 1673 den 8. April sind die drei großen Glocken umgegossen* (tłum.: roku 1673 dnia 8 kwietnia zostały te trzy duże dzwony przetopione) i *Anno 1675 den 6. Oktob(er) diese aber nebst der kleinen und einer Seigerglocke* (tłum.: roku 1675 dnia 6 października ten jednak obok małego i jednego dzwonu wskazówek (zegara)). Dzwon ten obok południowego o Ø 67 cm, środkowego o Ø 118 cm z 1737 roku, północno-zachodniego o Ø 85 cm i południowo-zachodniego o Ø 103 cm z 1895 roku oraz dwóch dzwonów zegarowych w latarni o Ø 85 cm i 45 cm z 1676 roku odlanych przez Franciszka Voillarda był siódmym instrumentem umieszczonym w wieży kościelnej²⁾. Również ten dzwon miał być odlany w ludwisarni Voillarda³⁾.

a) Według Knutha: *anno 1671 am 8. April sind 3 große Glocken umgegossen, diese aber nebst der kleinen und einer Seiger(Uhr)glocke anno 1677 den 16. Oktober!* Zob. komentarz.

1) Knuth, Chronik der Stadt Drossen, s. 119; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 58–59.

2) Wolff, Die Glocken der Provinz Brandenburg, s. 134.

3) Ebenda.

Knuth, Chronik der Stadt Drossen, s. 119; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 58–59.

73. †	Smogóry, kościół parafialny	1676
-------	-----------------------------	------

Dzwon. Brąz. Południowy w wieży kościelnej. Na bokach płaszcza dzwonu Ukrzyżowany z Marią, Magdaleną i św. Janem, następnie Madonna i znak ludwisarza Voillarda. W górnej części wyprowadzona była inskrypcja fundacyjna (A), nazwisko odlewnika i data roczna (B). „Ponadto na obrzeżu można było wyczytać, poza typowym wymienieniem nazwisk kaznodziei i starszych kościoła i oznaczeniem cytatu z Biblii, z jakiego powodu dzwon ten został odlany” (C). Inskrypcja odlana.

Ø 78 cm. – Język niemiecki, pismo humanistyczne.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

A Gegossen unter dem Patronat des Caspar von Ilow und seiner Frau Barbara Elena g(eborene) v(on) Schmulken, Heino Friedrich Ilow^{a)}

B Franciscus Sebastianus Voillard 1676^{a)}

C Aus Antrib Godfridt Beils bin ich gegossen worden^{a)}

Tłum.: Odlany za patronatu Kaspera von Ilow i jego żony Barbary Eleny urodzonej von Schmulken, Heino Fryderyk Ilow (A). Franciszek Sebastian Voillard 1676 (B). Z inicjatywy Gotfryda Beil zostałem odlany (C).

O parze małżeńskiej Kasprze von Ilow i Barbarze von Schmolken, jak również Heino Fryderyku von Ilow brak bliższych informacji. Należą oni do wymarłego w linii męskiej rodu von Ilow, zaliczanego do praszlachty marchijskiej, wywodzącej się z gniazda rodowego o tej samej nazwie w ziemi torzymkiej w Nowej Marchii. Dobra Smogóry dowodnie posiadała ta rodzina od XVI wieku. W tym czasie kościół smogórski był filialnym parafii w Drogominie w powiecie Sulęcín, której pastorem był Jakub Lange (1666–1680)²⁾. Rodzina Beil jest dla tego czasu w Smogórach źródłowo potwierdzona. Dzwon ten był obok niedatowanego północnego o Ø 56 cm drugim instrumentem umieszczonym w wieży kościelnej³⁾. Odnośnie do ludwisarza Franciszka Voillarda zob. nr 59.

a) Tekst nie został wiernie oddany.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 189.

2) Evangelisches Pfarrerbuch, t. 1, s. 298.

3) Wolff, Die Glocken der Provinz Brandenburg, s. 135, 182–183; Schmidt, Märkische Glockengießer, cz. 2, s. 138.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 189.

Ośno Lubuskie
Obecnie Muzeum Historii Miasta Poznania

1677

Willkom Bractwa Strzeleckiego w Ośnie Lubuskim, zob. zeszyt 14: Uzupełnienia.

74. †

Świniary, kościół filialny

1678

Dzwon. Brąz. Północno-wschodni w wieży kościelnej. Inskrypcja odlana.

Ø 75 cm. – Język niemiecki.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

Lorentz Köckritz im Jahre 1678 in Stettin^{a)}

Tłum.: Wawrzyniec Köckritz w roku 1678 w Szczecinie.

W ludwisarni Wawrzyńca Köckritza w Szczecinie zostało odlanych wiele dzwonów w okresie lat 1651–1686²⁾.

a) Tekst nie został wiernie oddany.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 220.

2) Wolff, Die Glocken der Provinz Brandenburg, s. 136, 164–165; Schmidt, Märkische Glockengießer, cz. 2, s. 130; Handbuch der deutschen Glockengießer, s. 37.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 220.

75. †	Górzycy, kościół parafialny	1679
--------------	------------------------------------	-------------

Inskrypcja budowlana. Cegła z datą roczną wmurowana nad portalem zachodnim. Inskrypcja wypalona?

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

1679

Pierwszy kościół drewniany w Górzycy został wybudowany w roku 1412. W dniu 10.08.1757 roku padł on ofiarą wielkiego pożaru. Dopiero w latach 1767–1771 został odbudowany i przy tej okazji powiększony o wieżę. W roku 1770 trafiły tam trzy dzwony. W 1945 roku podczas działań wojennych kościół został kompletnie zniszczony i dopiero w 1982 roku na nowo wybudowany. Cegła z datą roczną 1679 pochodziła zapewne z poprzedniej budowli¹⁾.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 91.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 91.

76. †	Gronów, kościół filialny	16[8]3
--------------	---------------------------------	---------------

Dzwon. Brąz. Północno-zachodni w wieży kościelnej. „Obok inskrypcji (A) umieszczone były cztery małe monety na zachodniej stronie płaszcza, a po stronie wschodniej na wieńcu duża moneta z transkrypcją” (B). Inskrypcja odlana.

Ø 72 cm. – Język niemiecki, kapitała.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

A GOTT ZV EHREN VND EWIGEN EHRENGEDÄCHTNIS HAT JACOB
 ROTENBVRG ELTESTER VND SEIN EINIGER SOHN GEORGE AVF
 BEGEHREN SEINER HERZLIEBEN EHEFRAWEN VND / MVTTER
 FRAW WALBVRG(IS) TZSCHEOW^{a)} SELIGER MACHEN LASSEN
 VND DER KIRCHEN VEREHRET / CHRISTIAN FINCKEN GOSS
 MICH ANNO M • D • C • XXXXIII^{b)}

B D(EI) G(RATIA) DVX SAX(ONIAE) MDCLIV ET MONTI(IVM)²⁾

Tłum.: Bogu na cześć i wieczną czci pamiątkę i kościołowi na chwałę zlecili wykonać (ten dzwon) Jakub Rotenburg starszy i jego jedyny syn Jerzy na życzenie swojej serdecznie kochanej małżonki i matki świętej pamięci pani Walburgii Tzsechow. Krystian Fincke odlał mnie w roku 1683 (A). Z Bożej łaski książę Saksonii 1654 i Bergu (B).

Rok wybicia monety Wilhelma IV, księcia Saksonii i Bergu, 1654 wskazuje na oczywisty błąd w podaniu roku odlewu dzwonu: 1643 zamiast 1683. To przypuszczenie znajduje potwierdzenie w dacie rocznej 1683, podanej na belce nośnej dzwonu (zob. nr 77). Dzwon ten był obok południowego o Ø 100 cm z 2. połowy XVII wieku i północno-wschodniego o Ø 60 cm z okresu średniowiecza trzecim dzwonem umieszczonym w wieży kościelnej. Ludwisarz Krystian Fincke jako odlewnik znany jest tylko z tego dzwonu³⁾. Odnośnie do Jakuba Rotenburga starszego zob. nr 71.

a) TZSECHOW?

b) XXXXIII w miejsce LXXXIII?

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 99.

2) Chodzi tutaj o Wilhelma IV, księcia Saksonii-Weimaru i Bergu (1598–1662).

3) Wolff, Die Glocken der Provinz Brandenburg, s. 134, 151; Schmidt, Märkische Glockengießer, cz. 2, s. 117.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 99.

77. †	Gronów, kościół filialny	1683
-------	--------------------------	------

Belka nośna dzwonu z datą roczną. W wieży kościelnej. Inskrypcja wydłutowana.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

1683

Odnośnie do znaczenia datacji zob. nr 76.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 99.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 99.

78. †	Rzepin, kościół św. Katarzyny	1683
-------	-------------------------------	------

Wiatrowskaz. Eisen. Nad kaletnicą kaplicy północnej. Inskrypcja wykuta.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

1683

Odnośnie do historii budowy kościoła zob. Kunstdenkmäler²⁾.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 172.

2) Tamże, s. 171–172.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 172.

79.	Ośno Lubuskie, kościół parafialny	1683
-----	-----------------------------------	------

Inskrypcja budowlana. Drewno. Na belce konstrukcji wieży kościelnej adnotacja wykonania rozdzielona dużą sześcioramienną gwiazdą w okrągłym polu. Inskrypcja wydłutowana.

Język niemiecki, kapitała.

• Anno • // • 1 • 6 • 8 • 3 • / • ToBIAS • HER//MAN^{a)} • / BAVMEISTER //
DES TVRMES

Tłum.: W roku 1683 Tobiasz Herman, mistrz budowlany wieży.

W dniu 5.04.1674 roku uderzenie pioruna zniszczyło górną część wieży kościelnej, której odnowę mistrz Tobiasz Herman zakończył 14.08.1684 roku¹⁾.

a) N przedstawione w odbitce lustrzanej.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 34.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 34; Knuth, Chronik der Stadt Drossen, s. 87; Petri, Kurze Geschichte der St. Jakobikirche zu Drossen, s. 14; Wochnik, Die kościół parafialny in Landsberg/Warthe, s. 53.

80. †	Białków, kościół parafialny	1684
-------	-----------------------------	------

Obicie srebrne ilustrowanej Biblii oprawionej w skórę. Srebro. Na obiciu znajdowała się inskrypcja fundacyjna.

Język niemiecki.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

J(...) H(...) E(...) v(on) Schafgotsch 1684 / E(...) B(...) S(chafgotsch)
G(eborene) v(on) Schönbeckin 1684

Tłum.: J.H.E. von Schafgotsch 1684 / E.B. Schafgotsch urodzona von Schönbeck
1684.

Brak bliższych informacji o fundatorskiej parze małżeńskiej Schaffgotsch-Schönbeck, jak również samej Biblii. Czyżby z okazji zaślubin?

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 7.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 7.

81.	Radachów, kościół filialny	1686
-----	----------------------------	------

Wiatrowskaz. Żelazo. Na wieży kościelnej, obecnie na poddaszu kościoła. Inskrypcja wykuta.

Szer.: 53 cm; wys.: 29 cm. – Kapitała; litery: 6 cm.

H(...) J(...) W(...)² / 1686

Dobra Radach należały w latach 1624–1714 częściowo do rodziny von Winning¹⁾. Kunstdenkmäler nie znają tego wiatrowskazu.

- 1) Geschichte des Geschlechts derer von Winning, s. 187–191, zob. też Die Herren von Winning im Lande Sternberg, s. 37–38.
- 2) Przedstawiciela rodziny von Winning z inicjałami H.J. nie zna Geschichte des Geschlechts derer von Winning!

82. †	Laski Lubuskie, kościół parafialny	1693
-------	------------------------------------	------

Kielich. Srebro pozłoczone. Adnotacja własności (A) znajdowała się na dolnej stronie stopy podobnie jak znak rozpoznawczy miasta Berlina i monogram złotnika (B). Przynależna srebrna patena posiadała krzyż poświęcenia i identyczną adnotację i ten sam znak mistrzowski.

Wys.: 23,5 cm. – Język niemiecki.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

A Lässig 1693

B B. Q.

- 1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 117.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 117.

83. †	Smogóry, kościół parafialny	1693
-------	-----------------------------	------

Chrzcielnica w formie stojącego anioła trzymającego nad sobą miednicę chrzcielną, na której znajdowała się inskrypcja fundacyjna. Inskrypcja malowana.

Język niemiecki, pismo humanistyczne.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

H(err) Höne^{a)} Friedrich v(on) Ilow hab Gott zu Ehren d(ie) Taufe machen
Lassen 1693

Tłum.: Pan Höne (Heino) Fryderyk von Ilow dał wykonać tę chrzcielnicę na cześć
Boga 1693.

Fundator Heino Fryderyk von Ilow należy do wymarłego w linii męskiej rodu von Ilow, zaliczanego do praszlachty marchijskiej, wywodzącej się z gniazda rodowego o tej samej nazwie w ziemi torzymkiej w Nowej Marchii. Dobra Smogóry dowodnie posiadała ta rodzina od XVI wieku. Odnośnie do jego osoby zob. nr 73.

a) Tak oryg.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 188.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 188.

84. †	Siennio, kościół filialny	1693
--------------	----------------------------------	-------------

Misa chrzcielna. Cyna. Misa posiada okrągłe wgłębienie i była sześciokątna, z dwoma uchwytnymi na obrzeżu, na którym umieszczone były treści cytatów biblijnych (A–C), tu nieprzywołanych, i inskrypcja fundacyjna (D). Inskrypcja grawerowana.

Język niemiecki, pismo humanistyczne.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

- A Joh(annes) III, V(ers) 5²⁾
- B Akt(a Apostolorum) II, V(ers) 38³⁾
- C Mark(us) XVI, V(ers) 16⁴⁾
- D Anno Christi 1693 den 18 April / See Feldt Pastore Johanne Bobertag.
Crosna Silesio

Tłum.: Jan 3, wers 5 (A). Dzieje Apostolskie, 2 wers 38 (B). Marek 16, wers 16 (C).
W roku Chrystusa dnia 18 kwietnia / Siennio pastor Jan Bobertag. Krosno na Śląsku (D).

Pastor Jan Bobertag urodził się około 1655 roku w Krośnie Odrzańskim, w 1690 został pastorem w Siennio i pozostał tu do śmierci w roku 1694⁵⁾.

- 1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 190.
- 2) Joh 3,5.
- 3) Apk 2,38.
- 4) Mar 16,16.
- 5) Evangelisches Pfarrerbuch, t. 1, s. 232; t. 2 s. 67.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 190.

85. †	Grabno, kościół filialny	1695
-------	--------------------------	------

Chrzcielnica. Drewno, pomalowane wieloma kolorami. W 1913 roku znajdowała się na strychu budynku szkolnego, od tego czasu zaginiona. Na jednym z sześciu pól chrzcielnicy znajdowała się inskrypcja fundacyjna (A), a na pozostałych cytaty biblijne (B–E). Inskrypcje malowane. Zdjęcie nr 85.

Język niemiecki, fraktura.

Opis i inskrypcje według starej fotografii i Kunstdenkmäler¹⁾:

- A Anno 1695 Hat Cuno Friedrich von Win(n)ig Erbherr auff Buchholz²⁾, Radach³⁾ v(nd) Sternneberck⁴⁾ nebst seiner Ehe[lie]bsten Diese Tauffe gott zu Ehren v(nd) Ihm zum Jedechnisz auff Richten v(nd) Mahlen lassen
- B [Tekst według Gal 3]⁵⁾
- C Wehr • gleubet • v(nd) • Je=/ Tauffett • wirdt • der • / wirdt • Sehlich • werden / • Marcj • 16 • ⁶⁾
- D Ein • Herr • Ein • Glaube / Eine • Taufe • Ein • Gott • / und • Vater • aller • / • Eph • 4 • ⁷⁾
- E [Tekst według 1 Joh 1]⁵⁾

Tłum.: W roku 1695 Kuno Fryderyk von Winning, pan dziedziczny na Grabnie, Radachowie i Torzymie, wraz ze swoją ukochaną małżonką zlecił wykonać i pomalować tę chrzcielnicę Bogu na cześć i sobie na pamięć (A). Kto uwierzy i przyjmie chrzest, będzie zbawiony. Marek 16 (C). Jeden Pan, jedna wiara, jeden chrzest, jeden Bóg i Ojciec wszystkich Ef 4 (D).

Kuno Fryderyk von Winning na Radachowie urodził się około 1632 roku jako syn Tomasza von W. na Grabnie, Torzymie, Radachowie i Drzeniowie z jego małżeństwa z Florentyną von Golitz. Był dwukrotnie żonaty: 1° 23.02.1653 roku z Elżbietą Erdmuthą von Ihlow (Ilow), córką Kaspera von I. na Smogórach, który 4.06.1658 roku zapisał jej na Radachowie 1000 talarów⁸⁾. 2° 29.05.1677 roku w Torzymiu z Heleną von Horn, wdową po Karolu Oswaldzie von Schönöchen († po 2.05.1699 roku). Z pierwszego małżeństwa pozostawił czworo dzieci, m.in. syna Kaspera Fryderyka i córki Dorotę Elżbietę (* 27.07.1673 roku), Katarzynę Zofię (* 6.10.1674 roku) i Annę Marię⁹⁾. Z drugiego małżeństwa pochodziła jedna córka Ewa Małgorzata. Kuno Fryderyk von Winning zmarł w latach 1715–1721¹⁰⁾.

- 1) Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Buchholz, Taufbecken, nr 1559; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 18.
- 2) Grabno.
- 3) Radachów.
- 4) Torzym.
- 5) Tekst nieczytelny.

- 6) Mar 16,16.
- 7) Ef 4,5–6.
- 8) Sammlung von Ehestiftungen und Leibgedingsbriefen, s. 329.
- 9) Vierteljahrschrift für Wappen-, Siegel- und Familienkunde, 27:1899, s. 355.
- 10) Winning von, Geschichte des Geschlechts derer von Winning, Görlitz 1906, s. 188 i tabl. XVII.

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Buchholz, Taufbecken, nr 1559; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 18.

86. †	Laski Lubuskie, kościół parafialny	1696
--------------	---	-------------

Obraz ołtarzowy. Drewno, na którym farbą klejową namalowana była scena Ostatniej Wieczerzy. W 1913 roku przechowywany był on na pierwszym piętrze wieży, obecnie zaginiony. Na odwrociu adnotacja malarza.

Język niemiecki.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

Mahler und Civ(is) Akad(emicus)^{a)} Johann Allardt in Frankfurt a(n)
O(der) im Jahre 1696 verfertigt

Tłum.: Malarz i akademicki obywatel Jan Allardt we Frankfurcie nad Odrą wykonał w roku 1696.

Oдноśnie do rodziny Allardt i do malarza artysty Jana Allardta zob. literaturę²⁾.

a) Tak oryg.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 117.

2) Allardt Hans Georg, „Zerstreut in alle Winde”, 24:1985, s. 30 i n. i Allardt Wilhelm, Das Skizzen- und Malbuch des Malers Johannes Allardt, 28:1989, s. 30. W dniu 23.05.1703 roku wymalował ołtarz w Lichtenberg pow. Lebus – Kunstdenkmäler des Kreises Lebus, s. 172; Kunstdenkmäler der Stadt Frankfurt, s. LXVII.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 117.

87. †	Lubiechnia Wielka, kościół filialny	1696
--------------	--	-------------

Dzwon. Brąz. Wschodni w wieży kościelnej. Na płaszczu dzwonu znajdowała się inskrypcja fundacyjna (A) i adnotacja produkcji (B).

Ø 94 cm. – Język niemiecki.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

A Joachim Erdmann v(on) Bergsdorf / 1697^{a)}

B Christian Heintze in Berlin gegossen^{a)}

Tłum.: Krystian Heintze w Berlinie odlał.

Joachim Erdmann von Burgsdorf (1635–1706) był komisarzem wojennym powiatu lubuskiego. Osiedlił się na Ulikowie, Kunowicach i Reitweinie, był synem Joachima von B. i Małgorzaty von Barfuß, ożeniony z Jadwigą Zofią von Schlieben (1631–1675) z linii Lietzen. Z tego małżeństwa pochodził syn Joachim Ehrenreich von B., ożeniony z kolei z Zofią Marią von der Marwitz²⁾ (zob. nr 113). W dniu 7.10.1682 roku został powołany na starostę urzędu w Lebus i Fürstenwalde. Dzwon ten obok zachodniego o Ø 73 cm z roku 1706 był drugim umieszczonym w wieży kościelnej. Z odlewni Krystiana Heintze w Berlinie znane są dalsze dzwony z lat 1695–1711³⁾.

a) Tekst nie jest wiernie przekazany.

1) *Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg*, s. 129.

2) *Nachrichten vom Johanniterorden, insbesondere von dessen Herrenmeisterthum in der Mark*, s. 299; *Landbuch der Mark Brandenburg und des Markgrafthums Nieder-Lausitz*, s. 217, 240.

3) Wolff, *Die Glocken der Provinz Brandenburg*, s. 134, 159; Schmidt, *Märkische Glockengießer*, cz. 2, s. 121.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 129.

88. †

Ośno Lubuskie, kościół parafialny

1696

Płyta nagrobna Dawida Bielitza. Przed ołtarzem, grób przykryty drewnianymi drzwiami. Gdzie się znajdowała inskrypcja śmierci, nie wiadomo. Inskrypcja?

Język łaciński.

Opis i inskrypcja według Beckmanna i Schoenberga¹⁾:

Hic situs est David Bielitz Sen(ior) N(otarius) P(ublicus) C(æsareus) et^{a)} Reipubl(icæ) Drosn(ensis) Cons(ul) optime meritis, natus Anno MDCXVI, denatus MDCXCVI, ossa molliter qviescant. Monumentum hoc posuere filij. 1. David N(otarius) P(ublicus) C(æsareus) Elector(alis) Qvæstor, Accisæ Director et^{a)} h(ujus) l(oci) Consul. 2. Benedictus N(otarius) P(ublicus) C(æsareus) Civitatis hujus Judex. 3. Martinus N(otarius) P(ublicus) C(æsareus) Accisæ Elector(ralis) Receptor pariter atqve Senator.

Tłum.: Tu spoczywa Dawid Bielitz, starszy cesarski notariusz publiczny i wielce zasłużony rajca miasta Ośno. Urodził się w 1616 roku, a zmarł w 1696 roku. Niech jego kości spoczywają w pokoju. Nagrobek ufundowali jego synowie: 1. Dawid, notariusz publiczny cesarski i elektoralny, dyrektor akcyzy oraz rajca tego miasta, 2. Benedykt, notariusz publiczny i sędzia miejski, 3. Marcin, notariusz publiczny cesarski, poborca akcyzy elektoralnej i do tego senator.

Dawid Bielitz urodził się w roku 1616 w Königsbrück na Łużycach Górnych jako syn sędziego miejskiego. Swoją służbę wojskową zakończył jako kwatermistrz pułku. Następnie został pisarzem miejskim w radzie Ośna Lubuskiego i pełnił w latach 1663–1689

urząd burmistrza. Zmarł 7.01.1696 roku w 80. roku życia. Ze związku małżeńskiego pozostawił co najmniej trzech synów: Dawida, Benedykta i Marcina, którzy zadbali o jego nagrobek w kościele św. Jakuba w Ośnie Lubuskim.

a) Oryg.: &

1) GStA Berlin, VI. HA. Nl. nr 116: Beckmann, Stadt Drossen und Land Sternberg, fol. 121^r, 154^v; Schoenberg, Chronik, Von der Haupt-Stadt Drossen, s. 51–52.

GStA Berlin, VI. HA. Nl. nr 116: Beckmann, Stadt Drossen und Land Sternberg, fol. 121^r, 154^v; Schoenberg, Chronik, Von der Haupt-Stadt Drossen, s. 51–52.

89. †	Buchholz – Grabno, kościół filialny	1699
--------------	--	-------------

Wiatrowskaz. Na drewnianej wieży kościoła. Inskrypcja wycięta.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

1699

Wiatrowskaz znajdował się na obitej deskami drewnianej wieży po stronie zachodniej i pochodził z poprzedniego kościoła.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 18.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 18.

90. †	Lubiechnia Wielka, kościół filialny	1700
--------------	--	-------------

Ołtarz. Drewno. Pośrodku predelli kartusz z sceną Ostatniej Wieczerzy, ozdobiony rzeźbionymi wiciami latorośli, a nad nią główka anioła ze skrzydłami. Między kręconymi kolumnami i figurami aniołów po obu stronach, obraz główny z sceną Ukrzyżowania i z widocznym na krzyżu titulusem z tekstem (A). U góry łukowate zadaszenie szczytu, na którym stała figura Zmartwychwstałego. Na tylnej ścianie ołtarza znajdowała się adnotacja wykonania (B). Inskrypcje malowane. Zdjęcie nr 45.

Język niemiecki (B) i łaciński (A), kapitała (A).

Opis i inskrypcje według starej fotografii i Kunstdenkmäler¹⁾:

A I(ESVS) N(AZARENVS) R(EX) I(VDAEORVM)²⁾

B Anno 1700 Hat Meister Daniel Ulerich Duchter den 25 Augustus auß Franckfurht Dieses Altahr und Kantzel gemacht und aufgesetzt.

Tłum.: Jezus z Nazaretu, król żydowski (A). W dniu 25 sierpnia roku 1700 ten ołtarz i ambonę zrobił i postawił mistrz Daniel Ulryk Duchter z Frankfurtu (B).

- 1) Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Gr. Lübbichow, Altar, nr 1653; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 128–129.
- 2) Jo 19,19.

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Gr. Lübbichow, Altar, nr 1653; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 128–129.

91. †	Białków, kościół parafialny	2 poł. XVII w.
--------------	------------------------------------	-----------------------

Kielich. Srebro?

Wys.: 19,5 cm. – Język niemiecki, kapitała.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

C(YRIACUS) V(ON) W(ESENBECK) / H(ELENE) E(LEONORE)
V(ON) W(ESENBECK) G(EBORENE) V(ON) G(RÜNBERG)

Cyriak von Wesenbeck (*około 1632) był synem Mateusza von W. (1600–1659) i jego drugiej żony Marii von Hargesheim, córki Cyriaka von H. W roku 1650 studiował w Altdorfie. Z małżeństwa z Heleną Eleonorą von Grüneberg pochodziło troje dzieci: Johann Friedrich (*po 1650), ożeniony z jedną von Unruh († 1723), obydwoje są w Białkowie pochowani, i dwie córki: Marię i Jadwigę²⁾.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 7: 2. połowa XVIII wieku!

2) Zeiz, Historische und Genealogische Nachricht von dem aus Brabant, im 16. Seculo nach Teutschland gekommenen altadelichen Geschlechte derer von Wesenbeck, s. 51, 53, 55.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 7.

92. †	Gronów, kościół filialny	XVII w.
--------------	---------------------------------	----------------

Ołtarz. Drewno. Pośrodku predelli scena Ostatniej Wieczerzy, powyżej dwie kolumny, których trzony są bogato ozdobione ornamentem winorośli, a pod ich podstawą dwie głowy aniołów. Pomiędzy kolumnami w obramowaniu, zakończonym u góry półkoliście, obraz przedstawiający Ukrzyżowanie z Marią i św. Janem. Na krzyżu tytuł z tekstem (A). Powyżej szeroko profilowany gzyms, który pośrodku posiada inskrypcję z cytatem biblijnym (B). W bocznych niszach znajdują się namalowane portrety Marcina Lutra i Filipa Melanchtona. U góry na gzymsie osobliwy renesansowy kartusz zdobiący figurą Zmartwychwstałego. Nad kartuszem mała kwadratowa nadbudowa z głową anioła, z której wystaje pelikan. Boczne figury aniołów stojące na gzymsie wykazują barokowy charakter i są nieco młodsze. Cały ołtarz został przemalowany. Inskrypcje malowane. Zdjęcie nr 46.

Język niemiecki i łaciński, kapitała (A) i fraktura (B).

Opis i inskrypcje według starej fotografii i Kunstdenkmäler¹⁾:

A IESVS NAZARENVS REX / IVDAEORVM²⁾

B Das blut Jesu Christi des Sohnes Gottes, macht uns / rein von allen Sünden. 1 Joh(annes) 1³⁾

Jezus z Nazaretu, król żydowski (A). Krew Jezusa, Syna Boga, oczyszcza nas z wszelkiego grzechu (B).

1) Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Grunow, Altar, nr 1623; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 96.

2) Jo 19,19.

3) 1 Joh 1,7.

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Grunow, Altar, nr 1623; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 96.

93. †	Radówek, kościół filialny	XVII w.
-------	---------------------------	---------

Dzbanek z przykrywką. Cyna. Sześciokątny. Na korpusie dzbanka znajdował monogram fundatora?

Wys.: 28 cm.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

M. B.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 152.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 152.

94. †	Ośno Lubuskie, kościół parafialny	XVII w.
-------	-----------------------------------	---------

Model ołtarza głównego. Obecnie zaginiony. Model ten stał na płycie o szerokości 123 cm, opartej na kulowych nogach. Wybornie rzeźbiony i pomalowany wieloma farbami. W głównej części zawiera on trzy powierzchnie otoczone kolumnami, które wypełniają trzy namalowane obrazy: środkowy ze sceną Ukrzyżowania?, lewy z przedstawieniem św. Marii, pod którym monogram (A) i prawy z przedstawieniem św. Józefa z monogramem (B). Monogramy składają się ze skrzyżowanych liter. Zdjęcia nr 47–48.

Opis i inskrypcja według starej fotografii i Kunstdenkmäler¹⁾:

A MARIA

B JOSEF

Na temat pochodzenia modelu ołtarza brak bliższych informacji.

- 1) Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Drossen, Model eines Altars, nr 1567; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 32–33.

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Drossen, Model eines Altars, nr 1567; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 32–33; Od Drossen do Ośna Lubuskiego, s. 61.

95. †	Rybobice, kościół filialny	XVII w.?
--------------	-----------------------------------	-----------------

Patena. Srebro pozłocone. Na patenie był wygrawerowany krzyż poświęcenia, a na obrzeżu dolnej strony punktowa adnotacja własnościowa.

Język niemiecki, pismo humanistyczne.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

Reipzigk

Oдноśnie do kościoła w Rybobicach zob. nr 151, a do kielicha zob. nr 56.

- 1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 164.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 164.

96. †	Golice, kościół filialny	pocz. XVIII w.
--------------	---------------------------------	-----------------------

Kielich. Srebro, lekko pozłoczone, z przynależną srebrną pateną. Posiadał znak rozpoznawczy miasta Frankfurtu nad Odrą i monogram złotnika.

Wys.: 28 cm.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

G. I. W.

Oдноśnie do nieznanego złotnika z Frankfurtu nad Odrą zob. Scheffler²⁾.

- 1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 95.

- 2) Scheffler, Golschmiede Mittel-und Nordostdeutschlands, s. 44, Nr. 15b.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 95.

97. †	Radów, kościół filialny	pocz. XVIII w.
--------------	--------------------------------	-----------------------

Kielich. Srebro. Kielich ten wykazuje typowy dla początku XVIII wieku nodus wałkowy, posiadał znak rozpoznawczy miasta Berlina i nazwisko złotnika. Przynależna patena miała wygrawerowany krzyż poświęcenia.

Wys.: 22,5 cm.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

O. Tile

Tile (Thiele) Otto, złotnik jest potwierdzony źródłowo w (Berlinie-)Cölln w dniu 25.06.1698 roku, zmarł po 1734?²⁾.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 150.

2) Scheffler, Berliner Goldschmiede, s. 50–51, nr 247.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 150.

98. †	Lubiechnia Mała, kościół filialny	pocz. XVIII w.
-------	-----------------------------------	----------------

Kielich. Srebro, w środku lekko pozłocony. Posiadał typowy dla początku XVIII wieku nodus wałkowy, znak rozpoznawczy miasta Berlina i monogram złotnika. Przynależna srebrna patena pochodziła z warsztatu berlińskiego.

Wys.: 25,5 cm.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

J(ohann) C(hristoff) M(ichelis)

Jan Krzysztof Michelis, rzemieślnik złota i srebra, zmarł w Berlinie 31.05.1749 roku jako złotnik w wieku 72 lat²⁾.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 131.

2) Scheffler, Berliner Goldschmiede, s. 69, nr 358.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 131.

99. †	Radzików, kościół filialny	pocz. XVIII w.
-------	----------------------------	----------------

Kielich. Srebro. Kielich i przynależna do niego patena, posiadały identyczne inskrypcje (A). Oba obiekty pochodziły z berlińskiego warsztatu złotniczego mistrza Zygmunta Meissnera (B). Inskrypcja grawerowana.

Wys.: 24 cm. – Język niemiecki.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

A Urchula · Catharina · Loßoin · gebohrne Knobelsdorffin

B S(igismund) M(eissner)

Tłum.: Urszula Katarzyna Loss(ow) urodzona Knobelsdorf (A).

Co najmniej od 1608 roku Radzików należał do Franciszka i Hansa von Lossow, zanim został 3.12.1643 roku sprzedany rodzinie von Löben²⁾. Niestety nie udało się dowieść związku małżeńskiego jednego z rodziny von Lossow z Urszulą Katarzyną von Knobelsdorff i ich związku z kościołem w Radzikowie. Datowanie powstania kielicha wynika z daty odlewu dzwonu w Radzikowie w 1701 roku (zob. nr 101). Złotnik berliński Joachim Zygmunt Meissner (*około 1664) był czynnym złotnikiem od roku 1694, zmarł w 1738 roku (pochowany 29.05.1738 roku)³⁾.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 160.

2) Tamże, s. 158; Beiträge zu einem neueren Landbuch der Marken Brandenburg, s. 286.

3) Scheffler, Berliner Goldschmiede, s. 46, nr 4e.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 160.

100. †	Trześniów, kościół parafialny	1701
---------------	--------------------------------------	-------------

Wiatrowskaz. W wieży kościelnej. Data roczna wycięta.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

1701

Wiatrowskaz był umieszczony na zachodniej odeskowanej kwadratowej wieży kościelnej, krytej dachem gontowym i barokową czapą.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 103.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 103.

101. †	Radzików, kościół filialny	1701
---------------	-----------------------------------	-------------

Dzwon. Brąz. Południowy w wieży kościelnej, „przetopiony ze starszego pod patronatem (A) przez Jerzego Hofmanna we Frankfurcie nad Odrą (B) na koszt Urszuli Katarzyny von Lossow urodzonej von Knobelsdorff w roku 1701”¹⁾. Inskrypcja odlana.

Ø 63 cm. – Język niemiecki, kapitała.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler²⁾:

A H(ERR) DIETLOF HENNING V(ON) LÖBEN, JOHANN GEORG V(ON)
THIERBACH, JOHANN GEORG V(ON) LÖBEN^{a)}

B GEORG HOFMANN IN FRANKFURT A(N) O(DER) 1701^{a)}

Związki Urszuli Katarzyny von Lossow urodzonej von Knobelsdorff do kościoła w Radzikowie po roku 1643 (sprzedaż rodzinie von Löben) pozostają nieznane, zob. nr 99. W roku 1713 potwierdzona jest dla Radzikowa rodzina Thierbach³⁾. Dzwon ten obok

środkowego o Ø 80 cm z 1495 roku (zob. nr 4) i północnego o Ø 62 cm z XV/XVI wieku (zob. nr 11) jest trzecim umieszczonym w wieży kościelnej. Frankfurcki ludwisarz Michał Jerzy Hofmann znany jest z dalszych dzwonów z lat 1688–1722⁴⁾.

a) Tekst nie jest oddany wiernie.

- 1) Według notatki w kronice Sądowa: za cenę około 40 talarów – Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 160.
- 2) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 160.
- 3) Kneschke, Neues allgemeines Deutsches Adels-Lexicon, t. 9, s. 189.
- 4) Wolff, Die Glocken der Provinz Brandenburg, s. 135, 162; Schmidt, Märkische Glockengießer, cz. 2, s. 127.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 160.

102. †	Ośno Lubuskie, kościół parafialny	1701
--------	-----------------------------------	------

Inskrypcje ścienne. Po prawej stronie ambony znajdował się tekst (A) z chronogramami w każdym wersie, a po lewej tekst (B). Zostały one zniszczone przez nowe wymalowanie kościoła. Inskrypcje malowane.

Język łaciński.

Inskrypcja według Beckmanna: *Von der Innerlichen Beschaffenheit dieser Kirchen ist noch hinzusetzen, dass zur R(echts) der Kanzel folgende allerhand Jahr Zahlen enthaltende Zeilen stehen: (...) In welchen Worten und Zahlen die Jahr Zahl der Fundation diese Kirche begriffen, welches auch die zur L(inken) Hand der Kanzel befindliche Verse andeuten* (tłum.: *Odnosnie wewnętrznego stanu kościoła należy jeszcze dodać, że po prawej stronie ambony stało wiele oznaczeń rocznych zawartych w wierszach: (...), w których wyrazach i liczbach zawarta jest data roczna fundacji tego kościoła, o czym także po lewej stronie ambony znajdujące się wersy napomykają (...)*¹⁾:

A	HIC ChrIstVs pIVs ReX
HIC pIa ChrIstI LeX
HIC Insons ChrIstI greX
HIC Ipsa ChrIstI faX
Interna IesV paX
HIC VIVa ChrIstI LVX
HIC sVaVIS IesV CrVX
NIhIL hIC nIsI ChrIstI.
Procul hinc, procul ergo profani
B	Una reformata h̄aēc plantata Ecclesia Christi
Anno, quo Noster REX et REGINA Coronas
Gestarunt primas, tu Lector noveris annum,
Recte si numeres, hic qūaē numerata videbis.

Tłum.: Tutaj Chrystus jest królem, / Tu działa Jego boskie prawo, / Tu słyhać śpiew Jego trzody, / Tu czuć Jego żarliwość, / Jego wewnętrzny spokój, / Tu żyje Jego światło, / Tu słodki krzyż Chrystusa, / Nie ma niczego poza Nim. / Trzymajcie się więc z daleka, bezbożnicy (A). Założono tu jeden kościół reformowany, / W tym roku, w którym nasz król z królową / Pierwszy raz założyli korony. Czytelniku, odgadniesz ten rok, / Jeśli dobrze policzysz i wychwycisz rzeczy ponumerowane (B).

Niniejsze inskrypcje ścienne nawiązują do założenia pierwszego ewangelickiego kościoła reformowanego w Ośnie Lubuskim w dniu 29.11.1701 roku²⁾ i do koronacji Fryderyka I (1688–1715) na króla w Prusach w dniu 18.01.1701 roku w Królewcu. Był on żonaty z księżniczką Zofią Szarlottą von Hannover (1668–1705). Pierwszym pastorem reformowanego kościoła w Ośnie Lubuskim był Augustin Steuben (Steube) w latach 1701–1705. Zmarł w mieście Brandenburg 11.01.1738 roku³⁾, pochowany został jednak w Ośnie Lubuskim, zob. nr 129.

1) Według Beckmanna wokół ambony znajdowało się więcej inskrypcji – GStA Berlin, VI. HA. Nl. nr 116: Beckmann, Stadt Drossen und Land Sternberg, fol. 119^r–120^v, 134^r, 156^r.

2) Petri, Kurze Geschichte der St. Jacobi-Kirche, s. 7.

3) Evangelisches Pfarrerbuch, t. 1. 298; t. 2, s. 856; Knuth, Chronik der Stadt Drossen, s. 43.

GStA Berlin, VI. HA. Nl. nr 116: Beckmann, Stadt Drossen und Land Sternberg, fol. 119^r–120^v, 134^r, 156^r.

103.

Ośno Lubuskie, kościół parafialny

1703

Kielich. Srebro, lekko pozłoczone. Sprofilowana płaska stopa sześcioliściasta nad brzegiem stopy, na której od dołu znajduje się inskrypcja fundacyjna (A). Na sześciokątnym trzonie między dwoma pierścieniami zdobiony nodus. Czara prosta, o stromym kształcie. Na górnym obrzeżu stopy znak rozpoznawczy Berlina i monogram nieznanego złotnika (B). Przynależna do niego patena o Ø 22,7 cm posiadała identyczną inskrypcję fundacyjną, berliński znak rozpoznawczy, lecz inny monogram złotnika (C). Inskrypcja grawerowana. Zdjęcia nr 49–50.

Wys.: 20,5 cm; stopa 15 cm; czara 11 cm. – Język niemiecki, pismo humanistyczne; litery: 3–6 cm.

A Seine Königl(iche) Mag(s)t(ät)^{a)} / in Preußen¹⁾ haben / auß hohen gnaden / diesen Kelch der / Reformirten Gemeinde / Zu Drossen geschenket: // d(en) 11. Julÿ A(nn)o 1703

B G.F.V.²⁾

C O(tto) M(ännlich)³⁾

Tłum.: Jego królewska mość w Prusach, z wysokiej łaski podarowała ten kielich gminie reformowanej w Ośnie Lubuskim dnia 11 lipca roku 1703 (A).

Złotnik berliński Otto Männlich (* 30.08.1671 roku), zmarł jako złotnik dworu w dniu 8.08.1744 roku³⁾.

a) *Magt: dla Majestät!*

- 1) Fryderyk I, król pruski w latach 1701–1713.
- 2) Scheffler, Goldschmiede Mittel- und Nordostdeutschlands nie wymieniają tego kielicha.
- 3) Tenże, Berliner Goldschmiede, s. 49–50 nr 4c.

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Drossen, Kelch, nr 1590; Petri, Kurze Geschichte der St. Jacobi-Kirche, s. 8; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 58.

104. †	Maczków, kościół filialny	1705
---------------	----------------------------------	-------------

Chusteczki komunijne. W liczbie dwóch, czerwony jedwab, ze złotymi i srebrnymi nićmi wyhaftowaną inskrypcją własnościową. Inskrypcja haftowana.

Język łaciński i niemiecki, pismo humanistyczne.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

Christina Ritlingen Anno 1705

Odnosnie do osoby Krystyny Ritlingen brak bliższych danych.

- 1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 134.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 134.

105.	Lubiechnia Wielka, kościół filialny	1706
-------------	--	-------------

Dzwon. Brąz. Zachodni w wieży kościelnej, obecnie w lewym przedsionku kościoła. Inskrypcja nadzwonna (A) znajduje się na wieńcu ponad trzema półwałkami. Na środku płaszcza znajduje się inskrypcja fundacyjna (B). W górnej części płaszcza między dwoma fryzami roślinnymi i półwałkami znajduje się inskrypcja (C). Inskrypcja odlana. Zdjęcie nr 51.

Ø 74 cm, wys.: 60 cm, korona 14 cm. – Język łaciński (A, C), niemiecki (B, C), kapitała; litery: 1,5–2 cm.

A AD · RES · DIVINA · POPULO · PIA · CLASSICA · CANTO //

B JOHANN VON^{a)} VOLCKMAR BRUNO · PASTOR PRIMARIIS · /
GEORGE MÜLLER SCHULZE · UND · KIRCH:VATER · / DVID^{b)}
GAEDIKE KIRCH:VATER ·

C SOLI DEO GLORIA¹⁾ · GOSS MICH IOHANN IACOB SCHULTZ IN
BERLIN ANNO 1706

Śpiewam (dzwonię) do mszy pobożne melodie (A). Jan von Volckmar Bruno, pierwszy pastor, Jerzy Müller, sołtys i starszy kościoła, Dawid Gaedike, starszy kościoła (B). Tylko Bogu samemu cześć / odlał mnie Jakub Schultz w Berlinie w roku 1706 (C).

Pastor Jan Volkmar Bruno został w 1696 roku nadproboszczem Rzepina i pozostał na tym urzędzie aż do śmierci w dniu 10.09.1728 roku. 20.07.1715 roku ożenił się w Rzepinie z Eleonorą Fryderyką Lichtenberg²⁾. Wielka Lubiechnia należała do parafii Rzepin. Dzwon ten obok wschodniego o Ø 94 cm z 1697 roku był drugim umieszczonym w wieży kościelnej. Ludwisarz Jan Jakub Schultz z Prenzlau odlał w swoich warsztatach w Berlinie, Prenzlau i Krośnie Odrzańskim w latach 1679–1716 więcej dzwonów³⁾.

a) Niepotrzebne *von*.

b) Tak oryg.

1) 1 Tim 1,17.

2) Evangelisches Pfarrerbuch, t. 1, s. 302; t. 2, s. 100.

3) Wollf, Die Glocken der Provinz Brandenburg, s. 134, 175–176; Schmidt, Märkische Glockengießer, cz. 2, s. 136.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 129.

106. †	Serbów, kościół filialny	1706
---------------	---------------------------------	-------------

Inskrypcja budowlana. W wieży kościelnej na belce nośnej dzwonu z 1471 roku. Inskrypcja nacinana.

Język łaciński, pismo humanistyczne.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

Anno 1706

Oдноśnie do dzwonów zob. nr 3, 13.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 208.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 208.

107. †	Smogóry, kościół parafialny	1707
---------------	------------------------------------	-------------

Wiatrowskaz. Metal. Na wieży kościelnej. Inskrypcja wykuta.

Język łaciński, pismo humanistyczne.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

Anno / 1707

Oдноśnie do historii budowy kościoła zob. Kunstdenkmäler²⁾.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 188.

2) Tamże.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 188.

108. †	Radów, kościół filialny	1708
--------	-------------------------	------

Wiatrowskaz. Żelazo. Pośrodku przedstawiony był orzeł brandenburski z obecnie niepełną datą roczną. W 1913 roku znajdował się on jeszcze na poddaszu kościoła. Inskrypcja wykuta. Zdjęcie nr 52.

Opis i inskrypcja według starej fotografii i Kunstdenkmäler¹⁾:

1708

- 1) Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Groß Rade, Wetterfahne, nr 1674; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 150.

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Groß Rade, Wetterfahne, nr 1674; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 150.

109. †	Ośno Lubuskie, kościół parafialny	1709
--------	-----------------------------------	------

Żyrandol. Mosiądz. Sześcioramienny z podwójnym orłem jako zwieńczenie z inskrypcją fundacyjną. Na nim umieszczony był herb cechowy z nazwiskami członków cechu sukienników. W 1874 roku został odnowiony i był używany. Inskrypcja grawerowana.

Język niemiecki.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

24. Dezember 1709 von den Mitgliedern der Tuchmachergilde gestiftet^{a)}

Tłum.: Ufundowany przez członków cechu sukienników 24 grudnia 1709.

- a) Tekst nieoddany wiernie.

- 1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 57.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 57.

110. †	Kowalów, kościół parafialny	około 1710
--------	-----------------------------	------------

Kielich. Srebro, pozłocony. Sprofilowana stopa sześciolistna nad płaską płytą stopy. Na sześciokątnym trzonie między dwoma pierścieniami z grawerowanymi maswerkami, okrągły nodus z sześcioma rotułami w kształcie rombów, utworzonym z kolistych rozet, z inskrypcją (A). Prosta czara o stromym kształcie. Na odwrociu stopy dane wagowe kielicha (B). Inskrypcje grawerowane. Zdjęcie nr 53.

Wys.: 26,5 cm. – Język niemiecki, pismo humanistyczne.

Opis i inskrypcja według starej fotografii i Kunstdenkmäler¹⁾:

A J/e/s/v/s

B 61 Lot²⁾

1) Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Kohlow, Kelch, nr 1638; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 111.

2) Odpowiada 891 gramom.

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Kohlow, Kelch, nr 1638; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 111.

111. †	Kowalów, kościół parafialny	1710
--------	-----------------------------	------

Dzbanek chrzcielny. Srebro, pozłoczone. Okrągła profilowana stopa, korpus cylindryczny, z dużym uchwytem w kształcie litery S oraz z przykrywą, na której inskrypcja własnościowa (A). Na odwrociu stopy dane wagowe dzbanka (B) oraz znak rozpoznawczy miasta Frankfurtu nad Odrą. Inskrypcje grawerowane. Zdjęcie nr 54.

Wys.: 20,2 cm. – Język niemiecki, pismo humanistyczne.

Opis i inskrypcje według starej fotografii i Kunstdenkmäler¹⁾.

A Kirchenkanne zv Kohlo an(n)o 1710

B 61½ Lot²⁾

Tłum.: Dzban kościelny z Kowalowa rok 1710.

1) Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Kohlow, Taufkanne, nr 1638; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 111.

2) Odpowiada 898,27 grama.

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Kohlow, Taufkanne, Nr. 1638; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 111.

112. †	Cybinka, kościół parafialny	1710
--------	-----------------------------	------

Pomnik nagrobny Joachima Ehrenreicha von Burgsdorfa. Drewno, marmur? Przy południowej emporze, podstawa konsolowa, bogato zdobiona. Pomnik wieńczy obramowany portret zmarłego ozdobiony u góry koroną i aniołami po bokach. Pod portretem owalna obramowana tablica z tekstem śmierci. Pod nią predella jako część cokołu z dwoma bocznymi kwadratowymi obeliskami, które zwężają się ku górze. Pośrodku cokołu pełny herb, którego klejnot przechodzi na predellę. Inskrypcja malowana. Zdjęcie nr 55.

Język niemiecki, fraktura.

Opis i inskrypcje według starej fotografii, Kunstdenkmäler¹⁾ i Wedekinda²⁾.

Herb: Burgsdorf³⁾.

Der / Hochwohl geborne Herr / Herr Joachim Ehrentreich von / Burgsdorff:
S(einer) Königl(ichen) Majestät in Preußen / Hochansehnlicher Hof- und
Legations-Rath / auch Hauptmann des Königl(ichen) Amtes Lebus / Erb-
und Lehnsherr auf Reitwein und Ziebingen. / Ist gebohren den 28ten
Aug(ust) im Jahr / Christi 1665 und am 9ten Juni A(nn)o 1710 / ^a-gegen
abend ohngefehr zwischen 6. und 7. Uhr / als er die Jahre seines rühmlich
und Christlich / geführten Lebens gebracht auf die 45. Jahr / weniger 11.
Wochen 4. Tage und 5. Stunden^a / allhier in Ziebingen durch einen Sanfften
/ und Seeligen Todt zum Erbtheil / der Heiligen gerufet / und gelanget.

Tłum.: Wysoko dobrze urodzony pan, pan Joachim Ehrentreich von Burgsdorf, jego
królewskiej mości w Prusach wysoko uznawany radca dworu i poselstwa, także sta-
rosta królewskiego urzędu Lebus, pan dziedziczny i lenny na Reitweinie i Cybince.
Urodził się w dniu 28 sierpnia w roku Chrystusa 1665 i dnia 9 czerwca roku 1710 pod
wieczór między 6 i 7 godziną, po tym jak on swym sławnym i chrześcijańskim życiu
osiągnął wiek 45 lat, mniej 11 tygodni, 4 dni i 5 godzin, tu w Cybince przez spokojną
i błogosławioną śmierć powołany i trafił do części dziedzictwa świętego.

Starosta urzędu powiatu Lebus w latach 1700–1710, radca dworu i poselstwa (od roku 1694), Joachim Ehrenreich von Burgsdorff urodził się 28.08.1665 roku w Reitweinie w powiecie Lebus jako syn Joachima Erdmanna von B. (1635–1706), dziedzica na Reitweinie, Ulikowie i Kunowicach z jego pierwszego małżeństwa z Jadwigą Zofią von Schlieben (1631–1675) z linii Lietzen. W dniu 20.11.1694 roku w Zerbst ożenił się z Zofią Marią von der Marwitz (* 1675–1766?), córką Jana Jerzego von der M. i Marii Elżbiety von Goertzke, z którą miał jednego syna Karola Fryderyka (1699–1763) i pięć córek. Zmarł 7.06.1710 roku w Cybince i został pochowany w tamtejszym kościele w dniu 16.10.1710 roku⁴⁾.

a--a) brak u Wedekinda.

- 1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 212–213.
- 2) Wedekind, Sternbergische Kreis-Chronik, s. 319–320.
- 3) Siebmacher, tabl. 178.
- 4) Christ-Adeliche Gedancken, Des weyland Hoch-Wohlgebohrnen Herrn, Hn. Joachim Ehrentreich von Burgstorff, Seiner königlichen Majestät in Preussen Hoch-Ansehnlichen Hof- und Legations-Raths, auch Hauptmanns des Königlichen Ambts Lebuß, Erb- und Lehns-Herrns auf Reitwen und Ziebingen, Welcher Anno 1710. Den 9. Junii im Herrnseelig verschieden, Anno eodem am 16. October Jn einer angestellten Gedächtniß-Predigt, Aus den Worten Apoc. 2/17. eröffnet / von Fridrich Albino, Pfarrern in Ziebingen und Balcho, Cölln an der Spree 1710; Das Wiederkommen der Gläubigen in das Himmlische Vaterland, Wurde, Aus den Worten Jes. 35,10. Dem Hoch- und Wohlgebohrnen Herrn, Hrn. Joachim Ehrentreich von Burgstorff, ... Legations-Rath wie auch Hauptmann des Ambtes Lebus ... Als Dessen abgelebter Körper, den 16. Octobr. 1710. ... beygesetzt wurde, Jn einer Gedächtniß-Predigt vorgestellt ... von Benjamin Kirchner, Prediger zu Reitwen, Cölln an der Spree 1710. Zob. Jahrbuch des Deutschen Adels, t. 1, s. 395 i von Diest, Geschichte der Familie von der Marwitz, s. 18, 71–73, 77.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 212–213; Wedekind, Sternbergische Kreis-Chronik, s. 319–320.

113. †	Cybinka, kościół parafialny	1710
--------	-----------------------------	------

Dzwon. Brąz. Wschodni w wieży kościelnej. Inskrypcja odlana.

Ø 81 cm. – Język niemiecki.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

Johann Jacob Schultz aus Berlin in Crossen 1710 gegossen^{a)}

Tłum.: Jan Jakub Schultz z Berlina w Krośnie Odrzańskim 1710 odlał.

Dzwon ten obok zachodniego o Ø 65 cm z 1710 roku (zob. nr 114) i środkowego o Ø 85 cm z XV/XVI wieku (zob. nr 14) był trzecim umieszczonym w wieży kościelnej. Ludwisarz Jan Jakub Schultz z Prenzlau odlał w latach 1679–1719 w swoich warsztatach w Berlinie, Prenzlau i Krośnie Odrzańskim więcej dzwonów²⁾.

a) Tekst nieoddany wiernie.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 213.

2) Wollf, Die Glocken der Provinz Brandenburg, s. 134, 175–176; Schmidt, Märkische Glockengießer, cz. 2, s. 136.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 213.

114. †	Cybinka, kościół parafialny	1710
--------	-----------------------------	------

Dzwon. Brąz. Zachodni w wieży kościelnej. Inskrypcja odlana.

Ø 65 cm. – Język niemiecki.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

Johann Jacob Schultz aus Berlin in Crossen 1710 gegossen^{a)}

Tłum.: Jan Jakub Schultz z Berlina w Krośnie Odrzańskim 1710 odlał.

Dzwon ten obok wschodniego o Ø 81 cm z 1710 roku (zob. nr 113) i środkowego o Ø 85 cm z XV/ XVI wieku (zob. nr 14) był trzecim umieszczonym w wieży kościelnej. Odnosnie do ludwisarza Jana Jakuba Schultz zob. wyżej nr 113.

a) Tekst nieoddany wiernie.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 213.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 213.

115. †	Serbów, kościół filialny	1714
--------	--------------------------	------

Kielich. Srebro. Posiadał datę roczną (A) i monogram złotnika z Frankfurtu nad Odrą Jerzego Fryderyka Waltera (B). Inskrypcja grawerowa.

Wys.: 25,5 cm.

Opis i inskrypcja według *Kunstdenkmäler*¹⁾:

A 1714

B G(eorg) F(riedrich) W(alter)

Złotnik Jerzy Fryderyk Walter był czynny we Frankfurcie nad Odrą w latach 1710–1734²⁾.

1) *Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg*, s. 208.

2) Scheffler, *Goldschmiede*, s. 641 nr 94; ders., *Goldschmiede Mittel-und Norddeutschlands*, s. 44. nr 18b.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 208.

116. †	Ośno Lubuskie, kościół parafialny, dom parafialny	1715
--------	---	------

Inskrypcja budowlana. Nad drzwiami wejściowym do domu parafialnego inskrypcja z chronogramem. Inskrypcja malowana?

Język łaciński.

Opis i inskrypcja według Beckmanna: *Item, ob S(eine)r Magnificens Hochgeneigt geruhet wolte bey den izigen Inspektor zu Droßen, dieses anzumerken, daß zu seiner Zeit das Inspections Haus 1715 neu gebauet, daher stehe über der Haus Thüre dieses Chronodistichon* (tłum.: Następnie, czy jego magnificencja wzruszona chciała być wielce skłonna przy tutejszym inspektorze w Ośnie Lubuskim, odnotować to, że za jego czasu dom inspektora był w 1715 roku nowo wybudowany, stąd stoi ponad drzwiami ten rymowany chronogram)¹⁾:

AttIngas FRIDERICE WILHELM rogo NestorIs anno²⁾

Te regnante faber nostra Roseta parat

Jo(annes) Georg(ius) Walther Past(or) et Insp(ector)

Tłum.: Bądź blisko nas, Fryderyku Wilhelmie, proszę, w roku Nestora, / Pod twoim panowaniem mistrz szykuje nasze różane ogrody / Johann Georg Walther, pastor i inspektor (1715).

Na temat pastora i superintendenta Jana Jerzego Walthera wiadomo jedynie, że był on najpierw rektorem w Sulęcinie, w 1694 diakonem w Ośnie Lubuskim i od 1696 roku tamtejszym nadproboszczem i superintendentem. Według niniejszej inskrypcji był on budowniczym nowego domu parafialnego. Zmarł tam w 1723 roku. Pozostawił jednego syna Dawida Fryderyka, który był jego następcą na tym urzędzie w latach 1724–1744³⁾.

- 1) GStA Berlin, VI. HA. Nl. nr 116: Beckmann, Stadt Drossen und Land Sternberg, fol. 166^{v-r}.
- 2) W liczone jako X oddaje rok 1715.
- 3) Evangelisches Pfarrerbuch, t. 1, s. 297; t. 2, s. 931.

GStA Berlin, VI. HA. Nl. nr 116: Beckmann, Stadt Drossen und Land Sternberg, fol. 166^{v-r}.

117. †	Spudłów, kościół filialny	1721
---------------	----------------------------------	-------------

Dzwon. Brąz. Południowy w wieży kościelnej. Posiadał adnotację odlania. Inskrypcja odlana.

Ø 92 cm. – Język niemiecki.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

Georg Hoffmann 1721^{a)}

Jerzy Hoffmann odlał wiele dzwonów we Frankfurcie nad Odrą w latach 1688–1722²⁾.

a) Tekst nieoddany wiernie.

- 1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 194.
- 2) Wolff, Die Glocken der Provinz Brandenburg, s. 135, 162; Schmidt, Märkische Glockengießer, cz. 2, s. 127.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 194.

118. †	Golice, kościół filialny	1722
---------------	---------------------------------	-------------

Dzwon. Brąz. Północny w wieży kościelnej.

Ø 115 cm. – Język niemiecki.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

1722 / Meister Georg Hofmann in Frankfurt^{a)}

Dzwon ten obok południowego o Ø 56 cm z 1875 roku był drugim umieszczonym w wieży kościelnej. Ludwisarz frankfurcki Jerzy Hofmann jest znany z wielu innych dzwonów²⁾.

a) Tekst nieoddany wiernie.

- 1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 95.
- 2) Wolff, Die Glocken der Provinz Brandenburg, s. 134, 162; Schmidt, Märkische Glockengießer, cz. 2, s. 127.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 95.

119. †	Radachów, kościół filialny	1725
--------	----------------------------	------

Dzwon. Brąz. Południowy na poddaszu kościoła. Na wieży znajdowała się rymowana inskrypcja nadzwonna (A), a na płaszczu wymienieni byli patroni (B), adnotacja odlewu (C), a u góry intencja dzwonna (D).

Ø 92 cm. – Język niemiecki, kapitała.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

- A ICH LASSE MEINEN SCHALL ZU GOTTES RUHM UND EHREN
UND DERER MENSCHEN NUTZ IN RADACH TAEGLICH HOEREN
HIER SCHALE GOTTES WORT GANTZ UNVERFAELSCHT UND
REIN BIS HIMMEL ERDE LUFT UND MER NICHT MEHR WIRD SEYN
- B BERNHARD FRIEDRICH GLADOW, FRIEDRICH CHRISTIAN
V(ON) IHLOW, KARL LUDEWICH V(ON) LUCKE, DIE ERBEN DES
LEUTNANTS V(ON) BYZESKI^{a)} / PASTOR GOTTLIEB FABRICIUS,
JACOB METZNER, KÜSTER JOHANN LEHMANN^{b)}
- C GEGOSSEN VON JOHANN FRIEDRICH TIEHLE IN BERLIN AM 26.
AUGUST 1725^{b)}
- D SOLI DEO GLORIA²⁾

Tłum.: Ja daję słyszeć mój dźwięk na sławę i cześć Boga i jego ludu na codzienny użytek w Radachowie, tu wydzwaniam słowo Boże całkowicie niesfałszowane i czyste do nieba, ziemi, powietrza i do niczego więcej nie będzie (A). Bernhard Fryderyk Gladów, Fryderyk Krystian von Ihlow, Karol Ludwik von Lucke, dziedzice porucznika von Byzeskiego, pastor Bogumił Fabricius, Jakub Metzner, kościelny Jan Lehmann (B). Odłany przez Jana Fryderyka Thiele w Berlinie w dniu 26 sierpnia 1725 (C). Tylko Bogu samemu cześć (D).

Pastor Jakub Metzner urodził się około roku 1682. Początkowo był konrektorem szkoły w Ośnie Lubuskim i od około 1718 roku pastorem w Radachowie, gdzie pozostał aż do swej śmierci w dniu 13.06.1767 roku. Z małżeństwa z Małgorzatą Beatą Roth miał kilkoro dzieci, m.in. Jana Jakuba Ernesta (1726–1791) i Jerzego Ludwika Fryderyka (1733–1785), którzy również byli pastorami³⁾. Karol Ludwik von Lucke († po 1725), współwłaściciel na Grabowie w powiecie Torzym Wschodni (Sulęcín) i Radachowie, był synem Jana Fryderyka von L. († 1687) i Heleny von Falckenhein. Ożenił się z Anną Elżbietą von Zabeltitz († po 1748)⁴⁾. Polska rodzina szlachecka porucznika Krzysztofa Żegoty von Brzeskiego (Breski) posiadała część Radachowa w latach 1714–1750⁵⁾. O pozostałych osobach brak bliższych informacji. Dzwon ten obok północnego (Ø 64 cm), pochodzącego z okresu średniowiecza, był drugim umieszczonym w wieży kościelnej. Od roku 1719 znanych jest więcej dzwonów z ludwisarni Jana Fryderyka Thiele w Berlinie⁶⁾.

a) BRZESKI?

b) Tekst nieoddany wiernie.

- 1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 148.
- 2) 1 Tim 1,17.
- 3) Evangelisches Pfarrerbuch, t. 1, s. 287; t. 2, s. 551.
- 4) Handbuch des Adels, Adlige Häuser A (= Uradel), Bd. XVI, Gesamtreihe Bd. 76, Limburg 1981, s. 269, 271, 275; Schmidt, Die Familie von Zabeltitz, s. 102; BLHA Potsdam, Rep. 78: Kurmärkische Lehnkanzlei, II. Familien. Lehnbrief von 1715.
- 5) Ledebur, Adelslexicon, t. 1, s. 104; Winning, Geschichte des Geschlechts derer von Winning, s. 189–190.
- 6) Wolff, Die Glocken der Provinz Brandenburg, s. 135, 178–180; Schmidt, Märkische Glockengießer, cz. 2, s. 147–152.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 148; Pappritz, Dorf und Rittergut Radach, „Bär”: 1897.

120. †	Połęcko, kościół filialny	1729, 1730
---------------	----------------------------------	-------------------

Epitafium pastora Marcina Bennewitza i jego dwojga dzieci. Drewno. W przedsionku kościoła na ścianie zachodniej. Między kolumnami ozdobionymi rzeźbionym ornamentem roślinnym trzyczęściowe pole inskrypcyjne z trzema inskrypcjami śmierci: u góry córki Barbary Zofii Bennewitz (A), po środku pastora Marcina Bennewitza (B) i na dole syna Jana Jerzego Bennewitza (C). Inskrypcje malowane.

Język niemiecki, fraktura i kapitała.

Opis i inskrypcje według starej fotografii¹⁾:

- A Ein Kind gu=/[te] Art Jungfer Bar=/bara Sophia Tit(ulati) Herrn / Martin Bennewitzens etc(etera) / Jüngste Töchterlein ist gebohren / Anno 1725. den 18. Sept(embris) ist ver=/schieden Anno 1729. den 8. Februarÿ / Ihres Alters 3. Jahr u(nd) 20. Wo(chen)
- B EPITAPHIUM / Zum Wohlverdienten Ruhm und / Andencken dem Weÿland Wohl Ehr=würdigen, in Gott Andachtigen und / Wohlgelehrten Herren, Herren Martin / Bennewitz in die 27. Jahr gewesener treu / fleisiger Prediger in Pohlentzig²⁾ und Buch=/holz³⁾ welcher gebohren in Drossen⁴⁾ Anno / 1667 den 15. November und im Herren / entschlaffen Anno 1729 den 18. October / seines Alters 62. Jahr weniger 1 Mon(at) / auffgerichtet von dessen Ihm bis in den / Todt getreuen Ehefrau mit bewil=/ligung ihrer Kinder
- C Ein Hoffnungsvoller Sohn / Johann George Tit(ulati) Herren PASTORS / Bennewitzes mittelster Sohn ist ge=/bohren Anno 1714. den 21. April ist / Seelig verschieden Anno / 1730. den 18. Febr(uarÿ) sein / Alter 15. Jahr 10. Mo(nate)

Tłum.: Dziecko dobrego rodzaju, panna Barbara Zofia utytułowanego pana Marcina Bennewitza itd., najmłodsza córeczka urodzona dnia 18 września roku 1725, odeszła roku 1729 w dniu 8 lutego w jej wieku 3 lat i 20 tygodni (A). Epitafium dla zasłużonej sławy i na pamiątkę niegdyś dobrze czcigodnego, w Bożej modlitwie i dobrze

wykształconego pana, pana Marcina Bennewitza, przez 27 lat wiernego i pilnego kaznodziei w Połęczku i Grabnie, który urodził się w Ośnie Lubuskim roku 1667 dnia 15 listopada i zasnął w Panu roku 1729 dnia 18 października w swoim wieku 62 lat mniej 1 miesiąc, wystawione przez jego aż do śmierci wierną małżonkę za zgodą dzieci (B). Pełen nadziei syn Jan Jerzy, utytułowanego pana pastora Bennewitza średni syn, urodził się roku 1714 dnia 14 kwietnia, zasnął błogosławiony roku 1730 dnia 18 lutego w swoim wieku 15 lat i 10 miesięcy (C).

Marcin Bennewitz urodził się 15.11.1667 roku w Ośnie Lubuskim, tam był najpierw konrektorem i od roku 1694 rektorem szkoły miejskiej. Od roku 1702 aż do śmierci 18.10.1729 roku, był pastorem w Połęczku i Grabnie. W dniu 23.01.1703 roku ożenił się w Połęczku z Katarzyną Elżbietą Jänicke, córką tamtejszego pastora Jana J. († 26.12.1701 roku)⁵⁾. Z tego małżeństwa pochodziło co najmniej dwoje wcześniej zmarłych dzieci: Barbara Zofia († 8.02.1729 roku) i Jan Jerzy († 18.02.1730 roku).

- 1) Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Polenzig, Epitaph, nr 1671.
- 2) Połęczko.
- 3) Grabno.
- 4) Ośno Lubuskie.
- 5) Evangelisches Pfarrerbuch, t. 1, s. 299; t. 2, s. 45.

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Polenzig, Epitaph, nr 1671; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 145–146.

Połęczko, kościół filialny

1730

Zob. 1729, nr 120.

121. †

Sądów, dwór

1734

Inskrypcja budowlana. Ściana południowa. Na murze była umieszczona data roczna oraz nazwisko budowniczego. Inskrypcja wymurowana?

Język niemiecki, kapitała.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

J: C: FUCHS CONSUL FIRSTENWALDENSIS 1734

Tłum.: J.C. Fuchs rajca fürstenwaldzki 1734.

Rajca o nazwisku J.C. Fuchs z Fürstenwalde jest bliżej nieznany.

- 1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 185.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 185.

122. †	Sądów, dwór	[1734]
--------	-------------	--------

Inskrypcja ścienna. Ściana południowa. Tekst sentencji był ujęty w ornament. Inskrypcja wymurowana?

Język łaciński, kapitała.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

SOLI DEO GLORIA²⁾

Tłum.: Tylko Bogu samemu cześć.

Datowanie inskrypcji wynika z daty wybudowania dworu, zob. nr 121.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 185.

2) 1 Tym 1,17.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 185.

123.	Ośno Lubuskie, kościół parafialny	(1734) 1735
------	-----------------------------------	-------------

Tablica pamiątkowa odbudowy kościoła św. Jakuba w Ośnie Lubuskim. Drewno. Wcześniej w prezbiterium na ścianie południowej pomieszczenia bibliotecznego, obecnie na lewym filarze oddzielającym prezbiterium od nawy głównej. Tekst upamiętniający odbudowę kościoła w roku 1734, z trzykrotnym rymowanym chronogramem. Inskrypcja malowana. Zdjęcie nr 57.

Wys.: 190 cm; szer.: 125 cm; pole inskrypcyjne: wys.: 149 cm; szer.: 96 cm. – Język łaciński i niemiecki (trzeci chronogram), kapitała z ozdobną majuskułą i fraktura (trzeci chronogram); litery: 3 i 8,5 cm.

Q(UOD) D(EUS) B(ENE) V(ERTAT) / AD PROMOVENDAM
 SANCTISSIMÆ TRIADOS GLORIAM / ÆDES HÆC SACRA OLIM
 SANCTO JACOBO CONSECRATA, / VETUSTATE TEMPORIS,
 PULVERIS FULIGINISQ(UE) COPIA DEFORMIS, / ANNO ÆRÆ
 CHRISTIANÆ M.DCC.XXXIV. EGREGIA NEC SATIS / LAUDANDA
 LIBERALITATE TRIUM STATUUM HIERARCHI=/CORUM AB OMNI
 SUA SPURCITIA EST EXPURGATA, EGREGIE / DEALBATA ET QVALIS
 IAM APPARET, RENOVATA. / CONSERVET PRÆPOTENTISSIMUM
 NUMEN INCLUTAM CIVITA=/TEM DROSNENSEM INQ(UE) EA HOC
 IPSUM TEMPLUM, AMPLISSIMUM / COLLEGIUM SENATORIUM,
 VENERANDOS ECCLESIAE MINISTROS, / MODERATORES ORDINIS
 SCHOLASTICI, CIVES ET INCOLAS EORUMQ(UE) / FAMILIAS
 AD SERAM USQ(UE) POSTERITATEM! / CLAVUM IMPERII TUNC

TEMPORIS TENEBANT VIRI PRÆNOBILISSIMI / SEQUENTES:
 / D(OMI)NĪ JOHANN WĪLHELM HOFFMANN, CONS(UL)
 DĪR(ĪGENS). THOMAS GOTTLĪEB / ARELDUS, PRO-CONS(UL),
 CARL AUGUST SCHULTZ, CONRADUS BĪELĪTZ, / CONS(ULES)^{a)},
 JOHANN GEORGE BEĪL, CAM(MERARIUS) CHRISTĪAN FRĪEDRĪCH
 SĪEPMANN, / CAM(MERARIUS) ADĪ(UNCTUS) JOHANN DAVID
 KUNTZĪUS, JOHANN FRĪEDRĪCH BEĪL, JUD(ĪCES) / JOHANN JACOB
 HERRMANN, ERNESTUS TOBĪAS KELLER, JOHANN CHRĪS=/TĪAN
 TRAUTWEĪN, SENATORES. DAVID HĪLDEBRAND, SECRETARIUS.
 / SACRORUM AUGUSTANORUM ADMINISTRATIONE EODEM
 TEMPORE DEFUN=/GEBANTUR: / DAVID FRĪEDRĪCH WALTHER,
 PAST(ORE) PRĪM(O) ET INSPECTOR. GEORGIUS / BENEDĪCTUS
 FRĪEDERICUS SCHOENBERG, ARCHĪ-DIACONUS, CHRISTĪANUS /
 GEORGIUS SCHRAMM, DIACONUS.

EN! ÆDES REPARATVR EA, ASSISTENTE ĪEHOVA:
 VERBVM SINCERE SERVET IOVA, PRECOR~
 DROSNENSES CIVES SERVE[T] VERBIQVE MINISTROS
 ATQVE SENATORES OPTO PRECORQVE PROBE!
 Gott Laß es Dieser KIrCh VnD RathhaVs VVohLergehen
 Die gVten BŮrger stets In groŷen Seegen stehen~

Niechże Bóg odwróci na dobre. Dla podniesienia sławy wysokiej Świętej Trójcy został ten święty dom, niegdyś poświęcony świętemu Jakubowi, przez swój wiek (i) przez dużą ilość kurzu i sadzy oszpecony, w roku chrześcijańskiego liczenia czasu 1734, dzięki wspaniałemu i nieustającemu sławieniu hojności trzech stanów chrześcijańskich, gruntownie oczyszczony z całego swego brudu, wybornie wymalowany i tak, jak to obecnie widać, odnowiony. Niechże zachowa przemocne Bóstwo sławną gminę Ośno Lubuskie i w niej tęże świątynię, wysoko poważane kolegium panów rajców, czcigodnych sług kościoła, kierowników szkolnictwa, obywateli i mieszkańców i ich rodzin aż do późnej przyszłości. Ster rządu trzymali w tamtejszym czasie następujący wysoko poważani mężczyźni: panowie: Jan Wilhelm Hoffmann, nadburmistrz, Tomasz Bogumił Areldus, pierwszy burmistrz, Karol August Schultz, Konrad Bielitz, burmistrzowie, Jan Jerzy Beil, skarbnik, Krystian Fryderyk Siepmann, skarbnik pomocniczy, Jan Dawid Keller, Jan Krystian Trautwein, rajcy, Dawid Hildebrand, sekretarz. W tym samym czasie odprawili msze w porządku augsburskim: Dawid Fryderyk Walther²⁾, pierwszy proboszcz i inspektor, Jerzy Benedykt Fryderyk Schönberg³⁾, archidiakon, Krystian Jerzy Schramm, diakon⁵⁾. // Zobacz, ten Dom Boży będzie odnowiony przy poparciu Jehowy / niechże Jehowa zachowa czystość słowa, to jest moją modlitwą / niechże uchowa on obywateli Ośna Lubuskiego i sług słowa / i panów rajców, (tego) życzę i błagam ja w pokorze! Boże, pozwól, aby się temu kościołowi i ratuszowi dobrze powodziło / (i) dobrzy obywatele zawsze byli w dużym dobrodziejstwie.

O wymienionych członkach rady miejskiej brak bliższych informacji, zob. dzwon z 1737 roku (nr 126). Jan Wilhelm Hoffmann, nadburmistrz od roku 1708, zmarł w 1744. Tomasz Bogumił Areldus, pierwszy burmistrz od roku 1714, zmarł w 1737 (zob. nr 127).

Karol August Schultz, burmistrz od roku 1710, zmarł w 1760. Konrad Bielitz, burmistrz od roku 1720, zmarł w 1743. Krystian Fryderyk Siepmann, skarbnik pomocniczy w latach 1734–1750¹⁾. Dawid Fryderyk Walther był pierwszym proboszczem w Ośnie Lubuskim i superintendentem od roku 1724 aż do śmierci w 1741 roku²⁾. Archidiakon Jerzy Benedykt Fryderyk Schönberg urodził się w Myśliborzu jako syn superintendenta Jerzego S. i jego żony Anny Małgorzaty Blechschmidt. Był ożeniony z jedną córką sukiennika Ende z Ośna Lubuskiego. Urząd swój sprawował od roku 1696 aż do śmierci w 1735 roku³⁾. Jest on autorem pracy *Grundriß einer Chronik von der Haupt-Stadt Drossen*⁴⁾. Jerzy Krystian Schramm jako diakon w Ośnie Lubuskim nie jest wymieniony w *Evangelisches Pfarrerbuch*. Wymieniony jest tam już jako archidiakon w latach 1736–1777. Był żonaty z Marią Beil i zmarł w Ośnie Lubuskim 1.01.1777 roku⁵⁾.

Kościół św. Jakuba w Ośnie Lubuskim jest wymieniony po raz pierwszy w roku 1298. Był on wielokrotnie przez burze niszczone, co doprowadziło do daleko idących prac renowacyjnych. Niniejsza tablica pamiątkowa wskazuje na dalsze uszkodzenia kościoła i wyniki z nich odnowienie w roku 1734⁶⁾. Ponieważ Jerzy Benedykt Fryderyk Schönberg zmarł w roku 1735, zatem czas powstania tej tablicy przypada po jego śmierci, tj. najwcześniej w roku 1735.

a) Oryg.: CONSs.

1) Knuth, Chronik der Stadt Drossen, s. 33–34.

2) Evangelisches Pfarrerbuch, t. 1, s. 297; t. 2. s. 932.

3) Tamże, t. 1, s. 297; t. 2, s. 777.

4) Grundriß einer Chronik Von der Haupt-Stadt Drossen im Lande Sternberg gelegen. Aus verschiedenen Urkunden, Manuscripten und andern Documenten zusammen getragen, Von David Friedrich Schoenberg, S. Min. Candid. zu Drossen. Züllichau 1735.

5) Evangelisches Pfarrerbuch, t. 1. s. 297–298; t. 2. s. 782; Knuth, Chronik der Stadt Drossen, s. 125.

6) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 32–35.

GStA Berlin, VI. HA. Nl. nr 116: Beckmann, Stadt Drossen und Land Sternberg, fol. 85^v–86^v; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 34, 49–51; Od Drossen do Ośna Lubuskiego, s. 53.

124. Ośno Lubuskie, kościół parafialny (1735)

Tablica pamiątkowa odbudowy kościoła św. Jakuba w Ośnie Lubuskim. Drewno. Wcześniej w prezbiterium na ścianie południowej pomieszczenia bibliotecznego, obecnie na prawym filarze oddzielającym prezbiterium od nawy głównej. Tekst upamiętniający odbudowę kościoła w roku 1608. Inskrypcja malowana. Zdjęcie nr 58.

Wys.: 150 cm; szer.: 98 cm. – Język łaciński, kapitała z ozdobną majuskułą; litery: 3, 8,5 i 14 cm.

JN HONOREM SUMMÆ TRINITATIS, DEI / OPT(İMİ) MAX(İMİ)
PATRIS ÆTERNI, FILII OMO[OY]ΣIOY^{a)} ET SPİRĪ=/TUS SANCTI
PARACLETI STRUCTURA HUIUS TEMPLI / QUÆ A(NNO) 1596

MENS(E) MAJĪ XII. ĪN CĪNERES UNA CUM / TOTA CĪVĪTATE
EXCEPTĪS PAUCĪS ÆDICULĪS MĪSERRĪME / REDĪGEBATUR,
ĪMPENSĪS ĪNCLYTĪ SENATUS HUIJUS / URBĪS ANNO REDEMPTĪONĪS
NOSTRÆ 1608 ĪTERUM / RENOVATA EST. / SEDEBANT TUNC ĪN
REĪP(UB)L(ĪCÆ) ADMĪNĪSTRATĪONE / MARTĪNUS MARTĪNĪ,
LEONHARDUS STERN, / CONS(ULES)^{b)}, JOHANN MYLER, JOHANN
LAUB JUDĪC(Ī), / MARTĪN(US) MEURER, ESAĪAS SCHLEGEL,
BARTOLO=/MÆUS LEOPOLDT P(ĪÆ) M(EMORĪÆ) BERNHARDUS
STELMACHER / SENATORES. / MĪNĪSTERĪO VERO EVANGELÿ
M(AGĪSTER) SEBASTĪANUS / WECKER²⁾ HUIJUS ET VĪCĪNARUM
ECCLESĪARUM / JNSPECTOR ET CASPARUS BOCATĪUS DĪACONUS³⁾
/ PRÆERANT. ^cQUOD MEMORIÆ CAUSA IN GRATIAM PIÆ
POSTERITATIS SENATUS HIS LITERIS ASSIGNARI CURAVIT.^{-c}

Tłum.: Na cześć Najwyższej Trójcy, najlepszego i największego Boga, Wiecznego Ojca, identycznego Syna i Świętego Ducha, Pocieszyciela, budowla tego kościoła, który w roku 1596 w dniu 12 maja razem z całym miastem za wyjątkiem paru domków nędznie obrócony w popiół, został w roku naszego zbawienia 1608 ponownie odnowiony na koszt słynnej rady tego miasta. Wówczas zasiadali w zarządzie gminy: burmistrz Marcin Martini, Leonhard Stern; sędziowie Jan Myler, Jan Laub; rajcy Marcin Meurer, Esaias Schlegel, Bartłomiej Leopold, świętej pamięci, Bernhard Stellmacher. W prawdziwej służbie Ewangelii znajdowali się: magister Sebastian Wecker, inspektor tego i sąsiednich kościołów, i Kasper Bocatius, diakon. Na pamiątkę tego pobożnego wydarzenia rada miasta zadbała, aby ta inskrypcja została tu umieszczona.

O wymienionych członkach zarządu miasta brak bliższych informacji. Marcin Martini był w latach 1569–1584 rektorem szkoły miejskiej, od 1597 roku burmistrzem, zmarł w 1615 roku¹⁾. Jan Laub był burmistrzem od roku 1609, Jan Myler w 1610, a Jan Meurer (Mauer) w 1627 roku, poprzednio sędziowie²⁾. Bartłomiej Leopold (Leypolt) był rajcą od 1603, Bernhard (Bernt) Stellmacher od 1605³⁾. Magister Sebastian Wecker, urodzony w Baden koło Wiednia, studiował w Wittenberdze, został w 1562 kaznodzieją dworu i lekarzem osobistym margrabiego w Kostrzynie nad Odrą. W dwa lata później został superintendentem w Myśliborzu i w 1569 roku w Ośnie Lubuskim. W roku 1608 przeszedł na emeryturę, zmarł 24.04.1610 roku w Ośnie Lubuskim i został pochowany w tamtejszym kościele św. Jakuba⁴⁾. Kasper Bocatius jako diakon w Ośnie Lubuskim nie jest wymieniony w *Evangelisches Pfarrerbuch*.

Kościół św. Jakuba w Ośnie Lubuskim jest wymieniony po raz pierwszy w roku 1298. Z biegiem czasu był wielokrotnie uszkodzony przez burzę, co doprowadziło do daleko idących prac renowacyjnych. Niniejsza tablica pamiątkowa informuje o kolejnym zniszczeniu kościoła w dniu 12.05.1596 roku i o wynikłych z tego faktu pracach restauracyjnych w roku 1608⁵⁾. Identyczność wykonania obydwu tablic pamiątkowych utrwalających pamięć o odbudowie kościoła w latach 1608 i 1734 pozwalają przyjąć, że obie powstały w tym samym roku, tj. w roku 1735.

- a) Obie litery *OY* są wyprowadzone w znanej ligaturze, która wygląda jak otwarta u góry cyfra 8. Za filologiczną poradę dziękuję panu prof. dr. Klausowi Halloffowi z Berlina.
- b) Oryg.: *CONSs*.
- c--c Tylko u Beckmanna – GStA Berlin, VI. HA. Nl. nr 116: Beckmann, Stadt Drossen und Land Sternberg, fol. 114^v–114^r, 153^r–154^v.

- 1) Knuth, Chronik der Stadt Drossen, s. 33, 35.
- 2) Tamże, s. 33.
- 3) Tamże, s. 34.
- 4) Evangelisches Pfarrerbuch, t. 1, s. 297; t. 2, s. 937; Knuth, Chronik der Stadt Drossen, s. 124.
- 5) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 32–35.

GStA Berlin, VI. HA. Nl. nr 116: Beckmann, Stadt Drossen und Land Sternberg, fol. 114^v–114^r, 153^r–154^v; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 52; Od Drossen do Ośna Lubuskiego, s. 54.

125. †	Drzecin, kościół filialny	1736
---------------	----------------------------------	-------------

Misa chrzcielna. Cyna. Misa ta należy do drewnianej barokowej chrzcielnicy. Posiadała adnotację własności i datę roczną (A), znak rzemieślnika (herb z kotwicą) oraz monogram frankfurckiego mistrza L. Hoffmanna (B). Inskrypcja grawerowana.

Język niemiecki, pismo humanistyczne.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

A Trettin 1736

B L(...) H(offmann)²⁾

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 204.

2) U Hintze, Zinngießer, nieodnotowany.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 204.

126.	Ośno Lubuskie, kościół parafialny	1737
-------------	--	-------------

Dzwon. Środkowy w wieży kościelnej. U góry na płaszczu dwa fryzy roślinne rozdzielone dwoma półwałkami, między którymi przebiega inskrypcja nadzwonna (A). Poniżej na płaszczu znajdują się oddzielone inskrypcje (B), (C) i (D). Na wieńcu znajduje się adnotacja odlania (E). Zdjęcia nr 59–60.

Ø 118 cm. – Język łaciński, kapitała pisana.

A CONVOCJ VOS CJUES: O ADESTE ET JN ODE JACOBJ AUDJTE AURE
PJA VERBA BEATA DEJ!

- B CAMPANA HAEC ANNO 1674 JGNE COELESTJ FUJT COLLJQUATA, ANNO 1675 VERO REPARATA: ANNO 1736 PROH DOLOR JTERUM, FATO QUJDEM NOBJS JGNOTO, DEO VERO OMNJCJO^{a)} PROBE COGNJTO, PUTAMUS TAMEN JMPJA ET SACRJLEGA MANU DJSPLOSA, ANNO JN SEQUENTJ 1737 EX LJBERALJTATE CJUJUM BEROLJNJ FLANDO JNNOUATA ET EA FORMA, QUA JAM APPARET, RENOUATA EST; QUAM D(EO) T(ER) O(PTJMO) M(AXJMO) JNTEGRAM SERUARE VELJT VSQ(UE) AD SONUM ULTJMAE TUBAE.
- C / TUNC JN SENATU SEDERUNT: JOHANN WJLHELM HOFFMANN CONSUL DJRJGENS. THOMAS GOTTLJEB ARELDUS PROCONSUL. CARL AUG(UST) SCHULTZ, CONS(UL). CONRAD BJELJTZ CONS(UL). J. F. SPJES, SYND(JCUS). J(OHANN) G(EORG) BEJL CÄM(MERARJUS). C(HRJSTJAN) F(RJEDRJCH) SJEPMANN CÄM(MERARJUS). J. F. BEJL, JUD(EX) ET SENAT(OR). J(OHANN) J(AKOB) HERMANN SEN(JOR). DAU(JD) HJLDEBRAND SECR(ETARJUS). T(OBJAS) E(RNST) KELLER, J(OHANN) C(HRJSTJAN) TRAUTWEJN, M. L. MACK SENATORES.
- D / TUNC JN MJNJSTERJO FUERUNT: DAV(JD) FRJED(RJCH) WALTHER HUIJUS ET VJCJNARUM ECCLESJARUM JNSPECTOR. CHRJST(JAN) GEORG SCHRAMM ARCHJ-DJACON(US). SAM(UEL) HOLTZJNGER DJAC(ONUS) (E)X(TRA)^{b)} RECT(OR). / J(OHANN) G(EORGE) CHJLECK CON-RECT(OR). W(JLHELM) E(BERHARD) A(UGUST) CROON CANT(OR). / G(OTTLJEB) MUSCULUS, BACC(A)L(AUREUS). C. PRJEGENER, M. KOBERSTEJN, / J(OHANN) W(ILHELM) HOFFMANN PROUJSOR(ES) TEMP(ORE).
- E FUDJT. BEROLJNJ. J(OHANN) P(AUL) MEURER. ANNO. 1737.

Tłum.: Zwołuję was obywatele razem, o bądźcie obecni i słuchajcie w kościele Jakuba z pobożnym uchem te zbawienne słowa Boże (A). W roku 1674 dzwon ten mocno ucierpiał z powodu uderzenia pioruna, mimo tego był on już w roku 1675 naprawiony. Niestety został on w roku 1736 ponownie uszkodzony z nieznanego zarządzenia losu, który jest znany tylko Bogu, jakkolwiek my wierzymy, że z ręki szkodzącej świętości. Lecz już w roku następnym 1737 dzięki hojności mieszkańców Berlina został odnowiony i przywrócono mu dawny wygląd. Niech go zachowa po trzykroć Wszechmogący Bóg w tym stanie aż do końca świata (B). W tym czasie zasiadali w radzie miejskiej: Jan Wilhelm Hoffmann, urzędujący burmistrz; Tomasz Bogumił Areldus, burmistrz; Karol August Schultz, rajca; Konrad Bielitz, rajca; J.F. Spies, syndyk; Jan Jerzy Beil, skarbnik; Krystian Fryderyk Siepmann, skarbnik; J.F. Beil, sędzia i senator, Jan Jakub Hermann starszy, Dawid Hildebrand, sekretarze; Tobiasz Ernst Keller, Johann Christian Trautwein, M.L. Mack, senatorowie (C). Wówczas urzędami kościelnymi zawiadywali: Dawid Fryderyk Walther, superintendent tego i sąsiednich kościołów; Krystian Jerzy Schramm, archidiakon; Samuel Holtzinger, diakon i nadrektor; Jan Jerzy Chileck, konrektor; Wilhelm Eberhard August Croon, kantor; Bogumił Musculus, bakałarz; C. Prieger, M. Koberstein, Johann Wilhelm Hoffmann, obecni starsi kościoła (D). Odlany w Berlinie przez Jana Pawła Meurera w roku 1737 (E).

Ten duży dzwon z 1737 roku był obok południowego o $\varnothing$ 59 cm z roku 1620 i północnego o $\varnothing$ 75 cm z 1605 roku trzecim dzwonem umieszczonym w wieży kościelnej. O osobach z zarządu miasta Ośno Lubuskie poza Tomaszem Bogumiłem Areldus (zob. nr 127) brak bliższych informacji, zob. tablice pamiątkowe z 1735 roku, nr 123–124. Dawid Fryderyk Walther był nadproboszczem i superintendentem w Ośnie Lubuskim w latach 1724–1741¹⁾. Krystian Jerzy Schramm był tamtejszym archidiakonem od 1736 do 1777 roku²⁾. Samuel Holtzinger, tamtejszy diakon i rektor w latach 1727–1777, ożeniony z Anną Rozyną Krüger, był autorem rękopiśmiennej kroniki miasta Ośno Lubuskie³⁾; zmarł w 1779 roku⁴⁾. Według Beckmanna: *Die Glocke wurde von Herrn Meurer zu Berlin a(nno) 1737 umgegossen. Kostete 117 Thaler. Auf diese umgegoßenen Glock steht folgendes* (tłum.: *Ten dzwon przetopił pan Meurer w Berlinie w roku 1737. Kosztował 117 talarów. Na przetopionym dzwonie napisano, co następuje*:⁵⁾). Z ludwisarni Jana Pawła Meurera w Berlinie znanych jest więcej dzwonów odlanych w latach 1727–1740⁶⁾.

- a) Tak oryg.
- b) Oryg.: skrót X.

- 1) Evangelisches Pfarrerbuch, t. 1, s. 297; t. 2, s. 932; Knuth, Chronik der Stadt Drossen, s. 125, zob. nr 123.
- 2) Evangelisches Pfarrerbuch, t. 1, s. 297; t. 2, s. 782, zob. nr 123.
- 3) Allerley Die Stadt Drossen Die Kirche, das Ministerium, die Die Stadt und Land Physicos, die Schule, die Praeceptores Scholae, und andere Dinge betreffende Documenta, observationes, Merckwürdigkeiten und Nachrichten, welche denen Nachkommen zum besten zusamen angefangen Samuel Holtzinger, Diaconus und Rector Scholae Drossnensis diese angefangene Observationes gütigst continuiren mögen, wie denn diese Nachrichten bey der angefangenen Schulbibliothec gar bequem verwahrlich conservieret werden können. Tomus I nebst einen am Ende befindlichen Register. A(nno) C(hristi) 1756.
- 4) Evangelisches Pfarrerbuch, t. 1, s. 298; t. 2, s. 353.
- 5) GStA Berlin, VI. HA. Nl. nr 116: Beckmann, Stadt Drossen und Land Sternberg, fol. 23^r, 86^r–87^v.
- 6) Wolff, Die Glocken der Provinz Brandenburg, s. 134, 167; Schmidt, Märkische Glockengießer, cz. 2, s. 142–144; Handbuch der deutschen Glockengießer und ihrer Werkstätten, s. 44.

GStA Berlin, VI. HA. Nl. nr 116: Beckmann, Stadt Drossen und Land Sternberg, fol. 23^r, 86^r–87^v; Knuth, Chronik der Stadt Drossen, s. 118: Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 59; Wochnik, Die kościół parafialny in Landsberg/Warthe, s. 53.

127.

Ośno Lubuskie, kościół parafialny

1737

Płyta nagrobna Tomasza Bogumiła Areldusa. Piaskowiec. W lewej nawie bocznej przymocowana do muru północnego. Jej pierwotne usytuowanie jest nieznane. Pole główne stanowi owalna powierzchnia ujęta wieńcem laurowym i zawierająca tekst śmierci. Nad nią duża głowa anioła ze skrzydłami, pod nią w środku trupa czaszka, a po bokach, w każdym rogu, jedna mniejsza głowa anioła ze skrzydłami. Inskrypcja wykuta. Zdjęcie nr 61.

Wys.: 170 cm; szer.: 84 cm; pole inskrypcyjne: wys.: 146 cm; szer.: 82 cm. – Język niemiecki, fraktura; litery: 3, 4 i 7,5 cm.

Hier ruhet / Herr / Thomas Gottlieb Areldus / wohlverordneter
Bürgermeister Postmeister / Accise=Einnehmer und Saltz=Factor / zu
Dreßen / welcher gebohren in Löwenberg¹⁾ / den 4. Julii M.DC.LXXXIII
/ verehliget in Anno M.DCCIX / mit / Frauen Anna Elisabeth Bielitzin
/ gebohrnen Beilin / mit welcher Er gezeuget Sechs Kinder / als zwey
Söhne und vier Töchter welche / aber allesamt bis auf Eine Tochter /
Frau Louisen Christianen / so an den Hoffraht / Herrn Johann Arnold
Schmied / verheirahtet ist / vor dem selben seelig verstorben. / Der selbe
ist gestorben am 29. September / M.DCCXXXVII und hat sein leben gebracht
/ auf LIV Jahr 2 Monath und / 24 Tage

Tłum.: Tu spoczywa pan Tomasz Bogumił Areldus, dobrze zaordynowany bur-
mistrz, poczmistrz, poborca akcyzy i faktor solny w Ośnie Lubuskim, który urodził
się w Lwówku Śląskim w dniu 4 lipca 1683, ożeniony w roku 1709 z panią Anną Elż-
bietą Bielitz urodzoną Beil, z którą spłodził sześcioro dzieci, tj. dwóch synów i cztery
córkę, z których jednak wszystkie zmarły pobożnie przed nim samym, za wyjątkiem
jednej córki, pani Luizy Krystiany, która jest zamężna z radcą dworu, panem Janem
Arnoldem Schmiedem. On sam zmarł 29 września 1737 i doprowadził swoje życie
do 54 lat 2 miesięcy i 24 dni.

Burmistrz Tomasz Bogumił Areldus urodził się 4.07.1683 roku w Lwówku Śląskim.
W 1709 ożenił się z Anną Elżbietą Bielitz urodzoną Beil, z którą miał sześcioro dzieci,
z których tylko jedna córka Luiza Krystiana przeżyła i wyszła za mąż za radcę dworu Jana
Arnolda Schmieda. Tomasz Bogumił Areldus zmarł w dniu 29.09.1737 roku w Ośnie Lu-
buskim i został pochowany w tamtejszym kościele św. Jakuba. Zob. nr 123, 126, 166.

1) Lwówek Śląski.

128. †	Drzecin, kościół filialny	1737
--------	---------------------------	------

Dzwon. Brąz. Zachodni w wieży kościelnej. Dzwon posiadał rymowaną inskrypcję
nadmówną (A) i adnotację odlewu (B). Inskrypcja odlana.

Ø ? cm. – Język niemiecki, kapitała.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

A GOTT GIB FRIED IN DEINEN LANDE
GLÜCK UND HEYL ZU ALLEN STANDE²⁾

B J(ohann) F(riedrich) Schramm 1737

Tłum.: Boże daj pokój w Twoim kraju / szczęście i zbawienie wszystkim stanom.

Dzwon ten obok wschodniego o Ø 58 cm z 1817 roku był drugim umieszczonym w wie-
ży kościelnej. Ludwisarz Jan Fryderyk Schramm odlał we Frankfurcie nad Odrą w latach
1714–1747 więcej dzwonów³⁾.

- 1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 204.
- 2) Christliches Gebet, zob. Arnd, Des Gottseligen und Hoherleuchteten Lehrers Johann Arndts ..., s. 26.
- 3) Wolff, Die Glocken der Provinz Brandenburg, s. 136, 175; Schmidt, Märkische Glockengießer, cz. 2, s. 146.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 204.

129. †	Ośno Lubuskie, kościół parafialny	1738
--------	--	-------------

Ambona. Drewno. Po prawej stronie nawy głównej. Opis i inskrypcje z 1619 roku zob. nr 37. Nad amboną znajdowała się niniejsza rymowana inskrypcja. Wszystkie inskrypcje wokół ambony zostały zniszczone przez nowoczesne wymalowanie kościoła. Inskrypcja malowana.

Język łaciński.

Inskrypcja według Beckmanna¹⁾ i Kunstdenkmäler²⁾:

Augustinus Steube³⁾

Conditus Tinus

Pastor Primus.

Tłum.: Augustyn Steube, tu pochowany, pierwszy pastor.

Augustyn Steuben (Steube) urodził się w roku 1661 w Heldrze (dzielnica miasta Wanfried w Hesji) jako syn mistrza dzierżawy Ludwika S. i jego żony Katarzyny. Studiował na uniwersytecie w Marburgu. W 1688 roku został pastorem w Leimen koło Heidelbergu, 1693 diakonem Vacha/Rhön, gdzie w 1699 roku został odwołany. Od 1701 do 1705 roku był pastorem reformowanym w Ośnie Lubuskim, w 1708 w Drechen koło Hamm i od 1725 do 1738 roku pierwszym pastorem reformowanym w mieście Brandenburg. W 1688 roku ożenił się Szarlottą Dorotą hrabiną von Efferen, córką pułkownika, hrabiego Gerharda von E. Augustyn Steuben zmarł w Brandenburgu w dniu 11.01.1738 roku³⁾ i zgodnie z inskrypcją został jako pierwszy pastor reformowany pochowany w kościele św. Jakuba w Ośnie Lubuskim, zob. nr 102.

- 1) GStA Berlin, VI. HA. Nl. nr 116: Beckmann, Stadt Drossen und Land Sternberg, fol. 120^v, 156^r, 157^v: *Ferner stehen zur R(echts) der Kanzel angeschrieben die Worte aus dem Prediger Salomon c(apitel) 4. v(ers) 17: (...). Gegenüber zur L(inks) der bei der Einweihung abgehandelte Text Hagg(aj) II. 10: und darüber: (Inscrft). Hinter der Kanzel liest man: (...).*
- 2) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 47.
- 3) Evangelisches Pfarrerbuch, Bd. 1. 298; t. 2, s. 856; Knuth, Chronik der Stadt Drossen, s. 43.

GStA Berlin, VI. HA. Nl. nr 116: Beckmann, Stadt Drossen und Land Sternberg, fol. 120^v, 156^r, 157^v; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 33, 47.

130.	Pamięcin, kościół filialny	przed 1740
------	----------------------------	------------

Ambona. Drewno malowane. Ambona składa się z sześciokątnego kosza, który oparty jest na słupie, oraz ze schodów wejściowych, które są nowe. Na obecnie brakującym zadaszeniu znajdował się niegdyś monogram Fryderyka Wilhelma I (1688–1740). Wszystkie powierzchnie balustrady kosza ambony są ujęte w prostokątne pola, które wypełnione są fantazyjnym malarstwem. W polu środkowej balustrady znajduje się monogram Chrystusa. Inskrypcja malowana. Zdjęcie nr 62.

Ø 10 cm. – Język grecki; litery: 3 cm.

A(lpha) / Χρ(ιστός) / O(mega)^{a) 2)}

Monogram Chrystusa w otoczeniu Alpha (Α) i Omega (Ω), pierwszej i ostatniej litery w klasycznym alfabecie greckim. Alfa i omega uchodzą za symbol początku i końca dla Boga, a szczególnie dla Chrystusa jako Pierwszego i Ostatniego. Łacińskie litery XP w ligaturze są pierwszymi literami wyrazu greckiego Χριστός (= Christos) i skrótem imienia Christus. Obecnie zaginiony monogram Fryderyka Wilhelma I dopuszcza datowanie powstania ambony na lata jego panowania, tj. 1713–1740¹⁾.

a) Oryg.: Α Χ Ω

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 77.

2) W Apokalipsie św. Jana (22,13) Jezus Chrystus określił się jako „Jam Alfa i Omega, Pierwszy i Ostatni, Początek i Koniec”.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 77.

131. †	Laski Lubuskie, kościół parafialny	1742
--------	------------------------------------	------

Wiatrowskaz. Na wieży kościelnej. Monogram i data roczna wycięte.

Język łaciński, kapitała.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

F(RIDERICUS) R(EX) / 1742

Tłum.: Fryderyk król, 1742.

Wiatrowskaz wieńczył piramidę wieży kościelnej pokrytej blachą cynkową. Fryderyk II (1712–1786), król pruski od 1740 roku.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 116.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 116.

132. †	Radachów, dwór	1745
--------	----------------	------

Szafa. Na korytarzu. Na szafie znajdowała się inskrypcja.

Język niemiecki, kapitała.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

ANNO 1745 HILLE SCHMIDTS VON LINSWEGE²⁾

Tłum.: roku 1745 Hille Schmidt z Linswege.

O osobie brak bliższych informacji.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 149.

2) Linswege, Stadtteil von Westerstede in Niedersachsen?

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 149.

133.	Ośno Lubuskie, kościół parafialny	1748
------	-----------------------------------	------

Deski z ławy kościelnej? Obecnie przechowywane w dawnym pomieszczeniu bibliotecznym. Inskrypcja odręczna z ołówkiem kopiałym. Zdjęcia nr 63–64.

Język niemiecki, fraktura z pismem humanistycznym.

A Anno 1748 ist die hiesige S(ank)t Jacobi Kirche ausgebaut [C---]

B [[J]ordan Vald^{a)} Meister Gottfried Speier • George Christoph • Heinrich [---]

Tłum.: W roku 1748 został tutejszy kościół św. Jakuba rozbudowany (...) (A). (...)

Jordan Vald mistrz Gotfryd Speier, Jerzy Christoph, Henryk (...) (B).

Po pracach renowacyjnych w kościele św. Jakuba w Ośnie Lubuskim w roku 1734 miały miejsce – według niniejszej inskrypcji – dalsze prace związane z rozbudową świątyni w 1748 roku. Fakt ten uszedł uwadze dotychczasowej literaturze przedmiotu¹⁾.

a) Odczyt niepewny.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 32–59.

134.	Radachów, kościół filialny	1 poł. XVIII w.
------	----------------------------	-----------------

Płyta nagrobna N. von der Heyde? urodzonej von Ilow. Piaskowiec. Na terenie cmentarza kościelnego po prawej stronie, pierwsza płyta od przejścia do muru zewnętrznego na wysokości południowego wejścia do kościoła. Inskrypcja śmierci ujęta jest z boku wąską wklęsłą listwą do wysokości herbów, a u góry ograniczona łukiem zasłony. Pod inskrypcją dwa wypukłe herby pełne. Płyta mocno wytarta i zwietrzała. Inskrypcja wykuta. Zdjęcie nr 65.

Wys.: 180 cm; szer.: 93,5 cm. – Język niemiecki, fraktura; litery: 3,5–7,5 cm.

Herby: von der Heyde?¹⁾ von Ihlow²⁾

Diese [Grufft verwaret die Gebeine der wü]rdige(n)^{a)} / Frau [Frederikena]^{a)} /
gebohren von [Ihlow des Erbherrn Herrmann]^{a)} / von der [Heyden vielgeliebten]^{a)}
/ Hausf[rau und]^{a)} Die / wohlseelige [ist verschieden sanfft]^{a)} / und seelig
A[nno 17.7 den .0]^{a)} / Febr(uarii) und [brachte ihr Zeitleben]^{a)} auff / ein Altar von
[61]^{a)} Jahren

Tłum.: Ta krypta przechowuje szczątki czcigodnej pani (Fryderyki? ...) urodzonej von (Ihlow, pana dziedzicznego Hermanna) von der (Heyden wielce ukochana) pani domu (...). Zmarła (odeszła spokojnie) i w błogosławieństwie w roku 17.7 dnia .. lutego i doprowadziła swoje życie ziemskie do wieku (61) lat.

W Lubinie były niegdyś dwa kartusze nad słupami bramy wejściowej na teren kościelny, które posiadały herby – według *Kunstdenkmäler – von der Heyde? i von Ihlow* z przynależnymi opisami z roku 1725³⁾. One mogą mieć związek z tą płytą nagrobną. Jednak stosunki rodzinne między rodami von der Heyde(n) na Wystoku i von Ihlow (Ihlow) na Radachowie, Trześniowie, Lubinie, Tarnawie Krośnieńskiej, Boczowie, Drzewcach i Smogórch nie są jeszcze dostatecznie wyjaśnione w literaturze genealogicznej⁴⁾. W roku 1724 Radachów był podzielony na trzy dobra rycerskie, z których jedno należało do rodziny von Ihlow, drugie do von Eller(t) i trzecie do Żegoty von Breskiego (Brzeskiego)⁵⁾. Ponieważ *Kunstdenkmäler* nie wymieniają tej płyty ani w Radachowie, ani w Lubinie⁶⁾, niemożliwe jest ustalenie, gdzie pierwotnie znajdował się grób przykryty tą płytą. Podobna płyta – zob. nr 135.

a) Odczyt niepewny.

1) Siebmacher, tabl. 53.

2) *Die Wappen des böhmischen Adels*. J. Siebmacher's großes Wappenbuch, t. 30, s. 282 i n., tabl. 133–134. Por. *Neues preussisches Adels-Lexicon*, t. 3, s. 34: pośrodku wieniec; klejnot: postać kobieca, trzymająca w każdej ręce drzewko.

3) *Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg*, s. 207; CIP X, 9, nr 108.

4) Obydwie rodziny miały działy w Trześniowie, zob. BLHA Potsdam, Rep. 23 B RHD Nr. 2789–2796.

5) *Geschichte des Geschlechts derer von Winning*, s. 190.

6) *Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg*, s. 46–149, 205–207.

135.

Radachów, kościół filialny

1 poł. XVIII w.

Płyta nagrobna N. von der Heyde? urodzonej von Kettwig. Piaskowiec. Na terenie cmentarza kościelnego po prawej stronie, druga płyta od przejścia do muru zewnętrznego na wysokości południowego wejścia do kościoła. Inskrypcja śmierci ujęta jest z boku wąską wklęsłą listwą do wysokości herbów, a u góry ograniczona łukiem zasłony. Pod inskrypcją dwa wypukłe herby pełne. Płyta mocno wytarta i zwiertzała. Inskrypcja wykuta. Zdjęcie nr 66.

Wys.: 174 cm; szer.: 92,5 cm. – Język niemiecki, fraktura; litery: 3,5–7,5 cm.

Herby: von der Heyde?¹⁾ von Kettwig²⁾

Dies[e Grufft ---]^{a)} / las[---]^{a)} / echt [wer...---]/ Jeder [---]^{a)} / An(n)o[17.7
--- Gesch]/lechte^{a)} zurüc[k ..t ---]^{a)} / 6 Monathe u(nd) [.5 Tage ---]^{a)} in /
wahrer Gotte[s ---]^{a)} /.. auß und als ein zwei[tes ---]^{a)} / Leser [Die Grufft
--- / --- Z(um) Erinnerung ---]^{a)} / Bete[t z]v[...]^{a)} / Hier ruhet ein[--- bis]^{a)}
/ [...sichte d..] wied[er ---]^{a)} Leb-/[en ... wie betroffen Der wird ---]^{a)} mir
nach/[folgen --- wer ---]^{a)} ist

Tłum.: Ta krypta (---) roku (---) 6 miesięcy i .5 dni w prawdziwej Boga (...) i jako
drugie (...). Czytelniku (ta krypta --- dla przypomnienia), módl się (...) tu spoczy-
wa (---).

Jaki bezpośredni związek zachodzi między obydwoma płytami (zob. nr 134), nie udało się dotychczas ustalić. Stosunki rodzinne między rodami von der Heyde(n) na Wystoku i von Kettwig na Gradyniu i Maczkowie i ich związku z Radachowem dotychczas literatura genealogiczna jeszcze nie wyjaśniła. Ponieważ Kunstdenkmäler nie wymieniają tej płyty ani w Radachowie, ani w Lubinie⁴⁾, nie można ustalić, gdzie pierwotnie znajdował się grób przykryty tą płytą.

a) Odczyt niepewny.

1) Siebmacher, tabl. 53.

2) Mülverstedt, Der abgestorbene Adel der Provinz und Mark Brandenburg, tabl. 26: Kettwig III.

3) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 207; CIP X, 9, nr 108.

4) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 46–149, 205–207.

136.

Laski Lubuskie, kościół parafialny

1 poł. XVIII w.?

Ołtarz (niegdyś ołtarz ambonowy). Drewno. Prosta forma. W miejsce wcześniejszego kosza ambony umieszczony jest obecnie obraz Matki Boskiej Siewnej. Powyżej profilowany gzyms, w który wmontowano starszą część z inskrypcją. Belka z tekstem ma pochodzić z wcześniejszego ołtarza. Inskrypcja wyrzeźbiona. Zdjęcie nr 67.

Język niemiecki, fraktura.

Ehre sei Gott in der Höhe!¹⁾

Tłum.: Chwała Bogu na wysokościach!

Oдноśnie do historii budowy kościoła zob. Kunstdenkmäler²⁾.

1) Luk 2,14.

2) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 116.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 116.

137. †	Rąpice, kościół filialny	poł. XVIII w.
--------	--------------------------	---------------

Dwa świeczniki ołtarzowe. Cyna, później pokryta brązem. Na świecznikach były znak wskazujący na warsztat berliński i nazwisko mistrza odlewnika cyny.

Wys.: 48 cm. – Język niemiecki, pismo humanistyczne.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

Meister G(ottlieb) Liebe, Berlin²⁾

Tłum.: Mistrz Bogumił Liebe, Berlin.

Oдноśnie do odlewnika cyny zob. nr 138.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 156.

2) Hintze, Norddeutsche Zinngiesser, nie wymienia go.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 156.

138. †	Serbów, kościół filialny	1755
--------	--------------------------	------

Misa chrzcielna. Cyna. Kabłąkowate obrzeże ze stemplem berlińskiego odlewnika cyny Bogumiła Liebe z datą roczną. Inskrypcja wybita.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

Gottlieb Liebe²⁾ 1755

Oдноśnie do odlewnika cyny zob. nr 137.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 208.

2) Hintze, Norddeutsche Zinngiesser, nie notuje go.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 208.

139. †	Ośno Lubuskie, kościół parafialny	1758
--------	-----------------------------------	------

Patena. Cyna. Na dnie odwrocia data roczna. Inskrypcja grawerowana.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

1758

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 58.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 58.

140. †	Radów, kościół filialny	1759
--------	-------------------------	------

Misa chrzcielna. Cyna. Misa znajdowała się w chrzcielnicy ze sztucznego kamienia w neogotyckiej formie. Na misie znajdowała się inskrypcja fundacyjna. Inskrypcja grawerowana.

Język niemiecki.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

J. Maria Tobiessen / 24. November 1759 gestiftet^{a)}

Tłum.: J. Maria Tobiessen, 24 listopada 1759, podarowała.

a) Tekst nieoddany wiernie.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 150.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 150.

141. †	Spudłów, kościół filialny	1764
--------	---------------------------	------

Misa chrzcielna. Cyna. Na obrzeżu misy znajdowała się inskrypcja fundacyjna. Misa należała do barokowej sześciokątnej drewnianej chrzcielnicy. Zdjęcie nr 68.

Opis i inskrypcja według starej fotografii i Kunstdenkmäler¹⁾:

M(...) S(...) 1764

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Spudlow, Taufbecken, nr 1710; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 193.

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Spudlow, Taufbecken, nr 1710; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 193.

142. †	Kunowice, kościół filialny	(około 1500) 1767
--------	----------------------------	-------------------

Misa chrzcielna. Mosiądz, klepany i puncowany. Na dnie relief przedstawiający Zwiastowanie Marii Pannie, okolony dwiema wewnętrznymi pierścieniami i wypukłymi inskrypcjami z pięciokrotnie powtórzonymi ciągami liter (A). Inskrypcja fundacyjna (B) została wykonana z okazji podarunku w 1767 roku.

Majuskuła ozdobna (A) i kapitała (B).

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

A †²⁾

B A. M. W / 1767

Misa chrzcielna należy do typu mis kutech, które w produkcji seryjnej były wykonywane za pomocą stempli, głównie dla celów sakralnych, np. chrzcielnych, a także do użytku świeckiego i prywatnego. Należy zakładać, że misy wyposażone w motywy chrześcijańskie były przewidziane dla kościołów jako talerze bądź misy chrzcielne¹⁾. Według Egyeki-Szabó misy te produkowane były w warsztacie w Norymberdze mniej więcej w okresie 1460–1560²⁾. Wszystkie podejmowane od roku 1763 próby identyfikacji tekstu inskrypcyjnego nie dały dotychczas zadowalającego rozwiązania³⁾. Na ogół inskrypcje tych mis są postrzegane jako kaligrafia czysto ornamentalna. Według innej teorii chodzi o teksty wybijane przy użyciu modułów, które przez ich częste używanie lub też z uwagi na ograniczone miejsce zostały zniekształcone⁴⁾. Egyeki-Szabó datuje tę misę na mniej więcej 1500 rok.

1) *Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg*, s. 115.

2) Treść inskrypcji nieprzekazana.

3) Tylko w samej Polsce ustalono ponad 212 mis mosiężnych, por. Kuczyńska, *Mosiężne misy*, s. 203, i Bartkowiak, *Mosiężne misy norymberskie*, s. 337.

4) Lockner, autor obszernej rozprawy na temat mis kutech (Messing, s. 30 i n.), nie zdołał ustalić miejsca produkcji tych mis. Kuczyńska, *Mosiężne misy*, s. 14–18, 21–24, 149–169, powołująca się na Locknera, zakłada w swojej rozprawie habilitacyjnej, jakoby misy wytwarzane były przeważnie w Norymberdze. Egyeki-Szabó, *Beckenschlägerschüsseln*, s. 16–17 (misa nr 26), reprezentuje pogląd, że misy te pochodzą tylko z jednego warsztatu norymberskiego. Zob. także Chotzoglou, *Die Beckenschlägerschüssel*, s. 89 i n.

5) W literaturze specjalistycznej wielokrotnie próbowano rozszyfrować inskrypcję, por. prace dotyczące materiału pomorskiego, w: *Neue Pommersche Provinzialblätter*, s. 373–384; *Baltische Studien*, *Alte Folge* 3, 1836, zesz. 2, s. 42–45, 154–156; 5, 1838, zesz. 2, s. 203–207; 17, 1852, zesz. 2, s. 50–51; 20, 1864, zesz. 1, s. 274–278; 27, 1877, s. 46–47; 28, 1878, s. 183–196; *Neue Folge* 3, 1899, s. 91; *Archiv für kirchliche Baukunst*, 5, s. 57–59, 66–68; *BDK* t. 1, zesz. 1, s. 45; cz. 2, zesz. 1, s. 58; cz. 2, zesz. 3, s. 333; cz. 2, zesz. 4, s. 367, 409, 415; Schmoll, *Die Majuskelinschrift auf Nürnberger Beckenschlägerschüsseln*, s. 295 i n.; Jäger, *Die als Taufschalen*, s. 17–18, 36, i Bartkowiak, *Mosiężne misy norymberskie*, s. 343, nr 302.

6) Lockner, *Messing*, s. 43–44; Kuczyńska, *Mosiężne misy*, s. 24–31, 95–102; Kowalski, *Artefakty*, s. 102–106; *DI* 9, Nrn. 397–400; *DI* 10, Nr. 234; *DI* 16, Nrn. 244 und 245; *DI* 33, Nrn. 35, 36; *DI* 39, Nrn. 85–89; *CIP* 8, Nr. 21.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 115.

143. †

Pamięcin, kościół filialny

1768

Butla sześciokątna z przykrywą. Cyna. Na jednej z sześciu powierzchni znajdowała się adnotacja własnościowa. Inskrypcja grawerowana. Zdjęcie nr 69.

Wys.: 25 cm. – Język niemiecki, kapitała.

Opis i inskrypcja według starej fotografii¹⁾:

KIRCHFLAS/CHE ZU / FRAUENDORF²⁾ / 1768

Tłum.: Butla kościoła w Pamięcinie. 1768.

- 1) Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Frauendorf, Flasche, nr 1610.
- 2) Pamięcin.

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Frauendorf, Flasche, nr 1610; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 79–80.

144. †	Ośno Lubuskie, kaplica św. Jerzego	1768
---------------	---	-------------

Wiatrowskaz. Żelazo. Na szczycie dachu dawnej kaplicy św. Jerzego. Inskrypcja wykuta.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

I. F. S
1768

Oдноśnie do historii budowy kaplicy zob. Kunstdenkmäler²⁾.

- 1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 66.
- 2) Tamże.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 66.

145. †	Górzycza, kościół parafialny	1770
---------------	-------------------------------------	-------------

Dzwon. Brąz. Południowy w wieży kościelnej. Na dzwonie znajdowała się inskrypcja fundacyjna.

Ø 83 cm. – Język niemiecki, kapitała.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

[---] KÖNIGL(ICHER) AMTMANN W(ULF) A(LEXANDER) O(TTO)
VON KETTWITZ / PREDIGER JOHANN) G(OTTTRAU) KEYDEL /
BURGERMEISTER C. HANCKE, RICHTER M. BACHE / KANTOR
D. F. NITZSIKE [---] / 1770 / J(OHANN) F(RIEDRICH) THIELE IN
BERLIN [---]

Tłum.: (...) urzędnik królewski Wulf Aleksander Otto von Kettwitz, kaznodzieja Jan Gotttrau Keydel, burmistrz C. Hancke, sędzia M. Bache, kantor D.F. Nitzsike (...), 1770 Jan Fryderyk Thiele w Berlinie (...).

Kaznodzieja Jan Gotttrau Keydel urodził się 7.01.1706 roku w Gorzowie Wielkopolskim jako syn kantora Jana Jerzego K. i Ewy Katarzyny Stenigke. Nauki pobierał w Gdańsku, następnie studiował w Jenie, we Frankfurcie nad Odrą i w Halle. W 1735 roku został kaznodzieją wojskowym w pułku von Schwerin we Frankfurcie nad Odrą, od roku 1740 aż do emerytury (1782) był pastorem w Górzycy. Zmarł 4.01.1783 roku i został pochowany w kościele w Górzycy. Był żonaty (ożenił się 7.08.1736 roku w kościele garnizonowym

we Frankfurcie nad Odrą) z Marią Elżbietą Ellinger, córką rybaka Fryderyka E. w Berlinie²⁾. Wulf Aleksander Otto von Kettwig, pan dziedziczny na Maczkowie i Gradyniu, był od roku 1754 urzędnikiem królewskim w Pamięcinie. Urodził się 3.09.1724 roku jako syn Adama Ernesta von K. († 8.07.1726 roku) i Zofii Augusty von Netzmer († 15.07.1746 roku). W dniu 4.05.1752 roku ożenił się w Hildesheim z Dorotą Damman, wdową po Ambrożym Dawidzie Stegmannie, który wcześniej był wyższym urzędnikiem w Pamięcinie. Zmarł bezdzietnie 18.02.1775 roku i został pochowany w Maczkowie³⁾. Zob. nr 152. Dzwon ten obok środkowego o Ø 97 cm z 1823 roku i północnego o Ø 65 cm z 1770 roku (zob. nr 146) był trzecim dzwonem umieszczonym w wieży kościelnej. Ludwisarz Jan Fryderyk Thiele jest znany z wielu dzwonów, które odlał w Berlinie od roku 1719⁴⁾.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 92.

2) Evangelisches Pfarrerbuch, t. 1, s. 230; t. 2, s. 403.

3) Denkmahl der Hochachtung und Liebe Dem Hochwohlgebohrnen Herrn Herrn Wulf Alexander Otto von Kettwig gewesenem Erbherrn auf Matsch und Gräden, wie auch Königl. Beamten des Amtes Frauendorf, Frankfurt an der Oder 1775; Gedächtniß-Predigt zum Andenken des Weyland Hochwohlgebohrnen Herrn Herrn Wulf Alexander Otto von Kettwig Erbherrn auf Matschdorf und Gräden den 19ten März 1775. zu Matschdorf gehalten Christian Gottlieb Fentzke, 1775; Zufällige Gedanken bei dem tödtlichen Hintritte des Hochwohlgebohrnen Herrn Herrn Wulf Alexander Otto von Kettwig gewesenem Erbherrn auf Matschdorf und Gräden, wie auch Königl. Beamten des Amtes Frauendorf zum Zeichen seiner unaufhörlichen Hochschätzung gegen den Wolseeligen zu einigem Troste für die hohen Gebeugten und zu seiner eigenen Beruhigung entworfen von Samuel Ludwig Felisch Prediger zu Kleinrade, Großrade, und Frauendorf, 1775.

4) Wolff, Die Glocken der Provinz Brandenburg, s. 134, 178–180; Schmidt, Märkische Glockengießer, cz. 2, s. 147–152.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 92.

146. †	Górzycza, kościół parafialny	1770
---------------	-------------------------------------	-------------

Dzwon. Brąz? Północny w wieży kościelnej. Na dzwonie znajdowała się rymowana inskrypcja.

Ø 65 cm. – Język niemiecki, kapitała.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

GOTT LAS SEIN REINES WORT ZU SEINEM WOHLGEFALLEN
UND DIESER GLOCKEN KLANG BIS AN DAS END ERSCHALLEN

Tłum.: Boże, spraw, aby Jego czyste słowo Tobie się dobrze podobało / i tego dzwonu dźwięk rozbrzmiewał aż do samego końca.

Dzwon ten obok południowego o Ø 83 cm z 1770 roku (zob. nr 147) i środkowego o Ø 97 cm z 1823 r. był trzecim dzwonem umieszczonym w wieży kościelnej. Odnośnie do berlińskiego ludwisarza Jana Fryderyka Thiele zob. nr 145.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 93.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 93.

147. †	Stańsk, kościół filialny	1772
--------	--------------------------	------

Misa chrzcielna. Cyna. Na misie znajdowała się inskrypcja fundacyjna z datą roczną. Inskrypcja grawerowana.

Język łaciński.

Opis i inskrypcja według *Kunstdenkmäler*¹⁾:

W(olfgangus) R(einhardus) Wilda Pastor. Jac(obus) Groswend. Dan(iel)
Waldow. Jurati MDCCLXXII

Tłum.: Wolfgang Reinhard Wilda, pastor; Jakub Groswend, Daniel Waldow, zaprzysiężeni (kościelni) 1772.

Pastor Wolfgang Reinhard Wilda urodził się w roku 1715 w Meserlingen jako syn superintendenta Jana Michała W. i Doroty Katarzyny Walter. Studiował w Halle nad Saale. W 1739 roku został rektorem w Słońsku, tam ożenił się 24.06.1745 roku z Marią Krystianą Zofią Schulze, córką tamtejszego superintendenta Henryka Fryderyka S. W 1747 roku został pastorem w Stańsku (ordynowany 28.10.1749 roku), gdzie pozostał aż do przejścia na emeryturę w roku 1794. Zmarł w roku 1802²⁾. O zaprzysiężonych kościelnych brak bliższych informacji.

1) *Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg*, s. 196.

2) *Evangelisches Pfarrerbuch*, t. 1, s. 232; t. 2, s. 962.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 196.

148. †	Rąpice, kościół filialny	po 1772
--------	--------------------------	---------

Ołtarz ambonowy. Drewno. Wbudowana ambona w konstrukcję ołtarza po 1772 roku, pochodzi według inskrypcji, którą posiadała, z roku 1653. Ołtarz był zwieńczony baldachimem sześciokątnym, na którym był umieszczony krzyż joannicki z monogramem księcia Ferdynanda. Zdjęcie nr 70.

Język niemiecki, kapitała.

Opis i inskrypcja według starej fotografii i *Kunstdenkmäler*¹⁾:

P(RINZ) F(ERDINAND)

Tłum.: Książę Ferdynand.

Książę August Ferdinand von Preußen (1730–1813) był generałem piechoty i mistrzem zakonu joannitów. Kościół w Rąpicach wybudowany został na miejscu spalonego budynku kościelnego w roku 1772. Na tej podstawie przyjmuje się, że ołtarz został wybudowany po roku 1772.

- 1) Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Rampitz, Altar, nr 1678; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 155.

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Rampitz, Altar, nr 1678; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 155.

149. †	Rapice, kościół filialny	1774
---------------	---------------------------------	-------------

Inskrypcja budowlana. Szkło. Na górnej szybie południowo-zachodniego okna i w oszkle-
niu wschodniego otworu świetlnego znajdowała się adnotacja wytwórcza. Inskrypcja
malowana.

Język niemiecki, pismo humanistyczne.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

Ferdinand Golofski Glaser auß Fr[ank]furt 1774

Tłum.: Ferdynand Golofski szklarz z Frankfurtu 1774.

Kościół został wybudowany na miejscu spalonego w 1772 roku²⁾. Szklarz Ferdynand
Golowski nie jest bliżej znany.

- 1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 156.

- 2) Tamże, s. 155.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 156.

150. †	Rybocice, kościół filialny	1774
---------------	-----------------------------------	-------------

Wiatrowskaz. Żelazo. Na wieży kościelnej. Inskrypcja wykuta.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

1774

Pierwszy kościół w Rybolicach był wybudowany już w średniowieczu, w 1757 roku po
bitwie pod Kunowicami został przez Rosjan spalony i dopiero na początku lat 70. XVIII
wieku na nowo wybudowany²⁾.

- 1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 161.

- 2) Tamże.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 161.

151. †	Spudłów, kościół filialny	1774
--------	---------------------------	------

Puszka na oblaty. Cyna. Kształt okrągły. Na puszcze znajdował się stempel mistrza? i data roczna.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

1774

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 194.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 194.

152. †	Maczków, kościół filialny	1775
--------	---------------------------	------

Wiatrowskaz. Żelazo. Na szczycie dachu wieży kościelnej. Inskrypcja wycięta.

Język łaciński i niemiecki, pismo humanistyczne.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

A(nn)o D(omini) v(on) K(ettwig) / 1775

Wieś Maczków obok Gradynia należały do rodziny von Kettwig od roku 1549 aż do wygaśnięcia tej linii w roku 1780²⁾. W roku 1775 panem dziedzicznym na tych wsiach był Wulf Aleksander Otto von Kettwig (* 3.09.1724 roku, † 18.02.1775 roku), który jednak zmarł bezdzietnie³⁾. Zob. nr 145.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 132.

2) Tamże, s. 131–132.

3) Denkmahl der Hochachtung und Liebe Dem Hochwohlgebohrnen Herrn Herrn Wulf Alexander Otto von Kettwig gewesenem Erbherrn auf Matsch und Gräden, wie auch Königl. Beamten des Amtes Frauendorf, Frankfurt an der Oder 1775; Gedächtniß-Predigt zum Andenken des Weyland Hochwohlgebohrnen Herrn Herrn Wulf Alexander Otto von Kettwig Erbherrn auf Matschdorf und Gräden den 19ten März 1775. zu Matschdorf gehalten Christian Gottlieb Fentzke, 1775; Zufällige Gedanken bei dem tödtlichen Hintritte des Hochwohlgebohrnen Herrn Herrn Wulf Alexander Otto von Kettwig gewesenem Erbherrn auf Matschdorf und Gräden, wie auch Königl. Beamten des Amtes Frauendorf zum Zeichen seiner unaufhörlichen Hochschätzung gegen den Wolseeligen zu einigem Troste für die hohen Gebeugten und zu seiner eigenen Beruhigung entworfen von Samuel Ludwig Felisch Prediger zu Kleinrade, Großrade, und Frauendorf, 1775.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 132.

153. †	Kunowice, kościół filialny	1775
--------	----------------------------	------

Kielich. Srebro pozłoczone z przynależną pateną. Inskrypcja w formie adnotacji przynależności (A) znajdowała się na dolnej stronie stopy kielicha. Tam znajdował się również znak rozpoznawczy miasta Frankfurtu nad Odrą i monogram złotnika J.C. Prevôta (B).

Wys.: 26,5 cm. – Język niemiecki.

Opis i inskrypcja według *Kunstdenkmäler*¹⁾:

A Kunersdorfer Kirche / 1775^{a)}

B J(ohann) C(hristoph) Prevôt

Według *Kunstdenkmäler* Jan Krzysztof Prevôt, urodzony w 1739 roku w Kassel, nabył prawo obywatelskie miasta Frankfurtu nad Odrą 8.03.1809 roku. Zob. nr 154. Z warsztatu mistrza Jana Krzysztofa Prevôta we Frankfurcie nad Odrą znane są jeszcze dwa frankfurckie kielichy, jedna puszka na oblaty oraz kielich z Żubrowa pow. Sulęcina²⁾.

a) Tekst nie został wiernie oddany.

1) *Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg*, s. 115: L.C. Prevôt!

2) *Kunstdenkmäler der Stadt Frankfurt*, s. 44 i ilustr. 29; Scheffler, *Glodschmiede Mittel- und Nordostdeutschlands*, s. 47–48.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 115.

154. †	Drzecin, kościół filialny	1775
--------	---------------------------	------

Kielich. Srebro lekko pozłoczone z przynależną pateną. Na dolnej stronie stopy kielicha znajdowała się inskrypcja w formie adnotacji przynależności oraz data roczna (A), jak również znak rozpoznawczy miasta Frankfurtu nad Odrą i monogram złotnika L.E. Prevôta¹⁾ (B). Inskrypcja grawerowana.

Wys.: 25,7 cm. – Język niemiecki, pismo humanistyczne.

Opis i inskrypcja według *Kunstdenkmäler*²⁾:

A Trettiner Kirchen 1775 Kelch

B J(ohann) C(hristoph) Prevôt

Oдноśnie do osoby mistrza Jana Krzysztofa Prevôta zob. nr 153.

1) Według *Kunstdenkmäler* Jan Krzysztof Prevôta, urodzony w roku 1739 w Kassel, nabył prawo obywatelskie Frankfurtu nad Odrą 8.03.1809 roku.

2) *Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg*, s. 204: L.C. Prevôt!; *Kunstdenkmäler Stadt Frankfurt*, s. 43–44 und Abb. 29.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 204.

155. †	Rybocice, kościół filialny	1776
--------	----------------------------	------

Stojak zegara kaznodziei. Żelazo. Niegdyś po prawej stronie wejścia na ambonę. Stojak jest zwieńczony kogutem z koroną stojącym na konstrukcji z wąskich pasków blachy w kształcie litery S, i jej formy odwróconej, pomiędzy którymi inicjały (A), poniżej miejsce do zawieszenia zegara, a pod nim podobna konstrukcja jak u góry, postawiona na głowie, a w niej data roczna (B). Inskrypcja wykuta. Zdjęcie nr 71.

Opis i inskrypcja według starej fotografii i Kunstdenkmäler¹⁾:

A I. G. F.^{a)}

B 1776

Pierwszy kościół w Rybocicach był wybudowany już w średniowieczu, w 1757 roku po bitwie pod Kunowicami został przez Rosjan spalony i dopiero na początku lat 70. XVIII wieku na nowo wybudowany²⁾. W tym czasie pastorem w Rybocicach był Jan Daniel Rhau³⁾.

a) Możliwe rozwiązanie skrótu: *I(OHANN) G(OTTLOB) F(ECHNER)* – zob. Evangelisches Pfarrerbuch, t. 2, s. 195, i fundatorkę dzbaną z 1776, zob. nr 45. Być może stojak na zegar kaznodziei i dzban, które dotarły do Rybocic później, pochodzą z Żarek Wielkich w powiecie Żary?

1) Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Reipzig, Predigeruhr, nr 1685; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 163.

2) Tamże.

3) Evangelisches Pfarrerbuch, t. 1, s. 232.

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Reipzig, Predigeruhr, nr 1685; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 163.

	Rybocice, kościół filialny	1776
--	----------------------------	------

Zob. 1638 nr 45 i 1776 nr 156.

156. †	Pamięcin, kościół filialny	1778, 1801
--------	----------------------------	------------

Pomnik nagrobny Joanny Doroty i Kristiany Szarloty Haack. Marmur wielokolorowy. Po lewej stronie ołtarza. Zbudowany był z kwadratowej podbudowy z narożnymi akroterionami i małymi szczytami nad każdą tablicą inskrypcyjną, które zawierają teksty śmierci: po lewej stronie (A), a po prawej stronie (B). Na podbudowie ustawiona była połowa kolumny, na której znajdowała się inskrypcja fundacyjna (C). Pomnik jest zwieńczony wazą w stylu empire, na której umieszczone były portrety obu zmarłych kobiet. Inskrypcje wykute. Zdjęcie nr 72.

Język niemiecki, kapitała.

Opis i inskrypcje według starej fotografii¹⁾:

- A JOHANNA DOROTHEA HAACK / GEBOHRNE STAMMPFEN IST GEBOHREN / DEN 11.^{a)} APRIL 1747. VERHEIRATHET / DEN 16. JAN(UAR) 1772.^{a)} GESTORBEN DEN 9. / FEB(RUAR)^{a)} 1778. MIT 2.^{a)} SÖHNEN
- B CHRISTIANA CHARLOTTE HAACK / GEBOHRNE STRAMMPFEN IST GEBOHREN / DEN 20. JULY. 1753. VERHEIRATHET / DEN 2. FEB(RUAR) 1779. GESTORBEN DEN 6. / AUGUST 1801. MIT 3. TÖCHTERN
- C [HI]ER RUHEN 2. SCHWESTER UN/ZERTRENNLICH IM LEBEN / BEIDE MEINE FRAUEN / [DE]R^{a)} V^{a)} KINDERN IN IHRER EHE [...] ^{b)} / GOTT WIRD IHRE LIEBE / GEGEN MICH BELOHNEN / SETZET ZUM ANDENCKEN / DER HINTERBLIEBENE MANN / DER AMTSRATH HAACK / AMT FRAUENDORF²⁾ / DEN 6. AUGUST. 1801.

Tłum.: Joanna Dorota Haack, urodzona Stammopf, urodziła się dnia 11 kwietnia 1747, wyszła za mąż dnia 16 stycznia 1772, zmarła dnia 9 lutego 1778 z dwoma synami (A). Krystiana Szarlota Haack, urodzona Stammopf, urodziła się dnia 20 lipca 1753, wyszła za mąż dnia 2 lutego 1779, zmarła dnia 6 sierpnia 1801 z trzema córkami (B). Tu spoczywają 2 siostry nierozłączne w życiu, obie moje żony, które 5? dzieci w swym małżeństwie (...). Bóg wynagrodzi ich miłość wobec mnie. Na pamiątkę stawia (ten pomnik) pozostawiony mąż, radca urzędowy Haack, urząd Pamięcin, dnia 6 sierpnia 1801 roku.

W roku 1736 król Fryderyk Wilhelm I powołał dla dawnych wsi kapitułę katedralną w Lebus w ziemi torzymskiej niższy urząd administracyjny w Pamięcinie. Radca urzędowy J.C. Haack kierował tym urzędem co najmniej od 1785 roku. Był dwukrotnie żonaty z siostrami Joanną Dorotą i Krystianą Szarlota Strammpf. Z tych małżeństw pochodziło pięcioro? dzieci. Bliższych informacji o nim brak. Zob. nr 169.

a) Odczyt niepewny.

b) Brak tekstu?

1) Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Frauendorf, Denkmal, nr 1611.

2) Pamięcin.

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Frauendorf, Denkmal, nr 1611; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 78–79.

157. †	Radówek, kościół filialny	1780
--------	----------------------------------	------

Zegar wieżowy. Metal. Niegdyś przechowywany w kościele. W polach klinowych tarczy cyfrowej znajdowały się cyfry daty rocznej. Mechanizm zegarowy zniszczony.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

1780

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 151.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 151.

158. †	Ośno Lubuskie, kościół parafialny	1781
--------	--	------

Tablica pamięci Jana Ludwika Kleinera. Drewno. Niegdyś zawieszona na ścianie po lewej stronie wejścia do kaplicy chrztu. W prostej szerokiej ramie tablica z tekstem śmierci, ujęta ozdobnym ornamentem kwiatowym. Inskrypcja malowana. Zdjęcie nr 73.

Język niemiecki, fraktura i kapitała.

Opis i inskrypcja według starej fotografii i Kunstdenkmäler¹⁾:

Denckmal / des Herrn / JOHANN LUDEWIG KLEINER / Ober Burgermeisters
 Stadtrichters Salzfactors und Braudirectors / der Königl(ich) des
 Sterneberg(ischen) Kreises Haupt Stadt Drossen / Er ward zu Zernico²⁾
 in der Neumarck den 15ten May 1715 Gebohren / Trat seine Ämter
 den 4ten September 1737 an / Verehelichte Sich Drey mal / DOROTHEA
 FRIEDERICKE geb(or)ne UCKERMAN(N)IN / den 15ten April 1739 / nach
 deren im Jahre 1740 erfolgten Ableben / JOHANNE CHARLOTTE geb(or)ne
 UCKERMANNIN / eine leib(liche) Schwester der ersten den 23ten July
 1741 / und nach dem auch diese den 1ten November 1761 starb / Fr(au)
 DOROTHEA CONCORDIA geb(or)ne SIMON den 22ten Aug(ust) 1764 /
 als des ehemaligen Königl(ich) Kreis Einnehmers in Sternberg(ischen)
 Kreise / HERRN J. F. MENSCHNER HINTERLASSENE FRAU WITWE / in der
 Zweyten Ehe hat Er 6 Kinder / 4 Söhne und 2 Töchter gezeuget / Er starb
 den 15ten July 1781 / nach dem er seinen Ämtern 44 Jahr Rühmlichst
 Vorgestanden hat / und gelebet 66 Jahr 2 Monath u(nd) 5 Tage / Leser
 / der du mit Verdrus und Mühseligkeit dieses Lebens Ringest / Wisse!
 / der verstorbene / hat diesen Ihm vorzüglich Beschiednen Kampf / mit
 Muth und Standhaftigkeit / Gekæmpfet.

Tłum.: Pomnik pana Jana Ludwika Kleinera, nadburmistrza, sędziego miejskiego, faktora solnego, dyrektora warzenia piwa królewsko-torzymskiego powiatu głównego miasta Ośno Lubuskie. Urodził się w Czernikowie w Nowej Marchii dnia 15 maja

1715. Objął swoje urzędy dnia 4 września 1737. Żenił się trzykrotnie: z Dorotą Fryderyką urodzoną Uckermann dnia 15 kwietnia 1739, po jej zgonie, który nastąpił w 1740, z Joanną Szarlotą urodzoną Uckermann, rodzoną siostrą pierwszej, dnia 23 lipca 1741, i po tym jak ta zmarła dnia 1 listopada 1761, z panią Dorotą Konkordią urodzoną Simon dnia 22 sierpnia 1764, pozostawioną wdową dawnego królewskiego poborcy powiatowego w powiecie Torzym, pana J.F. Menschnera. W drugim małżeństwie spłodził on sześcioro dzieci, 4 synów i 2 córki. On zmarł dnia 15 lipca 1781, po 44 latach sławnego przewodniczenia swoim urządowi, i przeżył 66 lat 2 miesiące i 5 dni. Czytelniku, który zmagasz się ze strapieniem i uciążliwością tego życia, wiedz! Zmarły stoczył tę swoją znakomitą i skromną walkę z odwagą i wytrwałością.

Jan Ludwik Kleiner urodził się 15.05.1715 roku w Czernikowie. Od roku 1737 przewodniczył on wielu urządowi w powiecie Torzym, m.in. jako dyrektor warzenia piwa, faktor solny, sędzia miejski i nadburmistrz miasta Ośno Lubuskie (1738). Był trzykrotnie żonaty i pozostawił sześcioro dzieci. Zmarł w dniu 15.07.1781 roku i został pochowany w kościele św. Jakuba w Ośnie Lubuskim³⁾.

- 1) Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Drossen, Gedenktafel, nr 1586; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 48–49.
- 2) Czerników pow. Myślibórz.
- 3) Zob. Knuth, Chronik der Stadt Drossen, s. 33.

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Drossen, Gedenktafel, nr 1584; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 48–49.

159.	Ośno Lubuskie, kościół parafialny	1782
------	--	-------------

Wiatrowskaz. Żelazo. Na iglicy wieży kościelnej. Obok monogramu króla Fryderyka II data roczna i orzeł fryderycjański. Inskrypcja kuta. Zdjęcie nr 74.

Język łaciński.

F(RIDERICUS) R(EX) 1[7]//82

Tłum.: Fryderyk król 1782.

Odnosnie do budowy kościoła św. Jakuba w Ośnie Lubuskim zob. Kunstdenkmäler¹⁾. Fryderyk II (1712–1786), król pruski od roku 1740.

- 1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 35–36.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 35–36; Knuth, Chronik der Stadt Drossen, s. 86 i n.

160. †	Ośno Lubuskie, kościół parafialny	1782
--------	-----------------------------------	------

Iglica wieży kościelnej. Tekst dla potomności. Inskrypcja pisana.

Język niemiecki.

Opis i inskrypcja według Knutha¹⁾: w 1782 została zamocowana iglica wieży (zob. 1759 dnia 7 lutego, s. 84) i został do niej włożony wiersz (A) ówczesnej pani inspektor Lachmann²⁾, jak również poniższy tekst, który zawiera wszystkie wiadomości mające znaczenia dla naszego miasta (B), zamykając tym samym to stulecie. Treść wiersza:

A (s. 86) Wenn Rat und Geistlichkeit in Gutem sich verbinden,
 So kann der Bürger leicht den Weg zur Tugend finden;
 O möcht' die Nachwelt noch die Früchte davon schauen,
 Wenn sie in später Zeit den Turm einst neu erbauen.
 Gott will in dieser Zeit die Stadt so segnen,
 Daß Fried und Einigkeit in Zukunft sich begenen.
 Er segne jeden Stand, das Lehren und Regieren,
 Er wolle Jeglichen mit wahrer Tugend zieren!
 Er segne jedes Haus und jedes treu Bemüh'n
 Und lasse unse Stadt in stetem Wohlsein blühn,
 Den Turm bewahre er bei jedem Donnerwetter
 Und sei in aller Not der Stadt ihr starker Retter!

B Die Schrift ist folgende:

Nach den alten Nachrichten der Hauptstadt Drossen, welche sich im Stadtturmkopfe befinden, ist anno 1298 die hiesige Pfarrkirche fundiert und S(ank)t Jakobi-Kirche genannt; durch einen am 12. Mai 1596 in der Stadt ausgebrochenen unglücklichen Brand aber ist dieselbe gänzlich eingeäschert worden, jedoch 1608 nebst dem (s. 87) Turme wieder erbaut. Nachdem dieser 66 Jahr gestanden, ist er am 5. April 1674 durch einen Wetterstrahl abermal angezündet und völlig ruiniert, und nach einem Spatio^{a)} von 10 Jahren, bis 14. August 1684 ist der Knopf, der diesen Turm bisher geziert, aufgesetzt worden.

Am 17. Februar 1756 nachmittags 4 Uhr und 1759 den 7. Februar mittags ½12 Uhr hatte ein Wetterstrahl diesen Turm angezündet, das ausgebrochene Feuer ist aber von den hiesigen Einwohnern oben von der Durchsicht bei dem heftigsten Sturmwinde mit Lebensgefahr wiederum gelöscht worden, wobei sich der Bürger und Seiler Ambrosius Wernicke ausgezeichnet hat. Obschon diese Beschädigung damals durch geringe Kosten hätte repariert werden können, so wurde diese Reparatur durch die eingetretenen Kalamitäten des Krieges verhindert und konnte erst jetzt 1782 zu Stande gebracht werden; denn obwohl die Stadt Drossen seit dem 30jährigen Krieges keine Kriegsunruhen erfahren und unter dem Schutze des Kurfürsten Friedrich Wilhelm d(en) Gr(oßen), des Königs Friedrich I. und

Friedrich Wilhelm I. eine ununterbrochene Dauer des Friedens genossen, so hat der jetzt regierende König Friedrich II., unter dessen glorreicher Regierung wir beglückt lebten, nachdem Allerhöchst dieselben den 31. Mai 1740 den Königsthron bestiegen, mit Anfang der Regierung Ihre habenden Rechte geltend gemacht und das Ihren Vorfahren entrissene Schlesien durch die Waffen wieder erobert. S(ein)e Majestät sind deshalb 3mal in Krieg verwickelt worden. Zwar hat der hiesige Ort von den beiden ersten schlesischen Kriegen 1741–42, 1744–45 keine Anfälle des Krieges empfunden; als aber S(ein)e Majestät anno 1756 vom Hause Oesterreich und dessen Alliirten Frankreich, Rußland und Schweden fast zugleich angegriffen worden, hat auch Drossen gleich andern königl(ichen) Städten und Landen die Dranfale des Krieges empfunden. Sie^{b)} erlitt den 19. August 1758 einen feindlichen Anfall von russischen Kosacken, welcher 2050 Th(a)l(e)r gekostet. Als sich am 30. Juli 1759 die russische Armee, welche 80 000 Mann stark war, in Frankfurt a(n) O(der) gelagert, hierauf den 31. Mai^{c)} in hiesige Stadt eingerückt, hat diese vom 1. bis 4. August und 2. Dezember a(nni) c(urrentis) wieder 11 898 Th(a)l(e)r 10. Gr(oschen) 10. Pf(ennig) baare Gelder aufbringen, an 2146 Th(a)l(e)r 5 Gr(oschen) an Getreide, Vieh und Waare liefern und 4192 Th(a)l(e)r durch Plünderung einbüßen müssen, und sind in demselben Jahre sowohl der damalige Oberbürgermeister Kleiner als der zur Zeitlebende Stadtschreiber Hildebrand als Geißeln weggeschleppt worden.

Den 14. Oktober 1760 rückte die ganze russische Armee, 70 000 Mann stark, ins Lager bei Drossen und kampierte bis zum 17. Oktober daselbst. Bei dieser Invasion^{d)} (s. 88) hat die Stadt 1825 Th(a)l(e)r baares Geld Brandsteuer erleget, für 1334 Th(a)l(e)r Lieferungen gethan, und 26149 Th(a)l(e)r waren durch Raub und Plünderung verloren gegangen. Alle diese Kriegsschäden hat die Bürgerschaft bis auf die durch Raub und Plünderung verlorene Summe unter sich aufgebracht und hat alle Kriegsschulden bezahlt dergestalt, daß die Beiträge zur Ersetzung der Kriegsschäden von der Bürgerschaft mit dem Monat November d(ieses) J(ah)r(e)s (1782) aufhörten.

I. Der Sternberger Kreis wird dirigiert vom zeit(lichen) Königl(ich) Neumärk(ischen) Landesdirektor und Landrat des Kreises Hans Friedrich v(on) Winning auf Reichenwalde³⁾.

II. Die Stadt wird dirigiert vom zeit(lichen) Kommissarius loci, dem Königl(ich) Preuß(ischen) Kriegs- und Domainenrat Krusemark⁴⁾.

III. Mitglieder des Rats sind: 1. Johann Rudolf Jochmus aus Groß=Oschersleben im Fürstentum Halberstadt, zur Zeit Oberbürgermeister und Stadtrichter, 2. Karl Leopold Achtbauer aus Prag, z(ur) Zeit Polizei=Bürgermeister, 3. Theodor Ludwig Heinrich Kleiner aus Drossen, zur Zeit Kämmerer, 4. Karl Gottfr(ied) Hildebrand aus Drossen, Stadtsekretär und des Magistrats=Kollegii Sekretär, 5. Joh(ann) Sigmund Klebow aus Stargardt a(n) Ihna, Servis=Einnehmer u(nd) Senator, 6. Joh(ann) Ed(uard) Schultz aus Stargardt, z(ur) Z(eit) Senator, 7. Aug(ust) Heinr(ich) Weber aus Schwedt, z(ur) Z(eit) Senator.

IV. Prediger bei der S(ank)t Jakobi=Kirche: 1. Johann Joachim Lachmann aus Züllichau, Inspektor der Kirchen und Schulen des Sternberger Kreises und Pastor primarius, 2. Johann Victor Schramm aus Drossen, Diakonus und Pastor zu Grunow; an der reform(ierten) Kirche: E(rnst) Benj(amin) Steinbrecher aus Königsberg i(n) Pr(eußen).

V. Königl(ichen) Offizianten: Dr. E. Ludw(ig) Schulze aus Landsberg a(n) Warthe, Kreis= und Stadt=Physikus, 2. Postmeister Theodor Heinr(ich) Kleiner aus Drossen, 3. Accise=Einnehmer Dan(iel) Heinr(ich) Dreger aus Stettin, 4. Salz=Inspektor Joh(ann) Sam(uel) Masche aus Landsberg a(n) W(arthe), 5. Stempel=Rendant Joh(ann) Ernst Sentius aus Sternberg.

VI. Stadt=Offizianten: 1. Stadt=Chirurgus Joh(ann) Val(entin) Krähe aus Gusten im Fürstentum Köthen, 2. Stadt=Chirurgus Leopold Neumann aus Trebschen⁵⁾ bei Züllichau.

VII. Bei der Schule: Joh(ann) Mich(ael) Wilke aus Güstrow bei Stettin, Rektor, 2. Joh(ann) Friedr(ich) Schulze aus Küstrin, Konrektor und Organist, 3. Daniel Braun aus Berlin, Kantor, 4. Joh(ann) Mart(in) Buge aus Brandenburg, Bakkalaureus, 5. Daniel Feuerherd aus Krossen, Kantor bei der reformierten Kirche und Schule.

VIII. Aelteste (Stadtverordnete): 1. Ehrenreich Splittgerbe, 2. Gottfried Gries, 3. Gottfried Hübner, 4. Friedrich Striegner, 5. Chr(istian) G(eorg) Krüger, 6. Ludw(ig) Liecke, 7. Fried(rich) Ulrich, 8. Chr(istian) Tietz.

(s. 89) IX. Kirchen=Provisores (Verwalter): 1. Th(eodor) Heinr(ich) L(udwig) Kleiner, Ober=Kirchen= und Hospital=Provisor, 2. Ehrenreich Splittgarbe, 3. Gottf(ied) Gries und 4. Chr(istian) Tietz.

Die Stadt hat gegenwärtig 394 Feuerstellen und 2336 Seelen mit 51 Zünften von verschiedenen Professionsverwandten. – Der Turm ist aus den Mitteln der Bürgerschaft repariert und hat 784 Th(a)l(e)r 23 Gr(oschen) gekostet. Die Reparatur hat der Zimmermeister Joh(ann) Gottfr(ied) Ewald aus Frankfurt a(n) O(der) besorgt und ist durch seinen Polier Gottl(ieb) Hiebel aus dem Schlosse Ruhethal bei Micheln in Sachsen gebürtig, nach Riß und zeichnung ausgeführt worden. Die Fahne nebst dem darauf befindlichen Adler und Sonne ist vom hiesigen Kupferschmied Joh(ann) Fried(rich) Specht verfertigt worden.

Die Vorsicht beschütze und beschirme die Stadt, segne die nahrung, fülle die Stadt mit rechtschaffenen Bürgern, mache die Nachkommenschaft beglückt durch Regenten, die stets ein Muster an dem Großen sehen, unter dessen Schutz und Scepter wir noch jetzt beglückt leben.

Drossen, den 17. Oktober 1782.

C(arl) G(ottfried) Hildebrand, Stadt= und Gerichts=Sekretär.

Tłum.: Jeżeli rada i duchowieństwo połączą się w dobrym, / to obywatel może łatwo znaleźć drogę do cnót. O chciałaby potomność owoce z tego jeszcze widzieć, / kiedy ona w późniejszym czasie tę wieżę kiedyś na nowo wybuduje. / Bóg chce w tym czasie miasto tak pobożogłosić, / aby pokój i jedność w przyszłości się spotykały. / On błogosławi każdy stan,

nauczania i rządenia, / On chce każdego prawdziwą cnotą ozdobić! / On błogosławi każdy dom i każde wierne zabiegi / i pozwala naszemu miastu kwitnąć w stałym dobrobycie, / On chroni tę wieżę przy każdej burzy / i jest w każdej potrzebie miasta jego mocnym ratownikiem! (A). Tekst jest następujący: według starych informacji Głównego Miasta Ośno Lubuskie, które znajdują się w iglicy wieży miejskiej, tutejszy kościół parafialny, zwany kościołem św. Jakuba, został ufundowany w roku 1298; jednak w wyniku wybuchłego nieszczęśliwego pożaru w mieście w dniu 12 maja 1596 został tenże całkowicie spopielony, jednakże w 1608 wraz z wieżą ponownie wybudowany. Po tym jak on stał 66 lat, ponownie w dniu 5 kwietnia 1674 zapalił się on od pioruna i został całkowicie zrujnowany, i po okresie 10 lat, 14 sierpnia 1684 iglica, która dotychczas zdobiła wieżę, została osadzona.

W dniu 17 lutego 1756 po południu o godzinie 4 i 7 lutego 1759 w południe o godzinie półdwunastej piorun zapalił tę wieżę, a wybuchły ogień został jednak przez tutejszych mieszkańców na górze w czasie sprawdzenia podczas najsilniejszego wiatru szturmowego z narażeniem życia ugaszony, przy czym wyróżnił się tutaj mieszkaniec i powroźnik Ambroży Wernicke. Jakkolwiek to uszkodzenie można było wówczas przy niewielkich kosztach naprawić, to naprawa ta w wyniku pojawienia się nieszczęścia wojny została udaremniona i mogła być dopiero w 1782 przeprowadzona. Bowiem mimo że miasto Ośno Lubuskie od czasu wojny trzydziestoletniej nie doświadczyło żadnej zawieruchy wojennej i pod ochroną elektora Fryderyka Wilhelma Wielkiego, króla Fryderyka I i Fryderyka Wilhelma I, cieszyło się nieprzerwanym trwaniem pokoju, kiedy obecnie panujący król Fryderyk II, pod którego pełnego chwały rządem my szczęśliwie żyliśmy, po wstąpieniu na tron królewski przez tegoż najwyższego w dniu 31 maja 1740, z początkiem rządów zaczął dochodzić swoich posiadanych praw i odebrany jego przodkom Śląsk ponownie zdobył zbrojnie. Dlatego jego majestat był trzykrotnie uwikłany w wojnę. Wprawdzie tutejsza miejscowość nie doznała w czasie dwóch pierwszych wojen śląskich 1741–1742, 1744–1745 żadnych napadów wojny, kiedy jednak jego majestat w roku 1756 prawie jednocześnie został zaatakowany przez dwór Austrii i jego sojuszników: Francję, Rosję i Szwecję, również Ośno Lubuskie doznało na równi z innymi królewskimi miastami i ziemiami dolegliwości wojny. Pierwszego nieprzyjacielskiego napadu rosyjskich Kozaków doznało ono (Ośno) dnia 19 sierpnia 1758, który kosztował 2050 talarów. Kiedy w dniu 30 lipca 1759 armia rosyjska, licząca 80 000 mężczyzn, rozłożyła się we Frankfurcie nad Odrą, po czym w dniu 31 lipca wkroczyła do tutejszego miasta, to musiało (ono) od 1 do 4 sierpnia i 2 grudnia roku bieżącego ponownie zebrać pieniądze w gotówce 11 898 talarów, 10 groszy i 10 fenigów, dostarczyć w zbożu, zwierzętach i towarach 2146 talarów i 5 groszy oraz w wyniku rabunku ponieść straty 4192 talarów, i w tymże roku zarówno ówczesny nadburmistrz Kleiner, jak i w tym czasie żyjący pisarz miejski Hildebrand zostali uprowadzeni jako zakładnicy. W dniu 14 października 1760 cała armia rosyjska, licząca 70 000 mężczyzn, wycofała się do obozu pod Ośnem Lubuskim i obozowała tam do 17 października. Przy tej inwazji musiało miasto wyłożyć na podatek pożarowy 1825 talarów pieniędzy w gotówce, dokonać dostaw za 1334 talary, i 26 149 talarów zostało straconych w wyniku kradzieży i rabunku. Wszystkie te szkody wojenne, za wyjątkiem sumy straconej w wyniku kradzieży i rabunku, mieszczaństwo zebrało wśród siebie i zapłaciło wszystkie długi wojenne tak dalece, że składki mieszczaństwa na pokrycie szkód wojennych przestano pobierać w listopadzie tegoż roku (1782).

I. Powiat torzymski jest zarządzany przez doczesnego królewskiego nowomarchijskiego dyrektora krajowego i starostę powiatu Hansa Fryderyka von Winninga na Radzikowie.

II. Miasto jest zarządzane przez doczesnego komisarza miejscowego, królewsko-pruskiego radcę wojennego i domen Krusemarka.

III. Członkami rady są: 1. Jan Rudolf Jochumus z Groß Oschersleben w księstwie Halberstadt, obecnie nadburmistrz i sędzia miejski; 2. Karol Leopold Achtbauer z Pragi, obecnie burmistrz policyjny; 3. Teodor Ludwik Henryk Kleiner z Ośna Lubuskiego, obecnie skarbnik; 4. Karol

Gottfryd Hildebrand z Ośna Lubuskiego, sekretarz miejski i sekretarz kolegium magistratu; 5. Jan Zygmund Klebow ze Stargardu nad Iną, poborca opłat kwaterunkowych i senator; 6. Jan Edward Schultz ze Stargardu, obecnie senator; 7. August Henryk Weber z Schwedt, obecnie senator.

IV. Kaznodziejami przy kościele św. Jakuba: 1. Jan Joachim Lachmann z Sulechowa, inspektor kościołów i szkół powiatu torzymskiego i pierwszy pastor; 2. Jan Wiktor Schramm z Ośna Lubuskiego, diakon i pastor w Gronowie; przy kościele reformowanym: E. Benjamin Steinbrecher z Królewca w Prusach.

V. Królewskimi funkcjonariuszami: dr E. Ludwig Schulze z Gorzowa nad Wartą, urzędowy lekarz powiatu i miasta; 2. pocztmistrz Teodor Henryk Kleiner z Ośna Lubuskiego; 3. poborca akcyzy Daniel Henryk Dreger ze Szczecina; 4. inspektor solny Jan Samuel Masche z Gorzowa nad Wartą; 5. rendant pieczęci Jan Ernest Sentius z Torzyma.

VI. Miejskimi funkcjonariuszami: 1. chirurg miejski Jan Walenty Krähe z Gusten w księstwie Köthen; 2. chirurg miejski Leopold Neumann z Trzebiechowa koło Sulechowa.

VII. Przy szkole: Jan Michał Wilke z Güstrow koło Szczecina, rektor; 2. Jan Fryderyk Schulze z Kostrzyna, konrektor i organista; 3. Daniel Braun z Berlina, kantor; 4. Jan Marcin Buge z Brandenburgii, bakałarz, 5. Daniel Feuerherd z Krosna, kantor przy szkole i kościele reformowanym.

VIII. Starsi (radni miejscy): 1. Ehrenreich Splittgerbe; 2. Gottfryd Gries; 3. Gottfryd Hübner; 4. Fryderyk Striegner; 5. Krystian Jerzy Krüger; 6. Ludwik Liecke, 7. Fryderyk Ulrich; 8. Krystian Tietz.

IX. Prowizorzy kościelni (zarządcy): 1. Teodor Henryk Ludwik Kleiner, nadprowizor kościelny i szpitala; 2. Ehrenreich Splittgarbe; 3. Gottfryd Gries i 4. Krystian Tietz.

Obecnie miasto posiada 394 ognisk domowych i 2336 dusz z 51 cechami różnych pokrewnych zawodów. – Wieża została ze środków mieszczaństwa naprawiona i kosztowała 784 talarów 23 grosze. O naprawę troszczył się cieśla Jan Gottfryd Ewald z Frankfurtu nad Odrą i przez jego podmajstra Bogumiła Hiebela, urodzonego w zamku Ruhethal koło Micheln w Saksonii, według planu i rysunku wykonana. Chorągiewka wraz z znajdującym się nań orłem i słońcem została wykonana przez tutejszego kotlarza Jana Fryderyka Spechta.

Przezorność obroni i ochroni to miasto, błogosławi żywienie, napełnia miasto uczciwymi mieszkańcami, czyni potomstwo uszczęśliwione przez regentów, którzy ciągle widzą wzór w Wielkim, pod którego ochroną i berłem my jeszcze teraz żyjemy szczęśliwie.

Ośno Lubuskie dnia 17 października 1782.

Karol Gottfryd Hildebrand, sekretarz miasta i sądu.

Według Knutha Jan Ludwik Kleiner został wybrany na burmistrza w 1738 roku, zmarł w 1781⁶⁾, zob. nr 158. Jan Joachim Lachmann urodził się około 1731 roku w Sulechowie, w 1760 został kaznodzieją polowym w pułku Gensdarmes w Berlinie, w 1778 przybył do Ośna Lubuskiego, został tu nadproboszczem i superintendentem. Ożeniony był z Julianną Guillard, autorką rymowanego tekstu z iglicy wieży (zob. wyżej). Swoje urzędy sprawował aż do śmierci w dniu 6.07.1800 roku i został pochowany w kościele św. Jakuba w Ośnie Lubuskim⁷⁾. Jan Wiktor Schramm urodził się 4.10.1732 roku w Ośnie Lubuskim jako syn pastora Jerzego S. i Marii Beil. W 1758 powołano go na pastora w Kowalowie, w 1776 został diakonem w Sulęcinnie, w 1778 w Ośnie Lubuskim do roku 1801. Był dwukrotnie żonaty: 1° z Joanną Fryderyką Böhmer; 2° z Wilhelminą Elżbietą Groote ze Słońska, córką radcy zakonu Gerharda G. Po śmierci Jana Joachima Lachmanna został nadproboszczem i superintendentem w Ośnie Lubuskim. Zmarł tam w dniu 5.01.1807

roku i został pochowany w tamtejszym kościele św. Jakuba⁸⁾. Ernst Benjamin Steinbrecher urodził się w Królewcu w Prusach, był początkowo kantorem w Gdańsku. W dniu 12.11.1758 roku został ordynowany do Ośna Lubuskiego na pastora tamtejszego kościoła reformowanego. Był żonaty z Joanną Szarlotą Kiele. Zmarł w Ośnie Lubuskim w dniu 22.08.1787 roku i został tam pochowany⁹⁾.

a) Knuth objaśnienie: *Zeitraum*.

b) Jak wyżej: *die Stadt Drossen*.

c) Zamiast 31 maja powinno być 31 lipca?

d) Knuth objaśnienie: *feindlicher Streiferei*.

1) Knuth, Chronik der Stadt Drossen, s. 86–89.

2) Zob. komentarz.

3) Radzików. Odnośnie do osoby Hansa Fryderyka von Winning zob. Straubel, Biographisches Handbuch der preußischen Verwaltungs- und Justizbeamten, Teil 2, s. 1108.

4) Arnold Daniel Friedrich Krusemar(c)k (1740–1792), zob. Straubel, Biographisches Handbuch der preußischen Verwaltungs- und Justizbeamten, Teil 1, s. 537–538.

5) Trzebiechów.

6) Knuth, Chronik der Stadt Drossen, s. s. 33.

7) Evangelisches Pfarrerbuch, t. 1, s. 297; t. 2, s. 475: błędnie jako Lehmann wymieniony.

8) Tamże, t. 1, s. 297; t. 2, s. 782.

9) Tamże, t. 1, s. 298; t. 2, s. 851.

Knuth, Chronik der Stadt Drossen, s. 86–89.

161. †	Ośno Lubuskie, kościół parafialny	1783
--------	-----------------------------------	------

Dzwon. Brąz. Według Knutha piąty tzw. mały dzwon w wieży kościelnej; według Kunstdenkmäler południowo-wschodni. Inskrypcja odlana.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

Joh(ann) Georg Maukisch Berlin 1783^{a)}

Z ludwisarni Jana Jerzego Maukirscha z Berlina jest znany tylko ten dzwon²⁾.

a) Tekst nie został wiernie oddany.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 58.

2) Wolff, Die Glocken der Provinz Brandenburg, s. 134, 167; Schmidt, Märkische Glockengießer, cz. 2, s. 142.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 58; Knuth, Chronik der Stadt Drossen, s. 119.

162. †	Górzycza, kościół parafialny	1783–1812
--------	------------------------------	-----------

Kielich. Srebro, wewnątrz lekko pozłocony, z przynależną pateną. Na stopie znajdowała się inskrypcja fundacyjna i nazwisko złotnika: mistrz Humber.

Wys.: 28 cm. – Język niemiecki.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

Prediger Riedel, Burgem(eister) I. H. G. H. M. S. K. V. S. T.

Tłum.: Kaznodzieja Riedel, burmistrz ...

Kaznodzieja Henrych Wilhelm Riedel urodził się w roku 1751 w Ośnie Lubuskim jako syn superintendenta Marcina Jakuba R. i Katarzyny Zofii Holthoier. W 1779 roku studiował we Frankfurcie nad Odrą. W latach 1779–1782 był kaznodzieją garnizonowym w Kostrzynie, a następnie od 1783 do roku 1812 kaznodzieją w Górzycy. Tam zmarł w stanie bezzennym w dniu 27.01.1812 roku i został tam pochowany²⁾.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 91: z lat 90. XVIII wieku.

2) Evangelisches Pfarrerbuch, t. 1, s. 230; t. 2, s. 697.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 91.

163. †	Górzycza, kościół parafialny	1784
--------	------------------------------	------

Szafa. Drewno. Prosta szafa w zakrystii. Na jej wewnętrznej stronie drzwi znajdowała się data roczna wykonania mebla.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

1784

Oдноśnie do historii budowy kościoła zob. nr 75.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 91.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 91.

164. †	Rybobice, kościół filialny	1784
--------	----------------------------	------

Dzwon. Brąz? Południowy w wieży kościelnej. Na dzwonie znajdowała się inskrypcja. Inskrypcja odlana.

Ø 85 cm. – Język niemiecki, kapitała.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

1784 GEBRÜDER FIS[C]HER IN KÖNIGSBERG N/M GEGOSSEN^{a)}

Tłum.: 1784 bracia Fischerowie w Chojnie w Nowej Marchii odlali.

Dzwon ten obok środkowego o Ø 105 cm z roku 1839 i północnego o Ø 63 cm z roku 1784 (zob. nr 165) był trzecim dzwonem umieszczonym w wieży kościelnej. Ludwisarze bracia Jan Krystian i Jan Krystian Bogumił Fischerowie w Chojnie w Nowej Marchii odlali w latach 1783–1793 więcej dzwonów²⁾.

a) Tekst nie został oddany wiernie.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 164.

2) Wolff, Die Glocken der Provinz Brandenburg, s. 135, 151; Handbuch der deutschen Glockengießer, s. 15; Schmidt, Märkische Glockengießer, cz. 2: uzupełnienia, s. 81.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 164.

165. †	Rybocice, kościół filialny	1784
---------------	-----------------------------------	-------------

Dzwon. Brąz? Południowy w wieży kościelnej. Dzwon posiadał inskrypcję.

Ø 63 cm. – Język niemiecki, kapitała.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

1784 GEBRÜDER FIS[C]HER IN KÖNIGSBERG N/M GEGOSSEN^{a)}

Tłum.: 1784 bracia Fischerowie w Chojnie w Nowej Marchii odlali.

Dzwon ten obok południowego o Ø 85 cm z roku 1784 (zob. nr 164) i środkowego o Ø 105 cm z roku 1839 był trzecim dzwonem umieszczonym w wieży kościelnej. Odnosnie do ludwisarzy braci Jana Krystiana i Jana Krystiana Bogumiła Fischerów w Chojnie w Nowej Marchii zob. nr 164.

a) Tekst nie został oddany wiernie.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 164.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 164.

166. †	Ośno Lubuskie, kościół parafialny	około 1785
---------------	--	-------------------

Opis miejsc pochówku na płytach w posadzce prezbiterium kościoła. Podczas prac remontowych w kościele w latach 80. XVIII wieku zamknięto, zachowane w dużej liczbie, krypty ze sklepieniem, a miejsca pochowanych zaznaczono napisami na płytach, które wpuszczono w posadzkę prezbiterium (A–I). Inskrypcje wykute.

Język niemiecki, pismo humanistyczne.

Opis i inskrypcje według Kunstdenkmäler¹⁾:

A Beils Gewelbe

B Weitzmann und Waltersche Begräbnisse

C A. S. C. F. Kleinerin

- D F. F. Kleiner
 E Ph. Walterin Begräbniss
 F Areldusin Begräbniss
 G Areldische Gebräbniss
 H Bielitz des Sohnes Begräbniss
 I Bielitz des Vaters Begräbniss

Tłum.: Krypta Beilów (A). Pochówek Weitzmannów i Walterowski (B). A. S. C. F. Kleinerowej (C). F.F. Kleiner (D). Pochówek Ph. Walterowej (E). Pochówek Areldusowej (F). Pochówek Areldusów (G). Pochówek syna Bielitzów (H). Pochówek ojca Bielitzów (I).

O wymienionych osobach brak bliższych informacji.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 55–56.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 55–56.

167. †	Sułów, kościół filialny	1786
--------	-------------------------	------

Kielich. Cyna. Proste wykonanie. Na kielichu znajdowała się data roczna wytworzenia. Inskrypcja grawerowana.

Wys.: 21,5 cm.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

1786

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 215.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 215.

168.	Sądów, kościół filialny	1788
------	-------------------------	------

Płyta nagrobna Jana Mikołaja von Wieblitza. Żeliwo. Umocowana na północnym murze kościoła. W środku owalne wypukłe pole z tekstem śmierci, ujęte od góry kokardą wieńca z liści i kwiatów, powyżej herb pełny; u dołu zakończone małą kokardą i wypukłym prostokątnym przedstawieniem we wzory. Inskrypcja odlana. Zdjęcie nr 75.

Wys.: 161 cm; szer.: 77 cm; pole inskrypcyjne: wys.: 88 cm, szer.: 49 cm. – Język niemiecki, kapitała; litery: 2,5 cm.

Herb: Wieblitz¹⁾

HIR / IST DIE RUHE / KAMMER DES WEIL(AND) / HOCHWOHL
 GEB(OHRNEN) HERRN / HERRN / IOHANN NICOLAUS /
 V(ON) WIEBLITZ / KONIGL(ICH) PREUS(SISCHEN) PREMIER
 / LIEUTENANT BEI DEM / HOCHL(ÖBLICHEN) V(ON)
 KOWALTZKYSCHEN / REGIMENT ER WURDE / ANNO 1714 D(EN)^{a)}
 1 NOV(EMBER) IN / SCHWARTZBURGISCHEN²⁾ / GEBOHREN UND
 / STARB IN DEM HERRN / SANFT UND SEELIG / ZU SANDOW /
 D(EN)^{a)} 4 NOV(EMBER) / 1788

Tłum.: Tu jest komora spoczynku niegdyś dobrze wysoko urodzonego pana, pana Jana Mikołaja von Wieblitza, królewsko-pruskiego pierwszego porucznika przy wysoko chwalonym pułku von Kowaltzky. Urodził się on 1 listopada 1714 roku w Schwarzburgu i zmarł w Panu spokojnie i błogosławiony dnia 4 listopada 1788 roku.

O pierwszym poruczniku Janie Mikołaju von Wieblitzu jest tylko wiadomo, że w latach 1748–1749 jako starszy sierżant został mianowany na stopień podchorążego w służbie holenderskiej³⁾. Jak trafił on Sądowa i w jakich okolicznościach doszło do jego śmierci w 1788 roku, nie wiadomo. Pułk piechoty (rozwiązany z dniem 6.05.1788 roku) został nazwany imieniem Jerzego Wawrzyńca Szymona von Kowalskiego (1717–1796), pruskiego generała-porucznika i szefa pułku garnizonowego nr 7 w Berlinie.

a) Uniczalne D.

1) Zgięta opancerzona ręka ze strzałą pochyłą w prawo; klejnot: podobny.

2) Schwarzburg pow. Saalfeld-Rudolstadt w Turynii.

3) Landesarchiv Thüringen, Staatsarchiv Rudolstadt, sygn.: Geheimes Ratskollegium Rudolstadt, Schwarzburgisches Regiment in holländischen Diensten ab 1748, nr 387.

169. †

Pamięcin, kościół filialny

około 1790?

Dwie chustki komunijne. Biały jedwab z wyszytym monogram. Inskrypcja wyszyta.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

J. C. H(AACK)

J.C. Haack był radcą urzędowym w Pamięcinie od 1789? do 1801? roku²⁾, zob. nr 156.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 79.

2) BLHA Potsdam, Rep. 2 Kurmärkische Kammer F 2584.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 79.

170. †	Radzików, kościół filialny	1793
--------	----------------------------	------

Wiatrowskaz. Żelazo. Na szczycie wieży kościelnej. Inskrypcja wykuta.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

Język niemiecki i łaciński.

P(eter) L(orenz) V(on) Z(astrow) / Anno 1793

Kościół w Radzikowie został nowo wybudowany w roku 1712. Wieś Radzików przeszła w ręce kapitana von Zastrowa drogą jego małżeństwa (po 1784 roku) z Zofią Amalią von Winning, córką starosty Hansa Fryderyka von W. († 13.01.1784 roku)²⁾. Synowie królewsko-pruskiego kapitana Anselma von Zastrowa z linii Dageröse i Krystyny Bielkau (w tym Piotr Wawrzyniec * 21.03.1754 roku), otrzymali 2.06.1757 roku w obozie polnym podczas oblężenia Pragi pruskie uznanie szlachectwa z nadaniem ojcowskiego nazwiska i herbu. Piotr Wawrzyniec von Z. pozostawił czworo dzieci. Zmarł w roku 1818 w Łębieniu³⁾.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 159.

2) Tamże, s. 158; Straubel, Biographisches Handbuch der preußischen Verwaltungs- und Justizbeamten, cz. 2, s. 1108.

3) Jahrbuch des deutschen Adels, t. 1, s. 985.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 159.

171. †	Spudłów, kościół filialny	1793
--------	---------------------------	------

Wiatrowskaz. Żelazo. Na szczycie wieży kościelnej. Inskrypcja wykuta.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

1793 / A W

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 193.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 193.

172. †	Lubiechnia Mała, kościół filialny	1796
--------	-----------------------------------	------

Kielich. Srebro, wewnątrz lekko pozłocony. Posiadał adnotację własności i datę roczną. Zarówno kielich, jak i przynależna do niego patena obok adnotacji własności miały znak rozpoznawczy warsztatu złotniczego we Frankfurcie nad Odrą. Inskrypcja grawerowana.

Wys.: 27 cm. – Język niemiecki.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

Klein Lübbichow 1796

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 131.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 131.

173. †	Ośno Lubuskie, kościół parafialny	1797
--------	-----------------------------------	------

Dzwon. Brąz. Według Knutha drugi dzwon, tzw. dzwon mieszkańców (niem. Bürger-glocke), który znajdował się w wieży kościelnej. Inskrypcja odlana.

Język niemiecki.

Opis i inskrypcja według Knutha¹⁾:

1797 umgegossen durch J(ohann) C(hristian)^{a)} Fischer. Sie war schon umgegossen 1539, 1581, 1596 und 1675. 1797 hatte Drossen 2612 Seelen, 430 Feuerstellen und 51 Zünfte. Magistratmitglieder waren: G. W. Rieve, Konsul=Dirig(ent), C(arl) G(ottfried) Hildebrand Sekretär und Senator, J. C(arl) Schulz Senator, J. F. Hünke Kammerarius und Senator^{b)}

Tłum.: 1797 przetopiony przez Jana Krystiana Fischera. On był już przetopiony 1539, 1581, 1596 i 1675. W 1797 Ośno Lubuskie liczyło 2612 dusz, 430 ognisk domowych i 51 cechów. Członkami magistratu byli: G.W. Rieve, burmistrz urzędujący; Karol Gottfryd Hildebrand, sekretarz i senator; J. Karol Schulz, senator; J.F. Hünke, skarbnik i senator.

Według Knutha (1885) w wieży kościelnej znajdowało się pięć dzwonów (plus dwa w latarni?). Te pięć dzwonów i dwa w latarni są wymienione w Kunstdenkmäler (1913), przy czym wśród nich są już dwa dzwony z roku 1895, które zostały odlane z dwóch przetopionych dzwonów z 1797 roku. Wolff (1920) wymienia tylko sześć dzwonów, w tym dwa z roku 1895²⁾. Niniejszy dzwon z 1797 roku zna tylko Knuth!

a) Knuth: *J.E. Fischer!*

b) Treść nie została oddana wiernie.

1) Knuth, Chronik der Stadt Drossen, s. 118–119.

2) Knuth, Chronik der Stadt Drossen, s. 118–119; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 58–59; Wolff, Die Glocken der Provinz Brandenburg, s. 134.

Knuth, Chronik der Stadt Drossen, s. 118–119; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 58–59; Wolff, Die Glocken der Provinz Brandenburg, s. 134.

174. †	Ośno Lubuskie, kościół parafialny	1797
--------	-----------------------------------	------

Dzwon. Brąz. Według Knutha trzeci dzwon, zwany dzwonem gospodarzy (niem. Bauer-glocke), znajdował się w wieży kościelnej. Inskrypcja odlana.

Język niemiecki.

Opis i inskrypcja według Knutha¹⁾:

1797 umgegossen durch J(ohann) C(hristian)^{a)} Fischer. Anno 1675 war sie schon umgegossen. Stadtverordneter waren zur Zeit: Gottfried Hübner, Friedr(ich) Striegauer, Ch(ristian) G(eorg) Krüger, M. L(udwig) Lücke²⁾, Chr(istian) Tietz, Fried(rich) Hoffmann, J. W. Zeidler^{b)}

Tłum.: 1797 przetopiony przez Jana Krystiana Fischera. W roku 1675 był on już raz przetopiony. Radnymi miasta tego czasu byli: Gottfryd Hübner, Fryderyk Striegauer, Krystian Jerzy Krüger, M. Ludwik Lücke, Krystian Tietz, Fryderyk Hoffmann, J.W. Zeidler.

Zob. komentarz do nr 173. Niniejszy dzwon zna tylko Knuth!

a) Knuth: *J.E. Fischer!*

b) Treść nie została oddana wiernie.

1) Knuth, Chronik der Stadt Drossen, s. 119.

2) Tamże, s. 88: Liecke!

Knuth, Chronik der Stadt Drossen, s. 119; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 58–59; Wolff, Die Glocken der Provinz Brandenburg, s. 134.

175. †	Ośno Lubuskie, kościół św. Gertrudy, cmentarz	1798
--------	---	------

Pomnik nagrobny. Marmur. Grobowiec dziedziczny rodziny Bennewitz. Murowany budynek z dachem czterospadowym krytym dachówką. W środku drzwi wejściowe, po lewej zamurowane okno, po prawej stronie nisza z półokrągłym zwieńczeniem u góry, w niej prostokątny profilowany postument z płytą marmurową, na której umieszczony był tekst śmierci. Powyżej na postumencie stała duża urna z chustą ułożoną w draperię. Inskrypcja wykuta.

Język niemiecki, pismo humanistyczne.

Opis i inskrypcja według starej fotografii i Kunstdenkmäler¹⁾:

Hier ruhen die Gebeine / des Herrn / George Wilhelm / Bennewitz /
gewesenen Kaufmanns / zu Frankfurt zu Drossen / ist geboren zu
Drossen / den 31. December 1731^{a)} / und daselbst gestorben / den 16.
Februar 1798

Tłum.: Tu spoczywają szczątki pana Jerzego Wilhelma Bennewitza, dawnego kupca we Frankfurcie, w Ośnie Lubuskim. Urodził się w Ośnie Lubuskim dnia 31 grudnia 1731 i tamże zmarł dnia 16 lutego 1798.

Zob. kielich, nr 184.

a) Odczyt niepewny.

- 1) Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Drossen, Grabmal, nr 1594; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 62, 64.

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Drossen, Grabmal, nr 1594; Kleber, Drossen im Lande Brandenburg, s. 123; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 62, 64; Od Drossen do Ośna Lubuskiego, s. 12.

176. †	Sądów, kościół filialny	1798
--------	--------------------------------	------

Kielich. Srebro z przynależną pateną. Na kielichu znajdowały się nazwisko i herb fundatora i jego żony (A), data roczna (B) i znak rozpoznawczy miasta Berlina z nazwiskiem złotnika (C). Inskrypcja grawerowana.

Wys.: 25,5 cm. – Język niemiecki, pismo humanistyczne.

Opis i inskrypcje według Kunstdenkmäler¹⁾:

A Carl Heinrich v(on) Piper / Carolina Friedericke geb(orene) Lehmann

B 1798

C Müller²⁾

Tłum.: Karol Henryk von Piper / Karolina Fryderyka urodzona Lehmann (A).

Karol Henryk von Piper urodził się około 1769 roku, zmarł 28.08.1815 roku w Wersalu jako kapitan 3. pułku landwery Marchii elektorskiej. Był dwukrotnie żonaty: 1° z Karoliną Fryderyką Lehmann, z którą miał dzieci; 2° z osobą z rodziny von Graevenitz³⁾. Do ufundowania kielicha mogło dojść z okazji ślubu von Piper z jego pierwszą żoną? i to w czasie kiedy Sądów był jego własnością⁴⁾. O fundatorach brak bliższych informacji, zob. nr 181.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 184.

2) Brak jednoznacznej identyfikacji.

3) Berlinsche Nachrichten von Staats- und gelehrten Sachen, dodatek nr 16 z 7.10.1815 roku i Dannenberg, Auktionshaus, 141. Kunst & Antiquitätenauktion 2016, portret nr 3927.

4) Ledebur Adelslexicon, t. 2, s. 199–200; Kneschke Neues allgemeines Deutsches Adels-Lexicon, t. 7, s. 155.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 184.

177. †	Górzycza, kościół parafialny	koniec XVIII w.
--------	------------------------------	-----------------

Dzbanek mszalny. Cyna. Na dzbanku znajdowała się inskrypcja fundacyjna.

Wys.: 15,5 cm. – Język niemiecki.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

Geschencke an die Kirche zu Gör[i]tz I. M.

Tłum.: Podarunki dla kościoła w Górzycy.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 91: koniec XVIII wieku.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 91.

178. †	Laski Lubuskie, kościół parafialny	koniec XVIII w.
--------	------------------------------------	-----------------

Dzwon. Brąz. Górny w wieży kościelnej. W górnej części płaszczka znajdowała się łacińska inskrypcja nadzwonna (A), poniżej na płaszczu rymowana inskrypcja niemiecka (B).

Ø 47 cm.

Język łaciński i niemiecki, kapitała.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

A GLORIA IN EXCELSIS DEO²⁾

B ICH RUFE ZUM WACHEN UND ZUM BETEN
UND AUCH IN HÖCHSTEN NÖTEN

Tłum.: Chwała Bogu na Wysokości (A). Ja wzywam do czuwania i do modlitwy i również w najwyższych potrzebach (B).

Dzwon ten obok dolnego wschodniego o Ø 60 cm z roku 1884 i dolnego zachodniego o Ø 93 cm z roku 1847 był trzecim umieszczonym w wieży kościelnej.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 117.

2) Luc 2,14.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 117; Wolff, Die Glocken der Provinz Brandenburg, s. 134.

179. †	Połęcko, kościół filialny	XVIII w.
--------	---------------------------	----------

Dzbanek mszalny. Cyna. Na dzbanku monogram mistrza konwisarza.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

L. H. P.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 146.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 146.

180. †	Żabice, kościół filialny	2 poł. XVIII w.
--------	--------------------------	-----------------

Puszka na oblaty. Cyna. Kształt okrągły z przykrywką, na której znajdowała się adnotacja własnościowa (A). Na zewnętrznej stronie dna puszki znajdowała się kolejna adnotacja (B). Inskrypcja grawerowana.

Język niemiecki, pismo humanistyczne.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

A Zur Saepzigschen Kirche

B Säpzig

Tłum.: Do kościoła żabickiego (A). Żabice (B).

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 183.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 183.

181. †	Drzeniów, kościół filialny	XVIII w.
--------	----------------------------	----------

Kielich. Srebro, wewnątrz pozłoczone. Na górnym obrzeżu czary kielicha ornament w stylu empire, poniżej herb fundatora von Finckensteina, na stopie znak rozpoznawczy miasta Berlina wraz z nazwiskiem złotnika. Inskrypcja grawerowana.

Opis i inskrypcje według Kunstdenkmäler¹⁾:

Herb: Finckenstein

Müller²⁾

O fundatorze brak bliższych informacji, zob. nr 176.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Crossen, s. 81–82.

2) Jednoznaczna identyfikacja niemożliwa.

Kunstdenkmäler des Kreises Crossen, s. 81–82.

182.	Lubiechnia Mała, kościół filialny	XVIII w.?
------	-----------------------------------	-----------

Empora. Drewno malowane. We wszystkich polach balustrady cytaty biblijne (A–R), których dokończenia przykryte są obrazami z scenami Drogi Krzyżowej. Inskrypcje malowane.

Język niemiecki, fraktura; litery: 3–7 cm.

A	Sie / sind / allzumal / Sünder ¹⁾
B	(zakryta)
C	Gott / Sei mir / Sünder / gnädig ²⁾
D	Ich glaube, / lieber Herr, / hilf meinem Unglauben ³⁾
E	(zakryta)
F	Fürchte / Gott und / halte seine / Gebote ⁴⁾ .
G	Rufe / mich an / in der / Not ⁵⁾
H	(zakryta)
I	Du sollst / deinen Vater / u(nd) deine Mut=/ter ehren. ⁶⁾
J	Werdet / voll Geistes / redet un=/ter einander ⁷⁾
K	(zakryta) ^{a)}
L	und / geist=/lichen / Liedern ⁸⁾
M	F[r]euet / euch in dem / Herrn / all[e]wege ⁹⁾
N	(zakryta)
O	Sei / getreu bis / an den / Tod ¹⁰⁾
P	Der / Tod ist / der Sünde / Sold ¹¹⁾
Q	(zakryta)
R	In Chris=/to Jesu / unserm / Herrn. ¹²⁾

Tłum.: Wszyscy oni są grzesznikami (A). Boże, bądź łaskawy z grzesznikami (C). Ja wierzę, kochany Panie, zaradź memu niedowiarstwu (D). Boga się bój i przykazań Jego przestrzegaj (F). Wzywaj mnie w utrapieniu (G). Czcij ojca twego i matkę twoją (I). Będziecie pełni ducha, przemawiając do siebie wzajemnie (J). I duchownych pieśniach (L). Radujcie się zawsze w Panu (M). Bądź wierny aż do śmierci (O). Zapłatą za grzech jest śmierć (P). W Jezusie Chrystusie, Panu naszym (R).

Oдноśnie do historii budowy kościoła zob. Kunstdenkmäler¹³⁾.

a) Przypuszczalnie: *in Psalmen und Lobgesängen* (tłum.: *w psalmach i hymnach*).

- 1) Rz 3,23.
- 2) Luk 18,13.
- 3) Mar 9,24.
- 4) Ekl 12,13.
- 5) Ps 50,15.
- 6) Ex 20,12
- 7) Ef 5,19.
- 8) Ef 5,19.
- 9) Ph 4,4.
- 10) Apk 2,10.
- 11) Rz 6,23.
- 12) 1 Kor 15,31; Rz 6,11.
- 13) *Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg*, s. 130–131.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 130–131.

183.	Drzeniów, kościół filialny	około 1800
-------------	-----------------------------------	-------------------

Ołtarz ambonowy. Drewno malowane. Prosta, klasyczna forma. Między dwiema profilowanymi kolumnami imitującymi jońskie w miejsce dawnego kosza ambony umieszczony został obraz Matki Boskiej z Jezusem. Powyżej profilowane belkowanie. Ołtarz jest zwieńczony trójkątnym szczytem, w którego środku znajduje się okrągły kartusz z monogramem Chrystusa. Inskrypcja wyrzeźbiona.

Język grecki.

Χρ(ιστός)

Monogram Chrystusa stanowi ligaturę liter *XP*, pierwszych liter greckiego wyrazu *Χριστός* (= *Christos*) i jest używany jako skrót przydomka *Christus*. W roku 1800 Drzeniów przeszedł na własność hrabiego Fincka von Finckensteina¹⁾, który zlecił renowację kościoła. O tym świadczy jego herb²⁾ na balustradzie emporii organowej.

- 1) *Kunstdenkmäler des Kreises Crossen*, s. 81.
- 2) Dwa naprzeciw stojące półksiężycy, nad którymi jedna gwiazda.

Kunstdenkmäler des Kreises Crossen, s. 81; *Brandenburg. Zeitschrift für Heimatkunde und Heimatpflege*, R. 1927, s. 27.

184.	Ośno Lubuskie, kościół parafialny	1801
-------------	--	-------------

Kielich. Srebro. Profilowana okrągła stopa, na której powierzchni znajduje się inskrypcja fundacyjna (A). Na okrągłym trzonie prosty okrągły nodus. Prosta czara o stromym kształcie. Na dolnym obrzeżu stopy znak rozpoznawczy miasta Berlina i monogram złotnika (B). Przynależna doń patena zaginęła. Inskrypcja grawerowana.

Wys.: 25,7 cm. – Język niemiecki, pismo humanistyczne; litery: 1,2 cm.

A G(eorg) W(ilhelm) Bennewitz 1801

B J(oachim) S(igismund) W(iedemann)

Z dwóch kielichów niegdyś znajdujących się w kościele św. Jakuba w Ośnie Lubuskim, kielich o wysokości 31,5 cm wraz z przynależną doń pateną zaginęły¹⁾. Fundator Jerzy Wilhelm Bennewitz (* 31.12.1731 roku, † 16.02.1798 roku) był handlarzem sukna²⁾ (zob. nr 175) i bratem Krystiana Fryderyka Augusta Bennewitza, który przyszedł na świat w Ośnie Lubuskim około roku 1768. Od 1793 do roku 1812 był on pastorem w Łagowie w ziemi torzymskiej, a następnie od 1812 do roku 1824 w Góralicach w powiecie Chojna. Zmarł w 1852 roku w Buckow koło Münchberg³⁾. Gdyby rzeczywiście chodziło tutaj o złotnika Joachima Zygmunta Wiedemanna z Berlina, który dowodnie działał tam w latach 1661–1704, oznaczałoby, że kielich ten pochodzi z jego warsztatu i z tego czasu oraz że w roku 1801 otrzymał nową inskrypcję fundacyjną z okazji ofiarowania go kościołowi w Ośnie Lubuskim⁴⁾.

1) Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Drossen, Kelch, nr 1590,2; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 58.

2) Zob. BLHA Potsdam, Rep. 8 Drossen, nr 884.

3) Evangelisches Pfarrerbuch, t. 2, s. 45.

4) Rosenberg, Der Goldschmiede Merkzeichen, t. 1, s. 254–255; Scheffler, Berliner Goldschmiede, s. 30, nr 171a.

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Drossen, Kelch, nr 1590,2; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 58.

Pamięcin, kościół filialny

1801

Zob. 1778, nr 156.

185. †

Kunowice, kościół filialny

1801

Odbijacz światła. Blacha. W liczbie sześciu egzemplarzy z identyczną inskrypcją fundacyjną.

Język niemiecki, pismo humanistyczne?

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

An den Gerichtsschultzen Gottfried Schulze zu Cunersdorf 1801

Tłum.: Dla sołtysa sądowego Gotfryda Schulze w Kunowicach 1801.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 115.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 115.

186. †	Starków, kościół św. Katarzyny	1801
--------	--------------------------------	------

Wiatrowskaz. Żelazo. Na szycie wieży kościelnej. Inskrypcja wykuta.

Język łaciński.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

Anno 1801

Odnosnie do historii budowy kościoła zob. Kunstdenkmäler²⁾.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 198.

2) Tamże.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 198.

187. †	Ośno Lubuskie, kościół św. Gertrudy, cmentarz	1802
--------	---	------

Pomnik nagrobny A.M. Hübner urodzonej Richter. Piaskowiec i marmur. Wolnostojący pomnik zbudowany jest z profilowanego kwadratowego cokołu, na którym ustawiony jest profilowany kwadratowy postument, na którym umieszczona była płyta marmurowa z tekstem śmierci. Nad nim po lewej stronie nagi młodzieniec z paskiem przez ramię, na którym była zawieszona tkanina. W prawej ręce trzyma opuszczoną pochodnię, a lewa spoczywa na profilowanej urnie. Inskrypcja wykuta.

Język niemiecki, fraktura i pismo humanistyczne.

Opis i inskrypcja według starej fotografii i Kunstdenkmäler¹⁾:

A. M. Hübner geborne / Richter / Das bewusstsein des frohen /
Wiedersehen, lindert den / Schmerz der trennung. / geb(oren) d(en)
20sten Jul(i) 1738. / g(e)st(orben) d(en) 21sten Februar 1802.

Tłum.: A.M. Hübner urodzona Richter / świadomość radosnego zobaczenia, łagodzi
ból rozstania / urodzona dnia 20 lipca 1738, zmarła dnia 21 lutego 1802.

Zmarła była przypuszczalnie żoną rajcy miejskiego Gottfryda Hübnera²⁾.

1) Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Drossen, Grabmal, nr 1596; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 64.

2) Knuth, Chronik der Stadt Drossen, s. 88.

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Drossen, Grabmal, nr 1596; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 64; Od Drossen do Ośna Lubuskiego, s. 65.

188. †	Sądów, kościół filialny	1802
--------	-------------------------	------

Wiatrowskaz. Żelazo. Na szczycie jednej z dwóch wież kościelnych. Inskrypcja wykuta. Język niemiecki, pismo humanistyczne.

Opis i inskrypcja według *Kunstdenkmäler*¹⁾:

E(hrenreich)^{a)} v(on) B(urgsdorff) / 1802

Uwzględniając genealogię rodziny von Burgsdorf, która posiadała Sądów, to wchodzi tu w rachubę tylko dwie osoby z początku XIX wieku: Joachim Fryderyk Ehrenreich von Burgsdorf (1802) i Fryderyk Wilhelm Teodor Joachim von Burgsdorf (1810) (zob. nr 194). Joachim Fryderyk Ehrenreich von Burgsdorf urodził się w Reitweinie 23.11.1739 roku jako syn Karola Fryderyka von B. (1699–1763). 4.06.1767 roku ożenił się z Szarlottą hrabiną Fink von Finckenstein z linii Madlitz (1749–1826). Zmarł 29.01.1822 roku w Cybinie²⁾. Rodzina von Burgsdorf sprzedawała dobra Cybinka Karlowi Henrykowi von Pieperowi aktem z dnia 30.11.1807 roku i zatrzymała sobie Sądów³⁾. Joachim Fryderyk Ehrenreich von B. pozostawił m.in. syna Fryderyka Wilhelma Teodora Joachima (1772–1822), osiadłego m.in. na Sądowie, Bargowie i Cybinie (zob. nr 194).

a) Odnośnie do rozwiązania skrótu zob. komentarz.

1) *Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg*, s. 184.

2) *Jahrbuch des Deutschen Adels*, t. 1, s. 395.

3) BLHA Potsdam, Akte 37 Alt Madlitz nr 582, 583.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 184.

189. †	Starków, kościół św. Katarzyny	1802
--------	--------------------------------	------

Dzwon. Brąz. Południowy w wieży kościelnej. Inskrypcja odlana.

Ø 81 cm. – Język niemiecki.

Opis i inskrypcja według *Kunstdenkmäler*¹⁾:

1802 / J(ohann) F(riedrich) Thiele in Berlin^{a)}

Dzwon ten obok zachodniego o Ø 65 cm z roku 1802 (zob. nr 190) był drugim dzwonem umieszczonym w wieży kościelnej. Począwszy od roku 1719 z ludwisarni Jana Fryderyka Thiele w Berlinie pochodziło więcej dzwonów²⁾.

a) Tekst nie został wiernie oddany.

1) *Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg*, s. 199.

2) Wolff, *Die Glocken der Provinz Brandenburg*, s. 136, 178–180; Schmidt, *Märkische Glockengießer*, cz. 2, s. 147–152.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 199.

190. †	Starków, kościół św. Katarzyny	1802
--------	--------------------------------	------

Dzwon. Brąz. Wschodni w wieży kościelnej. Inskrypcja odlana.

Ø 65 cm. – Język niemiecki.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

1802 / J(ohann) F(riedrich) Thiele in Berlin^{a)}

Dzwon ten obok wschodniego o Ø 81 cm z roku 1802 był drugim dzwonem umieszczonym w wieży kościelnej. Odnośnie do ludwisarza Jan Fryderyka Thiele w Berlinie²⁾ zob. nr 189.

a) Tekst nie został wiernie oddany.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 199.

2) Wolff, Die Glocken der Provinz Brandenburg, s. 136, 178–180; Schmidt, Märkische Glockengießer, cz. 2, s. 147–152.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 199.

191. †	Urad, kościół filialny	1804
--------	------------------------	------

Dzwon. Brąz? Wschodni w wieży kościelnej. Na płaszczu dzwonu znajdowała się inskrypcja nadzwonna. Inskrypcja odlana.

Ø 89 cm. – Język niemiecki, kapitała?

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

ANNO 1802 DEN 14. AUGUST SIND DIE GLOCKEN VON FEYER
ZERSCHMOLZEN / GOTT DURCH DEINE GÜTTE DIESE GLOCKE
BEHÜTE / AMBROS(IUS) WENZEL AUS MARIENTHAL²⁾ GOS MICH
AURITH 1804

Tłum.: Roku 1802 dnia 14 sierpnia zostały te dzwony przez ogień stopione / Boże,
przez Twoją dobroć ochroń ten dzwon / Ambroży Wenzel z Marienthal odlał mnie,
Urad 1804.

Dzwon ten obok zachodniego o Ø 72 cm z roku 1823 był drugim dzwonem umieszczonym w wieży kościelnej. Ludwisarz Ambroży Wenzel z Marienthal²⁾ odlał w 1803 roku dzwon dla kościoła katolickiego w Żytowaniu pow. Gubin. Niniejszy dzwon jest drugim znanym instrumentem tej odlewni³⁾.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 4–5.

2) W Nowej Marchii? Miejscowość niezidentyfikowana.

3) Wolff, Die Glocken der Provinz Brandenburg, s. 133, 186; Schmidt, Märkische Glockengießer im 19. Jahrhundert, s. 76.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 4–5.

192. †	Urad, kościół filialny	1804
--------	------------------------	------

Kielich. Cyna.

Wys.: 24,5 cm.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

M. I. F. F. 1804

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 4.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 4.

193. †	Maczków, kościół filialny	1804
--------	---------------------------	------

Pomnik nagrobny ministra stanu Karola Augusta Struensee von Carlsbacha. Piaskowiec i marmur. Na cmentarzu obok sarkofagu jego żony i pomnika nagrobnego jego najmłodszej córki. Na profilowanym cokole wysoki prostokątny postument, który u dołu ozdobiony jest wieńcem; ponad nim umieszczona jest płyta marmurowa z tekstem śmierci. Po lewej stronie widoczna jest druga płyta marmurowa. Czy takowe były też umieszczone po prawej stronie i z tyłu pomnika i czy owe płyty posiadały inskrypcje, których treści dotyczyły jego samego, żony¹⁾ lub córki²⁾, nie można było ustalić na podstawie zdjęcia. Postument wieńczą półwieńce i wstęgi, a na nim umieszczona jest duża urna z piękną draperią. Wszystkie trzy pomniki nagrobne mają pochodzić z warsztatu kamieniarskiego Schadow z Berlina. Inskrypcja wykuta.

Język niemiecki, kapitała.

Opis i inskrypcja według starej fotografii i Kunstdenkmäler³⁾:

DEM ANDENKEN DES / CARL AUGUST / STRUENSEE / VON
CARLSBACH / KOENIGL(ICH) PREUSS(ISCHE)N / STAATSMINISTER
DER / BESITZER / VON MATSCHDORF / GEB(OREN) D(EN) 18
AUGUST 1735 / GEST(ORBEN) D(EN) 17 OCTOB(ER) 1804

Tłum.: Na pamiątkę po Karolu Augście Struensee von Carlsbachu, królewsko-pruskim ministrze stanu, właścicielu Maczkowa, urodzonym dnia 18 sierpnia 1735, zmarłym dnia 17 października 1804.

Karol August Struensee, od roku 1789 Struensee von Carlsbach (* 18.08.1735 roku w Halle, † 17.10.1804 roku w Berlinie), pruski minister finansów. Jego ojcem był Adam S., pastor i profesor teologii w Halle, później generalny superintendent w Szlezwigu-Holsztynie, jego matką Maria Dorota Carl, córka lekarza Jana Samuela C. Po ukończeniu studiów w Halle w dziedzinie teologii, matematyki i filozofii został w 1757 roku nauczycielem w Akademii Rycerskiej w Legnicy. Tam napisał kilka podręczników z wojskowości.

W kwietniu 1771 opuścił Legnicę i wyprowadził się do swego brata w Kopenhadze. Mając szeroką wiedzę o polityce finansowej, popierał tam jego reformy. Po jego upadku 17.01.1772 roku został również aresztowany, jednak po kilku miesiącach pobytu w więzieniu zwolniony. Powrócił do Prus, nie przejął jednak, jak sobie to Fryderyk II życzył, dawnego swego urzędu szkolnego, lecz zajął się gospodarką narodową, na której temat opublikował kilka artykułów. To skłoniło króla w 1777 roku, aby powołać go na dyrektora banku w Elblągu. W roku 1782 powrócił do Berlina jako królewsko-pruski tajny nadradca finansowy i dyrektor pruskiego handlu morskiego. W 1791 Fryderyk Wilhelm II powołał go na ministra akcyzy, cła, handlu i fabryk. Urząd ten sprawował również za Fryderyka Wilhelma III aż do swojej śmierci. Pruskie pozwolenie na przyjęcie przyznanego mu szlachectwa duńskiego otrzymał w dniu 1.03.1789 roku w Berlinie. Wyniesienie go do duńskiego stanu szlacheckiego z wyróżnieniem nazwiska von Carlsbach miało miejsce 15.05.1789 roku w pałacu Christiansborg. Później był on królewsko-pruskim tajnym ministrem stanu. Zmarł 17.10.1804 roku w Berlinie i został pochowany w swoim majątku w Maczkowie, dawnym lennie joannickim, które nabył w styczniu 1792 roku. Z małżeństwa z Karoliną Elżbietą (1748–1803) z domu Müller, córką zarządcy Akademii Rycerskiej w Legnicy, pozostawił trzy córki, z których najstarsza Henrieta wyszła za mąż za elektorskiego dziedzicznego inspektora lasów krajowych von Königsmarka; druga, Fryderyka, wyszła za mąż za pewnego von Schütze. Najmłodsza córka Szarlota Wilhelmina zmarła w wieku 15 lat w roku 1797⁴⁾.

- 1) Karolina Elżbieta Struensee von Carlsbach z domu Müller urodziła się w Legnicy 6.12.1748 roku, zmarła w Maczkowie 27.09.1803 roku.
- 2) Szarlota Wilhelmina Struensee von Carlsbach urodziła się w Berlinie 23.08.1782 roku, zmarła w Maczkowie 1.09.1797 roku.
- 3) Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Matschdorf, Grabdenkmal, nr 1659; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. XXVII, 134–135.
- 4) Straubel, Biographisches Handbuch der preußischen Verwaltungs- und Justizbeamten, cz. 2, s. 993–994.

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege, Matschdorf, Grabdenkmal, nr 1659; Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. XXVII, 134–135.

194. †	Sądów, kościół filialny	1810
--------	-------------------------	------

Wiatrowskaz. Żelazo. Na szczycie jednej z dwóch wież kościelnych. Inskrypcja wykuta.

Język niemiecki, pismo humanistyczne.

Opis i inskrypcja według Kunstdenkmäler¹⁾:

W(ilhelm)^{a)} v(on) B(urgsdorff) / 1810

Uwzględniając genealogię rodziny von Burgsdorf, która posiadała Sądów, to wchodzi tu w rachubę tylko dwie osoby z początku XIX wieku: Joachim Fryderyk Ehrenreich von Burgsdorf (1802) (zob. nr 188) i Fryderyk Wilhelm Teodor Joachim von Burgsdorf

(1810). Ten ostatni na Sądowie, Bargowie, Cybince itd. był synem pierwszego. Urodził się w Cybince 23.09.1772 roku. Był dwukrotnie żonaty: 1° 1.12.1808 roku z Ernestiną von Burgsdorf (1791–1820) i 2° 1822 z Fryderyką Senfft von Pilsach z linii Reck (1793–1841)²⁾. Zmarł 6.10.1822 roku w Dreźnie.

a) Odnośnie do rozwiązania skrótów zob. komentarz.

1) Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 184.

2) Jahrbuch des Deutschen Adels, t. 1, s. 396. Jego testament z 12.04.1809 r., zob. BLHA Potsdam, Rep. 37 Alt Madlitz nr 605 i ogłoszenie w dodatku do nr 47 „Leipziger Zeitung” z 24.02.1831 roku.

Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, s. 184.

ŹRÓDŁA I LITERATURA

ŹRÓDŁA NIEDRUKOWANE

Brandenburgisches Landeshauptarchiv Potsdam:

- Rep. 2 Kurmärkische Kammer, D 604, F 2584.
- Rep. 8 Drossen, Nr. 884.
- Rep. 16: Nachlass Johann Christoph Beckmann, Nr. 1: Churmärkische Landesbeschreibung, Buch V: Nachrichten über die Neumarck.
- Rep. 23 B RHD Nr. 2789–2796.
- Rep. 37 Alt Madlitz Nr. 582, 583.
- Rep. 78: Kurmärkische Lehnkanzlei, II. Familien. Lehnbrief von 1715.

Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz Berlin:

- VI. HA. Nl. Johann Christoph Beckmann, Nr. 116: Stadt Drossen und Land Sternberg.

Landesarchiv Thüringen, Staatsarchiv Rudolstadt:

- Geheimes Ratskollegium Rudolstadt, Schwarzburgisches Regiment in holländischen Diensten ab 1748, Nr. 387.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE I LITERATURA

ADB = Allgemeine Deutsche Biographie, t. 33:1891, s. 779–794.

Allardt Hans Georg „Zerstreut in alle Winde“. Die Familie Alard(us), Exulanten aus Brüssel, in Holstein, Hamburg, bei Magdeburg und in Kurland, Familienkundliches Jahrbuch Schleswig-Holstein, 24/1985, s. 30–65.

Allardt Wilhelm, Das Skizzen- und Malbuch des Malers Johannes Allardt aus Mitau/Kurland bzw. des C.F. Rathke aus Holstein, 1663–1730 aus der Siebenbürgener Papiermühle. Ein unerwarteter Fund, Familienkundliches Jahrbuch Schleswig-Holstein, 28:1989, s. 89.

Allerley Die Stadt Drossen Die Kirche, das Ministerium, die Die Stadt und Land Physicos, die Schule, die Praeceptores Scholae, und andere Dinge betreffende Documenta, observationes, Merckwürdigkeiten und Nachrichten, welche denen Nachkommen zum besten zusamen angefangen Samuel Holtzinger, Diaconus und Rector Scholae Drossnensis diese angefangene Observationes gütigst continuiren mögen, wie denn diese Nachrichten bey der angefangenen Schulbibliothec gar bequem verwarhlich conservieret werden können. Tomus I nebst einen am Ende befindlichen Register. A(nno) C(hristi) 1756.

Allgemeines Gelehrten-Lexicon: Darinne die Gelehrten aller Stände sowohl männ- als weiblichen Geschlechts, welche vom Anfange der Welt bis auf ietziige Zeit gelebt, und sich der gelehrten Welt bekannt gemacht ; Nach ihrer Geburt, Leben, merckwürdigen Geschichten, Absterben und Schrifftten aus den glaubwürdigsten Scribenten in alphabetischer Ordnung beschrieben werden, heraus gegeben von Christian Gottlieb Jöcher, der H. Schrifft Doctore, und der Geschichte öffentlichem Lehrer auf der hohen Schule zu Leipzig, Th. 1–4, Leipzig 1750–1751.

- Archiv für kirchliche Baukunst und Kirchenschmuck. Organ für die Gesamtinteressen der kirchlichen Kunst, Jg. 5:1881, s. 57–59, 66–68.
- Arndt, Des Gottseligen – Des Gottseligen und Hoherleuchteten Lehrers Johann Arndts, Weiland General-Superintendenten des Fürstentums Lüneburg, Paradies-Gärtlein, Voller Christlichen Tugend-Gebete, Deme beygefüget Johann Habermanns Erbauliche Morgen- und Abend Andachten, Nebst Caspar Neumanns Kern aller Gebete, Beyreuth 1750.
- Baltische Studien, AF 3, 1836, H. 2, s. 42–45, 154–156; 5, 1838, H. 2, s. 203–207; 17, 1852, H. 2, s. 50–51; 20, 1864, H. 1, s. 274–278; 27, 1877, s. 46–47; 28, 1878, s. 183–196; NF 3, 1899, s. 91.
- Bartkowiak Bogumiła, Mosiężne misy norymberskie w zbiorach Muzeum Archidiecezjalnego w Poznaniu, in: *Ecclesia. Studia z dziejów Wielkopolski*, 7:2012, s. 333–348.
- BDK = Die Baudenkmäler der Provinz Pommern, T. 1, H. 1, Stettin 1881, s. 45; T. 2, H. 1, Stettin 1898, s. 58; T. 2, H. 3, Stettin 1900, s. 333; T. 2, H. 4, Stettin 1902, s. 367, 409, 415.
- Beiträge zu einem neueren Landbuch der Marken Brandenburg, Prälaten, Ritter, Städte, Lehnshulzen oder Roßdienst und Lehnwahr bearb. Carl von Eickstedt, Magdeburg 1840, Reprint Potsdam 2013.
- Benckendorff, Die von Benckendorff der Neumark, Die Neumark. Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Neumark: 4:1927, s. 37–54.
- Bergau R., Inventar der Bau- und Kunstdenkmäler in der Provinz Brandenburg, Berlin 1885. Reprint: t. 1–2, Potsdam 2012–2013.
- Berlinsche Nachrichten von Staats- und gelehrten Sachen, Beilage Nr. 16 vom 7.10.1815.
- Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon, Bd. 1, Hamm 1975.
- Böttcher, Arno, Neumärkische Leichenpredigten in der Bibliothek der Marienkirche in Frankfurt an der Oder (Schriften des Vereins für Geschichte der Neumark, 19:1906), s. 1–77.
- Bollmeyer Matthias, Lateinisches Welfenland. Eine literaturgeschichtliche Kartographie zur lateinischen Gelegenheitsdichtung im Herzogtum Braunschweig-Lüneburg im 16. und 17. Jahrhundert (Noctes Neolatinae. Neo-Latin Texts and Studies, Bd. 20), Hildesheim–Zürich–New York 2014.
- Brandenburg. Zeitschrift für Heimatkunde und Heimatpflege, für Wandern und Reisen, (Bd. 1:1914), Bd. 1–10, Eberswalde 1921–1933.
- Chotzakoglou Charalampos G., Die Beckenschlängerschüssel, in: *Κύπρος – Γερμανία: 800 Χρόνια Ιστορίας & Πολιτισμού / Zypern-Deutschland. 800 Jahren Geschichte und Kultur* (ed. Ch. Chotzakoglou), Lefkosia 2012, s. 89–127.
- CIP 8 – Corpus Inscriptionum Poloniae, t. 8:1989.
- CIP X, 9 – Corpus Inscriptionum Poloniae. Inskrypcje województwa lubuskiego: Powiat sulęciński, zebrał i opracował Marceli Tureczek, redakcja Joachim Zdrenka, Toruń 2016.
- Dähnert Johann Carl, Pommersche Bibliothek, Bd. 3., Erstes Stück, Greifswald 1754.
- „Daheim”, Jg. 1887, Nr. 39 und 623.
- Dannenberg, Auktionshaus, 141. Kunst & Antiquitätenauktion 2016.
- De Felicitate Civili, Seu: De Summo Hominis Bono. Disputatio Ethica, Quam ... In Electorali Academia Marchica ... Publico examini subiicit M. Paulus Schertzius Francofurti March(iae) Respondente Matthaeo Strausbergio Landsbergensi Neomarch(iae) Ad Nonas Iulii ... Francofurti 1604.

- Deutsche Inschriften, Bd. 9, Nrn. 397–400; Bd. 10, Nr. 234; Bd. 16, Nrn. 244–245; Bd. 33, Nrn. 35–36; Bd. 39, Nrn. 85–89.
- Die Herren von Winning im Lande Sternberg, Heimatblätter für das Land Sternberg, 5:1928, Nr. 10, s. 37–38.
- Die Mark. Illustrierte Zeitschrift für Wandern, Wochenende, Reise, Heimatkunde, Kunst u. Natur in Brandenburg, Bd. 1–39, Berlin 1904–1939, 1943.
- Die Wappen des böhmischen Adels. J. Siebmacher's großes Wappenbuch, Bd. 30, Reprografischer Nachdruck von Siebmachers Wappenbuch, Bd. IV Abt 9, Nürnberg 1886, Neustadt a. d. Aisch 1979.
- Diest von Walther, Geschichte der Familie von Marwitz, bearb. von ..., Kolberg 1929.
- Egyeki-Szabó Tamás, Beckenschlägerschüsseln (15.–16. Jahrhundert), Budapest 2008.
- Evangelisches Pfarrerbuch für die Mark Brandenburg seit der Reformation, bearbeitet von Fischer Otto, herausgegeben vom Brandenburgischen Provinzialsynodalverband, Bd. 1–2, Berlin 1941.
- Freier Wilhelm, Das Land Sternberg. Brandenburgische Geschichte mit besonderer Berücksichtigung der Neumark. Nach Urkunden bearbeitet von..., Zielenzig 1892, ss. 779.
- Freier Wilhelm, Die Ausbreitung der Reformation in der Neumark, besonders im Lande Sternberg / Vortrag von ... Frankfurt (Oder) 1883.
- Grenser Alfred, Zunft-Wappen und Handwerker-Insignien. Eine Heraldik der Künste und Gewerbe, Frankfurt am Main 1889.
- Handbuch der deutschen Glockengießer und ihrer Werkstätten bis zum Jahre 1900 in den ehemaligen deutschen Ostprovinzen Pommern, Ost- und Westpreußen und Schlesien mit Berücksichtigung der im westlichen Deutschland vorhandenen Leihglocken unter Verwendung des von Hans Georg Eichler (†) verfassten Handbuchs der Stück- und Glockengießer im mittleren und östlichen Deutschland, bearb. von Jörg Poettgen, Gescher 2010.
- Handbuch des Adels, Adlige Häuser A (= Uradel), Bd. XVI, Gesamtreihe Bd. 76, Limburg 1981.
- Heimatblätter für das Land Sternberg, Bd. 1–5:1924–1928.
- Heimatkalender für den Kreis Ost-Sternberg, Bd. 6–13:1927–1938.
- Heimatkalender für das Sternberger Land, Zielenzig, Bd. 1=[14]:1939 – 2=[15]:1940.
- Heyden Hellmuth, Die Evangelischen Geistlichen des ehemaligen Regierungsbezirkes Stralsund. Die Synoden Wolgast, Stralsund, Loitz, Greifswald 1973.
- Hintze Erwin, Norddeutsche Zinngiesser (Die deutschen Zinngiesser und ihre Marken, Bd. III), Leipzig 1923.
- Jäger Hans-Jürgen, Die als Taufschalen genutzten Nürnberger Beckenschlägerschalen und ihre gotischen Majuskeln. Forschungsarbeit 1–2, Heidesee 2010.
- Jahrbuch des Deutschen Adels. Deutsche Adelsgenossenschaft. Bd. 1–3, Berlin 1896–1899.
- Kleber Adalbert, Drossen im Lande Brandenburg, in: Brandenburg. Zeitschrift für Heimatkunde und Heimatpflege, für Wandern und Reisen, 4:1926, s. 119–123.
- Kneschke Ernst Heinrich, Neues allgemeines Deutsches Adels-Lexicon im Vereine mit mehreren Historikern hrsg. von ..., Bd. 1–9, Leipzig 1859–1870.
- Knoll Max, 325 Jahre Kirche in Drehnow. Aus der Kirchen und Dorfgeschichte, Crossener Kreiskalender, Jg. 1935, s. 116–117.

- Knuth, Chronik der Stadt Drossen nach vorgefundenen Bruchstücken bearbeitet von A.F. Knuth, Drossen 1885.
- Kowalski Krzysztof Maciej, Artefakty jako źródło poznania. Studium z teorii nauki historycznej. 2. Auflage, Gdańsk 1996.
- Kuczyńska Jadwiga, Mosiężne misy norymberskie, Lublin 1991.
- Kunstdenkmäler des Kreises Crossen = Die Kunstdenkmäler der Provinz Brandenburg, Bd. VI 6 Crossen, bearb. von Wilhelm Jung, Friedrich Solger, Willy Spatz und Melle Klinkenberg, Berlin 1921.
- Kunstdenkmäler des Kreises Lebus – Die Kunstdenkmäler des Kreises Lebus, unter der Schriftleitung des Theodor Goecke (Die Kunstdenkmäler der Provinz Brandenburg 6,1), Berlin 1909.
- Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg – Die Kunstdenkmäler des Kreises Weststernberg, unter der Schriftleitung des Theodor Goecke (Die Kunstdenkmäler der Provinz Brandenburg 6,3), Berlin 1913.
- Kunstdenkmäler der Stadt Frankfurt a. O. – Die Kunstdenkmäler der Stadt Frankfurt a. O., unter der Schriftleitung des Theodor Goecke (Die Kunstdenkmäler der Provinz Brandenburg 6,2), Berlin 1912.
- Landbuch der Mark Brandenburg und des Markgrafthums Nieder-Lausitz in der Mitte des 19. Jahrhunderts; oder geographisch-historisch-statistische Beschreibung der Provinz Brandenburg, ..., bearbeitet von Dr. Heinrich Berghaus, Bd. 3, Brandenburg 1856.
- Ledebur Leopold, Freiherr, Adelslexicon der preussischen Monarchie von ..., Bd. 1–3, Berlin 1855–1858.
- Leipziger Zeitung Nr. 47 (Beilage) vom 24.02.1831.
- Leutingeri Nicolai, Operum, Tomus Secundus: quo continetur: I. Commentariorum Liber XXIII. vsque ad XXX. II. Topographia Marchiæ. III. Dedications & Præfationes singulis tomis præmissæ. IV. Diegesis de vita & obitu Nic. Levtingeri Patris. V. Oratio de vita & obitu Annae. VI. Oratio in nuptiis Avgvsti Saxonis cum Hedvige Anhaltina. VII. Gratulatio pro auspicio summorum honorum Illustris. Joach. Friderici. VIII. Carminum Libri quinque: Accedit Dissertatio de vita, fatis, & morte Nicolai Levtingerus; Nec non Notitia Scriptorum, qui Marchiæ Brandenburgicæ historiam illustrarunt, ordine alphabetico consignata; Cum Indice copiosissimo, Frankfurt Main 1729.
- Linke Heinz W., Paschke Heinz, Das Sternberger Land im Wandel der Zeiten (Ostbrandenburger Heimatbuch Bd. 1), Iserlohn 1988.
- Lockner Hermann P., Messing. Ein Handbuch über Messinggerät des 15.–17. Jahrhunderts, München 1982.
- Mülverstedt G. A. von, Der abgestorbene Adel der Provinz und Mark Brandenburg. J. Siebmachers grosses und allgemeines Wappenbuch in einer neuen, vollständig geordneten und reich vermehrten Auflage mit heraldischen und historisch-genealogischen Erläuterungen, Sechsten Bandes fünfte Abtheilung, bearb. von ..., Nürnberg 1880.
- Nachrichten vom Johanniterorden, insbesondere von dessen Herrenmeisterthum in der Mark, Sachsen, Pommern und Wendland, wie auch von der Wahl und Investitur des jetzigen Herrenmeisters, Prinzen August Ferdinand in Preussen: nebst einer Beschreibung der in den Jahren 1736, 1737, 1762 und 1764 gehaltenen Ritterschläge, aufgesetzt von Johann Gottfried Dienemann ... herausgegeben von Johann Erdmann Hasse, Berlin 1767.
- NDB = Neue Deutsch Biographie, t. 24:2010, s. 21–22.

Neue Pommersche Provinzialblätter, Jg. 4:1829, s. 372–384.

Neues preussisches Adels-Lexicon oder genealogische und diplomatische Nachrichten von den in der preußischen Monarchie ansässigen oder zu derselben in Beziehung stehenden fürstlichen, gräflichen, freiherrlichen und adeligen Häusern, mit der Angabe ihrer Abstammung, ihres Besitzthums, ihres Wappens und der aus ihnen hervorgegangenen Civil- und Militärpersonen, Helden, Gelehrten und Künstler, bearbeitet von Gelehrten und Freunden der vaterländischen Geschichte unter dem Vorstande von Freiherrn Leopold von Zedlitz-Neukirch, Bd. 1–5, Leipzig 1836–1843.

Od Drossen do Ośna Lubuskiego, opr. Skwirzyńska Kazimiera Kalita, Ośno Lubuskie 2002.

Otte D. Heinrich, Handbuch der kirchlichen Kunst-Archäologie des deutschen Mittelalters. 5. Auflage In Verbindung mit dem Verfasser bearb. Von Ernst Wernicke, Bd. 1–2, Leipzig 1883–1885.

Pappritz, Dorf und Rittergut Radach, „Der Bär“ Illustrierte Wochenschrift für vaterländische Geschichte, Jg. 1897.

Petri A., Kurze Geschichte der St. Jakobikirche zu Drossen, Denkschrift und Einladung zu der, so Gott will, am 2. Mai d. Js., Vormittags 10 Uhr in hiesigen St. Jacobi-Kirche stattfindenden Feier des 350jährigen Jubiläums der Einführung der Reformation in Drossen, Drossen 1888.

Rosenberg Marc, Der Golschmiede Merkzeichen, Bd. 1 (Deutschland A–C), Frankfurt/M. 1922.

Sammlung von Ehestiftungen und Leibgedingsbriefen ritterschaftlicher Geschlechter der Provinzen Sachsen, Brandenburg, Pommern und Preußen nach archivalischen Quellen herausgegeben von George Adalbert von Mülverstedt, Magdeburg 1863.

Scheffler Wolfgang, Berliner Goldschmiede. Daten. Werke. Zeichen, Berlin 1968.

Scheffler Wolfgang, Goldschmiede Mittel-und Norddeutschlands von Wernigerode bis Lauenburg in Pommern. Daten. Werke. Zeichen, Berlin–New York 1980.

Schmidt Georg, Die Familie von Zabeltitz, Rathenow 1888.

Schmidt Rudolf, Märkische Glockengießer bis zum Jahre 1600. Ein Beitrag zur Glockenkunde der Mark Brandenburg, Jahrbuch für brandenburgischen Kirchengeschichte, 14:1916, s. 69–88.

Schmidt Rudolf, Märkische Glockengießer im 17. und 18. Jahrhundert. Ein Beitrag zur Glockenkunde der Mark Brandenburg, Jahrbuch für brandenburgischen Kirchengeschichte, 15:1917, s. 110–155.

Schmidt Rudolf, Märkische Glockengießer im 19. Jahrhundert. Ein Beitrag zur Glockenkunde der Mark Brandenburg, Jahrbuch für brandenburgischen Kirchengeschichte, 16:1918, s. 68–93.

Schmoll Renate, Die Majuskelinschrift auf Nürnberger Beckenschlägerschüsseln dargestellt an Taufschalen fränkischer Gemeinden, in: Zeitschrift für bayerische Kirchengeschichte, 75:2006, s. 295–300.

Schoenberg, Grundriß einer Chronik, Von der Haupt-Stadt Drossen im Lande Sternberg gelegen. Aus verschiedenen Urkunden, Manuscripten und andern Documenten zusammen getragen, von David Friedrich Schoenberg, S. Min. Candid. zu Drossen, Züllichau 1735.

Schwartz Paul, Aus J. E. Bekmanns handschriftlichem Nachlasse, Mitgeteilt von Professor Dr. Paul Schwartz Auswertung einer Umfrage aus dem Jahr 1741, Schriften des Vereins für Geschichte der Neumark, Heft 16:1904, s. 286–301.

Seyffert J. C., Annalen der Stadt und Festung Küstrin aus Urkunden und Handschriften bearbeitet von ..., Küstrin 1801.

Siebmacher = Johann Siebmachers Wappenbuch von 1605, hrsg. von Horst Appuhn, München 1999.

- Sinapius Johann, *Schlesischer Curiositäten Erste Vorstellung, Darinnen die ansehnlichen Geschlechter Des Schlesischen Adels*, Bd. 1, Leipzig 1720; Bd. 2: *Des Schlesischen Adels Anderer Theil oder Fortsetzung Schlesischer Curiositäten*, Leipzig und Breslau 1728.
- Sternberger Hauskalender Jg. 1907.
- Straubel Rolf, *Biographisches Handbuch der preußischen Verwaltungs- und Justizbeamten 1740–1806/15*, Teil I–II, München 2009.
- Strausberg Matthäus, *De Felicitate Civili, Seu: De Summo Hominis Bono. Disputatio Ethica, Quam ... In Electorali Academia Marchica ... Publico examini subiicit M. Paulus Schertzius Francofurti March(iae) Respondente Matthaeo Strausbergio Landsbergensi Neomarch(iae) Ad Nonas Iulii ... Francofurti* 1604.
- Themata de consilio, ex tertio et sexto ethicorum Aristotelis ad Nicomachū in Academia Francofordiana 7. Iduum Aprilis publicè in disputationem proposita a Ioanne Mitione Crossensi, optimarum artium Baccalaureo. Johannes Mitio. Frankfurt/Oder 1571.
- Tureczek Marcei, *Późnośredniowieczne dzwony na terenie powiatu ślubickiego. Stan zachowania i wybrane problemy konserwatorskie (nie)znanych zabytków ludwisarstwa*, *Lubuskie Materiały Konserwatorskie*, tom 13, Zielona Góra 2016, s. 171–183.
- Vierteljahrschrift für Wappen-, Siegel- und Familienkunde*, 27:1899, s. 355.
- Walter Karl, *Glockenkunde*, Regensburg u. a. 1913.
- Wedekind Eduard Ludwig, *Geschichte der Neumark Brandenburg und der derselben inkorporirten Kreise Lebus, Sternberg, Züllichau-Schwiebus, Krossen und Kottbus*, Berlin, Küstrin 1848.
- Wedekind Eduard Ludwig, *Sternbergische Kreis-Chronik. Geschichte der Städte, Flecken, Dörfer, Kolonien, Schlösser etc. dieses Landestheiles von der frühesten Vergangenheit bis auf die Gegenwart*, Ziebingen 1853.
- Winning, Leopold von, *Geschichte des Geschlechts derer von Winning, zusammengetragen von ...*, Görlitz 1906.
- Winterfeld von A., *Geschichte des Ritterlichen Ordens St. Johannis vom Spital zu Jerusalem: mit besonderer Berücksichtigung der Ballei Brandenburg oder des Herrenmeisterthums Sonnenburg*, Berlin 1859.
- Winterfeld von Ludwig Gustav, *Geschichte des Geschlechts von Winterfeld. Teil 1–3*, Damerow 1858–1874; Teil 4: Görlitz 1937.
- Wochnik Fritz, *Die Pfarrkirchen in Landsberg/Warthe (Gorzów Wlkp.) und in Drossen (Ośno Lubuskie)*, *Jahrbuch für brandenburgische Landesgeschichte*, 62:2011, s. 43–73.
- Wolff F., *Die Glocken der Provinz Brandenburg und ihre Giesser. Denkmalarhiv der Provinz Brandenburg*, Berlin 1920.
- Zabytki północnej części województwa lubuskiego*, red. J. Lewczuk, B. Skaziński, Gorzów Wlkp.–Zielona Góra 2004.
- Zeiz – *Historische und Genealogische Nachricht von dem aus Brabant, im 16. Seculo nach Teutschland gekommenen altadelichen Geschlechte derer von Wesenbeck, aus bewährten Autoribus und wichtigen Urkunden zusammengetragen* Ehregott Joh. Aug. Zeiz, Frankfurt a. O. 1751.

KAZANIA POGRZEBOWE

Christ-Adeliche Gedancken, Des weyland Hoch-Wohlgebohrnen Herrn, Hn. Joachim Ehrentreich von Burgstorff, Seiner königlichen Majestät in Preussen Hoch-Ansehnlichen Hof- und Legations-Raths, auch Hauptmanns des Königlichen Ambts Lebuß, Erb- und Lehns-Herrns auf Reitwen und Ziebingen, Welcher Anno 1710. Den 9. Junii im Herrnseelig verschieden, Anno eodem am 16. October Jn einer angestellten Gedächtniß-Predigt, Aus den Worten Apoc. 2/17. eröffnet / von Fridrich Albino, Pfarrern in Ziebingen und Balcho, Cölln an der Spree 1710.

Das Wiederkommen der Gläubigen in das Himmlische Vaterland, Wurde, Aus den Worten Jes. 35,10. Dem Hoch- und Wohlgebohrnen Herrn, Hrn. Joachim Ehrentreich von Burgstorff, ... Legations-Rath wie auch Hauptmann des Ambtes Lebus ... Als Dessen abgelebter Körper, den 16. Octobr. 1710. ... beygesetzt wurde, Jn einer Gedächtniß-Predigt vorgestellt ... von Benjamin Kirchner, Prediger zu Reitwen, Cölln an der Spree 1710.

Denkmahl der Hochachtung und Liebe Dem Hochwohlgebohrnen Herrn Herrn Wulf Alexander Otto von Kettwig gewesenen Erbherrn auf Matsch und Gräden, wie auch Königl(ichen) Beamten des Amtes Frauendorf, Frankfurt an der Oder 1775.

Eine Christliche Leichpredigt Von einem gähen Tode Wie derselbe Kindern Gottes nicht verdamlich sondern selig ist, Bey der ... Leichbegänniß Des ... Joachim von Köckritz ... In der Kirchen zu Cüstrin den 7. Octobris, des Jahres 1635. Und auff begehren zum Druck verfertiget Von M. Adam Christiano Agricola ..., Berlin 1636.

Epithalamium. Vom Lob der frommen Weiber. Syr. 26. Zu sonderm ehren vnd gl[ue]ckseligen wolhart dem Erbarn vnd Wolgelarten Herrn Michaeli Frommio, vom Soldin als dem Breutigam Vnd der Erbarn vnd viel Tugentsamen Jungfrawen Margarethen, Des Ehrwirdigen Achtbarn vnnd Wolgelarten Herrn Magistri Sebastiani Weckers Pfarrherrns vnd Superintendenten zu Drossen Ehliche Tochter als der Braut geschrieben Durch Bartholomaeum Ringwaldt Pfarrherrn in Langfeldt. Den. 23. Septembr(is), An welchem tage jre hochzeit zu Drossen solenniter gehalten worden Anno 1593, Frankfurt/Oder 1593.

Epithalamium. Vom Zustande eines betrübten Widtwers. Zu sonderm Ehren, Frankfurt an der Oder 1595, ohne Seite: Doctori Johanni Mitioni.

Gedächtniß-Predigt zum Andenken des Weyland Hochwohlgebohrnen Herrn Herrn Wulf Alexander Otto von Kettwig Erbherrn auf Matschdorf und Gräden den 19ten März 1775. zu Matschdorf gehalten Christian Gottlieb Fentzke, Frankfurt/O. 1775.

Leichenpredigt gehalten beym Leichbegängniß des Herrn Georg Koch weil. Bürgermeister etc. von Daniel Weitzmann, Frankfurt ad Viadr. 1662 (Universitäts- und Landesbibliothek Jena).

Memoriae & Honori Magnifici, Strenui Et Nobilissimi Viri Dn. Joachimi a Köckritz in Mitweida / Zohlaw / &c. ... Cancellarii III. Nonas Quinctileis post 7. matutinam Anno Christi MDCXXXV. pie & placide defuncti, Scripta In Academia Francofurtana Paratantium Epicedia, Frankfurt, Oder 1635.

Militia Christiana eiusq(ue) Corona Coelitus Reposita. Geistliche Ritterschafft der guten Streitter und Kämpffer Jesu Christ, welche unter Christi BlutFähnlein gehuldiget und geschworen haben; Unnd Deroselben beygelegtes EhrenKleinot im Him(m)el. Auß dem Sprüchlein Paulli, 2. Timoth. 4. c. v. 6. 7. & 8.: Bey der ... Christlichen Sepultur Deß weiland WolEdlen ... Hansen von Beneckendorff auff Pammin un(d) Drenow Erbsessen etc. Churf. Brandenb. vornehmen geheimbten Raths unnd ... NewMärckischen Cantzlers etc. Welcher am 14. Januarii Anno 1632. ... in der Stadt Friedberg

... im Herren entschlaffen; Und hernach am 15. Martii, in der PfarrKirchen doselbst ... in sein Ruheämmerlein eingesencket worden Paul Schaller, Franckfurt an der Oder 1632.

Themata de consilio, ex tertio et sexto ethicorum Aristotelis ad Nicomachū in Academia Francofordiana 7. Iduum Aprilis publicè in disputationem proposita a Ioanne Mitione Crossensi, optimarum artium Baccalaureo. Johannes Mitio. Frankfurt/Oder 1571.

Vitae Curriculum Nobile Viri Magnifici, admodum Strenui, Nobilißimi & Consultißimi Johannis von Benekendorff, Serenissimo Electori Brandenburgico a Consiliis, & Novae-Marchiae in Dicasterio Cüstrinensi Cancellarii meritissimi, in Pammin / Drenow / &c. hereditarii In honorem & exemplum Nobilitatis / Descriptum a Joachimo Magiro Acad. Francof. Prof. P., Francofurti cis Viadrum 1627.

Zufällige Gedanken bei dem tödtlichen Hintritte des Hochwohlgebohrnen Herrn Herrn Wulf Alexander Otto von Kettwig gewesenenen Erbherrn auf Matschdorf und Gräden, wie auch Königlichen Beamten des Amts Frauendorf zum Zeichen seiner unaufhörlichen Hochschätzung gegen den Wolseeligen zu einigem Troste für die hohen Gebeugten und zu seiner eigenen Beruhigung entworfen von Samuel Ludwig Felisch Prediger zu Kleinrade, Großrade, und Frauendorf 1775.

DOKUMENTACJA OBIEKTÓW I ILUSTRACJI

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege Zossen:

- 22, 24, 25, 27, 29, 33, 35, 36, 40, 42, 45, 49, 53, 55–58, 63, 69, 85, 90, 92, 94, 108, 110, 111, 120, 141, 143, 148, 155, 156, 158, 175, 184, 187, 193

Wszystkie pozostałe fotografie pochodzą od autora opracowania.

INDEKSY

Niniejszy indeks zawiera jedenaście szczegółowych indeksów oraz niemiecko-polski i polsko-niemiecki spis nazw miejscowości. Cyfry rzymskie stojące po lemacie odnoszą się do numerów stron wstępu. Cyfry arabskie oznaczają numery części katalogowej.

1. Miejsca z inskrypcjami	162
2. Indeks osobowy	163
3. Artyści, mistrzowie i warsztaty	171
4. Inicjały i monogramy	172
5. Indeks geograficzny	172
6. Herby	174
7. Cytaty z Biblii i teksty liturgiczne	174
8. Nośniki inskrypcji	175
9. Język i rodzaj pisma	176
10. Indeks rzeczowy	177
11. Święci, postacie biblijne, alegorie, mitologia, ikonografia	178
Niemiecko-polski i polsko-niemiecki spis nazw miejscowości	179
Wykaz opublikowanych tomów Corpus Inscriptionum Poloniae serii Inskrypcje województwa lubuskiego	181

1. MIEJSCA Z INSKRYPCJAMI

Numery pisane kursywą oznaczają zaginione nośniki inskrypcji, pisane kursywą lematy oznaczają dawne miejsca.

Białków

– Kościół parafialny 80, 91

Cybinka

– Kościół parafialny 14, 112, 113, 114

Drzecin

– Kościół filialny 125, 128, 154

Drzeniów

– Kościół filialny 19, 31, 49, 181, 183

Drzeńsko

– Kościół filialny 27

Gajec

– Kościół filialny 61

Golice

– Kościół filialny 96, 118

Górzycza

– Kościół parafialny 75, 145, 146, 162, 163, 177

Grabno

– Kościół filialny 85, 89

Gradyń

– Kościół filialny 59, 60

Gronów

– Kościół filialny 22, 24, 29, 71, 76, 77, 92

Kowalów

– Kościół parafialny 110, 111

Kunowice

– Kościół filialny 142, 153, 185

Laski Lubuskie

– Kościół parafialny 82, 86, 131, 136, 178

Lubiechnia Mała

- Kościół filialny 7, 68, 69, 98, 172

Lubiechnia Wielka

- Kościół filialny 87, 90, 105

Lubień

- Kościół filialny 10, 57

Maczków

- Kościół filialny 15, 104, 152, 193

Ośno Lubuskie

- Kościół parafialny 2, 18, 21, 26, 30, 32, 34, 36, 37, 40, 41, 42, 43, 44, 52, 58, 62, 63, 64, 66, 67, 70, 72, 79, 88, 94, 102, 103, 109, 116, 123, 124, 126, 127, 129, 133, 139, 144, 158, 159, 160, 161, 166, 173, 174, 184
- Kościół św. Gertrudy, cmentarz 175, 187

Pamięcin

- Kościół filialny 130, 143, 156, 169

Połęcko

- Kościół filialny 20, 23, 53, 54, 120, 179

Radachów

- Kościół filialny 46, 81, 119, 132, 134, 135

Radów

- Kościół filialny 1, 8, 97, 108, 140

Radówek

- Kościół filialny 9, 47, 93, 157

Radzików

- Kościół filialny 4, 11, 48, 55, 99, 101, 170

Rapice

- Kościół filialny 39, 137, 148, 149

Rybcice

- Kościół filialny 25, 45, 56, 95, 150, 155, 164, 165

Rzepin

- Kościół św. Katarzyny 12, 65, 78

Sądów

- Kościół filialny 168, 176, 188, 194
- Dwór 121, 122

Serbów

- Kościół filialny 3, 13, 106, 115, 138

Sienno

- Kościół filialny 16, 17, 84

Smogóry

- Kościół parafialny 73, 83, 107

Spudłów

- Kościół filialny 33, 117, 141, 151, 171

Stańsk

- Kościół filialny 38, 147

Starków

- Kościół św. Katarzyny 186, 189, 190

Sułów

- Kościół filialny 50, 51, 167

Świniary

- Kościół filialny 74

Trześniów

- Kościół parafialny 5, 6, 28, 35, 100, 182

Urad

- Kościół filialny 191, 192

Żabice

- Kościół filialny 180

2. INDEKS OSOBOWY**Achtbauer**

- Karol Leopold 160

Allardt

- Johannes 86

Areltus

- 166
- Anna Elżbieta 127
- Luiza Krystyna 127
- Tomasz Bogumił 123, 126, 127

Bache

- M. 145
- Bardeleben, rodzina von
 - Katarzyna 31
- Barfuß
 - Małgorzata 87
- Beil
 - 166
 - Anna Elżbieta 127

- Dorota 44
- Elżbieta starsza 44
- Elżbieta młodsza 44
- Jerzy 44
- Gertruda 44
- Gottfried 73
- J.F. 126
- Jan 44
- Jeremiasz starszy 44
- Jeremiasz młodszy 44
- Jan 44
- Jan Jerzy 123, 126
- Kasper 44
- Maria 123, 160
- Marcin 44
- Zuzanna 62
- Benekendorf, rodzina von
 - Jerzy 31
 - Hans 31
 - Hans Krystian 31
 - Hipolyta 31
 - Katarzyna 31
 - Regina 31
- Bennewitz
 - Barbara Zofia 120
 - Krystian Fryderyk August 184
 - Jerzy Wilhelm 175, 184
 - Gertruda 44
 - Jan Jerzy 120
 - Katarzyna Elżbieta 120
 - Marcin 120
- Berger, rodzina von
 - Anna 28
- Bergsdorf, rodzina von
 - Jadwiga Zofia 87
 - Joachim 87
 - Joachim Ehrenreich 87
 - Joachim Erdmann 87
 - Małgorzata 87
 - Zofia Maria 87
- Bielitz
 - 166
 - Anna 70
 - Anna Elżbieta 127
 - Benedikt 88
 - Dawid starszy 88
 - Dawid młodszy 88
 - Konrad 123, 126
 - Marcin 88
- Bielkau
 - Krystyna 170
- Blechtschmidt
 - Anna Małgorzata 123
- Bobertags
 - Jan 84
 - Małgorzata 63, 64
- Bocatius
 - Kasper 124
- Bock
 - Kasper 29
- Böhmer
 - Joanna Fryderyka 160
- Brandenburg, elektor
 - Fryderyk Wilhelm 51, 160
 - Jerzy Wilhelm 39, 50
- Brandenburg-Küstrin, margrabia
 - Jan 32
- Braun
 - Daniel 160
- Bruno
 - Eleonore Fryderyka 105
 - Jan Volkmar 105
- Bruslerheusler 6
- Brzeski, rodzina von
 - 134
 - Krzysztof 119
- Buchow
 - Ewa 43
 - Marcin 43
- Buge
 - Jan Marcin 160
- Burgsdorf, rodzina von
 - Ehrenreich 188
 - Ernestyna 194
 - Fryderyka 194
 - Fryderyk Wilhelm Teodor Joachim 188
 - Jadwiga Zofia 112
 - Joachim Ehrenreich 112
 - Joachim Erdmann 112
 - Joachim Fryderyk Ehrenreich 188, 194
 - Karol Fryderyk 112, 188
 - Zofia Maria 112
 - Wilhelm 194
- Carl**
 - Jan Samuel 193
 - Maria Dorota 193
- Chileck
 - Jan Jerzy 126
- Krzysztof
 - Jerzy 133

Coppe
– Jürgen 33
Cramer
– Anna Małgorzata 65
Croon
– Wilhelm Eberhard August 126

Damman
– Dorota 145
Dreger
– Daniel Henryk 160
Duchter
– Daniel Ulryk 90

Ebert
– Jakub 43
Efferen, rodzina von
– Szarlotta Dorota 129
– Gerhard 129
Eller(t), rodzina von
– 134
Ellinger
– Fryderyk 145
– Maria Elżbieta 145
Ende
– 123
Ewald
– Jan Gottfried 160

Fabricius
– Bogumił 119
Falckenhein, rodzina von
– Helena 119
Fechner
– J.W. 45
Feuerherd
– Daniel 160
Finck von Finckenstein, rodzina von
– 183
– Szarlotta 188
Finke (Fincke)
– Krystian 76
– Samuel 51
Fischer
– Jan Krystian 164, 165, 173, 174
– Jan Krystian Bogumił 164, 165
Franck (Franc)
– Ewa 43
– Joachim 43
– Melchior 43

Frommio
– Małgorzata 32
– Michał 32
Fuchs
– J.C. 121

Gaedike
– Dawid 105
Gerlach
– H. 31
Gladow
– Bernard Fryderyk 119
Goertzke, rodzina von
– Maria Elżbieta 112
Golitz, rodzina von
– Florentyna 85
Golofski (Golowski)
– Ferdinand 149
Graevenitz
– 176
Greulich (Greilich)
– Erazm 39
Gries
– Gottfried 160
Groote
– Gerhard 160
– Wilhelmina Elżbieta 160
Großwendt (Groswend)
– Hans 38
– Jakub 147
Grüneberg, rodzina von
– Helena Eleonora 91
Grünfeld
– Elżbieta 44
Guillard
– Julianna 160

Haack
– Krystiana Szarlotta 156
– Joanna Dorota 156
– J.C. 156, 169
Hadesheim, rodzina von
– Cyriak 91
– Maria 91
Hancke
– C. 145
Hannover, księżna
– Zofia Szarlotta 102
Henryk?
– 133

Heintze
– Krystian 87
Herke
– E. 31
Hermann
– J.J. starszy 126
– Tobiasz 79
Heyde(n), rodzina von der
– N.N. 134, 135
Hiebel
– Bogumił 160
Hildebrand
– Dawid 123, 126
– Karol Gottfried 160, 173
Hofmann (Hoffmann)
– Fryderyk 174
– Jan Wilhelm 123, 126
– L. 125
– (Michał) Jerzy 101, 117, 118
Holthoier
– Katarzyna Zofia 162
Holtzinger
– Anna Rozyna 126
– Samuel 126
Horn, rodzina von
– Helena 85
– Karol Oswald 85
Hübner
– A.M. 187
– Gottfried 160, 174, 187
Hünke
– J.F. 173
Huseler
– Franciszek 19

Ilow (Ihlow), rodzina von
– 134
– Barbara Elena 73
– Elżbieta Erdmunda 85
– Ewa 28, 35
– Fryderyk 28, 35
– Fryderyk Krystian 119
– Heino Fryderyk 73, 83
– Kasper 73, 85
– Maria 57

Jäger (Jaeger)
– Krzysztof 33, 38
Jänicke
– Katarzyna Elżbieta 120

Jochmus
– Jan Rudolf 160

Kaleb
– Trygofor 43
Karolwitz, rodzina von
– Jost 33
– Katarzyna 33
Keller
– Jan Dawid 123
– T.E. 126
Keßler (Kesler)
– Dietrych 50
Kettwig, rodzina von
– N.N. 135, 152
Kettwitz, rodzina von
– Adam Ernst 145
– Dorota 145
– Wulf Alexander Otto 145, 152
– Zofia Auguste 145
Keydel
– Ewa Katarzyna 145
– Jan Jerzy 145
– Jan Gotttreu 145
– Maria Elżbieta 145
Kiele
– Joanna Szarlota 160
Klebow
– Jan Zygmunt 160
Kleiner
– 166
– Dorota Friedryke 158
– Dorota Konkordia 158
– Jan Ludwik 158, 160
– Joanna Szarlotta 158
– Teodor Henryk 160
– Teodor Ludwik Henryk 160
Knobelsdorf, rodzina von
– Urszula Katarzyna 99, 101
Koch
– Jerzy 62
– Zuzanna 62
Koberstein
– M. 126
Köckeritz, rodzina von
– Anna 50
– Baltazar Abraham 50
– Joachim 50
Köckritz
– Wawrzyniec 74

Königsmark
– Henrietta 193
Kossebode, rodzina von
– Anna 35
Kowalski, rodzina von
– Jerzy Wawrzyniec Szymon 168
Krähe
– Jan Walenty 160
Kroft
– Paweł 49
Krüger
– Anna Rozyna 126
– Krystian Jerzy 160, 174
Krusemark
– Arnold Daniel Fryderyk 160
Kunat
– Tomasz 25

Lachmann

– Jan Joachim 160
– Julianna 160
Lange
– Jakub 73
Laub
– Jan 124
Lehmann
– Jan 119
– Karolina Fryderyka 176
Leopold
– Bartłomiej 124
Lichtenberg
– Eleonora Fryderyka 105
Liebe
– Bogumił 137, 138
Liecke (Lücke)
– M. Ludwik 160, 174
Löben (Lopen), rodzina von
– Anna 28
– Dietlof Henning 101
– E.D. 48
– Jerzy 28
– Jerzy młodszy 28
– Hans starszy 55
– Jan Jerzy 101
– Katarzyna 28
– Wolf 28
Lossow, rodzina von
– Franciszek 99
– Hans 99
– Urszula Katarzyna 99, 101

Lucke, rodzina von
– Anna Elżbieta 119
– Helena 119
– Jan Fryderyk 119
– Karol Ludwik 119
Ludwik, rodzina von
– 69
Luther
– Marcin 92
Lutkelius
– Paweł 2

Mack

– M.L. 126
Männlich
– Otto 103
Marcin(us)
– Marcin 34, 124
– Walpurga 34
Marwitz, rodzina von
– C.L. 48
– Jan Jerzy 112
– Konrad starszy 43
– Konrad młodszy 43
– Maria Elżbieta 112
– Moryc 43
– Zofia Maria 87, 112
Masche
– Jan Samuel 160
Materne
– K. 31
Matthias
– Marek 33
Maukisch
– Jan Jerzy 161
Meissner
– Zygmunt 99
Melcher
– W. 31
Melanchthon
– Filip 92
Melsdorff
– Barbara 26
– Liborius 26
Menscher
– Dorota Konkordia 158
– J.F. 158
Metzner
– Jerzy Ludwik Fryderyk 119
– Jakub 119

- Jan Jakub Ernst 119
- Małgorzata Beata 119

Meurer

- Jan Paweł 126
- Marcin 124

Michelis

- Jan Krzysztof 98

Misbach

- Barbara 26
- Walpurga 34

Mitio

- Johannes 43

Müller

- 181
- Jerzy 105
- Jan 63, 64
- Karolina Elżbieta 193
- Małgorzata 63, 64
- Piotr starszy 64
- Piotr młodszy 64

Musculus

- Bogumił 126

Myler

- Jan 124

Netzmer

- Zofia Augusta 145

Neumann

- Leopold 160

Nitzsike

- D.F. 145

Paust

- Mateusz 39

Pelargus

- Krzysztof 43

Pieper, rodzina von

- Karol Henryk 176, 188
- Karolina Fryderyka 176

Prevôt

- Jan Krzysztof 153, 154

Priegener

- C. 126

Prusy, król, królowa

- Zofia Szarlotta 102
 - Fryderyk II (Wielki) 131, 159, 160, 193
 - Fryderyk Wilhelm (Fryderyk I) 102, 116, 130, 156, 160
 - Fryderyk Wilhelm III 193
- Prusy, książę
- (August) Ferdynand 148

Rehfeld

- Anna Małgorzata 65
- Krystian 65

Rhau

- Jan Dawid 155

Richter

- A.M. 187

Riedel

- Henryk Wilhelm 162
- Katarzyna Zofia 162
- Marcin Jakub 162

Rieve

- C.W. 173

Ritlingen

- Krystyna 104

Rotenburg, rodzina von

- Jerzy 76
- Jakub starszy 71, 76

Roth

- Małgorzata Beata 119

Sachsen-Berg, książę

- Wilhelm IV 76

Schafgotsch, rodzina von

- E.B. 80
- J.H.E. 80

Schlegel

- Esaias 124

Schlieben, rodzina von

- Anna 50
- Balzer 50
- Jadwiga Zofia 87, 112

Schmidt

- Hille 132

Schmied

- Luiza Krystiana 127
- Jan Arnold 127

Schmolken (Schmulken), rodzina von

- Barbara Elena 73

Schönbeck, rodzina von

- E.B. 80

Schönberg

- Jerzy 123
- Jerzy Benedikt Fryderyk 123
- Anna Małgorzata 123

Schramm

- Krystian Jerzy 123, 126
- Jan Fryderyk 128
- Jan Viktor 160
- Jerzy 160

- Joanna Fryderyka 160
- Maria 123, 160
- Wilhelmina Elżbieta 160
- Schütze
- Fryderyka 193
- Schulenburg, rodzina von
- Katarzyna 33
- Schultz
- Jan Edward 160
- Jan Fryderyk 160
- Jan Jakub 105, 113, 114
- Karol August 123, 126
- Schulz
- J. Karol 173
- Schulze
- E. Ludwik 160
- Gottfried 185
- Henryk Fryderyk 147
- Maria Krystyna Zofia 147
- Schwarzenberg, rodzina von
- Adam 39
- Selner
- Ewa 31
- Senff von Pilsach, rodzina von
- Fryderyka 194
- Sentius
- Jan Ernst 160
- Siepmann
- Krystian Fryderyk 123, 126
- Szymon
- Dorota Konkordia 158
- Specht
- Jan Fryderyk 160
- Speier
- Gottfried 133
- Spies
- J.F. 126
- Splittgerbe(r)
- Ehrenreich 160
- Starkene
- Barber 49
- Stegmann
- Dawid 145
- Dorota 145
- Stein
- Gertruda 52
- Fryderyk 52
- Hans 52
- Jan Henryk 52
- Marcin 52
- Melchior 52
- Tomasz 52
- Steinbrecher
- Ernst Benjamin 160
- Joanna Szarlotta 160
- Steinke
- Ewa Katarzyna 145
- Stellmacher
- Bernard 124
- Stern
- Leonard 124
- Steuben (Steube)
- Augustyn 102, 129
- Szarlotta Dorota 129
- Katarzyna 129
- Ludwik 129
- Strammpf
- Krystiana Szarlotta 156
- Joanna Dorota 156
- Strausberg (Straußberg)
- Ewa 43
- Mateusz starszy 43
- Mateusz młodszy 43
- Streuensee von Carlsbach, rodzina von
- Adam 193
- Szarlotta Wilhelmina 193
- Fryderyka 193
- Henrietta 193
- Karol August 193
- Karolina Elżbieta 193
- Maria Dorota 193
- Striegner (Striegauer)
- Fryderyk 160, 174
- Suchel
- Gregor 30
- Sydow, rodzina von
- Hippolita 31
- T**hieme
- Valtin 38
- Thierbach, rodzina von
- Jan Jerzy 101
- Tietz
- Krystian 160, 174
- Tile (Thiele)
- Jan Fryderyk 119, 145, 146, 189, 190
- Otto 97
- Tobiess(en)
- J. Maria 140
- Trautwein
- Jan Krystian 123, 126

Uckermann

- Dorota Fryderyke 158
- Joanna Szarlotta 158

Ulryk

- Fryderyk 160

Unruh, rodzina von

- 91

Vald?

- Jordan 133

Voillard

- Franciszek 59, 60, 61, 72, 73

Waldow

- Daniel 147

Walter

- 166
- Dorota Katarzyna 147
- Jerzy Fryderyk 115

Walther

- Dawid Fryderyk 116, 123, 126
- Jan Jerzy 116

Weber

- August Henryk 160

Wecker

- Małgorzata 32
- Sebastian 32, 124
- Zuzanna 32

Wedel, rodzina von

- Jerzy 31
- Regina 31

Weitzmann

- 166
- Anna 70
- Daniel 70
- Jerzy 70

Wencel (Wenzel)

- Ambroży 191
- Andrzej 43

Wernicke

- Ambroży 160

Wesenbeck, rodzina von

- Cyriak 91
- Jadwiga 91
- Helena Eleonora 91

- Jan Fryderyk 91

- Maria 91

- Mateusz 91

Wieblitz, rodzina von

- Jan Mikołaj 168

Wiedemann

- Joachim Zygmund 184

Wilda

- Dorota Katarzyna 147
- Jan Michał 147
- Maria Krystyna Zofia 147
- Wolfgang Reinhard 147

Wilke

- Jan Michał 160

Winning, rodzina von

- Anna Maria 85
- Dorota Elżbieta 85
- Elżbieta Erdmunda 85
- Ewa Małgorzata 85
- Florentyna 85
- Hans Fryderyk 160, 170
- Helena 85
- H.J. 81
- Kasper Fryderyk 85
- Katarzyna Zofia 85
- Kuno Fryderyk 85
- Tomasz 85
- Zofia Amalia 170

Winterfeld, rodzina von

- Anna 35
- Dietrych 35
- Ewa 28, 35

Wulff(en), rodzina von

- Jost 33

Zabeltitz, rodzina von

- Anna Elżbieta 119

Zastrow, rodzina von

- Anzelm 170
- Krystyna 170
- Ewa 31
- Piotr Wawrzyniec starszy 170
- Piotr Wawrzyniec młodszy 170

Zeidler

- J.W. 174

3. ARTYŚCI, MISTRZOWIE I WARSZTATY

Allardt Johannes
malarz artysta 86

Duchter Daniel Ulryk
mistrz budowlany 90

Ewald Jan Gottfried
mistrz ciesielski 160

Fincke Krystian
ludwisarz 76
Finke Samuel
ludwisarz 51
Fischer Jan Krystian
ludwisarz 164, 165, 173, 174
Fischer Jan Krystian Bogumił
ludwisarz 164, 165

Heintze Krystian
ludwisarz 87
Herman Tobiasz
mistrz budowlany 79
Hiebel Bogumił
podmajster 160
Hoffmann L.
odlewnik cyny 125
Hofmann (Michał) Jerzy
ludwisarz 101, 117, 118
Humber
złotnik 162
Huseler Franciszek
ludwisarz 19

Keßler Dietrych
ludwisarz 50
Köckritz Wawrzyniec
ludwisarz 74

Liebe Bogumił
odlewnik cyny 137, 138

Männlich Otto
złotnik 103

Maukisch Jan Jerzy
ludwisarz 161
Meissner Joachim Zygmunt
złotnik 99
Meurer Jan Paweł
ludwisarz 126
Michelis Jan Krzysztof
złotnik 98

Paust Mateusz
ludwisarz 39
Prevôt Jan Krzysztof
złotnik 153, 154

Schadow
mistrz kamieniarski 193
Schramm Jan Fryderyk
ludwisarz 128
Schultz Jan Jakub
ludwisarz 105, 113, 114
Specht Jan Fryderyk
kotlarz 160
Speier Gottfried
mistrz budowlany 133
Suchel Gregor
mistrz budowlany 30

Thiele Jan Fryderyk
ludwisarz 119, 145, 146, 189 190
Tile (Thiele) Otto
złotnik 97

Unbekannt
złotnik 96

Voillard Franciszek
ludwisarz 59–61, 73

Walter Jerzy Fryderyk
złotnik 115
Wenzel Ambroży
ludwisarz 191
Wiedemann Joachim Zygmunt
złotnik 184

4. INICJAŁY I MONOGRAMY

A.M.W. 142
 A.W. 171
 B.Q. 82
 G.F.V. 103
 G.I.W. 96
 G MABS 32
 H.B 28
 H.J.W. 81
 H.S. 23
 I.F.S. 144

I.G.F. 155
 I.H.G.H.M.S.K.V.S.T. 162
 I.M. 177
 L.H.P. 179
 M.B. 93
 M.I.F.F. 192
 MGF x CA 68
 M.K. 25
 M.S. 141
 P.P. 65

5. INDEKS GEOGRAFICZNY

Aurith 191

Baden 32, 124

Balkow 80, 91

Bautzen 70

Berlin 87, 97–99, 103, 105, 113, 114, 119, 126,
 127, 137, 138, 145, 146, 160–162, 168, 181,
 184, 189, 190, 193

Bergen 188, 194

Bergisch Land 39

Böhmen 43

Botschow 134

Brandenburg 102, 129, 160

Braune 50

Buchholz 85, 120

Buckow 184

Christiansborg 193

Crossen/O. 44, 50, 84, 105, 113, 114, 160

Dänemark 193

Danzig 145, 160

Drachen 129

Drehnow 31, 85, 183

Dresden 194

Drossen 18, 21, 26, 30, 32, 34, 36, 37, 40, 41,
 43, 44, 52, 62–64, 70, 88, 102, 103, 116,
 119, 120, 123, 124, 126, 127, 129, 158, 160,
 175, 184

Elbing 193

Frankfurt/O. 43, 48, 50, 86, 90, 96, 101, 115,
 117, 118, 125, 128, 145, 149, 153, 154, 160,
 162, 170

Frankreich 160

Frauendorf 130, 143, 145, 156, 169

Friedeberg/N. 31

Fürstenwalde 2, 33, 87, 121

Gimborn 39

Gohlitz 96

Göritz 75, 145, 160, 177

Görlitz 43

Görlsdorf 184

Grabow 119

Gräden 59, 135, 145, 152

Griesel 29

Groß Lübbichow 87

Groß Oschersleben 160

Groß Rade 8, 97

Grunow 29, 71, 76, 160

Guben 70, 191

Halberstadt 160

Halle 145, 147, 193

Hamm 129

Hannover 102

Heidelberg 129

Heinersdorf 73

Heldra 129

Herzogswalde 153

Hessen 129

Hohenwalde 43

Hoppenrade 31

Ihlow=Ihlowshof 35

Jena 145

Kassel 153
Kirchberg 43
Klauswalde 134, 135
Klein Kirschbaum 28, 35, 100, 134
Klein Lübbichow 69
Klein Rade 8, 47, 93
Königsberg/N. 164, 165, 184
Königsberg/Pr. 160
Königsbrück 88
Köthen 160
Kohlow 69, 111, 160
Kopenhagen 193
Küstrin 31, 43, 50, 124, 160, 162
Kunersdorf 87, 112, 150, 153, 155, 185
Kurtschow 28

Labeln 170
Lässig 82
Lagow 184
Landsberg/W. 43, 145, 160
Lebus 33, 87, 112, 156
Leichtholz 134
Leimen 129
Lieben 57
Lieberose 30
Liegnitz 193
Lietzen 87
Linswege 132
Löwenberg 127
Lubraß siehe Lieberose
Lübbichow 69

Marburg 129
Marienthal 191
Matschdorf 104, 135, 145, 152, 193
Mecklenburg 35
Meißen 43
Meserlingen 147
Micheln 160
Münchberg 184

Neuendorf 50, 61
Neumark 69, 73, 83, 158, 160
Niedersachsen 132
Niemitzsch 70

Oberlausitz 88
Oststernberg 119, 153

Österreich 32

Pammin 31
Petershan 35
Polenzig 52, 120
Polnitz 50
Prag 160, 170
Prenzlau 105, 113, 114
Preußen 102, 103, 131, 148, 159, 193
Pulsnitz 70

Radach 81, 85, 134, 135
Rampitz 39, 137
Reichenwalde 48, 55, 99, 101, 160, 170
Reipzig 25, 45, 56, 95, 155
Reitwein 87, 112, 188
Reppen 65, 105
Ruhethal 160
Russland 160

Sachsen 65, 76, 160
Sandow 29, 168, 176, 188, 194
Säpzig 180
Schlesien 34, 84
Schleswig-Holstein 193
Schmagorei=Treuhofen 35, 44, 73, 83, 85, 134
Schönwalde 39
Schwarzburg 168
Schweden 160
Schwedt 160
Schwiebus 34
Seefeld 84
Seitwann 191
Soldin 32, 123, 124
Sonnenburg 147, 160
Spandau 39
Spudlow 33, 117
Stargard/Ihna 160
Stenzig 33, 38, 147
Sternberg 50, 70, 73, 83, 85, 156, 158, 160
Stettin 74, 160
Storkow 189
Stralsund 65

Thüringen 168
Torgelow 35
Tornow 134
Trebschen 160
Trettin 125, 153, 154
Treuhofen=Schmagorei 35

Vacha/Rhön 129
Valle? 43
Versailles 176

Wandfried 129
Wangern 69
Wardin 31
Westerstede 132
Wien 32, 124
Wildenhagen 134, 135
Wittenberg 32, 124
Wulkow 87, 112

Zerbow 106
Zernickow 158
Ziebingen 112, 188, 194
Zielenzig 50, 73, 116, 160
Zohlow 50
Züllichau 160
Zweinert 74

6. HERBY

Berger 28
Burgsdorf 112
Finckenstein 181
Heyde 134, 135
herb cechu 23
I(h)low 28, 134
Kettwig 135

Löben 28
Ludwik 69
Schlieben 50
Wieblitz 168
Winterfeld 28, 35
Zakon joannitów 148

7. CYTATY Z BIBLI I TEKSTY LITURGICZNE

niem.:
1 Joh 1: 85
1 Joh 1,7: 53
1 Joh 1,7: 92
1 Kor 11,26: 53
1 Kor 11,27: 53
1 Kor 15,31: 182
Ag 2,10: 37
Apk 2,10: 182
Apk 2,38: 84
Apk 7,12: 30
Ef 4,5–6: 85
Ef 5,19: 182
Ekl 12,13: 182
Gal 3: 85
Jes 57,2: 62
Joh 3,5: 84
Joh 6,55: 69
Joh 14,19: 53
Koh 4,17: 37
Luk 2,14: 136
Luk 18,13: 182
Luk 18,16: 29
Mar 9,25: 182

Mar 10,14: 29
Mar 10,14–15: 63
Mar 14,7: 38
Mar 16,16: 63, 84, 85
Mat 25,34: 46
Mat 28,19: 63
Phi 3,20: 52
Ps 31,6: 64
Ps 50,15: 182
Ps 126,5–6: 70
Rz 3,23: 182
Rz 6,11: 182
Rz 6,23: 182
Ex 20,12: 182

grec.:
Apk 22,13: 54, 130
Io 19,19: 53
hebr.:
Io 19,19: 53

łac.:
1 Pe 3: 42
1 Tim 1,17: 105, 119, 122

2 Tim 4,7: 44
Act 8: 42
Apc 14,13: 44
Io 1: 42
Io 19,19: 40, 53, 90, 92
Io 20,21: 36
Io 20, 26: 36
Io 3: 42
Lc 2,14: 178
Lc 3: 42
Lc 24,36: 36
Mc 16: 42
Mt 6,3: 42

Phi 1,21: 44
Phi 3,20: 44
Ps 16,1: 39
Ps 26,13: 34
Ps 31,6: 26
Ps 117,17: 44
Rom 6: 42
Rom 8,31: 60

tekst liturgiczny na podstawie
 Luc 1,28: 4, 7, 10, 11

modlitwa: 128

8. NOŚNIKI INSKRYPCJI

belka nośna 77
Biblia 2
butelka 143
chrzcielnica 29, 42, 46, 48, 83–85, 138, 147
chusteczka komunijna 104, 169
deska 133
dzbanek 45, 93
dzbanek chrzcielny 111
dzbanek mszalny 177, 179
dzwon 1, 3–14, 16, 19, 20, 39, 50, 51, 59–61,
 72–74, 76, 87, 101, 105, 113, 114, 117–119,
 126, 128, 145, 146, 161, 164, 165, 173, 174,
 178, 189–191
empora 182
epitafium 43, 44, 52, 62, 64, 120
iglica wieży 160
inskrpcja budowlana 21, 23, 30, 31, 41, 66, 68,
 75, 79, 106, 116, 121, 140
kamień wieńczący sklepienie 18
kazałnica 36, 129, 130
kielich 15, 22, 24, 25, 28, 33, 56, 57, 82, 91,
 96–99, 103, 110, 115 153, 154, 162, 167, 172,
 176, 181, 184, 192
malowidła i inskrypcje ścienne 17, 37, 102, 122
misa chrzcielna 27, 63, 125, 140–142

model 94
obicie 80
obraz ołtarzowy 67, 86
odbłask światła 185
ołtarz 40, 53, 69, 90, 92, 136, 148, 183
opis 166
patena 95, 139
płyta nagrobna 26, 32, 34, 70, 88, 127, 134, 135,
 168
pomnik nagrobny 112, 175, 187, 193
pomnik pamięci 156
puszka na oblaty 151, 180
skarbonka na datki ofiarne 58
stojak 155
świeczniki ołtarzowe 49, 55, 137
szafa 132, 163
tabernakulum 54
tablica pamięci 35, 123, 124, 158
tablica wotywna 38
wiatrowskaz 47, 65, 71, 78, 81, 89, 100, 107,
 108, 131, 144, 150, 152, 159, 170, 171, 186,
 188, 194
zegar wieżowy 157
żyrandol 109

9. JĘZYK I RODZAJE PISMA

JĘZYK

język niemiecki

3, 6, 12, 13, 15, 16, 19, 27–31, 35, 38, 45–53, 55–57, 62–64, 69, 72–74, 76, 79, 80, 82–87, 91, 95, 99, 101, 103, 109–114, 117–121, 125, 127, 128, 132–137, 140, 143, 145, 146, 148, 149, 153, 154, 156, 158, 160, 162, 164–166, 168, 172–177, 180, 182, 184, 185, 187–191, 193, 194

język niemiecki i łaciński

25, 33, 37, 61, 65, 66, 70, 90, 92, 104, 105, 152, 170, 178

język grecki

53, 54, 130, 183

język hebrajski

53

język łaciński

1, 2, 4, 5, 7, 8, 10, 11, 14, 17, 18, 20, 22, 24, 26, 32, 34, 36, 39, 40–44, 53, 60, 68, 71, 88, 102, 106, 107, 116, 122–124, 126, 129, 131, 147, 159, 186

RODZAJE PISMA

majuskuła gotycka

1, 2

majuskuła późnogotycka

12, 22

minuskuła gotycka

1–3, 5

minuskuła późnogotycka

4, 6–8, 10–14, 16–19, 22

fraktura

- 69, 70, 85, 92, 112, 127, 134–136, 182
– z pismem humanistycznym 29, 35, 133, 187
– z kapitałą 53, 120, 158

majuskuła i minuskuła humanistyczna

25, 28, 33, 56, 65, 66, 68, 72, 73, 83, 84, 95, 103, 104, 106, 107, 110, 111, 125, 137, 149, 152, 154, 166, 175, 176, 180, 184, 185, 188, 194

kapitała

- 23–25, 31–33, 36, 39, 42, 45, 47, 49–51, 57, 59–61, 63, 71, 76, 79, 81, 90–92, 101, 105, 119–122, 128, 131, 132, 143, 145, 146, 148, 156, 164, 165, 168, 178, 191, 193
– z frakturą 53, 120, 158
– z ozdobną majuskułą 27, 142
– pisana 126

10. INDEKS RZECZOWY

- archidiakon 123, 126
- bakałarz 126, 160
- burmistrz 26, 34, 44, 52, 62–65, 88, 121, 123, 124, 126, 127, 158, 160
- cech
- murarzy 23
 - powroźników 160
 - sukienników 109
- dane wagowe 25, 33, 110, 111
- data w inskrypcji
- chronogram 102, 116, 123
- diakon 70, 116, 123, 124, 126, 129
- dyrektor krajowy 160
- kantor 126, 145, 160
- kaznodzieja 29, 32, 39, 73, 120, 124, 145, 160, 162
- kościelny 119
- krzyż poświęcenia 28, 82, 95, 97
- lekarz miejski 160
- materiał
- brąz 1, 3–14, 16, 19, 20, 39, 49–51, 59–61, 72–74, 76, 87, 101, 105, 113, 114, 117–119, 128, 145, 146, 161, 164, 165, 173, 174, 178, 189–191
 - cyna 27, 45, 48, 55, 56, 63, 84, 93, 125, 137–141, 143, 147, 151, 167, 177, 179, 180, 192
 - drewno 29, 35, 36, 38, 40, 53, 54, 58, 66, 69, 79, 85, 86, 90, 92, 112, 120, 123, 124, 129, 130, 136, 148, 158, 182, 183
 - marmur 62, 112, 156, 175, 187, 193
 - miedź 43, 46
 - miedź ocynkowana 27
 - mosiądz 2, 109, 142
 - piaskowiec 31, 32, 42, 70, 127, 134, 135, 140, 187, 193
 - srebro 15, 80, 91, 97, 99, 115, 176, 184
 - srebro pozłoczone 22, 24, 25, 28, 33, 57, 82, 95, 96, 98, 103, 110, 111, 153, 154, 162, 172, 181
 - szkło 149
 - żelazo 47, 58, 65, 71, 78, 81, 108, 144, 150, 152, 155, 159, 168, 170, 171, 186
- monogram 9, 18, 20, 23, 25, 54, 82, 93, 94, 96, 98, 103, 115, 125, 130, 131, 148, 153, 159, 169, 179, 183
- opiekun 160
- organista 160
- orzeł 2, 16, 71, 108, 109, 159, 160
- pastor 25, 29, 32, 38, 39, 43, 73, 102, 105, 116, 120, 129, 145, 147, 155, 160, 184, 193
- pisarz miejski 88, 160
- proboszcz 25, 33, 38, 39, 70, 105, 116, 123, 126
- rok wykonania 36, 76, 163
- rym wierszowy:
- chronodystych 102, 116, 123
 - dystych 32, 41, 44, 129
 - niemiecki rym wierszowy 35, 61, 119, 128, 146, 160, 178
- sentencja 60, 119, 122, 128, 178
- starosta 160, 170
- starsi kościoła 38, 73, 126
- stempel 48, 63, 138, 151
- superintendent 32, 43, 70, 116, 123, 124, 126, 147, 162, 193
- trupia głowa 70, 127
- urna 175, 187, 193
- wieniec 168, 193
- z liści 27
 - z wawrzynu 32, 127
- współrektor 119, 120, 126, 160
- zakon joannitów 39, 87, 148
- zegar piaskowy 70
- znak rozpoznawczy miasta
- Berlin 82, 97, 98, 103, 176, 181, 184
 - Frankfurt/O. 25, 96, 111, 153, 154
 - nieznane 63

11. ŚWIĘCI, POSTACIE BIBLIJNE, ALEGORIE, MITOLOGIA, IKONOGRAFIA

- Adam 51
Anna 19
Anioł 35, 40, 50, 57, 59, 60, 63, 69, 90, 92, 127
Apostoł 42, 53

Baranek 2
Barbara 53
Bóg/Deus 6, 26, 32, 35, 37, 41, 43, 44, 53, 136, 182

Christophor 20
Chrystus 2, 4, 9, 14, 16, 32, 36, 42–44, 53, 84, 92, 182
– Jezus (przydomek) 3, 8, 16, 18–20, 22, 24, 25, 27, 33, 34, 92, 182, 183
– Monogram 20, 54, 130, 183
– Salvator 53
– Ukrzyżowanie 19, 24, 40, 53, 61, 69, 73, 90, 92

Ewa 51
Ewangeliści 36, 40, 42

Filip 42

Gołąb 36

Jan
– Ewangelista 19, 24, 42, 51, 53, 69, 73, 84, 92
Jeleń 46
Józef
– Monogram 94

Katarzyna 53
Krucyfiks 22, 33, 59

Łukasz 42

Madonna 2, 20, 59, 73
Maria 2, 4–7, 10–13, 15, 19, 24, 28, 51, 59, 69, 73, 92, 136, 183
– Monogram 9, 94
– Zwiastowanie 20, 142
Maria Magdalena 73
Marek 38, 42, 84, 85
Mateusz 42
Miłość 40

Ostatnia Wieczerza 53, 86, 90, 92

Paweł 42, 69
Piotr 42, 69

Samson 27
Sąd Ostateczny 32

Titulus 40, 53, 90, 92

Wiara 40

Zmartwychwstanie 36, 53, 92

NIEMIECKO-POLSKI I POLSKO-NIEMIECKI SPIS NAZW MIEJSCOWOŚCI

Aurith – Urad

Balkow – Białków

Bargów – Bergen

Bergen – Bargów

Białków – Balkow

Boczów – Botschow

Botschow – Boczów

Böhmen – Czechy

Buchholz – Grabno

Chojna – Königsberg/NM

Crossen/O. – Krosno Odrzańskie

Czarnowo – Neuendorf

Czechy – Böhmen

Czerników – Zernickow

Dania – Dänemark

Danzig – Gdańsk

Dänemark – Dania

Drehnow – Drzeniów

Drenzig – Drzeńsko

Drogomin – Heinersdorf

Drossen – Ośno Lubuskie

Drzecin – Trettin

Drzewce – Leichtholz

Elbląg – Elbling

Elbling – Elbląg

Francja – Frankreich

Frankfurt/O. – Frankfurt nad Odrą

Frankfurt nad Odrą – Frankfurt/O.

Frankreich – Francja

Frauendorf – Pamięcin

Friedeberg/N. – Strzelce Krajeńskie

Gajec – Neuendorf

Gdańsk – Danzig

Gohlitz – Golice

Golice – Gohlitz

Gorzów Wielkopolski – Landsberg/W.

Góralice – Görlsdorf

Górzycza – Göritz

Göritz – Górzycza

Görlitz – Zgorzelec

Görlsdorf – Góralice

Grabno – Buchholz

Grabow – Grabów

Grabów – Grabow

Gradyń – Gräden

Gräden – Gradyń

Griesel – Gryżyna

Groß Lübbichow – Lubiechnia Wielka

Groß Rade – Radów

Grunow – Gronów

Guben – Gubin

Gubin – Guben

Heinersdorf – Drogomin

Herzogswalde – Zubrów

Hesja – Hessen

Hessen – Hesja

Hohenwalde – Wysoka

Ihlow = Ihlowshof – Iłowo

Klauswalde – Wystok

Klein Kirschbaum – Trześniów

Klein Lubbichow – Lubiechnia Mała

Klein Rade – Radówek

Kohlow – Kowalów

Kostrzyn – Küstrin

Kowalów – Kohlow

Königsberg/NM – Chojna

Königsberg/Pr. – Królewiec

Krosno Odrzańskie – Crossen/O.

Królewiec – Königsberg/Pr.

Kunersdorf – Kunowice

Kurtschow – Korczyców

Küstrin – Kostrzyn

Labeln – Łębień

Lagow – Łagów

Landsberg/W. – Gorzów Wielkopolski

Laski Lubuskie – Lässig

Lässig – Laski Lubuskie

Lebus – Lubusz

Legnica – Liegnitz

Leichtholz – Drzewce

Lieben – Lubień

Liegnitz – Legnica

Löwenberg – Lwówek Śląski

Lubiechnia Mała – Klein Lübbichow

Lubiechnia Wielka – Groß Lübbichow

Lubin – Wildenhagen

Lwówek Śląski – Löwenberg

Łagów – Lagow
 Łębień – Labeln
 Łużyce Górne – Oberlausitz

Matschdorf – Maczków

Neuendorf – Czarnowo
 Neuendorf – Gajec
 Neumark – Nowa Marchia
 Niedersachsen – Saksonia Dolna
 Niemitzsch – Polanowice
 Nowa Marchia – Neumark

Oberlausitz – Łużyce Górne
 Oststernberg – Torzym Wschodni

Österreich – Austria

Pamięcin – Frauendorf
 Pammin – Pomień
 Polanowice – Niemitzsch
 Polenzig – Połęcko
 Prag – Praga
 Praga – Prag
 Preußen – Prusy
 Prusy – Preußen

Radach – Radachów
 Radachów – Radach
 Rampitz – Rąpice
 Reichenwalde – Radzików
 Reipzig – Rybocice
 Reppen – Rzepin
 Rosja – Russland
 Russland – Rosja

Sachsen – Saksonia
 Saksonia – Sachsen
 Saksonia Dolna – Niedersachsen
 Sandow – Sądów
 Säpzig – Żabice
 Schlesien – Śląsk
 Schmagorei=Treuhofen – Smogóry
 Schönwalde – Sieniawa
 Schweden – Szwecja
 Schwiebus – Świebodzin
 Seefeld – Sienno
 Seitwann – Żytowań
 Słońsk – Sonnenburg
 Soldin – Myślibórz
 Sonnenburg – Słońsk
 Spudlow – Spudłów

Stargard/Ihna – Stargard Szczeciński
 Stargard Szczeciński – Stargard/Ihna
 Starków – Storkow
 Stenzig – Stańsk
 Sternberg – Torzym
 Stettin – Szczecin
 Storkow – Starków
 Sulechów – Züllichau
 Sulęcín – Zielenzig
 Sułów – Zohlow
 Szczecin – Stettin
 Szwecja – Schweden

Świniary – Zweinert

Tarnawa Krośnieńska – Tornow
 Thüringen – Turyngia
 Tornow – Tarnawa Krośnieńska
 Torzym – Sternberg
 Torzym Wschodni – Oststernberg
 Trebschen – Trzebiechów
 Trettin – Drzecin
 Treuhofen=Schmagorei – Smogóry
 Turyngia – Thüringen
 Trzebiechów – Trebschen

Ulikowo – Wulkow
 Urad – Aurith

Wangern – Węgrzyce
 Wardin – Wardyń
 Węgrzyce – Wangern
 Wien – Wiedeń
 Wildenhagen – Lubin
 Wulkow – Ulikowo
 Wysoka – Hohenwalde
 Wystok – Klauswalde

Zerbow – Serbów
 Zernickow – Czerników
 Zgorzelec – Görlitz
 Ziebingen – Cybinka
 Zielenzig – Sulęcín
 Zohlow – Sułów
 Zubrów – Herzogswalde
 Züllichau – Sulechów
 Zweinert – Świniary

Żabice – Säpzig
 Żytowań – Seitwann

**WYKAZ OPUBLIKOWANYCH TOMÓW CORPUS INSCRIPTIONUM POLONIAE
Z SERII INSKRYPCJE WOJEWÓDZTWA LUBUSKIEGO**

- Corpus Inscriptionum Poloniae. Inskrypcje województwa lubuskiego: Inskrypcje powiatu międzyrzeckiego do 1815 roku. Zebrał i opracował Marceli Tureczek. Redakcja Joachim Zdrenka. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2006, T. 10, z. 1.
- Corpus Inscriptionum Poloniae. Inskrypcje województwa lubuskiego: Powiat wschowski. Zebrali i opracowali Adam Górski, Paweł Karp. Redakcja Joachim Zdrenka. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2006, T. 10, z. 2.
- Corpus Inscriptionum Poloniae. Inskrypcje województwa lubuskiego: Powiat świebodziński. Zebrał i opracował Marceli Tureczek. Redakcja Joachim Zdrenka. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2009, T. 10, z. 3.
- Corpus Inscriptionum Poloniae. Inskrypcje województwa lubuskiego: Powiat nowosolski: lapidaria w Bytomiu Odrzańskim i Kozuchowie. Zebrał i opracował Adam Górski. Redakcja Joachim Zdrenka. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2009, T. 10, z. 4.
- Corpus Inscriptionum Poloniae. Inskrypcje województwa lubuskiego: Powiat zielonogórski. Zebrali i opracowali Adam Górski, Paweł Karp. Redakcja Joachim Zdrenka. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2012, Tom 10, z. 5.
- Corpus Inscriptionum Poloniae. Inskrypcje województwa lubuskiego: Powiat nowosolski. Zebrał i opracował Adam Górski. Redakcja Joachim Zdrenka. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2013, T. 10, z. 6.
- Corpus Inscriptionum Poloniae. Inskrypcje województwa lubuskiego: Miasto i powiat Gorzów Wielkopolski. Zebrał i opracował Joachim Zdrenka. Redakcja Joachim Zdrenka. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2015, Tom 10, z. 7.
- Corpus Inscriptionum Poloniae. Inskrypcje województwa lubuskiego: Powiat Krosno Odrzańskie. Zebrał i opracował Joachim Zdrenka. Redakcja Joachim Zdrenka. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2016, Tom 10, z. 8.
- Corpus Inscriptionum Poloniae. Inskrypcje województwa lubuskiego: Powiat sulęciński. Zebrał i opracował Marceli Tureczek. Redakcja Joachim Zdrenka. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2016, Tom 10, z. 9.

SPIS ILUSTRACJI

1. Radów – dzwon – nr 8
2. Radów – dzwon – nr 8
3. Radówek – dzwon – nr 9
4. Radówek – dzwon – nr 9
5. Lubień – dzwon – nr 10
6. Drzeniów – dzwon – nr 19
7. Połęczko – dzwon – nr 20
8. Połęczko – dzwon – nr 20
9. Gronów – kielich – nr 22
10. Połęczko – inskrypcja budowlana – nr 23
11. Gronów – kielich – nr 24
12. Rybocice – kielich – nr 25
13. Drzeńsko – misa chrzcielna – nr 27
14. Gronów – chrzcielnica – nr 29
15. Drzeniów – inskrypcja budowlana – nr 31
16. Ośno Lubuskie – płyta nagrobna Sebastiana Weckera – nr 32
17. Spudłów – kielich – nr 33
18. Trześniów – tablica pamiątkowa Ewy von Ihlow – nr 35
19. Ośno Lubuskie – ambona – nr 37
20. Ośno Lubuskie – ambona – nr 37
21. Ośno Lubuskie – ołtarz – nr 40
22. Ośno Lubuskie – ołtarz – nr 40
23. Ośno Lubuskie – ołtarz – nr 40
24. Ośno Lubuskie – chrzcielnica – nr 42
25. Rybocice – dzban z pokrywą – nr 45
26. Radówek – wiatrowskaz – nr 47
27. Drzeniów – świeczniki – nr 49
28. Połęczko – ołtarz – nr 53
29. Połęczko – ołtarz – nr 53
30. Połęczko – ołtarz – nr 53
31. Połęczko – tabernakulum – nr 54
32. Radzików – świecznik ołtarzowy – nr 55
33. Rybocice – kielich – nr 56
34. Lubień – kielich – nr 57
35. Ośno Lubuskie – skarbonka na datki ofiarne – nr 58
36. Ośno Lubuskie – misa chrzcielna – nr 63
37. Lubiechnia Mała – inskrypcja budowlana – nr 68
38. Lubiechnia Mała – ołtarz – nr 69
39. Lubiechnia Mała – ołtarz – nr 69
40. Ośno Lubuskie – płyta nagrobna Daniela Weitzmanna – nr 70
41. Ośno Lubuskie – inskrypcja budowlana – nr 79
42. Radachów – wiatrowskaz – nr 81
43. Smogóry – chrzcielnica – nr 83
44. Grabno – chrzcielnica – nr 85
45. Lubiechnia Wielka – ołtarz – nr 90

46. Gronów – ołtarz – nr 92
47. Ośno Lubuskie – model ołtarza – nr 94
48. Ośno Lubuskie – model ołtarza – nr 94
49. Ośno Lubuskie – kielich – nr 103
50. Ośno Lubuskie – kielich – nr 103
51. Lubiechnia Wielka – dzwon – nr 105
52. Radów – wiatrowskaz – nr 108
53. Kowalów – kielich – nr 110
54. Kowalów – dzbanek chrzcielny – nr 111
55. Cybinka – pomnik nagrobny Joachima Ehrenreicha von Burgsdorfa – nr 112
56. Połęczko – epitafium Marcina Bennewitza i jego dwojga dzieci – nr 120
57. Ośno Lubuskie – tablica pamiątkowa odnowienia kościoła – nr 123
58. Ośno Lubuskie – tablica pamiątkowa odnowienia kościoła – nr 124
59. Ośno Lubuskie – dzwon – nr 126
60. Ośno Lubuskie – dzwon – nr 126
61. Ośno Lubuskie – płyta nagrobna Tomasza Bogumiła Areldusa – nr 127
62. Pamięcin – ambona – nr 130
63. Ośno Lubuskie – deski z ławy kościelnej – nr 133
64. Ośno Lubuskie – deski z ławy kościelnej – nr 133
65. Radachów – płyta nagrobna N. von der Heyde? z domu Ilow – nr 134
66. Radachów – płyta nagrobna N. von der Heyde? z domu Kettwig – nr 135
67. Laski Lubuskie – ołtarz – nr 136
68. Spudłów – misa chrzcielna – nr 141
69. Pamięcin – butelka – nr 143
70. Rąpice – ołtarz – nr 148
71. Rybocice – stojak zegara – nr 155
72. Pamięcin – pomnik nagrobny siostr Haack – nr 156
73. Ośno Lubuskie – tablica pamięci Jana Ludwika Kleiner – nr 158
74. Ośno Lubuskie – wiatrowskaz – nr 159
75. Sądów – płyta nagrobna Jana Mikołaja von Wieblitza – nr 168
76. Ośno Lubuskie – pomnik nagrobny Jerzego Wilhelma Bennewitza – nr 175
77. Ośno Lubuskie – pomnik nagrobny Jerzego Wilhelma Bennewitza – nr 175
78. Lubiechnia Mała – empora – nr 182
79. Drzeniów – ołtarz ambonowy – nr 183
80. Ośno Lubuskie – kielich – nr 184
81. Ośno Lubuskie – kielich – nr 184
82. Ośno Lubuskie – pomnik nagrobny A.M. Hübnera – nr 187

DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA
WYBRANYCH INSKRYPCJI

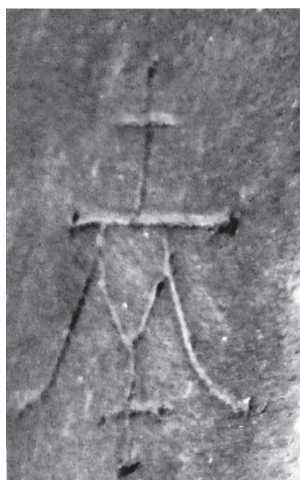
1 nr kat. 8

2 nr kat. 8

3 nr kat. 9

4 nr kat. 9

5 nr kat. 10

6 nr kat. 19

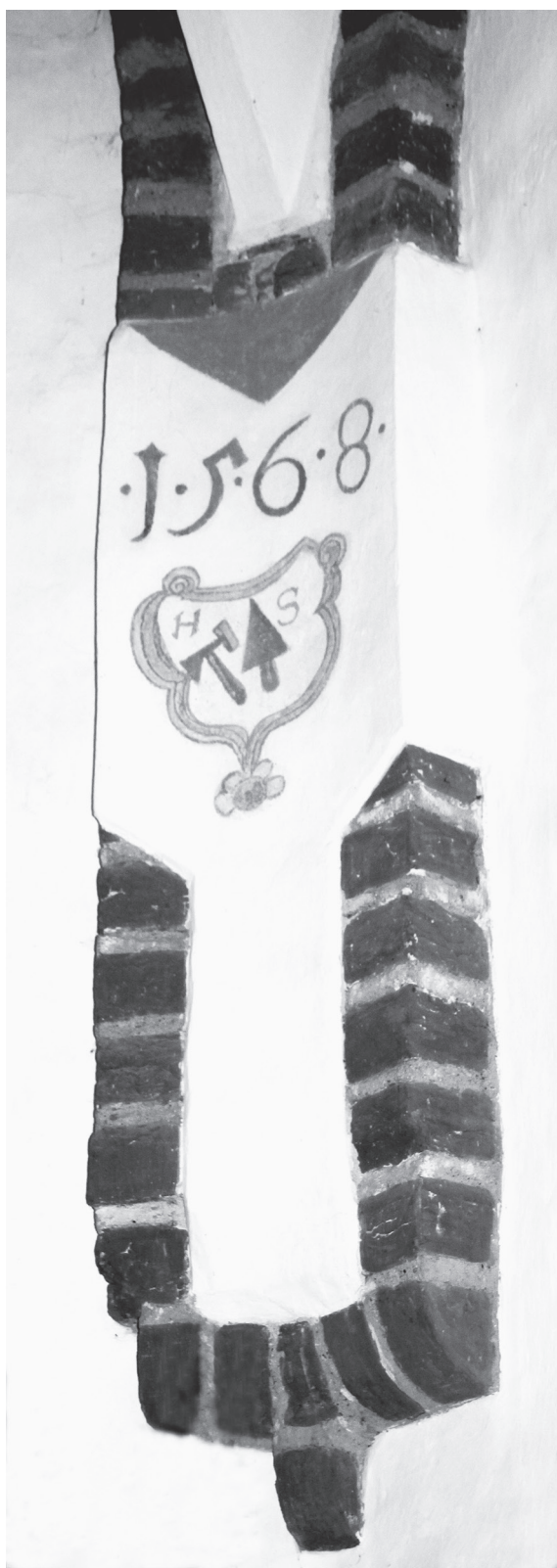
7 nr kat. 20

8 nr kat. 20

9 nr kat. 22

10 nr kat. 23

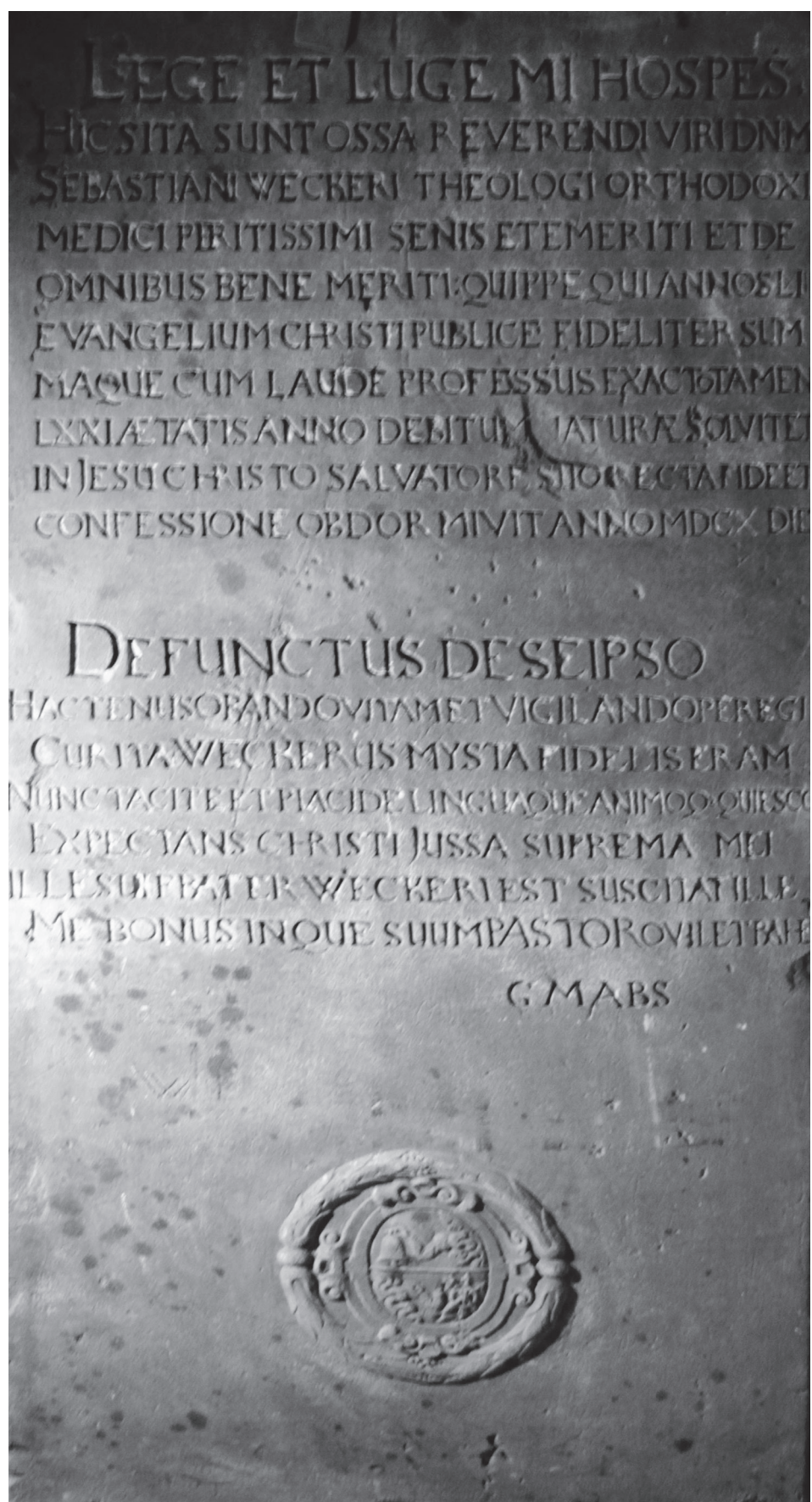
11 nr kat. 24

12 nr kat. 25

13 nr kat. 27

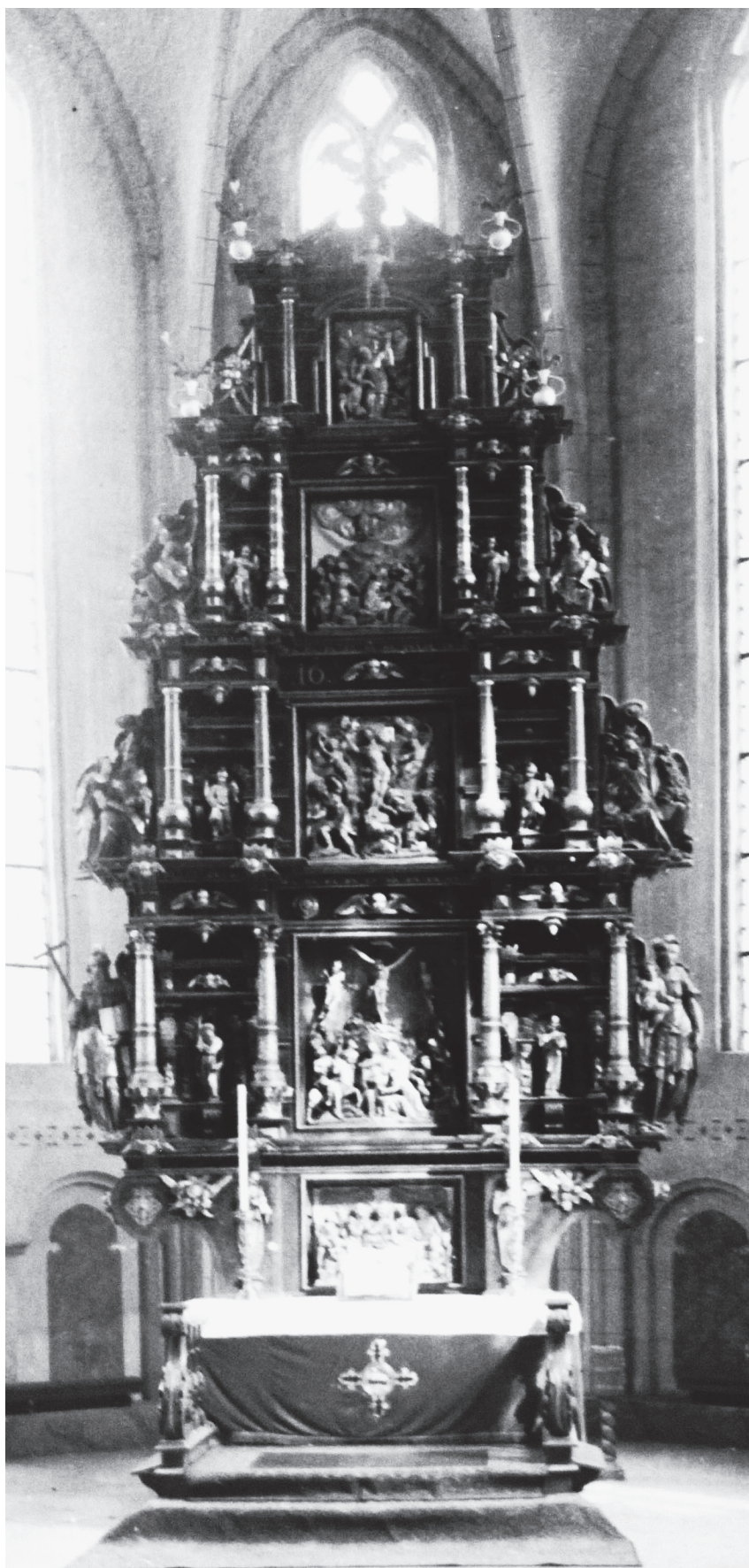

17 nr kat. 33

19 nr kat. 37

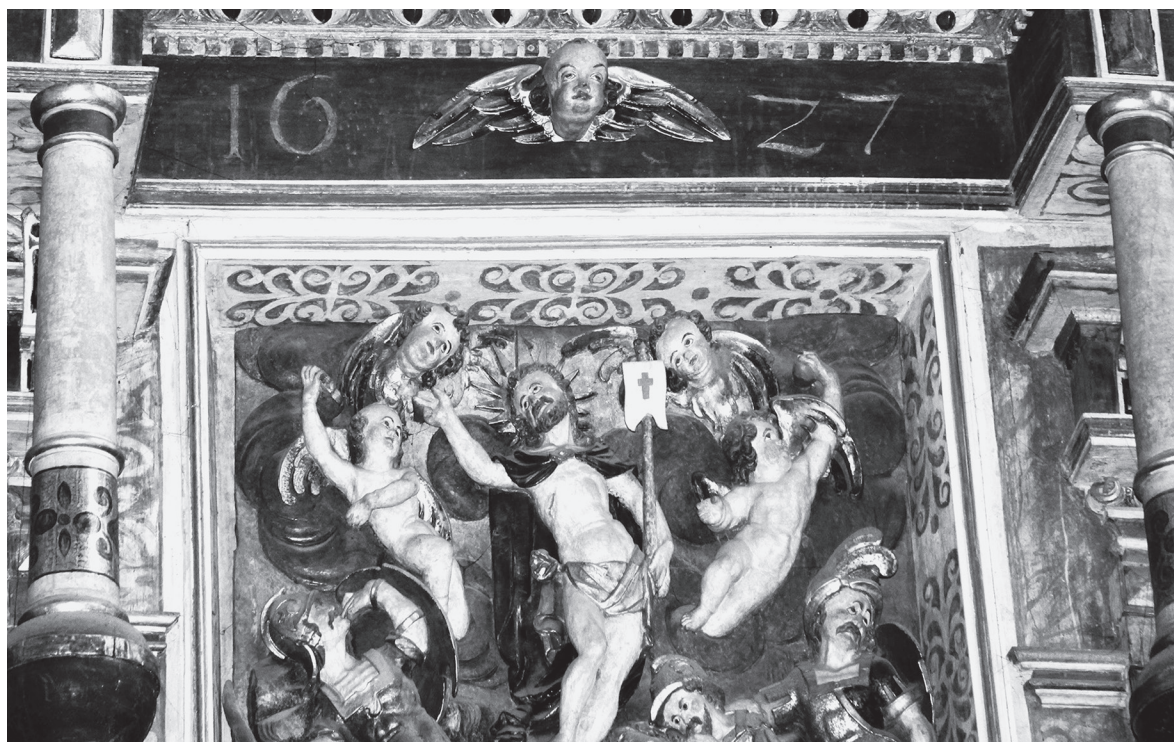

21 nr kat. 40

22 nr kat. 40

23 nr kat. 40

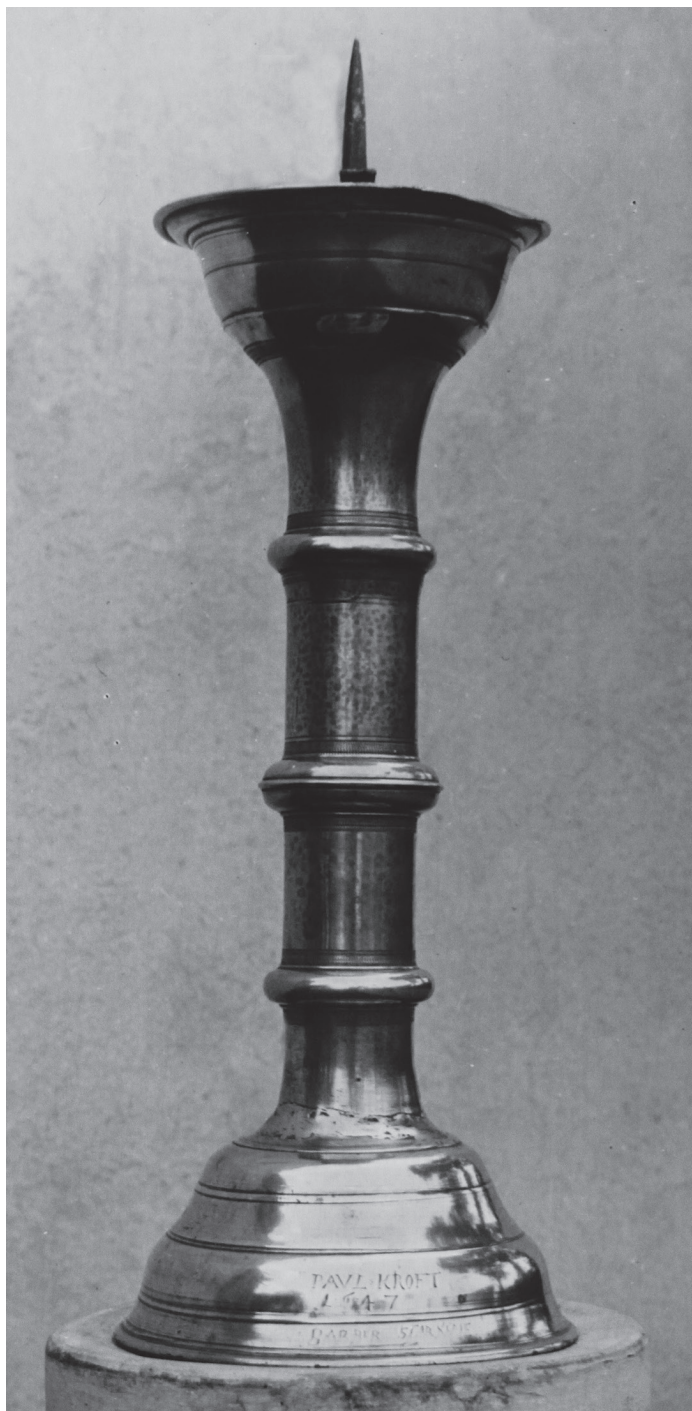
24 nr kat. 42

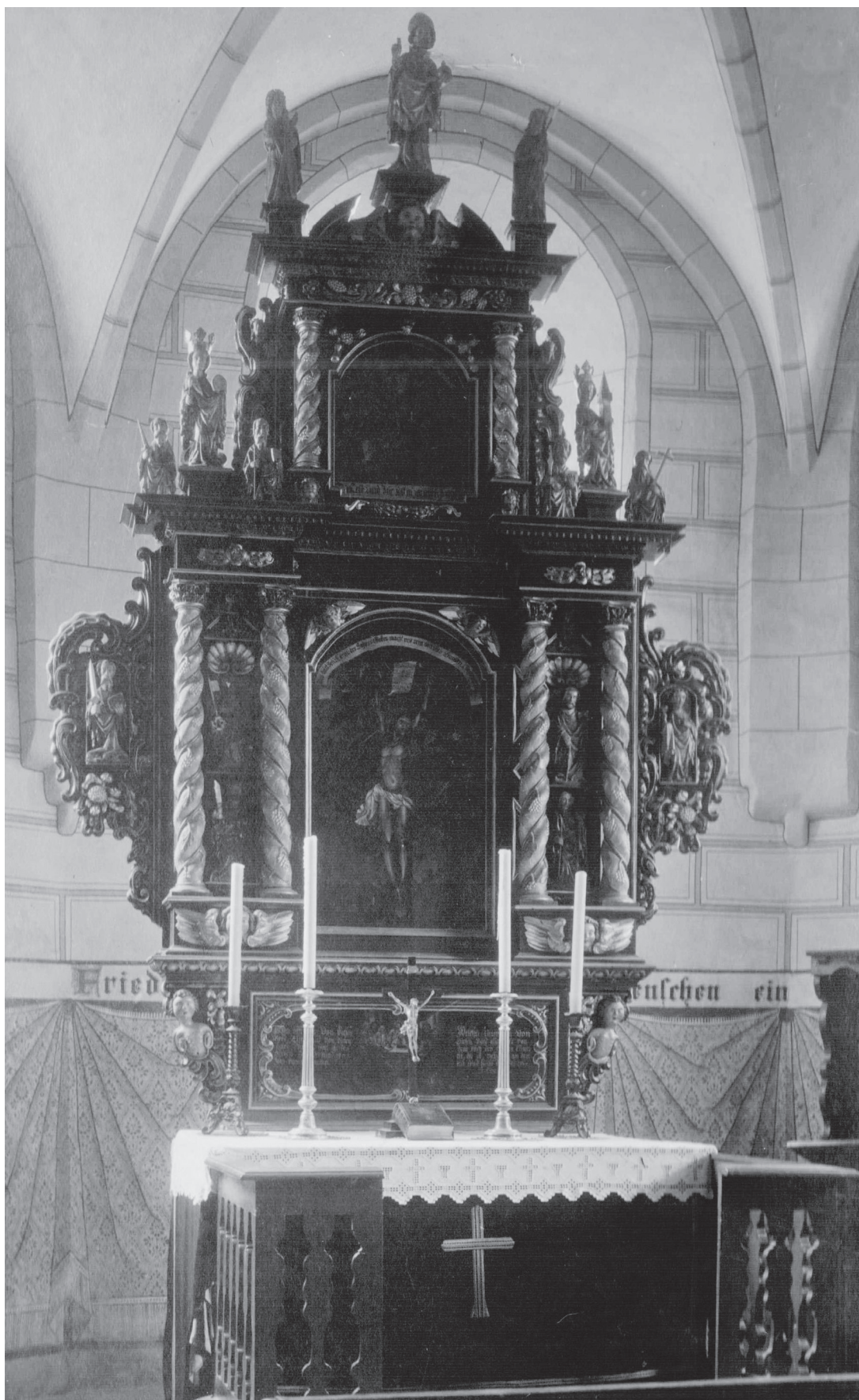
25 nr kat. 45

26 nr kat. 47

27 nr kat. 49

28 nr kat. 53

29 nr kat. 53

30 nr kat. 53 (stan obecny)

31 nr kat. 54

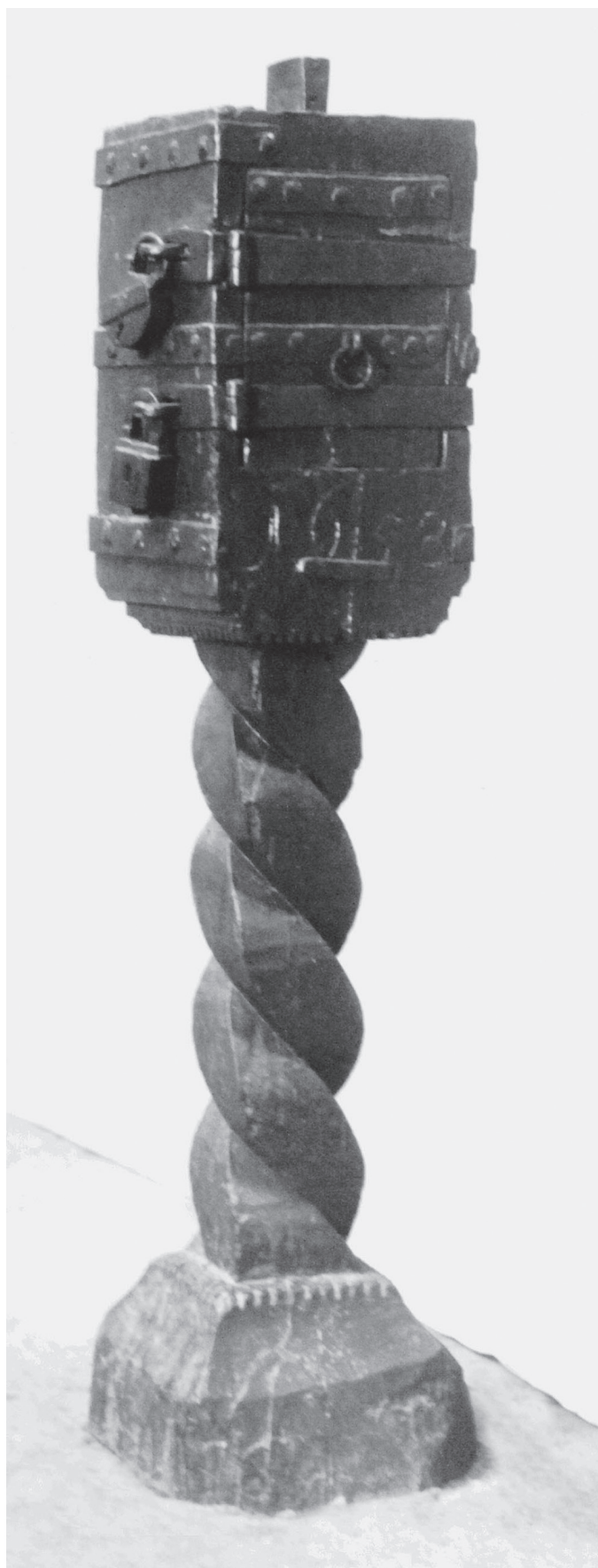
32 nr kat. 55

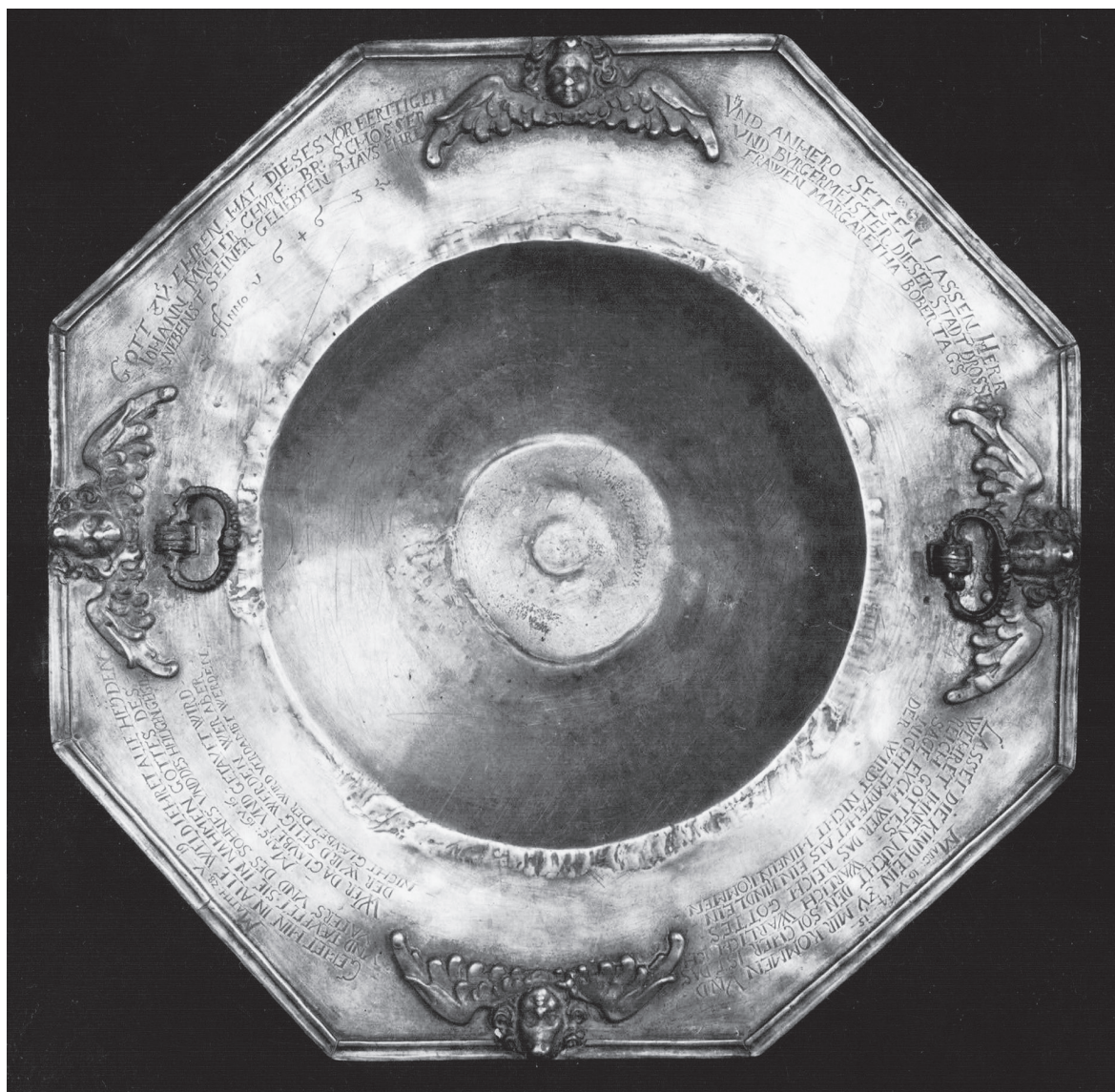
33 nr kat. 56

34 nr kat. 57

35 nr kat. 58

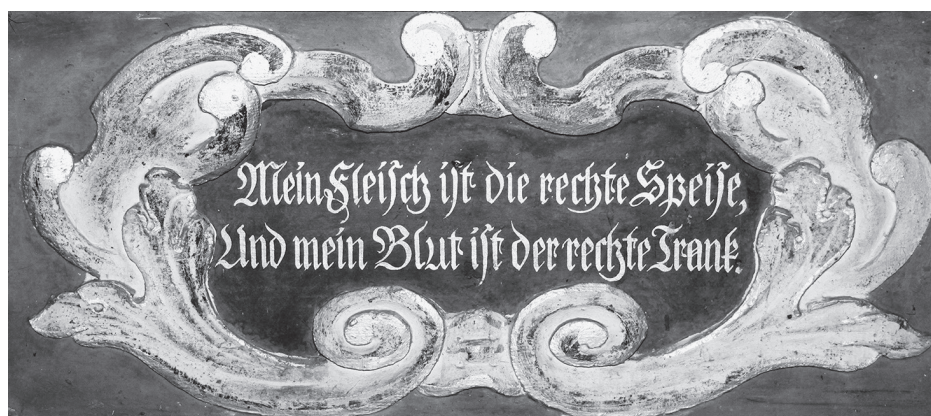
36 nr kat. 63

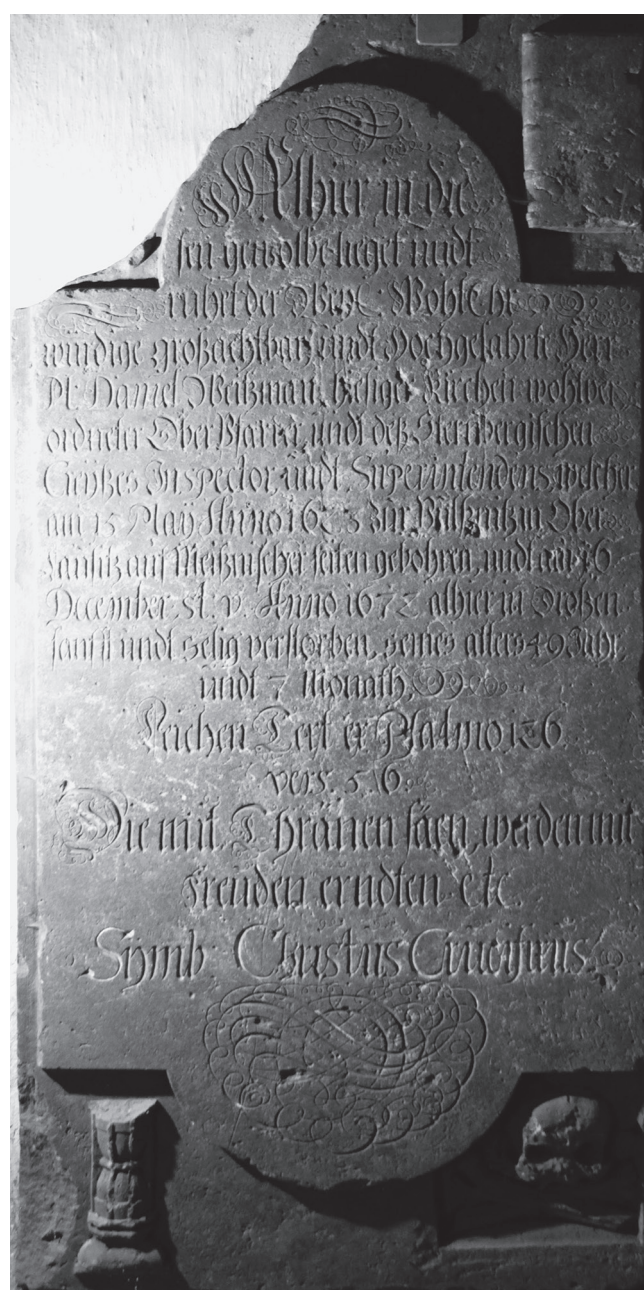
37 nr kat. 68

38 nr kat. 69

39 nr kat. 69

40 nr kat. 70

41 nr kat. 79

42 nr kat. 81

43 nr kat. 83

46 nr kat. 92

47 nr kat. 94

48 nr kat. 94

49 nr kat. 103

50 nr kat. 103

51 nr kat. 105

52 nr kat. 108

53 nr kat. 110

54 nr kat. 111

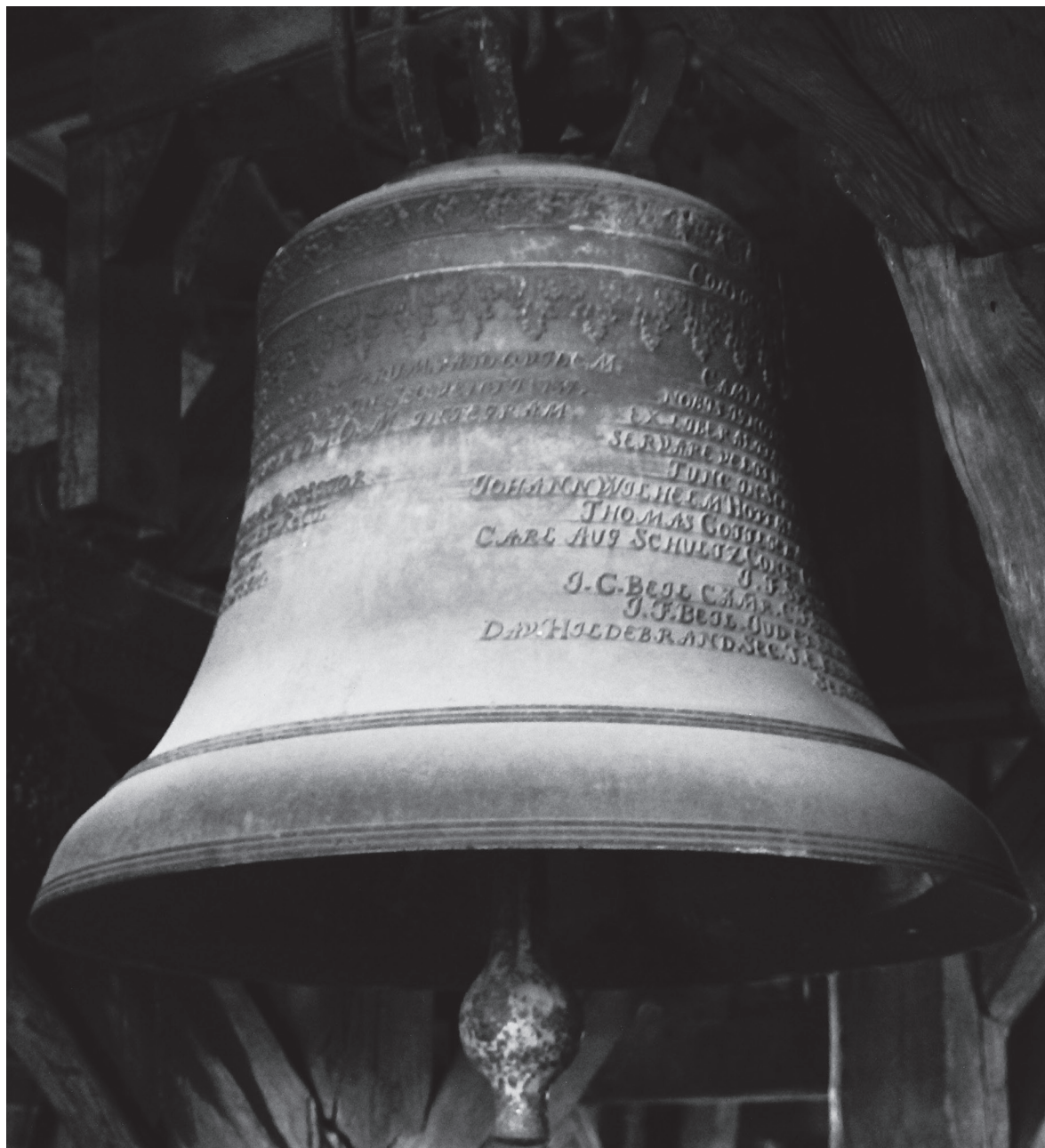

55 nr kat. 112

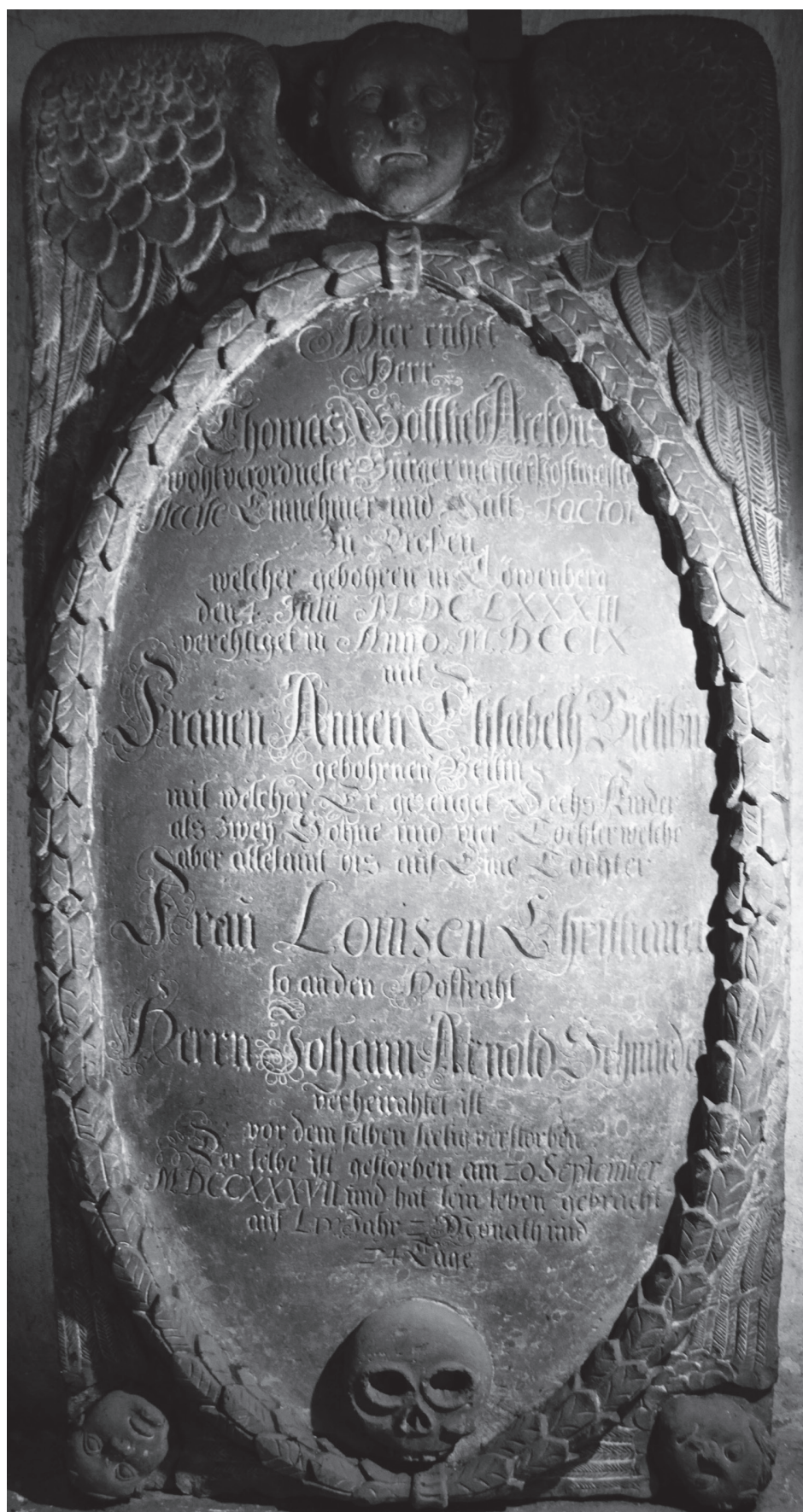

59 nr kat. 126

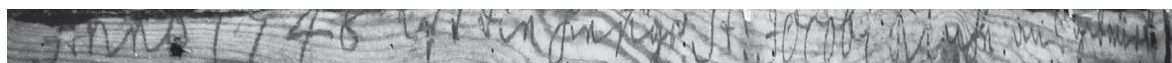

60 nr kat. 126

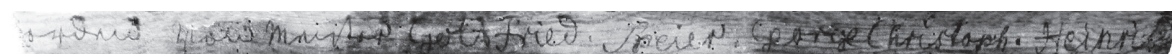

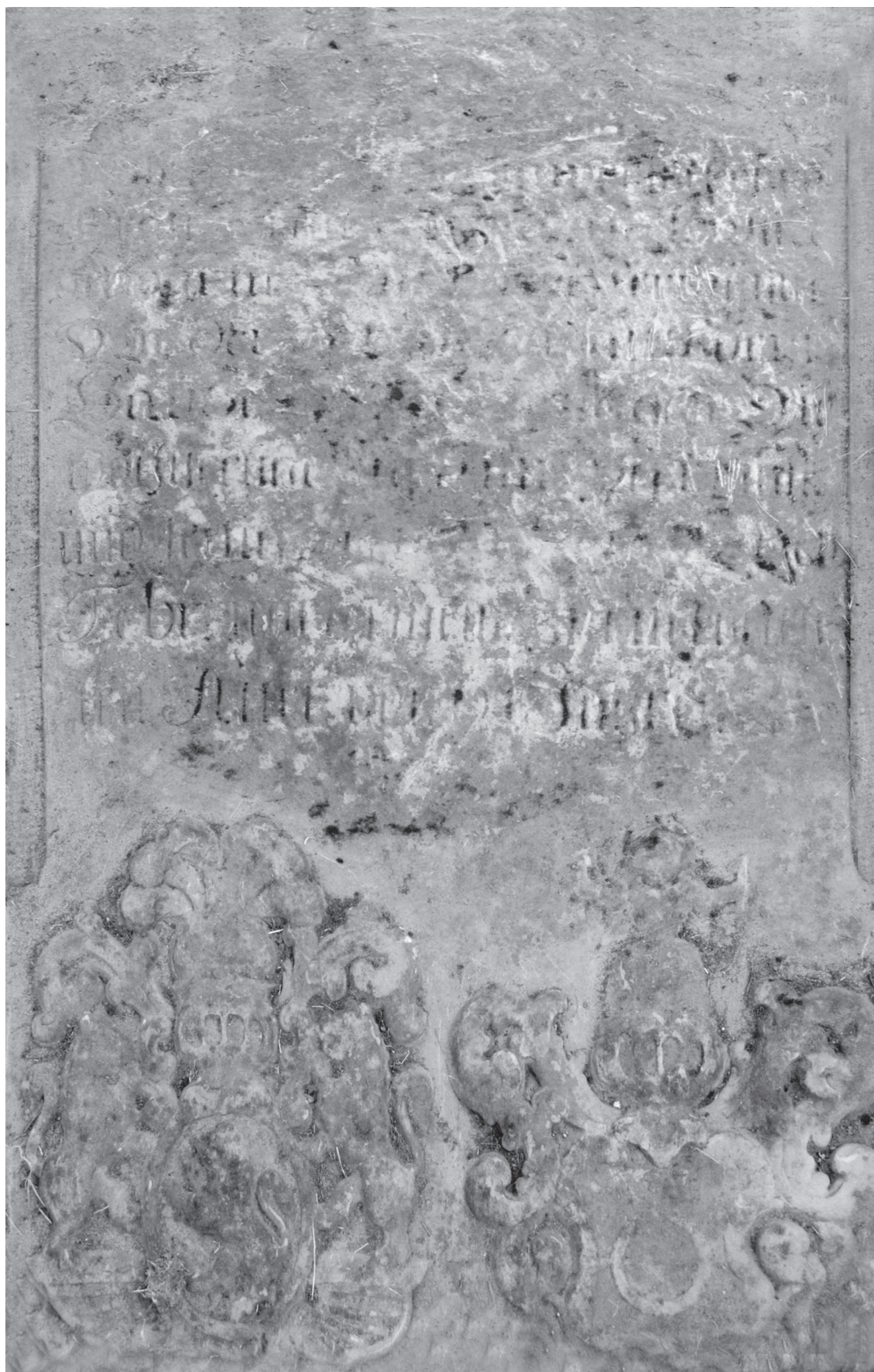
62 nr kat. 130

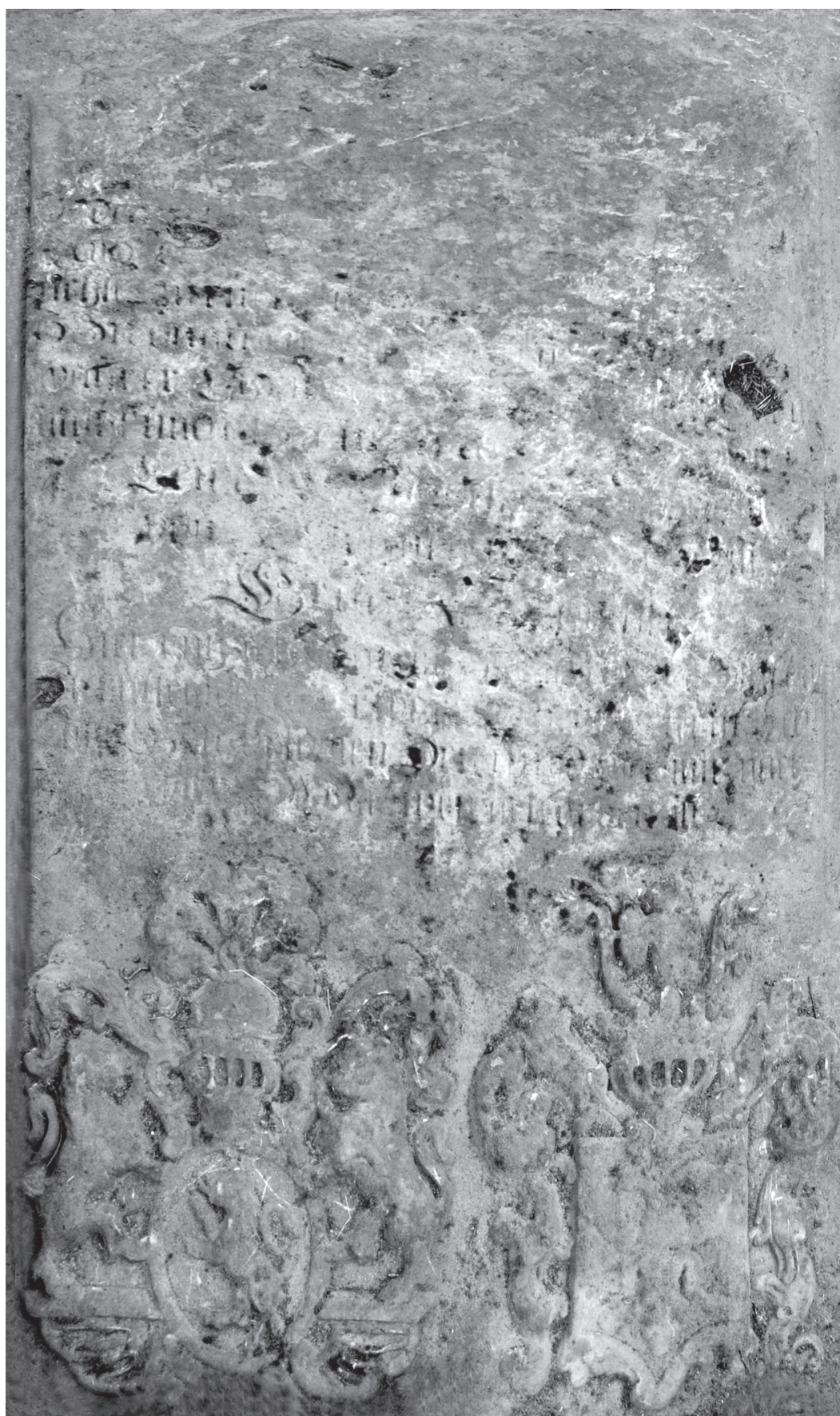
63 nr kat. 133

64 nr kat. 133

65 nr kat. 134

66 nr kat. 135

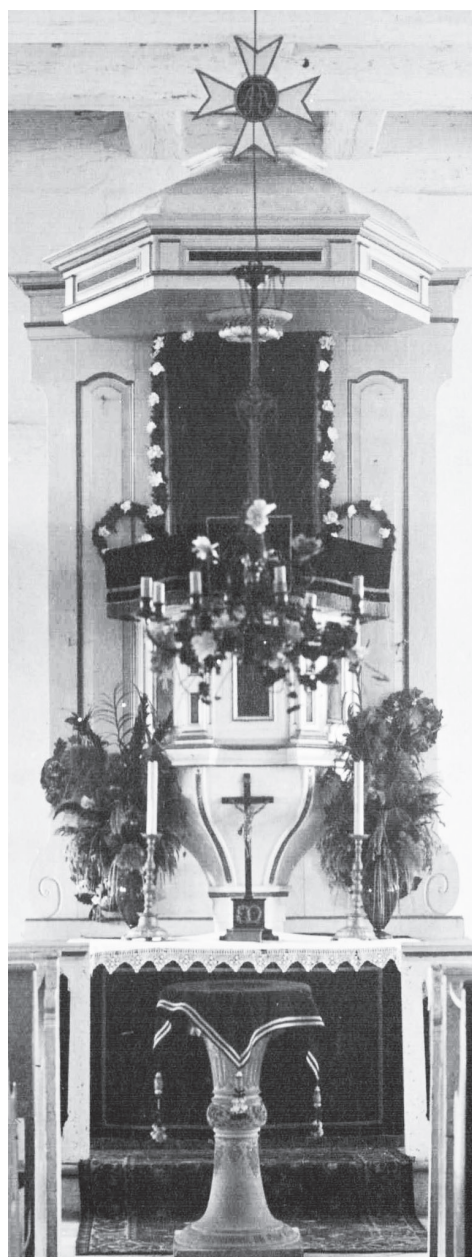
67 nr kat. 136

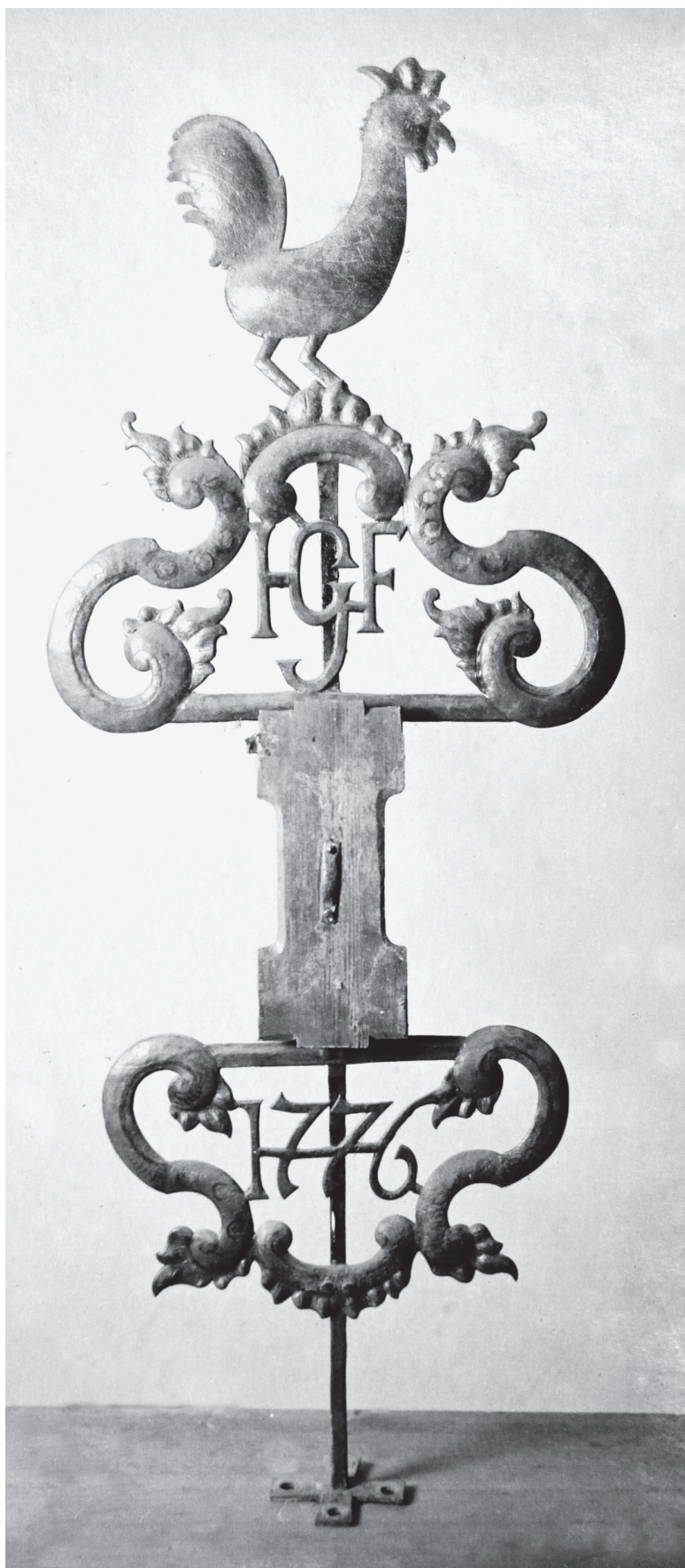
68 nr kat. 141

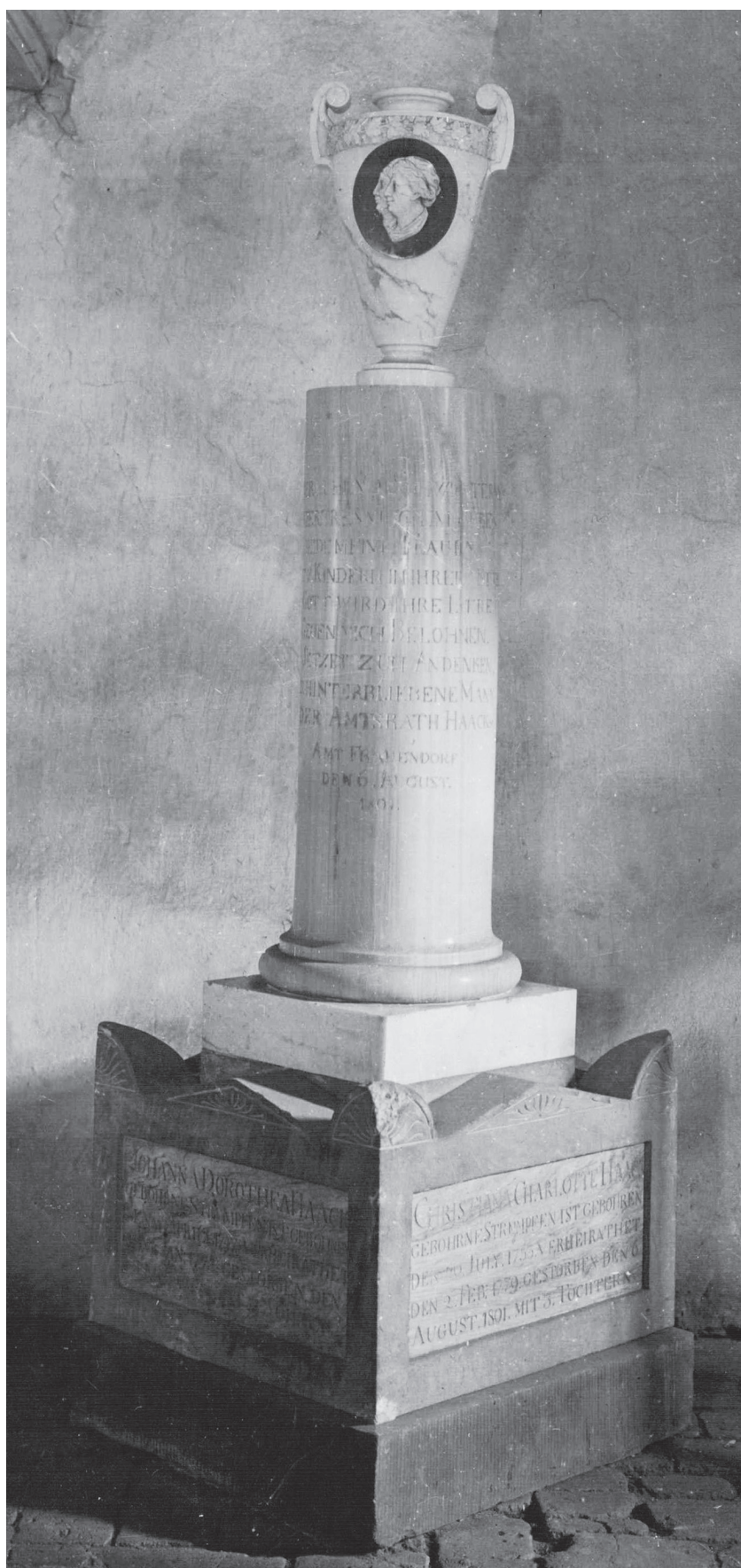
69 nr kat. 143

70 nr kat. 148

71 nr kat. 155

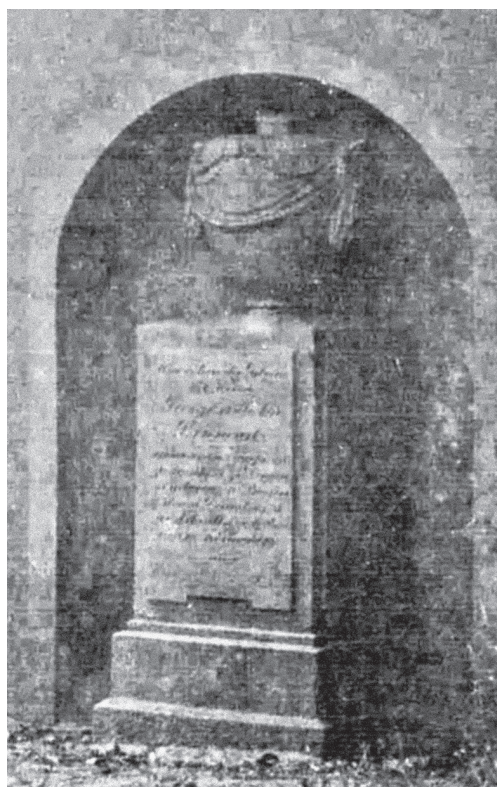

74 nr kat. 159

76 nr kat. 175

77 nr kat. 175

78 nr kat. 182

79 nr kat. 183

80 nr kat. 184

81 nr kat. 184

82 nr kat. 187